

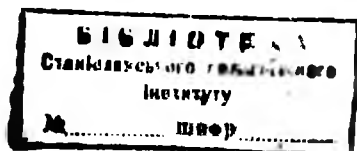
44
Ш 59

Г. Ф. ШИЛО

ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ГОВОРИ УРСР

НА ПІВНІЧ ВІД ДНІСТРА

115315

ІНБ ПНУС

115315

Відповідальний редактор канд. філ. наук
РЕДЬКО Ю. К.

ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ВОЛИНЬ І ГАЛИЧИНУ

Про волинян згадує арабський історик-географ Масуді¹ (X ст. н. е.) В своїх «Золотих Лугах» він розповідає, що одно із слов'янських племен колись мало владу над іншими слов'янами. У цього племені був цар Маджак, саме плем'я називалось Волинана. Цьому племені підкорялись всі інші племена. Згодом це плем'я, внаслідок внутрішніх незгод, розпалось, кожне ж плем'я вибрало собі свого царя.

В. Ключевський, додержуючись тієї думки, що волиняне — це дуліби, гадав, що в VI столітті дуліби панували над іншими слов'янами. Про це він так писав:²) «Тоді дуліби панували над усіма східними слов'янами і покривали їх своїм ім'ям, як згодом усі східні слов'яни почали називатися руссю за ім'ям головної області в Руській землі, бо Руссю спочатку називалась тільки Київська область. Під час аварського нашествия ще не було ні полян, ні самого Києва, і маса східного слов'янства зосереджувалась далі на захід, на схилах і передгір'ях Карпат... Отже, ми застаємо у східних слов'ян на Карпатах в VI ст. великий військовий союз під проводом князя дулібів».

Б. Греков, не погоджуючись із деякими міркуваннями Ключевського, в цілому визнає думку його вірною. «Топоніміка, — пише Греков,³ — вказує нам на величезну площу, заняту дулібами. Заперечення Ф. Вестберга і А. Є. Преснякова, що нібито повідомлення літопису і Масуді про Дулібів відноситься до Чехії, тому що там була невелика територія, заселена дулібами, по-перше, суперечить топонімічним даним: основна маса назв з коренем «дулеб» падає на Підкарпаття; по-друге, на що звернув свою увагу і О. О. Шахматов, руський літопис в перелік східнослов'янських племен знає руське плем'я дулібів...»⁴) Заперечення може викликати сам факт розміщення східних слов'ян... на Карпатах, адже за відомостями «По-

¹ А. Я. Гаркави, Сказания мусульманских писателей о славянах и русских, стр. 135—6.

² В. О. Ключевський, Курс російської історії, ч. 1, 1938, стр. 87.

³ Б. Д. Греков, Киевская Русь, стр. 442.

⁴) Б. Д. Греков, Киевская Русь, стр. 443.

вести временных лет» волиняне чи дуліби жили по верхньому і середньому Бугу.

Нам видається, що думка О. О. Шахматова є більш переконливою. «Трудно сумніватися в тому, — писав О. О. Шахматов, — що життя їх (східних слов'ян — Г. Ш.) зосереджувалось навколо якого-небудь племінного центра, який став основою і для політичної організації. Більш імовірно, що таким центром була Волинь, Волинська область»¹⁾.

Питання про те, чи вважати дулібів і волинян за одне і те ж плем'я, і на сьогодні ще як слід не висвітлено. О. О. Шахматов вважав дулібів і волинян окремими племенами. Про це він так писав: «Дулэбы — читаем мы — живяху по Бугу, где ныне Воляняне» — следовательно, времена Нестора, имя Дулебов уже успело исчезнуть, а сами они, быть может расселились среди других племен. Выше находим: «Бужане зане седоша по Бугу, после же Воляняне».

Оттак, Дулебов сменили Бужане, прозавшиися Волянянами или уступившие им свое место»²⁾.

Думка О. О. Шахматова видається нам переконливою, вона підтверджується і мовними фактами.

Західна і східна частина південної Волині з мовного боку вразно протиставляються одна одній, можливо, в далекому минулому ця відмінність була ще більшою.

Щільно імовірним є те, що в західній Волині жили Дуліби, у східній її частині і, можливо, далі ще на схід було плем'я Волинян, яке згодом поширило свою назву і на дулібів. Племінний діалект дулібів і є субстратом західноволинських чи середньонадбужанських говірок.

В дальшому розвитку, коли на зміну племінних приходять територіальні діалекти, між діалектами дулібів і волинян відбувався процес інтеграції, проте деякі риси цих давніх діалектів збереглися.

На південній схід від Волинян і на південь від деревлян³⁾ жили уличі, одначе про місце їх поселення точних відомостей нема, про це в наших літописах є різні згадки. В Новгородському літописі⁴⁾ знаходимо таку згадку: «Лоутици и Тирци приседаху ко Дунаеви... седихоу по Днестру... до моря», а в Лаврентіївському⁵⁾ є така згадка: «по Днестру, приседяху к Дунаеви... оли до моря», в Іпатіївськiм сказано так: «по Бугу и по Днепру и приседяху к Дунаеви... оли до моря»⁶⁾. Отже про територію уличів годі щось певного

1) А. А. Шахматов, Очерк древнейшего периода русского языка, стор. XIX.

2) Там же, стор. XIII.

3) В. В. Мирославин, Образование древнерусского государства, Л. 1945, стор. 85—86.

4) Полное собрание русских летописей, т. IV, ч. 1. Новгородская четвертая летопись, П., 1925, стор. 6.

5) Полное собрание русских летописей т. I. Лаврентьевская летопись. вып. 1, Л., 1926, стор. 13.

6) Полное собрание русских летописей, т. 2. Ипатьевская летопись, изд. 2, СПб., 1908, стор. 9.

сказати. Ще менш знаємо про тиверців, про яких в Іпатіївському літописі сказано: «По Бугу и по Днестру и присядяху к Дунаеви... оли до моря»¹, а в Лаврентіївському літописі: «по Бугу и по Днестру, присядяху к Дунаеви... оли до моря»²).

Б. А. Рибаків гадає³), що «уличі в кінці IX в. переселились з нижнього Дніпра в середнє Подніпров'я близько Києва, а після здобуття Пересечена в 940 р. переселились на захід».

А. Насонов⁴) не погоджується з таким припущенням Б. Рибаків, на його думку: «Переселення уличів на захід слід пов'язувати із вторгненням печенігів в кінці IX в. в південноруські степи».

Про що говорять мовні факти?

Якщо ми ближче приглянемо до подільських і наддністрянських говірок, то побачимо, що подільські говірки — це властиво тіж самі наддністрянські говірки з деякими лише рисами південно-волинських говірок, в східній частині Поділля зустрічаються вже деякі риси південно-східних. Територію ж Поділля, як про це говорять літописні дані, в минулому заселяло в основному плем'я уличів, яке в IX столітті під натиском печенігів переселилось більш на захід, імовірно, на територію теперішніх Тернопільської і Львівської областей.

Про те, яке плем'я було на території вищезгаданих областей до приходу печенігів, ми і сьогодні нічого конкретного не знаємо. Можливо, що це плем'я або було витиснутим уличами, або, змішавшись з основною масою уличів, розплилось в цьому останньому.

Беручи все це до уваги, гадаємо, що є серйозні підстави вважати уличів предками наддністриянців. За це промовляють і вищевказані історичні факти.

За окраїнні землі йшла боротьба вже в X ст., польські князі намагалися захопити Червенські міста (понад Західним Бугом), про це в «Повести временных лет» читаємо під 981 р.: «иде (Володимирь) къ ляхомъ и зая грады ихъ Перемышль, Червень и ины грады, иже суть и до сего дне под Русью»⁵ під 1018 р. Болеслав⁶ «города Червенская зая собѣ, на початку 30 років XI ст. Ярослав бере Белз, а в рік пізніше «Червенські міста»⁷.

Отже, на початку XI ст. ці землі вже входили в склад Київської держави, але з занепадом її в XII столітті, в зв'язку з розвитком феодалних відносин твориться багато князівств, серед яких в південно-західній Русі на перше місце висуваються два князівства — Волинське і Галицьке, які згодом об'єдналися в одно — Галицько-Волинське князівство. Ці два князівства ще до об'єднання були в тісних економічно-культурних зв'язках, пізніше ці зв'язки

1) Там же стор. 9.

2) Там же, стор. 13.

3) Цитую за А. Насоновым, Русская земля и образование территории древнерусского государства, М., 1951, стор. 42.

4) Там же, стор. 42.

5) Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. СПб., 1910, стор. 80.

6) Там же, стор. 140.

7) Там же, стор. 146.

ще посилюються, коли утворюється одно феодальне Галицько-Волинське князівство.

«Зростаючи економічних зв'язків між Галицькою й Волинською землями¹, і необхідність спільної боротьби проти агресії з боку угорських та польських феодалів створювали передумови для об'єднання цих земель в єдине князівство. Після смерті Володимира Ярославича в 1199 р. володимиро-волинський князь Роман Мстиславич оволодів Галичем і об'єднав Галицьку землю з Волиню в одне князівство» Внаслідок цього об'єднання відбувалося і об'єднання двох територіальних діалектів — Галицької і Волинської земель.

Колишній племінний діалект дулібів і предків наддністрянців починає щораз більше нівелюватися всередині цих територіальних діалектів.

Розвиток ремесла і торгівлі в XII—XIII ст. сприяв і ростові міст в Галицько-Волинському князівстві. Вже в тому часі виросло багато міст і містечок, серед яких слід згадати Володимир, Луцьк, Белз, Дорогичин, Берестіє, Галич, Перемишль, Звенигород, Терембовль, Ярослав, а з містечок, що мали також важливе значення—Дорогобуж, Перемиль, Пересопниця, Турійськ, Турів, Шумськ, Червен, Ушиця і т. п.

Пізніші історичні події—загарбання Польщею в XIV ст. земель Галичини, Белзчини і значної частини Холмщини з одного боку, загарбання Волині і інших земель Литвою — з другого, мали значний вплив на дальший розвиток територіальних діалектів цих земель.

Процес дальшої концентрації цих територіальних діалектів щораз більше зростає.

Галицька і Волинська землі в ті часи були густо заселені, більшість сіл, що є тепер, існувала тоді. Наведемо ті назви² пунктів, з яких зібрано матеріал: Березовиця (1474), Бонишин (1473), Витків (1473), Галичанив (1473), Глиниці (1447), Горбачі (1476), Губичі (1491), Дощомостиськ (1447), Заложці (1483), Запитів (1472), Застіноче (1471), Зашків (1377), Любінь В. (1448), Любінь М. (1467), Манконичі (1473), Мацовини (1368), Мужилівичі (1485), Острів (1466), Папків (1473), Переволока (1465), Передбір'я (1448), Піски (1466), Порудно (1376), Рокитню (1453), Романівка (1471), Свидове (1469), Сихів (1411), Скварява (1368), Словіта (1485), Соколів (1462), Солонка (1471), Ставчани (1431), Тучани (1387), Чаниж (1476), Чолгії (1485), Шегині (1497), Шкло (1470), Ясенів (1494), Ясниська (1451).

Це населені пункти Галицької землі.

Більшість із цих названих сіл відноситься до західних і центральних районів Львівщини, північні райони Львівщини мабуть слабо були ще тоді заселені — це була лісиста місцевість, заселення цієї території відбувалося, очевидно, пізніше.

1) Історія УРСР, т. I, 1953, стор. 46.

2) P. Dąbkowski, Podział administracyjny województwa ruskiego i beizkiego w XV w. z mapą, we Lwowie, str. 1—186.

І так, на основі реєстрів поборових з 1578 року¹⁾ зустрічаються вже в цих районах такі населені пункти: Ванів, Вербляни (Буський р-н), Витків (вже згадуваний раніше), Гоголів, Деревляни, Пархач, Пиратин, Поториця, Ракоболти, Реклинец, Річки (Рава-Руський р-н), Сілець Беньків, Скварява, Середопільці, Сморгжів, Скоморохи, Станин, Сторонибаби, Стоянів, Утішків, Хлівчани, Холоїв, Чаниж.

Можливо, що деякі із цих населених пунктів, які не згадувались раніше в реєстрах в XV ст., були ще й тоді, але з тих чи інших причин до реєстру не попали.

Якщо йдеться про заселення окремих повітів в XV віці, то найбільш був заселений Львівський повіт — 314 нас. пун., на другому місці Галицький — 247, на третьому Белзкий — 72, далі Олеський — 23, Лопатинський — 15, Щирецький — 14, Буський — 11, Сокальський — 5, Глиняни — 2²⁾.

З того Львівська земля, до якої входили новіти Львів, Глиняни, Городок, Олесько, Щирець, Жидачів, мала 455 населених пунктів, Белзька земля, до якої належали повіти — Белз, Буськ, Любачів (5), Лопатин, Сокаль — 108 населених пунктів. Щодо Волинської землі, то слід думати, що ця земля була також густо заселена, про назви деяких сіл ми довідуємось, з люстрації 1583 р.³⁾: Бубнів, Войнин, Грибовиця, Губин, Дмитрівець, Житань, Зимно, Іванчич (мабуть Іваничі), Коритнича, Крухиничі, Кутнів, Олехів, Пустомит, Порицк (містечко), Свинюхи (також давніше містечко, тепер село), Садова, Хобултова, Хренів. Деякі із цих населених пунктів були в той час ще містечками — Житань, Порицк, Свинюхи.

Землеробство, скотарство, пасічництво на цих землях було досить розвинене, за статистичними даними⁴⁾, що стосуються Галицької землі, Белзчини, Холмщини, тут було родин: землеробів — 15179, годівельників — 3645, бортників — 1621, пасічників — 522, вівчарів — 994, риболовів — 508, ремісників — 159, млинарів — 217, коршмарів — 395, різних промислів — 889 та інші.

Колонізація Галичини, економічно-соціальний і національний гніт — все це відбилосся і на розвитку територіальних діалектів.

На землях, загарбаних Литвою, було дещо інакше. Литва, що нижче стояла в культурному відношенні від Русі, приймає звичаї, культуру руську, руська мова (українсько-білоруська) стає мовою литовської канцелярії. В одній із грамот читаємо: «Бо ми старини не рухаєм, а новини не уводим». Так було до Люблинської унії. Після Люблинської унії в 1569 році всі землі українські, в тому числі і Волинь, загарбала Польща. Соціальний і національний гніт на землях, загарбаних Польщею, посилювався. Цей гніт виявлявся

1) *Zródła dziejowe*, t. XVIII, cz. 1, str. 204—236.

2) P. Dąbkowski, *Podział administracyjny województwa ruskiego i belzkiego w XV w. z mapą*, we Lwowie, str. 1—186.

3) *Zródła dziejowe*, t. 19—20, str. 19, 73.

4) Jan Rutkowski, *Statystyka zawodowa ludności wiejskiej w Poisse w drugiej połowie XVI w. K.*, 1918 (za роки 1564—5), str. 54.

в різних формах. Поміщики-феодали, намагаючись розширити власні орні землі, зганяли селян з їх наділів.

В королівському мандаті, — пише М. В. Горн¹⁾, — направленому Собеським своїм приказчику, говорилось, що шляхтичі «захоплюють у селіи Нового Язова, Шкла, Ольшанець, Черпиляви, Вербнян, Тчиршона і Завадова їх (селян — М. Г.) власні поля і пасовища для фільварка».

Селянські господарства, їх земельні площі щораз більше зменшувались, кількість селян безземельних і молоземельних все зростала.

«Одночасно із зменшенням селянських наділів відбувалося збільшення панщини. Найінтенсивніше розширювалось фільваркове господарство і посилювалась панщина в Галичині і на Волині. Тоді як в XIV ст. основною формою експлуатації селян у багатьох селах Галичини були грошові і натуральні платежі, уже в першій половині XV ст. ці селяни, крім грошових і натуральних повинностей, відбували 14-денну панщину як звичайну річну норму. З часом панщина різко збільшується. В другій половині XV — першій половині XVI ст. панщина в Галичині і в Західній Волині доходить уже до одного-двох днів на тиждень з лану або волоки (приблизно 21,3 га), хоч в деяких місцях панщина і в цей період обмежувалась кількома днями на рік»²⁾.

І так, на початку XVII ст. майже всі селяни мусили відробляти панщину, яка щораз то збільшувалась.

Крім того, селяни платили своїм панам ще натурою, а також виконували і інші повинності — ладили дороги, мости, возили дрова тощо.

Соціальний гніт селян посилювався ще національно-релігійним гнобленням. Польська шляхта і католицьке духовенство намагалися насадити на українських землях католицизм, православні церкви закривалися, селян, що не хотіли приймати католицизм, били і саджали в тюрму. Цей наступ особливо дався в знаки після Люблинської унії в 1569 р. Вище духовенство і частина шляхти перейшли на унію. Від своїх традицій не відходили тільки селяни та міщани. Об'єднались у церковні братства, міщани стали на захист своїх національно-релігійних інтересів.

Визначну роль в цьому відіграло Львівське Ставропігійське братство. Проте соціальний гніт зростав, і селяни часто виступали проти своїх панів. Однією із форм цієї боротьби були втечі селян. Селяни, шукаючи собі кращого життя, втікали в Карпати, деякі втікали до інших панів, інші шукали порятунку в містах. В гродських актах знаходимо багато скарг шляхтичів на втечі селян. Цікаві дані щодо цього знаходимо у вищезгаданій статті М. Горна. «В скарзі поміщиці К. Селянської, — пише М. Горн, — на магната Ланцко-

1) М. В. Горн, Класовая борьба крестьян западноукраинских земель в 1638—1648 годах. Вопросы истории, № 2, 1954 стор. 54.

2) Історія УРСР, стор. 129.

ронського є дані про втечу 18 кріпаків, що належали їй, разом з родинами із сіл Вербовець, Звенугос, Косова, а також із міста Будзана в міста Ягельницю і Росоханець. Скарга Ремігіана Держка, орендатора села Монастирчани, на Миколу і Якова Потоцьких подає дані про втечу із цього села 81 селянську сім'ю. Тільки з 21 березня до кінця 1643 року, себто дещо більше як за 8 місяців, в Галицькій гродський суд було подано 60 скарг, які подають відомості про втечу 401 селянської сім'ї, із яких 122 сім'ї (30,4%) утікали в міста Галицької землі»¹⁾). Такі факти переселення не могли не відбитись на розвиткові говірок, які внаслідок цього змішувались і нівелювались.

Багато селян втікало і далше — на Наддніпрянщину.

На протязі 1630-40 рр.²⁾, наприклад, кількість дворощ в Київському воеводстві зросла з 38990 до 70235, себто майже вдвоє. Звичайно, значна частина цього припадає на переселенців — втікачів із західних земель — Галичини, Волині. Такий приплив населення у південно-східні райони не міг не позначитися на формуванні діалектів цих земель.

Змішуючись з основною масою місцевого населення, нові поселенці поволі асимілювались і розпливались в масі місцевого населення, зберігаючи деякі риси своєї говірки.

Виразно змішаний тип говірок являють собою подільські говірки. Поділля, яке було довгий час об'єктом татарських нападів, а коли ці напади припинилися, стало приваблювати нових поселенців-втікачів з Волині і Галичини, тим більше, що польські магнати і шляхта були зацікавлені в робочій силі, якої так не вистачало на цих родючих подільських землях.

Нові поселенці одержували від своїх нових панів звільнення від робіт і данин на 10 чи 15 років і це звичайно приваблювало кріпаків із Волині і Галичини, які масово втікали сюди і ставали воляниками³⁾ (див. про це в розділі: наддністрянські і подільські говірки).

При вивченні говірок Поділля слід мати на увазі ці факти дозаселення його, що мало місце на протязі XVI—XVIII століть.

Що ж до зворотного руху населення — із сходу на захід, то такий рух міг мати місце під час татарської навали в XIII ст., проте більш вірогідною видається думка, що таке пересування населення скоріше могло відбуватися в напрямку на північ.

В 1795 р. після поділу Польщі Галичина, в складі якої була значна частина південної Волині, відійшла до Австрії, Холмщина і Волинь відійшли до Росії. Державний кордон понад 120 років діяв Галичину від решти українських земель, і ця ізоляція мала значний вплив на розвиток говорів Галичини, на розвиток, що не знав інтенсивних процесів.

Вивчаючи говори південної Волині і Галичини, необхідно па-

1) Там же, стор. 64.

2) І. П. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, Київ, 1954, стор. 31.

3) Див. Інвентарні книги подільських маєтків князів Острозьких (Архів Радзівінських № 39), а також І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 31.

м'ятати про ці фактори, що впливали на зближення цих говорів в межах Галичини, бо як учить П. В. Сталін «мову і закони її розвитку можна зрозуміти лише в тому випадку, якщо вона вивчається в дерозрипному зв'язку з історією суспільства, з історією народу, якому належить вивчувана мова і який є творцем і носієм цієї мови»¹).

І так, говорки північних районів Львівщини, що в минулому тяжіли до південноволинських, сьогодні ці говорки виявляють багато північно-стріських рис, що пояснюється фактом існування в минулому політичного кордону — відірваністю цієї території від Волинської землі.

Соціально-національний гніт не зменшився в Галичині і під владою Австрії. Австрійський уряд спирався, головним чином, на польських поміщиків, які жорстоко експлуатували селян.

Не міг полегшити долі селян і факт скасування кріпосництва в 1848 році. Адже і далі в поміщицьких руках залишались найкращі землі, селянські ж господарства швидко роздрібнювались. «На початок ХХ ст. майже половина селянських господарств мала клаптики землі менше 2 га; господарств, які мали від 1 до 5 га землі, було 80% (близько 1 млн. дворів). В той же час нечисленні поміщики — магнати були власниками майже половини земельної площі Галичини»²).

Безземелля і страшні злидні змушували селян шукати по містах заробітків, проте не легко було їх знайти, тому що промисловість тут майже не розвивалась. Тому селяни змушені були шукати кращої долі за кордоном, багато з них виїжджали до Франції, Бельгії, Америки. Австрійський уряд тримав селян в нужді і темноті, велике число селян було зовсім неписьменним. В багатьох селах не було навіть і початкової школи. До середніх шкіл, які в основному були польські і німецькі, селяни не мали доступу, бо селян-бідняків звичайно не приймали, а, крім того, за навчання треба було платити великі гроші.

Після першої світової війни до Польщі відійшла Галичина і Волинь. Соціально-національний гніт на українських землях, загарбаних Польщею, не зменшується, але збільшується. Особливо упослідженою була Волинь, де не було жодної української державної середньої школи, зліквідовані були і початкові українські школи.

За офіційними даними³) в 1930 році на західноукраїнських землях було початкових шкіл з українською мовою навчання 799, а в 1937-38 році⁴) число цих шкіл зменшилось майже на половину. В Волинському воєводстві було всього 8 шкіл, у Львівському — 214, у Станіславському — 146, у Тернопільському — 92, у Поліському не було жодної школи з українською чи білоруською мовами навчання.

1) П. В. Сталін, Марксизм і питання мовознавства, Держполітвидав, 1950, стор. 20—21.

2) Історія УРСР, т. 1, к., 1953, стор. 532.

3) *Mały Rocznik statystyczny, W-wa*, 1930, str. 127.

4) *Mały Rocznik statystyczny, W-wa*, 1939, str. 324.

Звичайно, коментарі зайві.

Проте, незважаючи на соціально-національний гніт, трудящі західноукраїнських земель ніколи не втрачали надії на краще майбутнє, на возз'єднання з Радянською Україною.

Ця віковична мрія здійснилася в 1939 році.

Народи великого Радянського Союзу визволили єдинокровних братів, що на протязі кількох століть перебували в панському ярмі. Трудящі західноукраїнських земель будують тепер своє життя без експлуататорів, будують спільно, дружно, радісно.

Возз'єднання західноукраїнських земель в 1939 році в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці відкрило нову сторінку і в розвитку діалектів.

Бурхливий розвиток продуктивних сил, зростання культурного рівня широких мас населення, стирання різниці між містом і селом — все це має велике значення в процесі нівеляції цих говорів, в поступовому відмиранні старих якостей і народжуванні нових.

Літературна мова багатьма потоками вливається в саму гущу народу, в найдальші куточки країни, і цей факт має величезне значення в наближенні цих говорів до літературної мови.

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВІРОК на північ від Дністра

Першим дослідником галицьких говірок був Яків Головацький. Ще будучи студентом, він запалився думкою вивчати мову народу, його говірки, його багатющу усну творчість, побут тощо. У своїх спогадах Головацький¹⁾ про це так писав: «Цель была известна: изучати народ, но определенного плана у мене не было». Під час своїх мандрівок по Галичині Я. Головацький збирав пісні, записував окремі слова і цікаві фрази. Про це Я. Головацький так згадує: «розговаривая иногда со встречными крестьянами и записывая в дорожную книжечку оттенки речи и редкие выражения... Я с жадностью записывал песни, замеченные в разговоре пословицы, приказки или необыкновенные изречения»²⁾. І дійсно, в його подорожній книжечці, яка зберігається у відділі рукописів бібліотеки Львівського філіалу Академії Наук (без номера), ми знаходимо окремі слова, які своєю фонетичною оболонкою чи морфологічною будовою вражали Головацького. Подаємо деякі з них: не един, велекій, вдовий, воле (н. мн. воли), к'єшко, отец, повідат, на грудех, вібити. Фонетика цих прикладів вказує на гуцульські говірки.

А ось зауваження Головацького про говірку: «так мало мягчут, що ледве чути пет, ден, кін».

Крім окремих слів, у книжечці цій ми знаходимо цікаві назви місяців із різних сіл: марот, косень (липень), майок, козень, листопадень (Григорів); палютий, марец, гречкосій, сінокос (Чепелі); козибрід, зарень, марот, цвітень, кезень, ліпень, ревень, кивень, термітень, студень, лідень (назва села нечітка).

Деякі із цих назв вказують на трудові заняття в господарстві.

Знаходимо тут також цікаві висловлювання Головацького про побут бойків, про їх життя тощо. «Бойки, — говорить автор, — не вмиваються нігди, такі (і=и) чорні, не роблят іно як тии чмілі в траві. ..тільки зробит, що з'їсть, не має нічого, тільки що за ним

¹ Яків Головацький: Пережитое и перестраданное. Литературный Сборник. вып. 1, 1886, стор. 88 і наступні.

² Там же, стор. 89—90.

вівці випасают, вівну, бриндзю продают, жінки люльки курут, а хлопці коси заплітают, межі ними самі розбійники. Коло Надвірної, Городенки уже Волохи, бунні люде, багаті... жінки в вишиваних сорочках і без спідниць. Кукуруз садят, а помеж нею фасолу, лісів нема і крихти, ані корчика, не вздриш ні горобця, ні воронки, поле дуже м'яке, гулом плоти обкладають».

В іншому місці вказується, що (підгіряне мабуть) «дрива возят до Бинь, за сілью до Берестечка, Дубна, Ульки (ц. зн. Олики, містечко на Волині) і прочих городів, а відти привозили пашні, пшона або жита 8 кірців на фіру».

Всі ці записи, які робив Головацький в своєму зошиті, були надто скупі і поверхові, проте слід думати, що напевно були і інші його записи, про це ж говорить його «Розправа о языці южнорускім».

Я. Головацький не тільки пізнав наддністрянські говірки на південь від Львова і карпатські, але і говірки на захід від Львова, а також надсянські під час своєї подорожі до Дикова (коло Сандомира), куди був запрошений Тарнавським.

Про це в своїх спогадах так писав: «Вагилевич знаком был с южно подкарпатскою страню своей родины, мне знакома была северная часть Галичины, но ни он, ни я никогда не бывали в западной половине Галичины, а потому в экскурсії нашей нам все представлялось новым. Мы находили различие при виде местности, распределении сел и хозяйственной обстановке, костюме, внешнем виде встречного народа. Вагилевич находил великую разницу от своих горцев Бойков, я же напрстив замечал только постепенныя переходы или переливы Галицко-русского народа, живущего около Львова.

Вагилевича возмущало чрезвычайно сильное ополяченье страны: слыша польскіе юже вм. уже, аже, дзись, дзисяй вм. днесь, нині, боты (bóty), вм. чоботы, или формы: я не хцу (chce), ты не хцешь, (в) ін не хце, мы не хцемы, вы не хчете, вони не хцут, вм. я не хочу и т. д. или мы будемы робіті (і<и), ходіті, вм. чистого виговора почти робыты, ходыты, и т. д. или я биу, мы были, вм. я був, мы були, он приписывал все то влиянию полонизма и готов был признать местный говор прямо польским наречием. Напротив того я, признавая сильное влияние полонизма... в произношении ходіті, робіті, быв, была, были, я искал первоначальное древне-славянское произношение, именно различие гласных и і ы, потерявшееся в мало-русском и югославянских наречиях».

Результатом його спостережень над окремими говірками Галичини і Угорщини була робота: «Розправа о языці южнорускім і его наричіях», яку автор виголосив на з'їзді львівських учених в 1848 р. Українську мову в межах Галичини і Угорщини Головацький ділить на три наріччя: а) волино-подільське, б) галицьке або наддністрянське і в) гірське або карпато-руське.

Про волино-подільське наріччя автор має досить вірне уявлення, на його думку, воно мало чим відрізняється від українського наріччя, є власне його різновидом. Варт уваги і межа, яку він проводить між волино-подільським і галицьким наріччями, ця межа

з деякими змінами залишалася і в дотеперішній класифікації. На території Галичини автор проводить цю межу так: «від Дністра понижче Заліщик на сівер коло Боршева, Копачинець (тут помилка: зам. Копичинець), попри Будзанів (зам. Буданів) під Микулинці, і к Тернополю і далій горі Середом (зам. Серетом) до села Глядок вітти на запад повыше Озірної і Зборова (помеже Нестерівцями і Городищем попри Олів, Лопушани помеже Ніщем і Круговом) к Золочову, от Золочева долов рікою Бужком (помеже Хильчичами і Городиловом, Жуличами і Почапами під Білий Камінь, відти по Бузі (межи Уцішками і Гумнісками) до Бузька по ріці до Кам'янки, Добротвора, від Добротвора на запад до Мостів Великих на ріці Раті і далій горі Ратою (помежи Пристаньєм і Любелю) до міста Рави Руської, від Рави до Нароля і к ріці Танві».

В багатьох випадках ця межа покривається із поділом, який ми маємо і сьогодні.

Проте в характеристиці цих трьох наріч є багато неточностей, багато невірних спостережень, напр., знаючи про те, що в карпатських говірках є такі слова як реку, хижка, автор приписує їх і волино-подільському діалекту. Відмічаючи якість приголосних **т, д, н, с, л** перед і з **о**, автор доходить до невірної думки, що нібито в волино-подільському діалекті ці приголосні тверді перед і з **о**, а в галицьких говірках — м'які, насправді ж в південноволинських і в більшості наддністрянських говірок ці приголосні тверді і тільки в деяких південно-східних районах Тернопільщини ці приголосні дійсно м'які (див. розділ про **т, д, н, л**). У волино-подільському говорі Я. Головацький відмічає відсутність переходу **а** в **е**, що властиве для наддністрянських, проте, що це явище виступає і в західно-волинських говірках, йому було не відомо.

Тверді **ч, ж, ш** приписує говіркам волино-подільським, м'які **ч, ж, ш** — наддністрянським, одначе м'які **ч, ж, ш** зустрічаємо і в багатьох перехідних говірках на захід від Стоянова-Радехова, а також і в західно-волинських.

Таких неточностей, звичайно є більше, ми тут їх не будемо приводити, вкажемо на одну рису, підмічену Головацьким правильно, вона може і сьогодні лягти в основу поділу цих говірок. Це — протетичні приголосні. У південно-волинському (часто і в подільському) поширене придихове **г** — гострий, горобец, говес, горати, госика, у наддністрянських говірках — приставне **в** — вурубец, вурати, вувес, вусика і т. п.

Уроженець с. Чепелі Підкамінського р-ну Львівської області, Я. Головацький добре знав говірки своїх околиць, але поверхово інші — наддністрянські і карпатські, які пізнав під час своїх мандрівок по Галичині.

Деякі відомості про говірки Сокальського р-ну Львівської області маємо в роботі Б. Сокальського: «Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym» we Lwowie, 1899.

Крім певних історичних і етнографічних даних, автор подає

і деякі відомості про мову, присвячуючи цьому окремий розділ (261—266)

Із фонетичних рис автор слушно відмітив вимову наголошеного *и* як *е*: *ходети, буле, сежу, робела, насеп, Марена, жето, кеслий*, звернувши увагу також і на вимову наголошеного *е* як *а*: *мина, тиба, варитану, стажка, вчара, царква, гувачка, на перехід а в е* після м'яких приголосних: *предиво, м'ясо, дівчета, качіни, ж'еба, д'ет'ко, д'єдине, мол'єи* (п. зн. *мовляв*), *кун'єка* і т. д.

Із інших рис подає автор ще прислівники *коча, кочи, вкочи, вкочі, точа, точи, вточи, точі*, які, як відомо, поширені в багатьох говірках південної Волині і Холмщини, а невідомі наддністрянським говіркам

Відмічається тут і протетичний придиховий: *говес, гобраз, гор'іх, голій, гале* (ц. зн. *але*), *гувачка, горобець* і т. п.

До опису додає автор ще словничок (266—270) і тексти (289—304).

Явища, відмічені Сокальським більше як пів-століття тому назад в говірках Сокальського р-ну, зберігаються і сьогодні в такому стані.

Це говорить про те, що зміни, яким піддаються територіальні діалекти, відбуваються надто повільно.

Дослідником говорів Львівської області був Іван Верхратський. Його робота «Говір ботюків» ще й до сьогодні вважається одинокою, якщо говорити про говори Львівщини. В цій роботі автор описав, правда, досить поверхово, говори північно-західних районів Львівської області, а саме: Івано-Франківський, Жовківський, Магерівський, Рава-Руський, Великомоствівський, Радехівський, частково Куликівський, Сокальський, Городоцький і Яворівський, причому з одних районів автор подає матеріал, з інших, за винятком кількох прикладів, матеріал не подається (Скоморохи, Тартаків — Сокальського р-ну, відсутній майже матеріал і тексти з Городоцького і Яворівського р-нів). Опис мовних фактів супроводжується вказівкою на населений пункт, в якому дане явище виступає, а це дає нам змогу зорієнтуватись, де дане явище поширене. Ця вказівка є також і при текстах, яких автор зібрав дуже багато (від 87 до 240 стор.).

Деякі мовні явища підмічені ним вірно, напр. на стор. 6 автор говорить: «чисте «я(а)» (ц. зн. після м'яких приголосних — Г. Ш.) зустрічає ся побіч «є» в селах сусідніх з собою, котрі крім того переходу в прочих відзнаках зовсім згоджуються».

Наші дослідники якраз і підтверджують це, бо дійсно в одних населених пунктах (а це має місце, напр., в Яворівському, Рава-Руському, Великомоствівському, Жовківському районах) є перехід *а > е* після м'яких приголосних, в інших цього переходу нема, причому в інших рисах майже нема розходжень.

На стор. 14 автор відмічає, що після м'яких приголосних може бути *е, і*, однак від чого це залежить, автор не говорить, напр.: *вівце, жєба, шєнка, качєп, чєсом, але зазульї, чаплї, вечер'ї* і т. п.

Звертає автор увагу і на поширення «укання» (стор. 16), напр.:

кумора, туполе, мудрина і т. п., одначе в текстах автор, додержуючись орфографічної транскрипції, ненаголошене **о** передає через **о**, а ненаголошене **е** — через **е**.

Про деякі фонетичні явища (стор. 14) автор не має ясного уявлення, напр., наводячи такі слова як зора, рад, порадок, бура, пражка, градка, расний і т. п., автор говорить, що тут замість «**я**» вимовляється «**а**», тоді як тут йдеться про тверде «**р**» і про це слід було говорити в розділі «приголосні», а не в розділі «голосні».

Подібне на стор. 19, де автор наводить такі приклади, як: хрукати, вару.

В інфінітивах «бігчи», «стригчи» (стор. 28) автор намагається появу в них «**г**» пояснити фонетично, що це вставлений «**г**», тоді як в дійсності — він виник в результаті контамінації двох форм: бігти — бічи.

Подібних неточностей можна б було привести більше, проте нас цікавить ще те, чи спостереження автора відповідають нашим і які є розходження.

Як видно із матеріалу, який автор подає, не всі населені пункти однаково автором досліджені і тому деякі явища ним не підмічені.

Напр., із сіл Скоморох і Тартакова Сокальського р-ну автор не записав жодного тексту, а наводить всього кілька прикладів (до речі, добре підмітив прислівники в Скоморохах — вточи, вкочи).

Про явище переходу **e>a**, яке дуже поширене в Скоморохах і Тартакові, автор нічого не згадує, хоч з інших місцевостей західних районів подає кілька прикладів.

В розділі морфології є багато цікавих фактів, проте на деякі явища автор не звертає уваги. В говорах Львівської області, а також в цій частині, яку автор дослідив, зустрічаються такі форми теперішнього часу атематичних дієслів як даш, йіш, дас', йіс', дасиш, йісиш, форми дасиш, йісиш виразно злокалізовані, зустрічаються вони в північних і північно-східних районах Львівської області, форми дас', йіс, в центральних і південних районах, а форми даш, йіш — в західних. Автор в своїй роботі відмічає тільки форми дас', йіс'.

Щодо форм 3 ос. одн. теп. ч. дієслів II-гої відміни автор подає тільки форми типу «робит», «ходить», тоді як в багатьох районах поширені форми типу роби, ходи.

Морфологію іменника автор подав безсистемно, для одних іменників подається тільки називний та родовий відмінки однини, для інших — приводяться ще деякі відмінки, окремі ж іменники мають всі форми. Не можна, отже, мати якогось ясного уявлення про деякі форми іменників, зокрема про форми давального та місцевого відмінків множини іменників м'яких основ, цілком тут відсутня і форма м. в. одн. іменників чоловічого та середнього роду, яка, як відомо, має багато різних варіантів. Щодо відміни іменників с. р. типу теля, то тут подана тільки одна форма: в род. в. зак. -и: телети, в дав. в. -у: телету, в ор. в. -ом: телетом, а в наших записах зустрічається ще й інші форми.

Підсумовуючи наші уваги, слід сказати, що робота Верхрат-

ського «Говір батюків», не говорячи про її невідповідну назву, не має характеру монографії в повному розумінні цього слова, вона є цінна фіксацією деяких явищ, далеких від повноти і без найменшої спроби синтезу.

Цінним в роботі є те, що автор зібрав дуже багато текстів, додав словничок, проте вартість тих текстів знижується тим, що в основному тут зібрані пісні, які, як відомо, можуть і не зберігати рис, характерних для даної місцевості, а по-друге, вони записані орфографічною транскрипцією.

Не можна не згадати, якщо говорити про наддністрянські говори пош межами Львівщини, монографії відомого діалектолога Янопа: «*Gwara wsi Moszkowic i Siwki Naddniestrzanskiej*», Львів, 1926, в якій дається ґрунтовний опис фонетики і морфології кількох сіл Мошковиць, Сівки, Соботова, недалеко від Галича, в Станіславській області. До опису додано багато текстів (107—149 стор.), бездоганно записаних з наукового боку, а також словник (150—220 стор.).

Дослідженням південноволинських і наддністрянських говірок на території Тернопільщини займався К. Дейна. В своїй роботі¹⁾ автор поставив собі мету — визначити межу між південноволинськими та наддністрянськими говірками на території Тернопільщини. В основу поділу автор взяв деякі фонетичні, морфологічні та лексичні явища. Для цього К. Дейна дослідив 120 населених пунктів, розташованих на досить широкій полосі між лінією Попівці—Вишнівець—Ланівці на півночі та лінією, яка проходить далеко на півдні через с. Золотники в південно-східному напрямі на Копичинці — Гусятин до б. кордону на Збручі. За теперішнім адміністративним поділом — це в основному центральні райони Тернопільщини, а саме: Буданівський, Великоглибочоцький, Великоборківський, Вишнівецький, Гримайлівський, північна частина Гусятинського р-ну, Заложцівський, Збаразький, Зборівський, північна частина Золотницького. Козлівський, північна частина Копичинецького, південна частина Лановецького р-ну, Микулянецький, Новосільський, Підволочиський, Почаївський, Скалатський, Струсівський та Теребовлянський. Автор не досліджує цілої системи говірки, він зупиняється тільки на деяких фонетичних, морфологічних та лексичних особливостях.

Із фонетичних явищ автор звернув увагу на такі: 1) перехід *а в е* після м'яких приголосних, 2) нове епентетичне *л* (люблю), 3) отвердіння *с* в формах минулого часу типу бувис, булисмо, 4) пом'якшення приголосних *т, д, н, с, л*, перед *і з о*, 5) т. зв. середнє *л*, 6) сильне пом'якшення *т', д', (к', г')*, 7) м'який *р*, 8) закінчення з ос. одн. і мн. т. часу, 9) м'який *ц* в суфіксі *-ець*, 10) приголосний *с* в суфіксах *-с'ко, -с'кий*, 11) приголосні *с', з', ц'*, 12) протетичні звуки.

Серед морфологічних рис автор розглядає такі: 1) форма ор. в. ім. ж. р., 2) прикметники синій-синий, 3) форма дав. в. одн. ім.

1) К. Dejna, Podolsko-wołyńskie pogranicze językowe, T. 1938.

ч. р. -ові, -ови, 4) форми м. в. одн. типу на зиємли на зиємл'ї, на кони — на кон'ї, на поли — на пол'ї, дві віуци — дві віуц'ї, 4) займенники типу до свейї, тейу, 6) форми майбутнього часу, 7) дав. в. одн. ім. IV відміни — тил'ат'ї.

Крім того, автор ще відмічає і лексичні особливості цих говірок, на окреме лексичне явище подано вісім карт.

У висновках автор дає характеристику наддністрянських та південноволинських говірок.

Наддністрянські говірки тут характеризуються такими рисами: 1) наявність переходу а в е після м'яких приголосних, 2) відсутність епентетичного л, 3) закінчення -оу, -ойу, -ом в ор. в. одн. ім. ж. р., 4) отвердіння с в формах м. ч. типу ходив-ис, ходили-смо.

Дотримуючись того погляду, що в минулому мали місце міграційні рухи населення із східних районів України в західні, автор виділяє деякі риси, які, на його думку, були занесені із східних чи південно-східних говірок. До таких занесених рис автор відносить:

1) пом'якшення приголосних т, д, н, с, л перед і з о, 2) так зване середнє л, 3) м'які т', д', що переходять в к', г', 4) м'який р.

Волинські говірки автор характеризує такими рисами: 1) м'який т' в 3 ос. одн. і мн. т. ч., 2) збереження м'якого ц' в суф. ец', 3) м'якість с в суфіксі -с'ко, -с'кий, 4) прикметники типу синій, житній, 5) закінчення дав. в. одн. -ові, -еві, 6) форми за зиємлі, на кон'ї, на пол'ї, дві віуц'ї, 7) корональна м'якість с', ц', з', 8) інфінітив пекти.

Всі ці риси К. Дейна вважає занесеними із південно-східних говірок.

Крім цих рис, автор виділяє ще окремо деякі риси, вважаючи їх, мабуть, специфічно волинськими: 1) форми займенників тейї, мейї, свейї, тейу, мейу, свейу, 2) протетичний г — голива, говес, готава, 3) форми майбутнього часу буду робити, 4) форми дав. в. одн. ім. типу тил'ат'ї, в наддністрянських говірках — тил'ет'у // тил'ету, 4) форми 2 ос. одн. теп. часу — йісиш, дасиш, проти наддністрянських -йіс', дас' чи йіш, даш.

Характеристика цих говірок, подана Дейною, вимагає обговорення. Почнемо від характеристики наддністрянських говірок. Перші дві риси — перехід а в е', і, и та відсутність епентетичного л — важливі, проте перше явище виступає і в інших говірках — гуцульських, західноволинських (і холмських), друга риса — відсутність епентетичного л — характерна тільки для деякої частини наддністрянських говірок (див. форми теп. часу далі). Відносно третьої риси — зак. ор. в. одн. оу, ойу, -ом в ім. жіноч. роду — вона підмічена правильно, всі ці закінчення зустрічаються в наддністрянських говірках, щодо четвертої риси — отвердіння с в закінченні минулого часу — ходивс, ходилисмо, ходилисте, то воно дійсно тверде в південних і центральних районах Львівщини, Тернопільщини та в прилеглих до Львівщини північних районах Дрогобиччини, проте в говірках, що знаходяться близько перехідних, поширене тільки м'яке с, останнє відоме перехідним та західноволинським (і холмським) говіркам.

Цінними слід вважати спостереження К. Дейни щодо пом'якшення т, д, н, с, л перед і з о, до цього часу була поширена думка, що ці приголосні були м'якими в цих умовах тільки в південно-східних та в покутських і гуцульських говірках. К. Дейна перший звернув увагу на м'які приголосні перед і з о в наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини, проте не можна погодитися з його думкою, що нібито ця риса була занесена в результаті міграції населення в минулому із південно-східних районів. Слід думати, що пом'якшення т, д, н, с, л перед і з о—це не таке давнє явище, процес так званого «ікання», як відомо, йшов через стадію дифтонгів чи монофтонгів типу уо, уе, уи, уі чи ӯ ӯ → і, вимова цих приголосних в одних говірках була твердою, в інших, імовірно, м'якою, останнє типе характерне для південно-східних говірок, відоме воно (пом'якшення т, д, н, л, с перед і з о) і говіркам південних районів Тернопільщини. Не можна також вважати м'які т, д', що переходять в к', г', шпр. к'істо, г'їчина за рису, яка також була занесена із південно-східних говірок, як думає автор, південно-східні говірки, як стало тепер відомо, знають цей перехід лише в кількох випадках (і то тільки щодо звука к' на місці т'), тоді як наддністрянські, а особливо покутські і гуцульські говірки знають цей перехід в багатьох випадках, навіть тоді, коли ці приголосні знаходяться перед і з о, шпр. бак'г, ск'іу (стіл). Див.: розділ про т, д, н, с, л. Отже, це явище, як і попереднє, виникло тут і розвинулось самобутньо.

Слід також відкинути думку К. Дейни відносно м'якого р, яке, як думає К. Дейна, теж було «наносним елементом». М'яке р знаходимо не тільки в південній частині Тернопільщини, в говірках покутській, гуцульській, бойківській, лемківській, в деяких закарпатських і польських, як це вказувалось в науковій літературі, але в багатьох наддністрянських, західноволинських та холмських (був-ших), а це говорить за те, що м'який р, як і м'які шиплячі в цих же говірках—це явище глибокої давнини. В різних слов'янських мовах і діалектах воно (м'яке р) в процесі розвитку мови зазнало певних змін—отвердіння, переходу в інший звук (пор. польське rz-z—rzeka), нема, отже, жодних підстав вважати його (м'яке р) «наносним елементом».

Щодо форми дав. в. одн. тил'ат'і, то ця форма відома не тільки південноволинським говіркам, але і багатьом перехідним та південно-східним.

Відносно інших рис, зокрема південноволинських, у нас нема застережень, усі вони типові для цих говірок, проте зауваження викликає інтерпретація деяких явищ.

І так, К. Дейна проти давно вже прийнятому погляду вважає форму інфінітива типу пекти—старшою, більш архаїчною, ніж печи, в дійсності—навпаки. Форми інфінітивна типу пекти—пізніші, утворились вони під впливом форм минулого часу¹). Щодо

¹ Див.: Л. А. Булаховський: 3 історичних коментаріїв до української мови (Мовознавство, IX, стор. 68).

форми м. в. одн. типу на пол'ї, яку К. Дейна чомусь вважає також старшою, насправді, форма на поли є старшою, а ф. на пол'ї утворилась за аналогією до іменників твердої основи (на вікні).

Значні зміни впровадив К. Дейна і в поділі говірок. В давніших класифікаціях¹⁾ говірки, що знаходяться між р. Серетом і Збручем, відносились до подільських. На підставі своїх спостережень і дослідів К. Дейна²⁾ приходиться до висновку, що південну частину тернопільського повіту, майже цілий копичинський і борщівський, частину тербовлянського на схід від Серету, слід зарахувати до наддністрянських, а не до подільських говірок, тому що ці говірки знають перехід а в е.

На жаль, К. Дейна не дослідив всієї території, що знаходиться між Серетом і Збручем.

На основі наших спостережень над говірками, що знаходяться між Серетом і Збручем, слід відкинути той поділ, за яким ці говірки відносились до подільських, м'який р і перехід а в е ми знаходимо, не згадуючи вже про інші наддністрянські риси, в багатьох говірках цієї зони.

І так, в говірках Білобожницького, Борщівського, Гримайлівського, Гусятинського, Заліщицького, Копичинського, Підволочиського, Пробіжнянського, Скала Подільського, Тербовлянського, Товстівського та Чортківського районів ми знаходимо ще явище переходу а в е, правда, в одних пунктах — Добровляни, Торське Заліщицького р-ну це явище дуже поширене, в інших — це виявляється в меншій мірі.

В говірках же Мельнице-Подільського р-ну м'яке р дуже поширене навіть перед у і в кінці слова, проте нема тут переходу а в е, в східній частині Борщівського р-ну нема цих двох рис, проте є чимало тут інших наддністрянських рис, тому більш правильним буде, якщо ми говірки східної частини Борщівського р-ну вважатимемо за перехідні — між наддністрянськими і подільськими, а говірки всіх вищеназваних районів віднесемо таки до наддністрянських.

Вивченню наддністрянських говірок декількох сіл Брюховицького р-ну Львівської області присвячена робота П. Приступи: «Фонетична система та граматична будова говірок Брюховицького р-ну Львівської області». В роботі розглядається фонетика та деякі морфологічні і синтаксичні особливості. До опису додані добре записані тексти.

Матеріалом для нашої роботи послужили записи діалектологічних експедицій:

- 1) Львівського педагогічного інституту за роки 1950—1955;
- 2) Львівського державного університету за 1948—54 роки;
- 3) Інституту мовознавства філіалу Академії наук у Львові за 1954—55 роки.

¹ Цього поділу дотримується і Ф. Т. Жилко: Українська діалектологія, 1951. стор. 44, а також: Нариси з діалектології української мови, К., 1955, стор. 109.

² Цит. роб., стор. 8.

Крім того, ми використали кращі записи студентів і студентів-заочників Львівського педагогічного інституту з їх родинних сіл.

Експедицією Львівського педагогічного інституту зібрано матеріал із Львівської області на схід від Львова, частково із західних районів, а північних районів Станіславщини та Тернопільщини, крім її деяких північних районів—Вишнівецького Дедекалівського, Крем'янецького, Лановецького, Шумського, з південної Волині і прилеглих до неї західних районів Ровенської області—Демидівського, Козинського, Червоноармійського.

Із матеріалів Львівського державного університету ми використали тільки ті, що відносяться до західної частини Львівської області, і записи Інституту мовознавства, що стосуються Львівської, Дрогобицької, її північних районів, та Тернопільської областей.

Проте в своїй роботі ми не обмежились матеріалами експедицій, із багатьох населених пунктів ми збирали матеріал, який далеко виходив поза рамки програми-питальника. Таким чином, нами досліджено південно-західні говірки на північ від Дністра по Овадно—Луцьк—Козин—Почаїв—Збараж—Нове Село, а на сході по річку Збруч до Дністра, на заході—до польського кордону.

Крім того, в нашому розпорядженні є доброякісний матеріал із деяких населених пунктів Клеванського р-ну Ровенської області (Билів, Голишів, Дерев'яне, Жуків, Новосілкі), Пересопниця Ровенського р-ну, говірки яких виявляють вже багато рис, характерних для північних говірок. Матеріал із цих говірок використовується в роботі.

Визначаючи відношення наддністрянських говірок до подільських, ми користувались також власним матеріалом із кількох населених пунктів Хмельницької та Вінницької областей, а саме: Хмельницька область: с. Городище Волковинецький р-н, с. Ріпна Волочеський р-н, м. Меджибіж; Вінницька область—с. Зятківці Гайсинський р-н, с. Вергівка, с. Рубань Немирівський р-н, тому що опублікованих матеріалів, крім роботи Б. Яцимирського: «Описание говора г. Старой Ушицы Подольской губернии» (Сборник Отд. рус. языка и словесности т. ХСІV, 3) Петроград, 1913) та роботи Г. Голоскевича: «Описание говора с. Бодачевки Ушицкого уезда, Подольской губ. (Изв. отд. русск. языка и словесности т. ХІV, 1909, кн. 1), нема.

При визначенні відношення наддністрянських говірок до лемківських ми використали власний матеріал, крім роботи І. Верхратського, із с. Волі Нижньої Сяніцького р-ну.

Із південно-східних районів в нас є матеріал з таких пунктів: Малі Кайиці Чорнобаївський р-н Черкаської обл., Райгород Кам'янський р-н Черкаськ. обл., Чапаевка Золотоніськ. р-н Черкаськ. обл., В. Рублівка Котелевський р-н Полтавська обл., Лютенка Гадяцький р-н Полтавська обл., Поділля Баришівський р-н. Київська обл.

Деякі дані із цих говірок нами використовувались в роботі.

Подаючи фонетику та морфологію південно-західних говорів на північ від Дністра і на захід від Збруча, ми проте не обмежились

вивченням сучасного стану цих говорів, в роботі використано також і дані мови тих пам'яток, в яких найбільш яскраво знайшли своє відображення риси південно-західних говірок. Це, передусім, пам'ятки ділової мови, пам'ятки, що писані на території Галичини і Волині місцевими писарями. Пам'яток ділової мови XVI і XVII століття, що писані народною мовою, небагато, тому що міські книги звичайно писались або латинською, або польською мовами, лише гродські книги на Волині і ділові книги Ставропігійського братства у Львові писались «руською» мовою.

В наступних розділах подамо ті публіковані книги гродські і ділові документи Ставропігійського братства у Львові, матеріал яких використовувався в роботі. Крім того, автор звертався також і до різних рукописних джерел, про що йде мова далі.

ПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ

Із публікованих матеріалів ми використали різні пам'ятки ділової мови XVI—XVII ст., що писані на території південної Волині та Львівщини, а також різні фольклорні збірки, опубліковані в першій і другій половині XIX століття.

Із пам'яток XVI—XVII ст. нами були використані володимирські (волинські) книги гродські, писані в Володимирі Волинському, Луцьку та Локачах і опубліковані в «Архиві Юго-Западной России ч. 1. т. 1 (1481—1596), ч. 6. т. 1 (1498—1795) з додатковим (приложением), ч. 1. т. 6 (1322—1648) — та ділові книги Ставропігійського братства з XVII ст., опубліковані також в «Архиві Юго-Западной России ч. 1. т. XI, ч. 1. т. XII (Акты, относящиеся к истории Львовского Ставропигиального братства. Протоколы и другия деловыя бумаги Львовского Ставропигиального братства). Ці матеріали досить старанно видрукувані і заслуговують на довір'я, порівняння тексту деяких рукописів ділових книг Ставропігійського братства з текстом друкованим показало, що публікація цих матеріалів відзначається солідністю і якщо і трапляються зрідка деякі дрібні описки, то вони мало істотні. Для вивчення мови XVI—XVII століття ці пам'ятки мають безумовно важливе значення, в них яскраво виявлені мовні особливості південно-західного наріччя, риси наддністрянських: південноволинських говірок, які в той час вже були надто виразно здиференційовані.

Крім того, ми використали в роботі володимирські та луцькі книги гродські, опубліковані в збірнику: Україна перед визвольною війною 1648—1654 збірка документів (1639—1648), Видавництво АН УРСР, Київ, 1946. Тут вміщено 5 володимирських документів — 87, 90, 91, 93, 94 і 36 луцьких — 54—86, 88, 89, 92, 95.

Деякий діалектний матеріал можна знайти і в фольклорних збірниках, якщо ж взяти до уваги, що тут маємо в основному пісенний матеріал, то звичайно орієнтуватися на цей матеріал треба з певним застереженням, тому що пісні через свій мандрівний характер можуть і не відбивати особливостей говірки даної місцевості.

Із фольклорних збірок, матеріал для яких зібрано у великій мірі з території Львівщини і Тернопільщини, слід згадати збірку пісень Вацлава з Олеська: *Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego we I wowe*, 1833 r.

В цьому збірнику є багато пісень зібраних із Нестеровського р-ну Львівської області, цінні тим, що записані латинкою, із збереженням певних фонетичних відтінків.

Ось кілька прикладів: пок'ен' (транскрипцію змінюю) щчас'ц'ом, дороул'ом, пок'едати, взели си, обідец, підполуднец, ходит, ідут і т. п.

В 1839 році видає збірку пісень Жегота Паулі під назвою: *Pieśni ludu ruskiego w Galicji*, до цієї збірки автор додав і ті пісні, що були зібрані і опубліковані Максимовичем ще в 1827 році. Другий том пісень Жегота Паулі видав в 1840 році, сюди автор додав і словник мало зрозумілих українських (руських) слів. В цій збірці автор вказує і райони, з яких зібрані пісні: із Львівщини, Золочівщини, Жовківщини, Бережанщини і інших.

Для діалектології і ця збірка має певне значення, тому що тут передані і фонетичні особливості говірок.

Із фонетичних рис відмітимо: 1) перехід а в е, і вз'еу (1,95), йак коровай місіт (1,95), місічен'ку (1,113), шінувати (11,173), йа шінуйу (11,174); 2) вимова й як е — менайе (11,166), пок'енути (11,172), йак'ем ішоу (11,173) щом те (ц. зн. ти — тобі) наносила (11,173), головон'ке (род. в. одн. 11,177); 3) відсутність епентетичного л в 1 ос. т. часу—л'убйу с'а (11,173) л'убйу 11,170); 4) твердий ц в суф.: -ец—чепец (1,89), перец (1,112), старец (1,112).

Морфологічні риси: 1) ор. в. одн. ім. ж. р.—оу—дівойкоу (1,90), хмароу (1,108); 2) ор. в. мн.—пішла за віуцема (11,180), з камінцема (11,180); 3) м. в. одн.—на весіл'у (11,177), в сміл'у (1,112); 4) форми 3 ос. одн. і мн. т. ч. батен'ко с'а тішит (1,95), лежит (11,174), несут с'а (11,175); 4) форми мин. часу—заспівав-йем (11,170), казалас' ми (11,173); 6) тверда група прикметників—в сусіднују (1,103) і т. п.

Збірнику пісень Я. Головацького під назвою: *Народные песни Галицкой и угорской Руси ч. I—IV* М. 1863—1878 для фонетики має тільки деяке значення, тому що Головацький тут застосував етимологічний правопис.

Збірки, писані латинкою, мають, отже, більше значення, бо в них відбиті і фонетичні особливості.

Проте щодо морфології, синтаксису і лексики, то ця збірка пісень має певне значення, знаходимо тут і деякі фонетичні риси, напр.: 1) перехід п'к в йк — молодейкій, зеленейкій, пару волойків (11,53); твердий ц — каменец (11,55), танец (11,57), панец молодец (11, 58), проте є і м'який ц в записах з Ожидова (Олеський р-н Львівської обл.) — очеретець (IV, 17), молодець (IV, 40), стрілець (IV, 67), в наших записах із цього населеного пункту ми маємо тільки твердий ц, напр.: горобец, ч'іпец, жнец, хлопец і т. п.

Із морфологічних рис слід відмітити такі: 1) форма ор. в. од. ім. ж. р. -оу (ов) — стежейков іде (I, 60), шабельков (I, 63), гладков стежкой (I, 85), дрібнов жемчугов (I, 87), смерешків, стешков (III, 31); 2) вплив зак. твердої основи на м'яку в ор. в. одн. — коньом, гостьом (I, 55), Дунайом (I, 80), счастьом і здоровльом (IV, 225); 3) форма м. в. однини ім. ж. р.: в убогій стайни (II, 35); 4) форми наз. в. мн. ім. чол. р.: зятьове (II, 70), колядничкове (II, 71), людкове (II, 71), буйні вітрове (II, 85), шайні дошчове (II, 85), столове (IV, 237); 5) форми теп. часу 3 ос. одн. без -т і з твердим т: шапочку в руках носи (IV, 214), свей маменьки проси (IV, 214), соненько не сходи (IV, 218), вінок сходи (IV, 219), сидит (II, 20), лічит (II, 20), з м'яким т: курить, журить (II, 194); 6) форми т. ч. 3 ос. мн.: держат, служат, не сучат (II, 2); 7) форма нак. способу: не виходи (IV, 232); 8) перфективні форми мин. часу — гадалам си (IV, 256), взялисьмо (IV, 236), далисьте, привезлисьте (IV, 265), мовивесь ми (IV, 245), мовилась (IV, 245).

Синтаксичні особливості: 1) стара форма знах. в. мн. після перехідних дієслів: Бояри побуджено (IV, 230); 2) вживання займенника вказівного той, та для вияву більшої підкресленості уявлень та поглиблення інтимізації¹⁾ —

Продай пшеницю тую
Справ спідницю золотую (IV, 190);
Давносьми у сваненьки бували,
Тую Львовску горілку пияли,
На білих подушках сипляли (IV, 272).

Ми навели матеріал, що записаний на Львівщині.

Певне значення для діалектології мають і записи О. Роздольського, записані ним в кінці XIX ст. в Бродівському (сс. Лешнів, Берлин, тепер Хмільове), Підкамінському (Боратин), Перемишлянському (Плетеничі), Бібрському (Серники) районах, поміщені в Етнографічному збірнику т. I, II, III, XIII.

РУКОПИСИ

Крім публікованих праць, ми використали ще різний рукописний матеріал, що відноситься до південно-західних земель, зокрема до Львівщини, Тернопільщини, частково Дрогобиччини та південної Волині.

Матеріал, цей неоднорідний, є тут різні пісні, співаники — релігійні і світські, різні офіційні документи — заповіді, матеріали (вихідне листування) Глинянської та Бережанської Руської Ради 1848-9 років, що зберігаються в рукописному відділі бібліотеки філіалу Академії Наук у Львові.

¹⁾ Див.: Курс сучасної української літературної мови т. II, Синтаксис. За редакцією Л. А. Булаховського, К. 1951, стор. 113.

Матеріали цінні тим, що вони зв'язані з певною територією і підбивають мовні особливості даної говірки того часу.

VII—I—4 заповіт вйта (князя) Сеня Кожана з 1638 р. Пам'ятка писана мабуть недалеко від Тухлі (Дрогобицька область), бо є згадка про намісника тухольського. Із фонетичних явищ слід відмітити чергування в з у, напр.: із ушиткими пожитками, била притом и вшитка громада. Дисиміляція дц в числівнику трийцять. Форма ор. в. двоїни в значенні множини — із ушиткими пожиткама.

Фонд 129, № 1125. Реєстр приходів і розходів Ставропігійського братства з 1605—1607 рр.

Фонд 129, № 1162. Реєстр приходів і розходів СБ з 1665—1703 р.

Ці рукописи не попали до друку в Архиві Юго-Западной России т. XI, XII, як і друковані реєстри приходів і розходів СБ, вони мають багато цікавих фонетичних рис: перехід а в е, і, перехід е в а (зрідка) та деякі морфологічні риси — зак. дав. в. мн. -ом: теслюм, теслюм, хлопцом і т. п.

Ч. 61. Пісні Миколая Центелева (Г.) з села Нивиць Лопатинського р-ну Львівської обл. з 1837 р.

Звертає на себе увагу форма з ос. мн. т. ч.: в дієсловах першої дієвідміни тверде т, в дієсловах другої дієвідміни — м'яке т, напр.: віщають, глашають, офірують, послідують, але приносять, славять і т. п.

Ч. 359. Співаник з Милятина Старого з 1826—36 рр.:

Із фонетичних рис виступає тут змішання е з и, напр.: зважити (зам. зважете), вгланыйт (9) зам. оглянет, срцы ся краеть (10), зам. срце..., здопталымъ (11) зам. здопталем, билимъ з вами (50) зам. билемъ...; перехід нк>йк: ранейко (52), смутнейко (52).

Морфологічні риси: форма дась—не дась пеклу слезъ моихъ.

Ч. 360. Русскіи пѣсни. Зібрав Николай Иванович Козловский. Перша половина XIX ст.

Фонетичні риси: змішання и з е, напр: Там где бѣла Теса... (3),

Морфологічні: форми ор. в. з -оу — со мновъ (4), добров мыслев не кервавов (61), форми енкл. займ. він: Ой догонив го, там го разранив (65), займ. вказів.: тоту кровцю; наз. в. мн.: татарове (63).

Ч. 362. Співаник з Милятина Старого Львів. обл. Поч. XIX ст. фонетичні риси: змішання и з е — грішни тіло (6), кому ся доста ниши, тіло буди в землі робаство кормити (7); форми 3 ос. одн. теп. часу без -т: еще слице не заходи (6); лексичні: трумло (6).

Ч. 363. Співаник колядок, без дати, приблизно поч. XIX ст. фонетичні риси: змішання и з е і навпаки, напр.: ивсефе (7), котрогости абы мѣл ъ дѣлы (10), збиралися пастушковы (10), Исифи кл. форма), пастирѣ прибѣгайти (36), си ѣванти (16, н. сп.);

морфологічні: форма теп. ч. 3 ос. одн. без -т: же с ѣ народи царъ (47).

Ч. 474. Волинський співаник Степана Білецького з 20—30 рр. XIX ст. з Уїздців Дубенського повіту.

Деякі фонетичні риси: твердий р — и ми градим (8), рабая шкапа (24), заприг (23); замість ф—п: Іосип (22); інфінітив -ть: щоб заїхати єю до бетлею (23).

НДІБ, 3,115. — Вихідне листування Глинянської Руської Ради з 1848-9 рр.

НД LVXIII, LXI. — Вихідне листування Глинянської Руської Ради з 1848-9 рр.

НД 11, 6, 16 — Вихідне листування Бережанської Ради Руської 1848 р.

НД 111, 10—111 — Вихідне листування Бережанської Ради Руської 1848 р.

НД IV, 26 — Вихідне листування Бережанської Ради Руської 1848 р.

В останніх зустрічаються такі фонетичні риси: 1) змішання н з е і навпаки — уважайти (н. сп.), буле, накенути, закенут, такей, почкайти (н. сп.), може наступите (інф.), книжке; перехід е в а — хотів'ям, обудив'ям се; задумав'ям се. 2) морфологічні: а) дав. в. мн.: дасть людіомъ (III-63), дѣтьомъ (III-53); б) місц. в. мн. — по границьохъ (III-80), въ грошох (III-53); в) ор. в. одн.: вѣрностев незламнов (III-47); г) н. мн.: селянини.

Всі ці риси широко відомі багатьом наддністрянським говіркам.

СПИСОК

населених пунктів, з яких зібрано матеріал

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ¹

I. Бібрський р-н

1. В. Глібовичі
2. Коцурів

II. Бродівський р-н

1. Дітківці
2. Конюшків
3. Старі Броди
4. Хмільове

III. Брюховицький р-н

1. Зашків
2. Малі Підліски
3. Рокитно
4. Рудно
5. Івано-Бірки
6. Рясна Руська

IV. Буський р-н

1. Вербляни
2. Грабово
3. Купче
4. Ракобути
5. Чаниж
6. Топорів

V. Великомоствський р-н

1. Двірці
2. Сілець Белзький
3. Туринка

VI. Винниківський р-н

1. Підберізці
2. Сихів
3. Лисиничі

VII. Глинянський р-н

1. Задвір'я
2. Печенія
3. Підгайчнки
4. Словіта
5. Ладогів

VIII. Городоцький р-н

1. Артишів
2. Мавковичі
3. Любінь В.
4. Любінь М.
5. Галичанів

¹) Не зібрано матеріал із Забузького р-ну, тому що населення цього р-ну мішане.

IX. Заболотцівський р-н

1. Глушин
2. Попиковиця
3. Тур'я
4. Соколівка
5. Ясенів

X. Золочівський р-н

1. Бонишин
2. Гончарівка
3. Підгородне
4. Струтень
5. Єлиховичі
6. Лука

XI. Івано-Франківський р-н

1. Велико Поле
2. Воля Добростанська
3. Дубровиця
4. Каменобід
5. Лісновичі
6. Повітно
7. Речичани
8. Сторона
9. Ясницька
10. Лозина

XII. Кам'янсько-Бузький р-н

1. Батятичі
2. Дернів
3. Добротвір
4. Рокити
5. Сілець Беньків

XIII. Краковецький р-н

1. Глиниці
2. Передбір'я
3. Черниляна

XIV. Красненський р-н

1. Андріївка
2. В. Вільшаниця
3. Петричі
4. Скварина
5. Стінка

XV. Куликівський р-н

1. Віднін
2. Гребінці
3. Дальнич
4. Желдець
5. Колоденце
6. Малий Дорошів

XVI. Лопатинський р-н

1. Барилів
2. Березівка
3. Завидче

4. Лопатин
5. Миколаїв
6. Нивці
7. Оглядів
8. Сморгів

XVII. Магерівський р-н

- 1.1 Бишків
2. Кам'янка Нова
3. Старе Село

XVIII. Немирівський р-н

1. Завадів
2. Смолин

XIX. Нестерівський р-н

1. В'язова
2. Крехів
3. Мокротин
4. Нова Скварява

XX. Новомилятинський р-н

1. Банюнин
2. Кізлів
3. Ріпнів
4. Старий Милятин
5. Хрінів
6. Дідилів
7. Нагірці

XXI. Новояричівський р-н

1. Борщовичі
2. Запитів
3. Руданці
4. Старий Ябичів.

XXII. Олеський р-н

1. Йосипівка
2. Кути
3. Ожидів
4. Підгірці
5. Ушня

XXIII. Перемишлянський р-н

1. Волків
2. Кимир
3. Кросно
4. Липівці
5. Межигір'я
6. Кореличі

XXIV. Пількаміньський р-н

1. Боратин
2. Накнаша
3. Черниці

XXV. Поморянський р-н

1. Красносільці
2. Махнівці
3. Поляна

XXVI. Пустомитівський р-н

1. Кугаїв
2. Солонка

XXVII. Рава-Руський р-н

1. Забір'я
2. Потелич
3. Річки
4. Хлівчани

XXVIII. Радохівський р-н

1. Вузлове
2. Пиратин
3. Старий Витків
4. Павлів
5. Стоянів
6. Тетевчиці

XXIX. Сокальський р-н

1. Горбків
2. Лучиці
3. Поториця
4. Скоморохи

XXX. Щирецький р-н

1. Бродки
2. Гонятичі
3. Горбачі
4. Острів
5. Піски

XXXI. Яворівський р-н

1. Віжомля
2. Залужжя
3. Мужилівичі
4. Наконечне I.
5. Порудно II.
6. Рогізно
7. Черчик
8. Шкло.
9. Чолгині

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОЛБАСТЬ

I. Білобожницький р-н

1. Джурин
2. Базар

II. Бережанський р-н

1. Куропатники
2. Саранчуки
3. Шибалин

III. Борщівський р-н

1. Верхняківці
2. Нижнє Кривче

IV. Буданівський р-н

1. Романівка

V. Буцацький р-н

1. Переволока
2. Ріпниці

VI. Великоборківський р-н

1. Баворів
2. Козівка
3. Скоморохи
4. Романівка

VII. Великоглибочоцький р-н

1. Великий Глибочок
2. Плотиц

VIII. Гримайлівський р-н

1. Вікно
2. Гримайлів
3. Товсте

IX. Гвсятинський р-н

1. Городниця
2. Лучківці

X. Заложцівський р-н

1. Білоголови
2. Монилівка
3. Ярославичі
4. Вовчківці

XI. Заліщицький р-н

1. Добровляни
2. Торське

XII. Збарзький р-н

1. Чорний Ліс.

XIII. Збодівський р-н

1. Загребелля
2. Озерна
3. Осташівці

XIV. Золотниківський р-н

1. Соколів
2. Гниловоди

XV. Золотопотіцький р-н

1. Миколаївка
2. Зубрець
3. Новосілка

XVI. Козівський р-н

1. Козова
2. Плотичи
3. Криве

XVII. Козлівський р-н

1. Купчинці
2. Велика Ходачка

XVIII. Коничинський р-н

1. Ключинці
2. Оршківці

XIX. Коропський р-н

1. Вістри
2. Задирів

XX. Мельнице-Подільський

1. Горошова
2. Івано Пусте
3. Худиківці

XXI. Микولیнецький р-н

1. В. Березонця
2. Пастаєв

XXII. Монастирський р-н

1. Говчарівка
2. Коналівка

XXIII. Новосілівський р-н

1. Козирі
2. Нове Село
3. Тершівка

XXIV. Підволочиський р-н

1. Рожиськ.

XXV. Підгаєцький р-н

1. Мужилів
2. Новосілка

XXVI. Почаївський р-н

1. Лідихів
2. Старий Почаїв

XXVII. Пробіжнянський р-н

1. Гадинківці
2. Товстенке

XXVIII. Скала Подільський р-н

1. Гуштин
2. Іванків

XXIX. Скалатський р-н

1. Городниця
2. Криве
3. Панасівка

XXX. Струсівський р-н

1. Дарахів
2. Хмелівка

XXXI. Терєбовлянський р-н

1. Застіноче

XXXII. Товстенський р-н

1. Головчинці

XXXIII. Чортківський р-н

1. Свидове

ДРОГОБИЦЬКА ОБЛАСТЬ

I. Добромилський р-н

1. Болозів
2. Губичі
3. Ями Горішня

II. Жидачівський р-н

1. Вільхівці

III. Комарнівський р-н

1. Великогорожанка
2. Чуловичі

IV. Крукеницький р-н

1. Крукениця
2. Зав'язанці

V. Миколаївський р-н

1. Димівка
2. Розділ
3. Устя

VI. Мостиський р-н

1. Мальнів
2. Шегині

VII. Нижанковицький р-н

1. Гориславичі
2. Зоротовичі
3. Тишковичі

VIII. Новострілищанський р-н

1. Вибранівка
2. Голдовичі
3. Ліщини
4. Трибоківці

IX. Рудківський р-н

1. Коропуж

X. Судовишлянський р-н

1. Дармолівка

2. Довгомостиська
3. Арламівська Воля

XI. Хрнівський р-н

1. Велика Сушиця
2. Лопушниця
3. Смільниця

XII. Ходорівський р-н

1. Молодинче
2. Руда

ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСТЬ (південні райони)

I. Берестечківський р-н

1. Борочиче
2. Лобачівка

II. Володимир-Волинський р-н

1. Бубнів
2. Суходоли
3. Хобултова

III. Горохівський р-н

1. Звиняче
2. Квасів
3. Підбереззя
4. Пірванче

IV. Затурцівський р-н

1. Війниця
2. Зубилне

V. Іваничівський р-н

1. Грибовиця
2. Заболотці

3. Литовеж
4. Риковичі

VI. Локачівський р-н

1. Крухиничі
2. Свинюхи

VII. Луцький р-н

1. Гнідава
2. Забароль

VIII. Оваднівський р-н

1. Верба

IX. Сенкевичівський р-н

1. Губин
2. Чаруків

X. Торчинський р-н

1. Смолигів

РОВЕНЬСЬКА ОБЛАСТЬ

I. Демидівський р-н

1. Княгинин

II. Клеванський р-н

1. Билів
2. Голишів
3. Дерев'яне
4. Жуків
5. Новосілки

III. Козинський р-н

1. Гранівка
2. Теслугів

IV. Червоноармійський р-н

1. Бугаївка
2. Ситне.

V. Ровенський р-н

1. Пересопниця

СТАНІСЛАВСЬКА ОБЛАСТЬ

I. Більшовцівський р-н

1. Кінашів

II. Бурштинський р-н

1. Конюшки
2. Чагрів

III. Рогатинський р-н

1. Залужжя (ст.)
2. Підгороддя

ФОНЕТИКА

СИСТЕМА ГОЛОСНИХ ФОНЕМ

В наддністрянських та в південноволинських говірках в сильній позиції маємо шість голосних фонем: а, е, и, і, о, у, напр., дам, дум, сала, села, сила, с'іла, дим, дім, цех, цих. Проте якість цих голосних не однакова в різних говорах: сусідство м'яких чи твердих приголосних модифікує їх, часто ці голосні переходять в інші звуки.

І так, фонема **а** після м'яких або між м'якими приголосними може переходити в наддністрянських та в західноволинських говірках в 'е, 'іе, 'і, напр., уз'еу///уз'іеу, пиет', шч'іс'ц'е.

В багатьох же наддністрянських говірках ця фонема переходить в **о**, якщо вона стоїть перед у нескладовим, напр., вкроу.

Фонема **е** в західноволинських та в надсянських говірках переходить в **а**, якщо вона знаходиться в сусідстві сонорних чи шиплячих приголосних, напр., дан'-ден' і дан'-данина. Не стійка і фонема **и**, яка в багатьох наддністрянських і західноволинських говірках вимовляється з наближенням до е^и чи навіть як чисте е, якщо вона знаходиться після губних чи сонорних приголосних, напр., веидно, леист і т. п. Фонем **о** та **у** під впливом м'яких приголосних пересувають свою артикуляцію більш до переднього ряду: **о̇, о̇, у̇, у̇**, напр., л'он, л'ол'а, т'уг'ун. В слабій позиції (не під наголосом) ці фонем зазнають ще більших змін, деякі з них — **е, о** — переходять зовсім в інші звуки: **е в и, о в у**.

В деяких говірках західних районів Дрогобиччини, в центральних та західних районах Львівщини в ненаголошеній позиції є всього чотири фонем: **а, и, і, у**, напр., воку, віку, сило. Ширше про ці зміни фонем буде мова в дальших розділах¹⁾.

¹⁾ При описі певних звуків користуємось спрощеною транскрипцією, Залежно від говірки звукозміни давнього **а** після м'яких приголосних передаватимемо через 'е, еи, 'іе, 'и, 'і, напівпом'якшеність приголосних перед давнім е зазначатимемо комою і крапкою біля неї, напр.: м'е н'е, середне л позначаємо через л і крапкою над ним, сильну м'якість с, з, ц, дз через дві риски "с", з" и т. п., посередній звук між о і у через оу//уо, проривний задньоязичний через g, гортанний через г, знеголошені дзвінки приголосні в кінці слова передаємо відповідними глухими, фрикативний задньоязичний через ɣ.

СИСТЕМА ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ

Система фонем в південно-західних говірках і по кількості і по своїй якості не співпадає з системою приголосних фонем літературної мови.

Крім того, не однаковий склад фонем і по говірках.

І так, в багатьох наддністрянських говірках за твердістю — м'якістю розрізняємо такі парні фонemi:

а) т, т', д, д', н, н', ш, ш', ж, ж', ч, ч', дж, дж' л, л', р, р', напр.: стан-стан', мблод-мблод', кута- кут'а, ш'єпка. ж'єба, ч'єс, мала-мала', р'єт і т. п.

Одначе свистячі та африкати в багатьох наддністрянських говірках можуть мати три ряди: с, с', с'', з, з', з'', ц, ц', ц'', дз, дз', дз'', себто вони можуть бути пом'якшеними с', з', ц', дз' та м'якими (дорсальна артикуляція) с'', з'', ц'', дз'', напр.: с'ік-соку, с''ік-с''ікти.

Губні, задньоязичні і гортанний г не мають відповідних м'яких фонем, вони можуть виступати м'якими лише перед і, отже, їх слід вважати тільки варіантами твердих фонем: п(п'), б(б'), м(м'), в(в'), ф(ф'), к(к'), г(г'), х(х'), г(г'), напр.: бий-бій, вий-вій і т. п.

В деяких наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини не буде фонemi л, а лише фонemi л (т. зв. середнє л): була-були.

В говірках східної Волині і в перехідних говірках (північно-східні рини Львівщини та північні райони Тернопільщини) нема м'яких шиплячих фонем, виступають вони м'якими тільки перед і, отже, це варіанти м'яких фонем, напр.: д'їжа-д'їжі, паша-паші.

Південноволинські говірки не знають також і м'яких с'', з'', ц'', дз'' (про це ширше в наступних розділах).

За глухістю дзвінкiстю деякі наддністрянські говірки розрізняють такі фонemi п-б, ф-в, г-д, т'-д', с-з с'-з', с''-з'', ц-дз, ц'-дз', ц''-дз'', ч-дж, ч'-дж', ш-ж, ш'-ж', к-г. отже, 15 пар.

Фонemi м, н, л, р, п', л', р', ј, х, г відповідних пар за глухістю-дзвінкiстю не мають. Проте в комбінаторних умовах—перед глухими приголосними або після них в кінці слова — фонemi м, л, р можуть знеголошуватися, напр. мшана, другомишл', ртут', мстивий.

В деяких наддністрянських говірках фонема х перед сонорними л, р та й може переходити у дзвінкий γ, напр.: ти γ л'удий (див. про це далі). В південноволинських та в багатьох перехідних говірках відсутні фонemi ч'-дж', ш'-ж', с''-з'', ц''-дз'', тут всього 11 пар.

В деяких південноволинських говірках наявні знов подовжені фонemi: с-сс, л'-л'л' д'-д'д', н'-н'н', напр.: сут' (суті)—ссут' (свати), л'ут' (люті)—л'л'ут' (лляти), у суді—у суд'д'і, ворон'а—ворон'н'а і т. п.

Дзвінки фонemi б, д, з, дз, ж, г перед глухими в середині слова та в кінці слова перед павзою в наддністрянських, перехідних і

дрітка в деяких південноволинських говірках втрачають свою дзвінкість, напр.: зуп (зуб), сат (сад), віс (віз), г'уц (гудз), ніш (ніж), сніх (сніг) і т. п.

В дальших розділах, буде розглянуто особливості фонетичної системи говірок.

ПЕРЕХІД А в Е, І (И); А в О

В багатьох наддністрянських, надсянських, гуцульських, закарпатських та в західноволинських (давніше ще в холмських та підляських) говірках а після м'яких приголосних переходить в 'е (и), 'і').

Визначити ізофону цього явища у Львівській області досить важко, бо є такі райони, в яких в одних населених пунктах є цей перехід, в інших — цього переходу нема. Проте можна вказати на райони, де це явище не виступає. Нема цього явища в північно-східних районах Львівщини, а саме — в Бродівському, Лопатинському, в східній частині Радехівського, Буського, в північній частині Олеського, в Заболотцівському, в північній частині Підкаміньського р-ну, в деяких населених пунктах Краснянського р-ну (Скварява), Великомостівського (Туринка). В західній частині Львівщини це явище не виступає в Немирівському, Нестеровському і в деяких пунктах Яворівського р-ну (Залужжя, Порудно, Шкло), Краковецького (Чернилява), Рава-Руського (Потелич). Як відомо, не знають цього явища бойківські та лемківські говірки.

Наявність цих острівців (де переходу а в е, і нема) в зоні загального поширення цього явища слід пояснювати певними міграційними рухами населення, що мали місце в минулому.

Північну межу переходу а в е, і в Тернопільщині К. Дейна визначає, беручи за основу вимову слів пради́во, прасти́, по лінії, яка йде в напрямку від заходу на схід через села — Звижин — Маркополь — Заруддя — Шельпаки до бувшого кордону. Щодо

¹ З приводу переходу а в е, і після м'яких приголосних у науковій літературі є кілька поглядів.

І так, О. Шахматов гадав, що «ці е, а без сумніву нового походження, вони з'явилися в результаті зміни звука а (не тільки з носового е, але також і споконвічного а) по м'яких приголосних, частинно тільки між двома приголосними» (Очерк древнейшего периода истории русского языка. Пбг, 1915, стр. 110).

Є. Тимченко додержується іншої думки. На його думку, перехід а в е, і із давнього носового е після м'яких приголосних не можна ставити в один ряд із переходом первісного а після м'яких приголосних, останнє виникло, на думку Є. Тимченка, пізніше, імовірно, під впливом переходу а / < е / в е, і (Курс історії українського языка, К., 1927, стор. 101 — 103).

В. Ташицький, що досліджував це явище в старопольських пам'ятках XII—XV в.в., доходить до висновку, що перехід а в е після м'яких приголосних в польській мові — це давнє явище. (Z dawnych podziałów dialektologicznych języka polskiego, cz. I, Lwow, 1934, str. 73, część II, 89).

Беручи до уваги те, що це явище досить широко відображене в староукраїнських пам'ятках XVI століття (див. далі), гадаємо, що воно виникло також давно і охоплювало не тільки а з давнього носового е, але також і первісне а, що знаходилось після м'яких приголосних.

підсередню східної частини Тернопільщини, то переходу **а** в **е**, і нема в Мельшиче Подільському та в східній частині Борщівського району, а в районах Великоборківському, Велико-Глибочоцькому, Гримайлівському, Гусятинському, Скалатському, Терехівському зустрічається не явище в обмежених випадках.

В західній Волині це явище також виступає і межу його поширення можна визначити приблизно так — на схід від лінії Війниця—Локачі—Синькохи—Підбереззя вже переходу **а** в **е** нема.

Розглянемо це явище в різних фонетичних умовах і на матеріалі з багатьох пунктів.

с. Дернів Кам'янка-Бузького р-ну Львів. обл. — перехід **а** в **е** під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з, ц...**: вз'еу, т'ешко, д'екувати, пис'єти, мн'єти, диривієними;

б) після **р, л** — бл'єха, зимл'є, пур'єдок, пр'єдиво;

в) після **ш, ж, ч, дж**: душ'є, зач'єли, вй'ж'єйс'і, кач'єн, рж'єти, щчєс'ц'є;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...**: блискавиц'і, вузоун'і, вулиц'і, грумув'іц'і, стайн'і, свинарн'і, т'ігати;

б) після **р, л** — бур'і, тр'ісувіна, жур'ітс'і, запр'іжу, кур'ічий, р'ібій, р'ідно, р'існий, р'іг'іл', бул'іт, л'ігати;

в) після **ш, ж, ч, дж**: куч'і, тешч'і, ш'інувати, але п'ятка, на з'ат'ах, на кон'ах, зайац' і т.п.

Двірці Великомоствського р-ну Львівської області — під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...**: вз'еу, куз'єче, з'єт', т'ешко, пс'єта, сирн'єга, стил'ц'є, спідниц'єма, жин'ц'єма, але кон'ам, хлопц'ам і т.д.;

б) після **р, л** — пр'єдиво, гр'єтка, пр'єсниц'і, зістаул'єла, кувал'єм, тил'єти, бл'єха, пал'єт, учитил'єма;

в) після **ш, ж, ч, дж, і й** — зй'езују, к'інч'єт, миеж'є, кач'єлка, побичейка (ц. зн. обичайка), упан'ч'є, щч'єука, луш'єта;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...**: с'н'ігувиц'і, шушувіц'і, терниц'і, кон'ім, хлопц'ім, на кон'іх, на гуспудін'іх;

б) після **р, л** — чел'іт', грид'іл', запр'іжу, р'існий, р'ібій, кур'іче, кур'іта, вугор'іт (3 ос. мн.), на земл'іх, тр'ісовіна;

в) після **ш, ж, ч**: — на межіх;

Добротвір Кам'янка-Бузького р-ну Львів. обл. — під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...**: сад'єт, пурус'єтуви, йагн'єтуви, мн'єсу, але мн'яти, т'ашку;

б) після **р, л** — пр'єдиву, гуречий, але зура, бура, бул'єт', але шкл'анка;

в) після **ш, ж, ч, дж**: і й — вй'єзанка, луш'єти, крич'єт';

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...**: памн'іт', від'іт', прос'іт' але на кон'ах, вз'али, п'ут'н'а, кон'ам, л'уд'ам, міс'ац', т'агнути;

б) після **р, л** — р'існий, вугор'іт', рибий, заприж'у, п'ул'ітуви;

в) після шиплячих і **й** — садж'і, зйізати, але качан, ганчар, шапка, шанувати, миж'а;

Желдець Куликівського р-ну Львів. обл. —
під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...**: мн'есо, мн'ети, піс'ем, вз'еу, сад'ет', лн'ем, жінц'ем, т'ешко;

б) після **р, л** — пур'едок, пр'ейдиво, пр'іести, пр'еж'і, горіечий;

в) після **ш, ж, ч, дж**: шієпка, душіє, гунчієр, качієн, миежіє, стирч'єти, але жабічі, ржати;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...**: кон'ім, пал'ц'ім, на кон'іх, на пал'ц'іх. т'ігнути, кос'іт', нос'іт';

б) після **р, л** — бур'і, р'існий, р'існиц'і, др'ігл'єма, кур'ім, грід'іл';

в) після **ш, ж, ч, дж**: ш'інувати, садж'і, пр'еж'і, паш'і.

Сілець Белзький, Великомоствського р-ну Львів. обл. —
під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...**; прит'єгач, вз'еу, віуц'є, д'єт'ко, т'ешко, мн'єти, віуц'є, д'єкувати, але диєс'атіна, драбин'астий, кон'ам, л'уд'ам, хлопц'ам, у с'ін'ах, на кон'ах;

б) після **р, л** — бул'єт, пр'єж'і, бл'єха, пр'єдиво, кур'єтко;

в) після **ш, ж, ч, дж**: шч'єука, рич'єти, миж'єн, ш'єпка, шч'єис'-ці, крич'єу;

в ненаголошеній позиції:

а) після губних і **т, д, н, с, з...**: друвіт'н'і, стайн'і, пам'іт', з'ібл'а, підз'ібліти, грумувіц'і, блискавіц'і, зат'ігайт, жабічий, міс'іц', ход'іт', нос'іт';

б) після **р, л** — грід'іл', р'ідно, бур'і, тр'ісавіц'і, чел'іт';

в) після **ш, ж, ч, дж**: садж'і, пр'єж'і, міш'ічий, ш'інувати;

Старий Витків, Радохівський район Львів. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...** і губних — вз'єти, с'в'єту, д'єт'ку, куз'єчий, д'єкувати, т'єшку; але віус'аниско, свин'а;

б) після **р, л** — хул'єва, зарубл'єти, пур'єдук, пр'єдиво, гарієчий, тил'єм, тиєл'єт'і;

в) після **ш, ж, ч, дж**: нема випадків, тут тільки — жабічий, миежа, саджа, шапка, шанувати, качан, ганчар;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...** і губних — паміт', с'вітій, ход'іт', нос'іт', міс'іц', але кон'ам, л'уд'ам, хлопц'ам, в гру'ах, в с'ін'ах;

б) після р, л — р'ідно, р'іднина, грид'іл', кур'ічий, заприежу, чел'ід;

в) після ш, ж, ч, дж: нема випадків.

Хлівчани Рава-Руського р-ну Львівч обл. —

під наголосом:

а) після т, д, н, с, з...: вз'еу, мн'єсо, м'ін'єти, пуорус'єта;

б) після р, л — гр'єтка, пр'єж'ї, пр'єсти, поуредок, тил'єта;

в) після ш, ж, ч, дж: мижєн, шч'єс'т'ї, ганчієр, кричієу, ш'єпка, але ж'їба;

в ненаголошеній позиції:

а) після т, д, н, с, з...: гус'їта, віуц'їм, гуоспуодін'їм, хл'опц'їм, тчел'он'їми, гуоспудін'їми;

б) після р, л — р'існій, бур'ї, грид'іл', р'ідок, р'їбий, фасол'ї, пул'їта;

в) після ш, ж, ч, дж: садж'ї, пр'єж'ї;

Черчик Яворівського р-ну Львів. обл. —

під наголосом:

а) після т, д, н, с, з...: вз'єти, жін'ц'єм, пац'єту, т'єшку, д'єкуї, с'єфа (шафа) сад'єт, йід'єт, трімт'єт, кун'є, с'єпка (шапка), с'он'їшник, мн'єти, куз'єч'ї, гурц'є;

б) після р, л — гур'єчі, р'єт, пур'єдук, зур'є, пр'єдж'ї, зл'єкс'ї, кувал'єм, хул'єва, тил'єта, рубл'є, бул'єт;

в) після ш, ж, ч, дж: вуж'є, кв'їч'єста, миж'є, ш'єпка (мол.); ж'єба, ч'єс, крич'єти, курч'єима, нуж'єима, куч'єн, гунч'єр, шч'єс'ц'ї, миж'єима, душ'єима;

в ненаголошеній позиції:

а) після т, д, н, с, з...: м'їс'їц', п'ам'їт', вуд'їгнуус'ї, с пу-л'їц'їма, н'ос'їт, в'оз'їт, к'ос'їт, квас'їт, к'он'їм, хл'опц'їм;

б) після р, л — р'їбий, р'ідок, р'існій, пр'їдут і пр'єйдут, чел'їт', ю'ємл'їми;

в) після ш, ж, ч, дж: садж'ї, пр'єдж'ї, ш'їнувати, ш'їпок, ч'їсу;

Зав'язанці Крукеницького р-ну Дрогоб. обл. —

під наголосом:

а) після т, д, н, с, з...: пац'єти, вз'єу, йід'єт, сад'єт;

б) після р, л — зуор'єн, гр'єтка, пр'єсти, р'єсній, пур'єдук, тчел'єти, стр'їл'єли;

в) після ш, ж, ч, дж і й: гунч'єр, шч'єс'ц'ї, ш'єпка, ж'єйба, крич'єу, йєнці (мн.);

в ненаголошеній позиції:

а) після т, д, н, с, з...: гус'їти, к'ос'їт, н'ос'їт (3 ос. мн. т. ч.);

б) після р, л — р'ідок, р'їбі, кур'їти, грид'їл', л'омл'їт, бур'їк'їє;

в) після ш, ж, ч, дж і й — садж'ї, ш'їнувати, йїце;

Коропуж Рудківського р-ну Дрогоб. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...**: вз'еу, д'ет'ку, йід'ет, сид'ет, куз'е-
чий, пац'ет'і, гус'ет'і (дав. в.);

б) після **р, л** — кувал'ем, бл'еха, хул'ева, пур'едук, гр'етка,
пр'ежі, пр'єдиво, пр'єсти;

в) після **ш, ж, ч, і й** — ш'єипка, ж'єиба, шч'єс'ц'і, крич'еу,
лиж'еу, йейц'і;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...**: кон'ім, свін'ім, віуц'ім, гус'ім
(дав. в. мн.) гуспудін'іма, дулон'іма (ор. в. мн.), ход'іт, нос'іт
(3 ос. мн.);

б) після **р, л** — р'ідок, р'існій, кур'ім, бур'і, фасол'і, кур'іті;

Лучківці Гусятинського р-ну, Терноп. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...** йагн'ет'а, т'єгаїе, пац'ет'а, вз'еу,
мн'єсо, мн'єти;

б) після **р, л** — пор'єт'ку, гр'єт'ка, тил'ет'а, р'існо:

в) після **ш, ж, ч**: — нема випадків, тут тільки — миежа, кри-
чау;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...** і губних — гус'іта, паміт', але міс'ац,
с'віт'ат', стайн'а, ход'ат, робл'ат;

б) після **р, л** — р'ідок, р'ібинк'іе, грид'іл';

в) після **ш, ж, ч, дж**: — нема випадків — тут саджа, шанувати.
Криве, Скалатського р-ну, Терноп. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...** і й — йагн'ета, вз'еу, прив'їезана, п'їет';

б) після **р, л** — тил'ет'у, пор'ет'ку, гр'етка, пр'єслиц'а, р'існо;

в) після **ш, ж, ч, дж**: нема випадків — кричау, шапка, жаба;

в ненаголошеній позиції:

а) після **т, д, н, с, з...** і губних — пам'іт', гус'іта, інших ви-
падків — нема;

б) після **р, л** — кур'іта, пр'іде, ретками, гриед'іл', але рабій
коусара, бура;

в) після **ш, ж, ч, дж**: нема випадків — саджа, шанувати.

Іванків Скала-Подільського р-ну Терноп. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...** і й — йагн'е, бохун'єтиви, вз'еу, дис'ета,
див'єта;

б) після **р, л** — р'існо, пор'ет'ку, тил'єтиви, хол'ева, грєт'ка,
з'ібл'є, випраул'єйте, але спл'ат, виробл'айут, жин'ц'ам;

в) після шиплячих — крич'еу, садж'єйут, але шапка, жаба, ка-
чан, гончар, до ткача, миежа.

в ненаголошеній позиції:

а) після т, д, н, с, з...: міс'іц', але памн'ат', міс'ат, ход'ат, кос'ат, воз'ат;

б) після р, л — р'ітками, кур'ітви, пр'ідут;

в) після шиплячих — п'удж'іно, кач'іти, але межами.

Скоморохи Великоборківського р-ну, Терноп. обл. — під наголосом:

а) після т, д, н, с, з...: вз'ёу, на з'ёт'ах, йагн'ёт'а, піс'ёт'а, горн'ёт'а, дверц'ёт'а, ут'єли, пац'ёт'а, але жиен'ц'ам, прос'аниско, роздз'авити, віуц'і;

б) після р, л — причейдиво, пор'єдок, пр'ієсти, горичей хол'єва, тил'ёт'а, але ковал'а, стол'ара;

в) після ш, ж, ч, дж: лошіт'а, мішчіт'а, інші випадки з а: кач'ан, жаба, д'іжа, греч'аниско, шапка;

в ненаголошеній позиції:

а) після т, д, н, с, з...: віт'єх, інші випадки з а — сон'ц'а, пол'а, кон'ам, ш'іт'ц'а і т. п.

б) після р, л — р'існій, р'ібій, ридок, курит'а;

в) після ш, ж, ч, дж: качита, інші випадки без переходу а в е.

Матеріал із різних населених пунктів Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини говорить про те, що явище переходу а в е, і, и не однаково діє в говірках, в одних — воно широко поширене — охоплює не тільки корінь, афікси, але і закінчення (Двірці, Желдець, Хлівчани, Черчик, Верхняківці і т. п.), в інших — на закінчення іменника не поширюється, проте в дієслівних закінченнях має місце (Добротвір, Сілець Бельський і інші), в інших обмежене тільки до деяких випадків (Лучківці, Криве, Іванків, Скоморохи Терноп. обл.).

Перехід а в е, і, и стоїть у тісному зв'язку із шиплячими та р, там, де ці приголосні м'які (південні, центральні та західні райони Львівщини та Тернопільщини, північні райони Станіславщини, а також прилеглі до Львівщини північні райони Дрогобиччини), перехід а в е, і, и виступає у багатьох випадках, в районах, де ці приголосні дисимілятувались, таких випадків значно менше, є й такі говірки, в яких ці приголосні хоч і стверділи, проте залишились наслідки давньої м'якості цих приголосних — е, и замість а.

Ізофона цього явища у Львівщині приблизно проходить по лінії Стоянів — Радехів — Сілець Беньків — Чаниж — Буськ — Олесько — Підкамінь, а в Тернопільщині — Заложці — Збараж — Нове Село.

Помітний слід цього явища маємо в районах на північ від Тернополя. І так, в гов. Рожиськ Підволочиського р-ну, цей перехід ще зустрічаємо в таких словах — тил'ёт'і, пац'еті, лошіт'і, качиет'і, мн'єсо, с'в'ієто, р'існій, пор'єдок, пр'ієдиво, пр'ієсти, і в дієслівній частці с'і, в гов. Банорів Великоборківського р-ну тільки в слові горечий і в частці с'і (питатис'і), в Козярах Новосільського р-ну — садж'і, грід'іл, пац'єтам, в частці с'і, в Чорному Лісі Збараського р-ну та в північно-східних районах Львівщини, тільки в частці с'і.

Цікавий розподіл цього явища ми маємо в гов. с. Мо-

шилвка, Заложцівського р-ну, перехід **а в е, і (и)** відмічено тільки після **р** в деяких словах — гриєд'іл', заприєжу, р'існій, рибий, горечий, поуредок, прежа, в інших випадках цього переходу нема. Подібний випадок ми відмітили і в гов. Звиняче Горохівського р-ну Волинської області: пр'єсти, горечий, предіво, пр'єсниц'а, інші випадки з **а, с**. Звиняче, до річі, знаходиться в 26 км на схід від с. Милитина Іваничівського р-ну, говірка якого вже знає перехід **а в е**.

Обмеження в основному до випадків під наголосом ми зустрічаємо в деяких західних районах південної Волині. Приклади із гов. с. Бубнів, Володимир-Волинського р-ну Вол. обл.

а) після **т, д, н, с, з...**: йагн'єт'а, драбин'єк, гуус'єна, куз'єчий, прос'єниско, сирн'єга, д'єт'ко, д'єдина, с'єду, нан'єу, сид'єт, шодн'є, т'єшко.

нан'єя, сид'єт, шодн'є, т'єшко.

б) після **р, л** — гр'єтка, рул'є, хул'єва, пр'єжа, бл'єха, шул'єк. в шчабл'єх, бул'єчка, поуостаул'єу, рєдна;

в) після **ш, ж, ч, дж**: ж'єр, ж'єворонок, ж'єсла, нуж'є, трішч'єло, курч'є, гуршч'єр, садж'єйут, кач'єлка, субач'єт'а луш'єт'а, прач'є, але рич'їти; проте вуз'єун'а, д'атил', стан'а, поз'абліу, тарниц'а, пас'єла, м'єсац', памн'ат', у с'єн'ах, у г'єд'ах, ст'єлар, т'анути, шапка, шанувати, рабий, лагати, г'єд'їти.

Крухиничі, Локачівського р-ну, Вол. обл. —

під наголосом:

а) після **т, д, н, с, з...** і губних — драбин'єк, с'єво, вз'єу, пурус'єга, д'єт'ко, йагн'єта, сид'єт, т'єшко, т'єгне, дв'єйма дн'єми, д'єкую, мн'єсо, ц'євех, т'ємити, руздз'євиу, куз'єчи;

б) після **р, л** — бл'єха; шкл'єнка, бул'єт', гуречий, рєсно, тил'єга, хул'єва, зимл'є, рубл'є, шул'єк, сикритар'є, жураул'є;

в) після **ш, ж, ч, дж**: кач'єлка, курч'єта, крич'єу, убич'єйка, гуршч'єр, лушєта, субач'єти, вийждж'єли, ж'єворонок, лижєти, але з'аблєчєти, в'єязати, пража, чал'ад', йагн'ам, к'єн'ам, л'єудам, бура, пуорадок і т. п.

Подібні випадки ми відмічали і в інших пунктах Волинської області — Верба Оваднів. р-ну, Суходоли, Хобултова. Володимир. — Волинськ. р-ну, Грибовиця, Заболотці, Іваничівськ. р-ну, Свинюхи Локачівського р-ну, Війниця Затурцівського р-ну.

В багатьох наддністрянських говірках внаслідок переходу **а в і** в закінченні іменників жіночого роду називний відмінок однини, співпадає з родовим, напр. бур'ї, тєшч'ї, саж'ї, кусувїц'ї і т. п.

В багатьох говірках слова бурак, ратувати, зберігають твердий **р** (порівн. польські *burak, ratować*), проте в деяких — Любінь Великий — маємо тут бур'єк, а в множині бур'їк'єи, в говірці Острів — бурак, але наз. в. мн. бур'їк'єи.

Слід ще звернути увагу на перехід **а в е (и)**, і на початку слова після **й**. Таких випадків в наддністрянських говірках небагато.

В деяких говірках західних районів Дрогобиччини — Болозів,

В. Сушиця, Губичі — ми знаходимо йічм'їн', форма ж йіце зафіксована в пунктах — Болотів, Гибучі, Лопушниця, Острів, Чернилява, в гов. — Великогорожанка, Устя — ййіце, зредукована форма йце в гов. Черчик, Шегніні. Майже у всіх південноволинських говірках, а в наддністрянських зафіксовано в гов. с. Струтень, Устя—зайіц', в інших — ййіац'. Спорадично, бо тільки в гов. с. Борщовичі ми зафіксували ййдро (ядро).

В деяких наддністрянських говірках — Воля Добростанська, Словоцька Велика — має місце перехід а в е перед й в числівниках від 11 до 19 включно — вудинейці, дванейці, тринейці і т. п., а в пунктах — Горбків, Городок, Желдець, ще в слові бодей—будей ті, будей ті качка копла.

Явище переходу а в е вже знайшло своє відбиття в письмових пам'ятках¹ XVI та XVII століття, де замість а часто зустрічається е (★).

Наведемо приклади з волинських книг гродських — взели^{2/} (ч. 1. т. 1, 280—4 і інші; ч. 6. т. 1, 410), взела (Пр. ч. 6. т. 1, 150), узели (Пр. ч. 6. т. 1, 410 2 р.), витегали (ч. 6. т. 1, 105), витегати (Пр. ч. 6. т. 1, 3), витегнули (Пр. ч. 6. т. 1, 27), дворенина (Пр. ч. 1. т. 1, 9), десетину (Пр. ч. 6. т. 1, 289), еремь (Пр. ч. 6. т. 1, 299), іечьменя (Пр. ч. 6. т. 1, 299), днину ечменю (Пр. ч. 6. т. 1, 350), заневши себе домъ (ч. 1. т. 1, 298), затегнули (Пр. ч. 6. т. 1, 68), звезавши (Пр. ч. 6. т. 1, 224), місяця (Пр. ч. 6. т. 1, 146), на шесть місяцій (ч. 1. т. 1, 191), добрые наредити (ч. 1. т. 1, 93), обовезую (ч. 1. т. 1, 75), обовезали (ч. 1. т. 1, 494), однели (Пр. ч. 6. т. 1, 445), осегнувши (ч. 6. т. 1, 358), паметаючи (ч. 1. т. 1, 70), для памети пописаль (ч. 1. т. 1, 34), присегали (Пр. ч. 6. т. 1, 336), присега (Пр. ч. 6. т. 1, 1, 178 і багато інших), присеги (ч. 1. т. 1, 70), присегою (ч. 1. т. 1, 267), поес сребрений (ч. 6. т. 1, 283, 427), и не присегну (ч. 6. т. 1, 378), принета (ч. 6. т. 1, 451), почели (ч. 6. т. 1, 554), тотъ плецъ (ч. 1. т. 1, 81), добре ся редили (ч. 1. т. 1, 92), свесченъникамы (Пр. ч. 6. т. 1, 3), свесьченъниковъ (Пр. ч. 6. т. 1, 3), хотечи (ч. 1. т. 1, 226), чиңечи (ч. 1. т. 1, 266);

Приклад із ділових книг Ставропігійського братства: взела (XI, 376)^{3/} взелем (XI, 358, 359 і інші), взелисмо (XII, 155), взелося (XII, 153), винелисмо (XII, 154, 6), взети (XI, 160, 352), взетки (XI, 550), вдечне приевши (XI, 143), гончереви (XI, 656, 663), гончереви (№ 1162, 12), ганчеровы (№ 1162, 50), знети (XI, 156), з двома кондицема (XI, 143), малерь (XI, 160), мѣсьцеслов (XI, 438), поредне (XI, 212), принель (XI, 159), приевши (XI, 143), принети (XI, 155), у почитку року (XI, 637), в память (XI, 337, 380), в памьет (XI, 381), порядный (XI, 564), припущели (XI, 111), золотых педьдесеть и деветь (№ 1162, 67), ретьезь (XI, 384), Редиона (XI, 249), свето (XI, 83), на зеленые свѣта (XI, 453), склеру (XI, 384), талеров

¹) Вл. Курашквич відмічає деякі випадки в галицько-волинських грамотах

²) ЛЮЗР

з XIV і XV століття, стор. 80.

³) ЛЮЗР.

(ХІ, 409), умовлели (ХІ, 119), чесословчик, чесословчиковъ (ХІ 238). шифунок (ХІ, 399).

В живій мові це явище, очевидно, було відомо раніше.

Із наведених прикладів заслуговують на увагу випадки із *e* в словах: гончереви, гончерови, чесословчик, чесословчиков, де буква *e* стоїть на місці первісного *a*.

Слід ще звернути увагу на перехід *a* в *o* перед *y*, що має місце в багатьох наддністрянських говірках. Наведемо приклади: проуда, вкρού, гвоут, споу, чиекоу, спродоу віддоу, вопоука, зоутра, клікоу, казбу і т. п.

Така мовова *a* перед *y* в одних говірках виявляється сильніше, в інших — слабше.

ПЕРЕХІД Е в А.

В науковій літературі не раз вже зверталось увагу на перехід *e* в *a* в деяких словах, вказувалось на певні фонетичні умови — сусідство губних, сонорних *p*, *l* та шиплячих приголосних, а також вказувалась і територія цього явища — деякі райони Львівської та Дрогобицької областей — Сокальщина та Надсянщина. Проте це явище має місце і в інших говірках. В наддністрянській говірці села Мошковиць Янів наводять кілька випадків цього явища після шиплячих та *p*, напр.: чаркнұла, ушар, шчеака, ц'ісарєава дон'ка, а також після губних в наголошеній позиції — хабєата (зазначається через *ea*), помєала, бігма.

Подібні випадки відмічає Янів і в гуцульській говірці¹/ трєат'а, веасна, меашкала, свєакла, мелсана мука, шашк'ірн'а, а в говірці с. Дора мною відмічені два випадки — даєриво, жеинах.

Деякі випадки переходу *e* в *a* відмічає також Панькевич в закарпатських говорах, в основному після *ч*, *ж*, напр.; часатіе, чапітіе, шчазнутіе, чамний, ча́ло, чапіги, жалыб, жалудок жалудь та в словах — л'ад, мйад, даколи, дагде, дахто, нигда, щодо прислівників і займенників, Панькевич вважає їх за результат діяння словацьких говірок.

В говірці с. Нижня Воля²/ Сяніцького *p*-ну (Лемківщина) подібні випадки — дашто, дастіука (ц. зн. декілька).

Певну кількість слів з переходом *e* в *a* відмічає Е. Тимченко в говірках Житомирщини³/ — Бардачів, вжа, жага, жавр'іти, крамінь, краміння, печариця, рамінь, часник, частувати, чапіга, шапіти.

Недослідженість багатьох діалектів української мови не давала змоги вникнути в характер цього фонетичного явища. Тому справедливо свого часу про це Л. А. Булаховський писав:⁴

1) J. Janow: Z fonetyki gwar huculskich (Symbolae Grammaticae in hon. Rozwadowski, str. 274).

2) Із власних матеріалів.

3) Е. Тимченко, Курс історії українського язика, ДВУ, 1927, стор. 121.

4) Л. А. Булаховський. З історичних коментаріїв до укр. мови (Наукові записки КДУ т. V. в. 1, 1948, стор. 94).

«По говірках спостерігається невелика кількість слів із переходом **е** в **а** після шиплячих (чапіга, пшаниця, тощо) і то, як зазначалось в науковій літературі, або «спорадично», або в певних формульованих умовах (вказувалось, напр., на положення перед м'яким наступним складом та на сполучення **р, л**) матеріал, що наводився для ілюстрації таких тверджень явно недостатньо вивчений щодо його поширення та характеру і потребує уточнень». Під час наших діалектологічних експедицій по Львівській та Волинській областях ми зустрілись із цим явищем в говірках північної Сокальщини—Барані Перетокі, Лучиці, Скоморохи, Стевитин, в говірці Краковецького р-ну—Глинці, а особливо в говірках західної Волині — райони: Іваничівський—Заболотці, Риковичі; Володимир-Волинський—Бубнів, Хобултова; Горохівський (його західна частина)—Залижня (Ляшків), Підбереззя; Локачівський — Крухиничі; Затурцівський — Війниця. Спорадично це явище виступає і в інших районах Волинської області — Оваднівському, Устилузькому, Шацькому, а також на Холмщині (с. Паринси, напр.). В північній частині Сокальського р-ну та в вищезгадуваних районах південної Волині це явище має характер загальної поширеності, виступає воно в багатьох населених пунктах і не тільки в мові старшого покоління, але також, і, молодшого, причому сконцентроване саме в цих районах. Це явище, як побачимо нижче, виступає в певних фонетичних умовах.

Наведемо матеріал:

а) перехід **е** в **а** після **р, л** — бираза, брашут, варашка, вітрац', вучіра́т, гра́бін', гра́чка, гура́л; гура́нда (оренда) — Бубнів, далáко, вилáни, змла́йю, кула́са; мала́нка — Крухиничі, мрац' пу́пирáчка, з рама́ну, стула́ц', тра́ба, тра́тій;

б) після губних — бариг, ва́дра; ва́ліку — Бубнів, ва́прик; ва́чур — Бубнів, вдува́ц', гува́чка, гуоруоба́ц', в двара́х, жма́н'а, зва́ч'е, три йма́ні — Війниця, йачма́н'у, кунупа́л', купа́ц', мад, ма́лник, ма́чік, на́паюно, па́рстун', пирива́сла, рива́ц', свай́у (ц. зн. свей́у); сма́рколо — Бубнів; Сма́н — Крухиничі, сма́рт', спа́рс'а, типар'и́шні, уба́римок, хриба́т, хліба́ц', читва́р, чима́рка — Війниця.

в) після **т, д, н, с, з...** — вида́л'ца — Залижня; вирита́но, вса́н'кії; вуза́н'куйю — Бубнів, да́віт', да́н'¹⁾, да́риво, да́с'іт', да́с' (десь), жда́м (жде́м), жна́ц', за́рно; йайца — Лучиці, куна́ві, мулу́да́н'кі — Війниця, з най́у, на́ц'ки, пита́л'ка; пітста́л'уйе — Підбереззя, плечта́ц'а, пса́н', по сала́х (по села́х); са́рце — Лучиці, с'віда́рок — Війниця, ду са́бен, ста́шка; ста́рин': са́стр'іу — Війниця, ду та́бе, та́рин — Бубнів; та́рлиц'а, таст', та́шча, та́шут' (тешуть), та́рті

1) Форми типу дап, нагадують сербські дан, проте це тільки на перший погляд, справді ж ці явища різного фонетичного порядку. Перехід **е** в **а** в наших говірках стоїть у зв'язку з широкою вимовою **е** будь-якого походження — з давнього **е, ъ**, тоді як в сербській мові широка вимова давніх йерів (**ъ, ъ**) спричинила їх перехід в **а** — сап, дан. Принагідно відмітимо, що перехід **е** в **а** в українських говірках не має нічого спільного з російським чи білоруським аканням.

(герті); тупан'кі — Війниця, удажа, удзámок — Бубнів, цárкиа, цáбрнк;

г) після ш, ж, ч, дж;— вчара — Підбереззя, з душчám; доужáчній — Підбереззя, с кушчám; кишán'у — Крухиничі; мижáйу, нашáлшкі — Бубнів, пичаріу, пшаниц'а, хришчаний, чал'ад'; чапл'áйц'а — Бубнів, чáрип, чáриеду, чáр'ін', чиришán', чал'ус'ц'і;

д) після задньоязичних і г: — гат (get); кáн'д'ух — Бубнів, лигáн'кі, тихán'кі — Війниця, штахаг'і — Бубнів;

е) в кінці слова: бiра, вжа, втича, виз'ма; гала (спол. але) — Скоморохи, гура (оре), да (де), жна, іда (іде), кладá — Бубнів, мина (мене і мине), паса (пасе), привіза; рива — Війниця; руста — Підбереззя, схна, хуруша (хороше).

Матеріал, наведений нами, ясно говорить про те, що перехід е в а відбувається тільки в певних фонетичних умовах, а саме тоді, коли е знаходиться під наголосом, інші випадки (не під наголосом) — рідкі, і вони не характерні.

Про роль наголосу говорить ще і той факт, що слова із рухомим наголосом знають перехід а в е тоді, коли це е знаходиться під наголосом, в іншому випадку цього переходу нема.

Наведемо відповідні приклади:

замл'у але зиемл'а,
ду мане » мина,
ду табе » тибá,
ду сабе » сибá,
чариеду » чирида
по салах » сиелó,
вадра » видро,
на васну » виесна,
гувачка » гувиечкі,
мад » мидовий.

Наголос, отже, посідає тут домінуючу роль, сусідство ж приголосних має тут другорядне значення, проте найчастіше це явище виступає в сусідстві сонорних м, в, н, р, л і шиплячих ч, ж, ш, а також після губних і передньоязичних, якщо після е слідує сонорний, інші випадки — рідкі, напр.: кунупáл', убáримок, бáриг, але хрибáт, гуоруобáц', гат. Можливо, що широка вимога наголошеного е властива була спочатку тільки складам із сонорними та шиплячими приголосними, які саме і мають здатність викликати широку вимову е, пізніше така вимова поширилася і на інші випадки. Це явище, як відомо, виступає також і в надсянському говорі¹⁾ і тільки зрідка в декількох словах і в наддністрянських говірках, напр.: траба, зрідка чапіги (Чаниж).

Сьогодні надсянську говірку ще можна вивчати в кількох пунктах — с. Глиниці Краковецького р-ну Львів. обл., с. Шегині Мостиського р-ну Дрогобицької обл., тому що в зв'язку з політич-

1) І. Верхратський, Про говір долівський, стор. 17—18. М. Пшепурська. Надсянський говір, стор. 8.

ними змінами — зміна кордону в 1944 році — значна частина Надсянщини відійшла до Польщі, а населення цієї території було переселено до УРСР.

Матеріал, який ми маємо із Глиниць і Шегинь, відбиває майже такий стан цього явища, який ми маємо з південноволинських говірок, трапляються проте тут випадки відхилення—перехід **е в а** буває також і в ненаголошеній позиції — найчастіше в префіксі — пере.

Наведемо приклади — Шегині: з душч^ам, с курч^ам, (корч^ем) парат (перед), паранустіті, парал'ітайут, парасіліті, парапона, рат'ка, чаравікі, чал'ус'ці, чарвоній, тратій, чал'іт; Глиниці — з душч^ам, жалит, ларайхала, паранокладати, шрайде, саредіну, тратій і т. п.

Поширення цього явища в деяких українських говірках насуває питання про його давність.

О. Соболевський про це так писав¹⁾: «Що торкається переходу **е в а**, то він відбувся не пізніше XII—XIII вв. і мав місце в галицько-волинським наріччі тільки в небагатьох випадках, майже виключно після й в книзі слів: умнож^анья, курь глаш^анья, сияния окг. Це **а** із **е** добувається в українській мові (наріччі за О. Соболевським) і до цих пір поселя, каміння».

Приєднуючись до думки О. Соболевського про давність цього явища, ми бачимо, не можемо погодитись із думкою про те, що це явище було спорядичним і обмежувалось, як думає Соболевський, виключно до вказаних випадків.

В деяких староруських, а особливо в староукраїнських пам'ятках ми знаходимо чимало випадків, де замість **е** маємо **а**.

В «Повести временных лет» Некрасов²⁾ відмічає два інтересні випадки — чаладінъ, чаладыю, які красномовно говорять про живу вимову писця того часу. Та пізніших, вже староукраїнських, пам'яток слід вгадати про галицько-волинські грамоти, в яких Курашкевіч відмічає такі слова із **а** (▲) замість **е** — дал▲тински, кра▲мницькии, кра▲мницькъ, савастьян, самашковъ³⁾.

Появу **а** в цих словах можна пояснювати і асиміляцією до настуного **а**, проте не виключена тут можливість дії цього фонетичного явища (усідство спорних).

Цікаві випадки із **а** на місці **е** ми знаходимо в волинських (єолодимирицько-луцьких) книгах гродських з XVI—XVII століття і в ділових документах ставропільського братства у Львові з XVII ст., документи, в яких найбільш яскраво відображена народна мова, мова південно-західного наріччя.

Наведемо приклади: **а**) волинські книги гродські — Гарасимъ (ч. 6. т. 1, 358), капалюи (ч. 6. т. 1, 410), кашталяна (ч. 1. т. 1, 290 і багато разів), оранды (ч. 6. т. 1, 205), арандара (ч. 6. т. 1, 140),

1) Очерки по истории русского языка (без дати), стор. 84.

2) Язык «Повести временных лет» (Изв. от. рус. язык. и слов. т. 1, 1896, стор. 887).

3) Kuraskiewicz: Gramoty halicko-wolynskie, Krakow, 1934, str. 29.

орандарь мой (ч. 6. т. 1, 265), арандоваль (ч. 1. т. 1, 133), на паркти-
мише (ч. 6. т. 1, 18), паргаменовое (ч. 6. т. 1, 502), парсугь ихъ
(ч. 6. т. 1, 130), аранды моее (ч. 1, т. 1, 227), шлей раменных чотыри
(ч. 1, т. 1, 241), у Симана Молчаловича взяли (ч. 1, т. 1, 280), са-
манко (ч. 6. т. 1, 133), и хлопства черни зъ сакеръми (ч. 1. т. 1, 224);

б) ділові документи СБ: духовяństwo в нюм ихало (XI, 473),
на кялну мулярскую (XI, 248), кялих (XI, 571 гр.), мящанув
(XI, 147), архимандриту печарскому (XI, 381), писарави (XI, 473),
накарум (ц. зн. пекарям, XI, 486), а навіть в запозиченнях з поль-
ської мови — вяля (XI, 482), пяцы (XI, 180), от пяца (XI, 182),
под пяцом (XI, 182). Трапляється і форма піецов (XI, 469), яка
і сьогодні загальнопоширена в усіх галицьких говірках.

Ще такі випадки: два горцъ вина вингарского далем (XI, 419),
кяды (XII, 153), кядис'мо (XII, 144).

Вищенаведені приклади показують, що явище переходу *е* в *а*
було, очевидно, поширено в XVI ст. у багатьох наддністрянських
і південноволинських говірках.

Цікаво відмітити, що в актових книгах Полтавського городсько-
го уряду з XVII ст. ми не знайшли ні одного випадку із переходом
е в *а*. Пояснювати це можна різно: або ця діалектна риса не знайшла
відбиття в цій пам'ятці, або полтавські говірки цього явища не зна-
ли, проте скоріше це останнє.

Матеріал із різних говірок і письмових пам'яток, наведений
нами, дозволяє зробити деякі висновки:

1) явище переходу *е* в *а* говорить про широку вимову *е* в наго-
лошеній позиції в деяких українських говірках;

2) говори південноволинські зберігають, імовірно, досить давній
стан, тут спостерігається певна система, певна закономірність —
майже кожне наголошене *е* вимовляється як *а*;

3) розвиток цього явища в надсянських, наддністрянських,
гуцульських та в закарпатських говірках або пішов дещо іншими
шляхами — поширився на випадки, де *е* не знаходилось під наголо-
сом, або це явище, що теж можливо, не було тут так загально поши-
реним, як це маємо в південноволинських говірках.

На спеціальну увагу заслуговують форми типу віс'іл'а, сміта,
пір'яа // піра, збіжа, нас'ін'а і т. п.

Ці форми, як вказують наші матеріали, загально поширені
в перехідних і зрідка в південноволинських говірках, в зоні, де нема
переходу *а* в *е*, себто на схід від лінії Війниця—Локачі—Свиноухи—
Підбереззя — це в південній Волині, а в Львівщині на схід і північ
від лінії Стоянів—Радехів—Кам'янка-Бузька—Буськ—Олесько—
Підкамінь, в Тернопільщині — Заложці—Збараж—Нове Село.

Проте ці форми не тільки відомі на вищезгаданій території,
виступають вони і в деяких наддністрянських говірках — Завадів,
Смолин (Немирів. р-ну), Залужжя, Наконечне II (Явор. р-ну),
Крехів, Мокротин (Нестеров. р-ну), Потелич (Рава-Руськ. р-ну),
Скварява (Краснен. р-ну), Туринка (Великомостів. р-ну), Черни-

лява (Краков. р-ну). Слід зауважити, що вищеназвані говірки явища переходу а в е, і також не знають.

Додамо ще, що форми типу жит'а, з'іл'а властиві також і бойківським і лемківським говіркам, в яких переходу а в е також нема.

Така географія форм проливає певне світло на їх походження, поява а в цих випадках виникла не фонетично, як думав О. Соболевський¹⁾, а за аналогією до іменників типу тил'а, там де були форми тил'е, замінилися форми типу віс'іл'е, жит'е. Не міг впливати тут і родовий відмінок, бо він мав таке закінчення, що й називний— віс'іл'е, з'іл'і і т. п. І тільки в північних говірках, навіть там, де переходу а в е нема, зустрічаємо форми типу зіл'л'е, вес'іл'л'е, з е, при формах типу тил'а, факт, що говорять за те, що певні тенденції не однакою діють в різних говорах.

НЕНАГОЛОШЕНЕ Е

Вимова ненаголошеного е після й в багатьох наддністрянських і перехідних говірках звучить як і, напр. він майі, знайі, с'півайі, граі, ти майіш, шайіш, трайіш, кунуйіш, тойі сиедо, двойі пац'ет, тробі йійец, йіден, йідинайц'і(т').

Наближення ненаголошеного е до і буває також і перед м'якими приголосними — віс'іл'е, піс'е, двідис'ет, а також після м'яких приголосних — с'іл'і, пас'іл'і, збіж'і, камін'і, щч'ес'ці, зап'іл'і, клачі, с'імп'і, пімп'і, під наголоюсом — е: віс'іл'е, жит'е, знан'е і т. п. Така вимова спостерігається в багатьох центральних, північно-західних та в західних районах Львівщини та Дрогобиччини.

Особливо поширена вимова е як і після напівпом'якшених приголосних в західних районах Львівщини, Дрогобиччини та в західних районах Волині, напр.: піруга, вісн'оу, піріт, біру, нісу, візу (везу), пічу; сіб'е, біріза, в'озіру, воріл, с'істра, полім, (ор. в. одн.), с'єрцім, мініе — Шегні, там де ці приголосні тверді, звук е вимовляється як и або в наближенням до и — ие — еи: висна — виесна — вєсна, сєдо — сєло — сєчл'а і т. п.

В деяких південноволинських і перехідних говірках — Сокальщина — кіщеве е ненаголошене також вимовляється як и, напр.: полі, м'орі, с'єрці, с'єнци, питаїти (нак. сп.), с'півайіти; ходити, робити, поз'єти (степ. час.).

З В У К Еи (Ие)

Вимова и з наближенням до е, чи навіть з переходом и в е в певних умовах зустрічається в багатьох наддністрянських, закарпатських, гуцульських та південноволинських говірках.

Ще Михальчук²⁾ звернув був увагу на таку вимову и в україн-

1) Лекции по истории русского языка, изд. З. М., 1903, стр. 85.

2) Рецензія К. Михальчука на: В. А. Богородницкий: Диалектологические заметки III. Говор села Сушки, Золотоношского уезда, Полтавской губернии, Казань, 1901, (Киевская Старина К. 1901, т. LXII).

ських говорах (які саме говори мав на думці Михальчук — певі-домо) в ненаголошеній позиції.

Михальчук наводить такі приклади: белина, лебонь, мезинець, менати, пелинка, періг, Пелип, режій, цебуля, шепшина і т. п.

В деяких полтавських говірках, як про це повідомляє Гнедич, вимова *и* як *е* виступає під наголосом. Гнедич подає такі приклади: благодарем, щерим, пешних бояр, ведно, по гревенику, вехолоне, треста, светка¹).

В науковій, літературі вказувалось, що таку вимову *и* як *е* знають, крім наддністрянських, західноволинських ще холмські, підляські та гуцульські говірки²).

Наші досліді, які ми проводили над наддністрянськими та південноволинськими говірками (ми маємо також значний матеріал щодо цього з гуцульської говірки с. Дори Яремчівського р-ну), цілком підтверджують цю думку. Вимова *и* як *е* чи з наближенням до *е* виступає звичайної під наголосом і в більшості випадків після губних, сонорних та велярних (задньоязичних) приголосних.

Наведемо приклади із різних населених пунктів:

Мужиловичі Яворівського р-ну Львів. обл. —

а) після губних — вєд'їти, вєшч'їрити, звєччайї, кру-пєвєва, пєв'їнуо, пєшшнїй, пубєвити, шумєнт;

б) після сонорних л, р — вилєкий, йалєн'ц'ї, крєвєвати, кулєв, кулєшнїй, лєвєст, лєв'їхїй, лєв'їсїй;

в) після т, д, н, с, з... встєвєдно, вусєвєка, гранєвєц'ї, му-луодєй, птєвєц'ї, с'вїтєвєй, сєвєнїй, упхудєвити, хрїстєвити;

г) після шиплячих — душєвити, жєвєвуо;

д) після задньоязичних — вухк'єй, гр'їх'є.

Вербляни Бузького р-ну Львів. обл. —

а) після губних — мєвєкєти, пєвєли, пєвєтєтє, чєпєвєгєтє;

б) після шиплячих — жєвєто, жєвєтнїско.

В більшій чи в меншій мірі це явище виступає майже у всіх наддністрянських говірках Львівщини, Дрогобиччини, Станіславщини та Тернопільщини, а залежить така вимова, крім вищезазначених моментів, ще й від її темпа тощо.

В північній частині Сокальського р-ну і в західній частині південної Волині вимова *и* як *є* набуває на силі, тут майже кожний звук *и* під наголосом вимовляється як *є*, чи навіть просто *е*.

По своїй силі це явище співзвучне із явищем переходу *е* в *а*, проте в територіальному відношенні останнє уступає першому.

Вимову *и* як *є* ми спостерігали не тільки в західній, але також в північній частині Волині та в холмських говірках.

1) П. А. Пнедич: Материали по народной словесности Полтавской губернии, Роменской уезд, П. . 1916.

2) І. Панькевич: Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей в Праге. 1938, стор. 72.

J. Janow: Z fonetyki gwar huculskich (Symbolae Grammaticae in honorem J. Rozwadowski, str. 269—270.

Наведемо матеріал із Скоморох Сокальського р-ну:

а) після губних — вѣибрала, вѣнга, вѣнтрачечну, вѣшні, рубѣну, саквѣи;

б) після сонорних — глѣина, кулѣн б, рѣба, улѣва;

в) після задньоязичних — бак'ѣ куозак'ѣ, к'ѣнуу, масл'ук'ѣ, полудрапк'ѣ, сук'ѣра, але горохи, ногі, гошѣн'ки, р'укі;

Хобултова Володимир-Волинського р-ну, Вол. обл. —

а) після губних — берло, вѣдно, нѣбжити, на нѣборах, вѣют, вѣшки, вѣтис'а, вѣмѣвайц'а, зрубѣла, з аблѣти, куровѣ кусо-вѣц'а, мѣнтѣл'уга не під наголосом), мѣн (ц. зн. ми), нѣшт'у, нѣшче, подивѣилас', пиериедовѣй, помѣтеи, рукавѣ, сачавѣц'а, свѣні, спѣш, спѣна, хмѣиз, худобѣина, ц'ѣпѣлно;

б) після сонорних — вѣлѣнскуйц'а, вуцѣ, грѣбѣи, дра-бинѣ, колѣска, кулѣс', клен (ц. зн. клин), лѣхо, лѣс'ѣн'ѣ, плѣта, прѣ-йде прѣйшлѣй, пѣирѣна, прин'алѣ, скрѣн'а, трѣн (ц. зн. три), удлѣга, штѣирѣи;

в) після т, д, н, с, з... братѣ (брати), Васѣл', вуцѣ, (води род. одн.), вунѣ, деим, дѣишл', дасѣн, йдеи (пак. сп.), вѣсѣн, лѣсѣичкі, магазѣи, мулудѣй, насѣлу, обрѣтѣна, (ц. зн. обрѣть, вузлечка), от-сѣпанка, сѣи, тѣйі (тиї);

г) після шиплячих — жѣто, жѣну, лишчѣи, спѣшѣ, (пак. сп.);

д) після задньоязичних — бѣл'ак'ѣ, жѣнкѣи красн'ук'ѣ, ск'ѣрта, так'ѣй.

Із подібною вимовою **и** ми зустрічалися ще в таких пунктах: Бубнів, Суходоли Володим.-Волин. р-ну, Грибовищи, Заболотці, Риковичі Іваничівськ. р-ну, Крухиничі, Синюхи Локачівськ. р-ну, Верба Оваднівського р-ну, Війниця Затуршівськ. р-ну.

Дещо інший відтінок — вимову **и**, як **иѣ**, отже, з меншим обни-женням артикуляції цього звука, ми спостерігали в говірках Старий Почаїв, Лідихів, Почаївського р-ну, Тернопільської області.

Декілька прикладів із гов. с. Старий Почаїв — диѣш'іл', дис'атиѣна, жѣт'н'у, лиѣнк'ѣи, полиѣц'а, ставѣи (3 ос. одн.);

Лідихів — жѣѣто, куліѣска, але скѣпка.

Деякі сліди такої вимови можна знайти вже в волинських кни-гах гродських XVI—XVII ст. та в ділових документах архіву ставро-пігійського братства з XVII ст.

Ось декілька прикладів:

а) вол. книги гродські: владыку Галецкого (ч. 1. т. 1, 194)¹, вытесаный (ч. 6. т. 1, 84), зъ Земна (ч. 1. т., 70), отъ Земна (ч. 1, т. 1, 343), у Федька Мекитеняти (ч. 6. т. 1, 402), хлѣвѣць делсваный (ч. 6. т. 1, 298), притеснути (ч. 6. т. 1, 86), по стертахъ (ч. 6. т. 1, 162), чотыреста (ч. 6. т. 1, 86);

б) ділові док. Ставр. бр-ства — Бѣли (XI, 164²/ і інші), бѣла (XI, 165, 196 і багато інших), высадели арбитровъ (XI, 697), перед велекими свѣты (XII, 127), от ... певниць (XI, 449), с певъницы (XI,

¹ АЮЗР.

² Там же.

663), церографъ (XI, 205), так мовель (XI, 160), на страву теждню-ую (XI, 594).

Більшість із цих прикладів відноситься до випадків, де **и** знаходились в сусідстві сонорних.

ГОЛОСНИЙ І

Голосний **і** в наддністрянських і південноволинських говірках маємо не тільки на місці давнього **к** чи **е, о** в новозакритих складах, виступає він також і на місці давнього **и**. Звичайно, в західних районах Львівщини та Дрогобиччини, в районах, що належать до території надсянських говірок, така вимова дуже поширена, крім випадків, де **и** стоїть після **ч, ж, ш, р**.

Наведемо приклади з деяких говірок:

Глиниці — т'ербіті, вуділа, драбінамі, капіці, дубіна, кусіті, кін'мі, крупіва, біті, пасвіско, в'еліка, худті, убіу, рубіті, м'едліц'а, нашел'нікі, але на грачиску, прихуді, неужіткі і т. п.;

Передбір'я — драбінками, велікоіе, бичіно, але гичка, бурачін'і, жітніску, жнива;

Шегині — робіму, ходіму, мовіму, кін'мі, рукамі, дулонімі, але стрічи, пумучі, варіш, чистіш, шірший, вйежиш.

Подібну вимову, а правильніше сказати — рештки такої вимови ми спостерігали зрідка в наддністрянських та південноволинських говірках, а саме в Великомоствіському р-ні Львів. обл., а також в Володимир-Волинському, Горохівському, Затурцівському, Іваничівському та Оваднівському.

Таку вимову ми зустрічали в мові старшого покоління і то в небагатьох словах. Приведемо приклади із різних пунктів:

с. Туринка Великомоствіського р-ну Львів. обл.:

біла¹ (била), зачала го біти, забіли, рубіти, міла (мила), жіла (жила), научіла, купіти;

с. Бубнів, Володимир-Волинського р-ну. Вол. обл.:

буті, даті, вузіти, вечар'іти, драбіни, с кін'мі, піс'мо, поміло пісало, сіуніками, удм'іріт', (3 ос. одн. теп. ч.);

с. Верба, Оваднівського р-ну, Вол. обл.:

бігті, вз'еті, втікати, вісучина, з гос'ц'ам'і, куріті, рубіті, рубіли;

с. Звиняче, Горохівського р-ну:

вітримає, вічтуйе, віходить', зіма, пісали, привести, привезе;

с. Чаруків, Сенкевичівського р-ну:

купінами, осіка, піла, (пила), пісати, трімай.

Така реліктова вимова **и**, як і в цих говірках відбиває далеку давнину, така вимова в минулому була типовою і для багатьох інших говірок.

В деяких південних районах Тернопільщини — Заліщицькому (Добровляни, Торське), Золотопотіцькому (Миколаївка) звук і ви-

¹ Іноді вимова **і** в цих випадках наближалась до **и**.

ступає в префіксі ви-, риса така характерна для гуцульських говірок — вібухнула, віміріу, віход'і (3 ос. мн. т. ч. — Добровляни), віпраулена, віб'ют (Торське), вікопайут, віг'ледайте, вібрау (Миколаївка).

Якщо дякі говірки західних районів Львівщини (Глиниці), Дрогобиччини (Шегині) та західних районів південної Волині зберігають слабкий ступінь м'якості приголосних перед давнім е — д'єрву, варт'єну, жн'єц (приклади з говірки с. Шегині), то надністрянські говірки цієї риси не знають, звідси напрошується висновок — процес отвердіння приголосних перед давнім е відбувся раніше, ніж обниження артикуляції і (и) до и.

Початкове наголошене і в багатьох надністрянських говірках з прејотацією і має обнижену артикуляцію до еи, напр.: йєиччі, йєискра, йєиндик, але йігла (не під наголосом), іду, в перехідних і південноволинських і часто обнижується до и і з приставним г—гіскра, гиндік, в західноволинських говірках ще гандік, гінчи, але г'єскра.

Подібні випадки не замість і на початку слова відмічає і Янів в говірці с. Мошковиць—йєиччий, йєигла¹⁾, а давне і в займеннику—йіх, йім.

Слід ще відмітити ті випадки, коли на місці літературного е чи о виступає в говірках і.

В дієслівних префіксах майже в усіх говірках маємо і — дізнати сі, дібрати, надібрати, підісхнути, позістаул'єти//—л'ати, пікласти, післати, пірвати, рідко в деяких словах виступає о (у) — дустигнути — Сілець, Беньків; дубрати — Острів; порвати — Устя.

Майже в усіх говірках це і є ще в префіксі -під — підвалини, пітсанки, пітпєн'ки (опеньки), піттоки.

Слово шчіпа (літ. щєпа) зафіксовано в пунктах — Віднів, Городок, Дармолівка, Красне, Литовеж, Сілець Беньків, Черчик, Шегині, а род. мн. шчіп — Добротвір.

Нема переходу о в і в словах воз'му//вóz'му, голоука.

В говірках — Г'орбків, Желдець, Каменобід, Красне — записано путіп (літ. потон).

Слово терін' (літ. терєн — рослина) виступає в такій формі в г. с. Горбків.

Слово хопта (зілля) деякі говірки — Андриївка, Солонка В. — знають як х'іпта.

Процес т. зв. «ікання» має місце не тільки в цих словах, можна до цих прикладів додати ще кілька.

В говірках — Великі Глібовичі, Острів, Устя — маємо гідаука (гойдалка), це те саме, що гойдалка, в дещо іншій фонетичній оболонці (занепад й, перехід о в і, л в у).

В багатьох надністрянських говірках соловії, род. в. одн. соловія, в літературній мові соловей, род. в. солов'я.

1) J. Janow, Gwara wsi Moszkowic... str. 16.

В цих же говірках рідко зустрічаються з і слова букіт (букет), жакіт (жакет).

Одні говірки — Бишків, Велика Березовиця, Віднів, Горбків, Дітківці, Добротвір, Йосипівка, Липівці, Лопатин, Розділ, Романівка — знають маку́нік, ме́дїу́нік, інші — Добрянн, Солонка В. — мако́уник, в пунктах — Баворів, Гримайлів, Дармолівка, Козова, Красносільці, Міжгір'я, Монилівка, Озерна, Острів, Старий Вітків, Струтень, Устя — мако́уник, але ме́дїу́нік.

Давнє о, е, в новозакритих складах не в усіх говірках розвинулось в і.

В говірці с. Шегині Мостиського р-ну Дрогоб. обл. є випадки, коли давнє е перейшло в у напр.: ми'ут, по́пйул, л'ут; в гов. Передбір'я Краковецького р-ну Львів. обл. давнє о перейшло в -и — спидні́ц'а, ко́зиу, пиче́риу, со́виу, але со́снїу, тупо́ліу.

В деяких наддністрянських говірках західних районів Дрогобицької області, напр. в г. с. Коропуж Рудківського р-ну перехід давнього о в и має місце ще в таких словах; вис (віз), мнест, риу і в слові фіра.

Перехід о в и, у зустрічається часто в говірках північної частини Сокальського р-ну, а також в говірках західної Волині. Наведемо приклади із деяких говірок:

Скоморохи Сокальськ. р-ну Львів. обл. — хрин, грим, пу́ріх, бабі́у//бабі́у; ко́зиу, со́виу, але тік, стіл, віл, вур'ін, по́піл, лі́д, дупі́к;

Бубнів Володим.-Волинськ. р-ну Волин. обл. — вуро́нуу, ко́зуу, пича́руу, се́струу, со́вуу, со́снуу, хло́пц'уу, але бабі́у, дубі́у, парупкі́у, хло́піу, віз, тік, ріх, лі́й;

Війниця Торчинського р-ну Вол. обл. — вуро́нуу, со́вуу, тупо́л'уу, цига́нуу, але ну́жіу, зубі́у, бабі́у, са́стріу, пу́ріг, ріг, гіл'є, гні́й, дім, віз, окрі́п, баті́г, але гоблі́г;

Грибовиця Іваничів. р-н Волин. обл. — ко́зиу, баті́г, со́виу, хаті́у, ублі́г, але се́стріу, вуро́ніу, тупо́ліу, ріг, віз, ні́ж;

Крухиничі Локачівського р-ну Вол. обл. — со́ву(у), тупо́л'у, цига́ну(у), але н'о́ріу, йаблу́ніу, ріу, віз, ріг, тік;

Суходоли Володим.-Волинськ. р-ну Вол. обл. — ко́зуу, но́руу, се́струу, стр'і́хуу, стил, тупо́л'уу, але хаті́у, бабі́у, хло́піу;

Чаруків Сенкевичівський р-н Волин. обл. — по́пил, ко́зиу, но́риу, але со́віу, се́стріу, хло́пціу, ріг, лі́й, стил, віз, тік.

Із вищенаведеного матеріалу звертає увагу той факт, що перехід о в і не відбувся найбільше в род. в. множини, сприяло мабуть цьому сусідство наступного у (в), проте не слід ще забувати про близьке сусідство північних говірок, вищезгадувані говірки являють собою ніби місток до північних.

В наддністрянських говірках рефлекс давнього ятя майже

у всіх випадках дає і, в одному тільки слові маємо звук и — синожіт', що таке характерне для північних говірок.

Проте в південноволинських говірках, особливо в тих, що межують або близькі до північних, звук и на місці давнього ятя частіше трапляється.

Приклади:

Суходоли — лишчіна, стина, рика;

Зубільно — стина, писок;

Смолигів — подбижїно, мишок, рика, стина, писок, лишчіна;

Верба — в л'іси, мишок, стина, синожат', але сніг, віра, міра, л'їто, на вєрбі, на дороб'ї і т. п.

Випадки з і на місці ятя звичайно переважають, тому і відносно ці говірки до південних, хоч в них вкраплені певні риси північних говірок.

ГОЛОСНИЙ О

Вимова ненаголошеного о як у або з сильним наближенням до у поширена найбільше в західних районах Дрогобиччини, Львівщини та Волині, а також, якщо мати на увазі Львівщину, ще в центральних, північно-західних та східних її районах, виключаючи північно-східні райони. Така вимова стоїть у зв'язку з нерівномірним розподілом видихової сили чи енергії в наголошеному і ненаголошеному складах.

Наголошений склад вимовляється досить виразно, тоді як о в ненаголошеній позиції редукується до у. В багатьох наддністрянських говірках така редукція ненаголошеного о зустрічається не тільки перед наголосом, але також і після наголосу, можна, отже, сказати, що фонема о виступає тут тільки під наголосом, в інших випадках її нема, напр.: воку, вуху, возиру, вогірук, від'їлам гу, суку (сухо), тогу року, тил'єтум, на кон'ух, на хлопц'ух.

Західноволинські говірки знають вимову о як у тільки в положенні перед наголосом та після наголосу, якщо це о знаходиться перед у, в інших випадках тут чути о. Приклади із гов. с. Бубнів — кусоувєц'а, рул'є, гувачка, гуус'єна, гувору, гупан'ки, стукулоса, куласа, гурубац', за клун'уйу // за клун'ойу, з дин'уйу, за кринїец'уйу, але скоро, хутко, л'їтом, сарном; зрідка перед наголосом — скород'ат', боронам'ї, згор'їх'ї;

Грибовиця Іваничів. р-ну Вол. обл. — вібруч, кулеска, кунопл'ї, бурудач, гувєча, куубан'а, гувєс, вусїка, вухота, мулудого, вузерет, убич'єйка, веирустут', криєнїец'уйу, з лупатуїу, зубатуїу, долон'уйу. зрідка — о: гороб'їни, заскород'їті і заскурод'їті, але темно, бєидло, с'їно, д'єг'ко, войско, вухо, сухо, удзамок.

Верба Оваднівського р-ну Вол. обл. — у — бул'єчка, бугатїр, вурута, випрувадж'єїє, гуворат, гурубец', гурушвіни, гул'єка, дулота, кумаха, кумора, кулодиц'а, куса, кусувїц'а, курова, кунєви, кулєси, кус'є, курєнто, кулод'аз',

пудойма, пулутно, путкладати, пукажит, пунісе, пулова, скурод'ат', сулома, убрусок, удліга;

о — бóротс'єи, зови́ц'а, коц'уба́, молод'ба́, молоток, но́чбу́к'і, отсі́пка, побі́гут', пород'і́л'а, пок'є́ннуу, ростил'а́йц'а.

Матеріал з кількох населених пунктів ясно вказує на умови, в яких відбувається укання — це в основному випадки, коли о знаходиться після губних і задньоязичних.

Зовсім іншу тенденцію у вимові цього звука ми спостерігаємо в говірках східних районів Волині та в прилеглих до неї районах Ровенщини, тут укання ще трапляється, але вимова чистого о ненаголошеного стає до певної міри закономірною.

Ось матеріал із Ситного Червоноарм. р-ну Ров. обл.:

о — боронуйте, волóчат', голóбука, господи́н'а, громови́ц'а, колóд аз', ко́мора, ко́сови́ц'а, ко́сар, коц'уба́, мо́лòт'ат', мо́лоди́ц'а, морозу, о́ко́мин, о́са́д'ба, по́лотно́, піво́ло́ка, со́рочка;

у — буга́ч, вурóта, кува́л', куо́но́пл'і, луба́тий, луску́тати, муло́т'ат',

І тут укання буває в тих самих фонетичних умовах, проте в зовсім іншому відношенні, вимова з чистим о значно переважає.

Подібну вимову ми спостерігали в багатьох районах Тернопільщини, передусім в її східній частині. Наведемо матеріал із декількох пунктів:

Гуштин Скала-Подільського р-ну:

о — голóбука, на долóн'єх, ко́сарóви, лопáтоу, мо́лòт'єт, помі́сни́ц'а (дошка у возі), по́ломали, пори́ятку, ро́шчин'є́ти, то́лока, хо́ди́ли́смо;

у — дуло́н'іми, кува́л'ом, хул'є́ва;

Іванків Скала-Подільського р-ну:

о — гонча́р, господи́н'ом, кова́л'ом, ко́ло́тка, мо́лоті́у, но́жа, о́бл'і, по́лиц'а, хол'є́ва, хо́дили́;

оу — на доуло́н'ох, ро́устє́;

у — муло́ти́ли;

Худиківці Мельнице-Подільського р-ну:

о — бо́хон'а, голóбука, горн'а, на долóни, кова́л'а, ко́ромисло, ко́ло́ча, ко́мора, ко́лесо, ко́шара, ко́чан, мо́лòт'а, но́жем, по́лотно́, по́мо́стина, ро́звора, ро́били, хол'а́ва, хо́дивис́;

оу — ко́уц'уба́;

у — буд'ак, фа́сул'а, щодо останнього, то тут під наголосом, в такій формі воно відоме і в інших говірках — покутських, буковинських (порівняй: у Кобилянській: Маємо тепер булками годувати себе, коли ми в найтяжчій часі мали сил досить від чорного хліба, мамалиги й фасулі (Земля).

Верхняківці Борщівського р-ну:

о — волóчут, голóукі, на долóн'ох, ко́леса, кова́л'óви, ко́лач'є́, мо́лòт'є́, мо́лоті́ли, пор'є́тку, по́лиц'і́, ро́шчин'є́йут́;

оу — вітпоу́віш, на ко́ува́л'ох, лоу́ш'є́ти, па́ц'є́тоуви, тил'є́тоуви;

Свидова Чортківського р-ну:

о — вітпач'сла, конём, обстричи, обіс'т'а, поден'е (дошка у возі), полиц'е, поретку, рошчин'айе, тог'а, толок'а, ходіу, ходілис'мо;
уо — гуосподін'ї, луоп'ата, пуомуоч'ї;

у — дулон'ену, кувал'ох, мул'от'а, нужём;

Головчинці Товстівського р-ну:

о — на долон'ох, молотит, плот'а, рошчин'ейут, толок'а, ходіу'їем;

у — дулон'ену, дулон'їма, кувал'ема, на кувал'ох, с кусарём, нужём;

Панасівка Скалатського р-ну:

о — господін'ом, молот'ат, полиц'а, помісниц'а, пор'етку, скородити;

оу — коусар'ови, роузв'ора;

у — кувал'ам.

Проте в деяких південних та в центральних районах Тернопільщини спостерігається ще досить сильне укання.

Матеріали, які в нас є, вказують на Зборівський, Заліщицький, Золотопотіцький, Коропецький, Буцацький, Підгаєцький р-ни.

Наведемо ілюстративний матеріал:

Добровляни Заліщицького р-ну:

у — вукол'отом, дууб'он'ену, кувал'ем, с кувал'єми, кул'отка, мууб'оти, нуж'є, сууб'ома, сур'очка, хул'ощн'ї;

уо — куол'єса, куонем, нуожём, руов'а, руозв'ора, уоб'ортка;

о — ковал', обіс'т'у, пол'єкш'єнуо, пом'обстина, рошчин'ейес'ї;

Загребелля Зборівського р-ну:

у — бул'ака, бохун'єти, вузили, вдувец, гусп'одар, гуршкодрай, гурче, зур'а, кувал'ам, кул'єса, кун'ом, круп'їва, крукв'ї, кумар'ї, пудв'їре, пушив'али, пуд'енок, сул'обуму'у, студ'ола;

оу — цмоуоч'ї;

о — ви'волочили, відгородж'али, гор'обу, коров'ї, обіс'ц'а, подв'їр'є, пошив'али;

Мужилів Підгаєцького р-ну:

у — вубруч, вул'очут, вус'їка, на вугн'ї, гур'їт, гурн'єц, кувал'єви, кувал'ом, кун'ом, кус'їлисмо, нуж'ом, тул'очут, туп'ол'є, стул'єр;

оу — боул'єк, доул'он'ену, коуз'єчний;

о — бород'а, ворота, гол'обука, гор'бу, господін'є, гороф'єнка, здор'ов'їє, с косар'ом, с конопл'єма, колотн'їа, пор'етку, рошчин'єти, сол'омн'ани, хол'єнами.

Таке коливання ми зустрічали і в деяких південно-східних районах Львівщини та прилеглих до цих районів Дрогобиччини, говірки цих районів творять поступовий перехід до покутсько-гуцульських і бойківських, в яких здебільшого зустрічається чиста вимова ненаголошеного о.

Вимову чистого о ненаголошеного знають і суміжні північні говірки — Билів, Дерев'яне, Жуків, Пересопниця, причому чисте о знаходимо навіть в дієслівному суфіксі — о'ва.

Наведемо матеріал з гов. с. Дерев'яне Клеванського р-ну Ров. обл.:

о — бохонець, борозна, волочіт', ворота, говоріу, голос, коса, косар, ковал', коро́ва, коло́диз', куповау, молоко, молозиво, одліга, подбйма, полотно, поло́ва, соло́ма, скородиу, торговау;

у — гулупка, за клун'уйу, долон'уйу;

Отже, укання тут дуже рідке, звичайно буває перед складом з у перед і після наголосу.

Початкове о в префіксі в багатьох наддністрянських і західно-волинських говірках часто редукується до у (в), а навіть інколи зовсім зникає. Ось приклади; він с'ї вженіу, він не бзиваус'ї, птираус'ї, птіран'ї (рушник) — Солонка В., бручка, вжен'ани — Бубнів, вбрусок — Борочиче, в інших випадках — вчирату, вкун'ок, вструвок (острувок), вчкур — Бубнів.

ПЕРЕХІД О В А

В декількох словах в літературній мові замість етимологічного о маємо а — багатий, гаразд, гарячий, качан, кажан, халява. Проте в південно-західних, зокрема в наддністрянських і південноволинських говірках, виступає о (фонетично у) в таких словах: бугатий (бугато), хул'єва //хул'ава, гунч'єр // -ар і ганчар // -єр, але тільки гаразд, калач, зрідка кулач (Яворівщина). Цікава географія цих слів. Якщо форми з о (у) зустрічаються ще в південній Волині — Володимир-Волинський, Затурицький, Оваднівський р-ни, то форми з а в словах калач, гаразд відомі не тільки в говорах Львівщини Дрогобиччини та Тернопільщини, але також і в гуцульських. Така географія цих слів говорить про одно, що появу а в таких словах як гаразд, калач, качан // -ч'єн не можна приписувати впливові білоруських говірок. Форма калач з наголосом на о znana лемківським говіркам, очевидно тут о не могло перейти в а, тоді як в інших говірках наголос в цьому слові на кінцевому складі і поява а тут — результат асиміляції.

В словах багатий, гарячий, багач, хал'ава, а слід вважати, як це слушно відмітив акад. Л. Булаховський¹), за білорусизм, тому що ці слова виступають з а в північних говірках.

Слово гончар//гунч'єр з первісним о чи його фонетичним варіантом у зафіксовано в багатьох наддністрянських говірках — Віжомля, В'язова, Галичанів, Завадів, Залужжя, Косовець, Малий Любін, Мужилівичі, Річичани, Рогізно, Смолин, Ясницька; з а ганчар // -ч'єр (з поль. *ganpcarz*) в пунктах — Баворів, Бонишин, Великі Глібовичі, Загребелля, Задвір'я, Застіноче, Коцурів, Лука, Осташівці, Підгайчики, Плотича, Туринка, Ходачка Велика. В деяких говір-

¹ Л. А. Булаховський, 3 історичних коментаріїв до української мови. Голосні повного утворення о—а. (Наукові записки КДУ т. V, вип. I, 1946, стр. 90).

ках західної Волині виступає ще гуршч'єр — Бубнів, Грибовиця, Хобултова.

Крім цих слів, в говірках ще є й інші слова з а на місці етимологічного о. Слово кац'уба в південноволинських та перехідних говірках виступає з о, проте в наддністрянських говірках з а — кац'уба і кац'уба з різним наголосом, перша форма кац'уба зафіксована в пунктах — Боршівці, Віжомля, Вільшаниця, Галичанів, Городниця, Дарахів, Довгомостиська, Залужжя, Мужилівці, Настасів, Новосілки, Наконечне, Остапівці, Рогізно, Скоморохи (Т.), Ставчани, Словіта; кац'уба — Велике Pole, Великі Глібовичі, Горбачі, Голдовичі, Загребелля, Козярі, Косовець, Малий Любінь, Мужилівці, Нижанковичі, Поляна, Сторона, Трибоківці, Хмелівка, Чуловичі, Шибалин.

Щодо походження цього а, то, на нашу думку, воно появилось внаслідок асиміляції до кінцевого а.

Слово стадола із а відоме в деяких північних і центральних районах Львівщини — Великомоствський, Кам'янсько-Бузький, Куликівський та Рава-Руський — появилось воно тут не фонетично, а на взірць таких слів як ста́н'а чи ста́йн'а.

В деяких районах південної Волині — Володимир-Волинський, Затурцівський — знані слова гачкур, гандікі з а, беручи під увагу територію їх поширення, слід вбачати тут білоруський вплив.

В говірках наддністрянських замість почувати, переночувати вживається начувати, переіначувати, і тут це а нефонетичного походження, з'явилось воно за аналогією до слів із префіксом на- типу напувати, намочувати тощо.

Спорадично в говірках південної Волині зустрічається ще а в слові косавиця (Грибовиця), очевидно тут від коса.

Ще кілька слів про слово кожан, яке Кримський¹) чомусь вважав західноукраїнським, в дійсності ж його не знають наддністрянські говірки, тут відома назва лилік, рідка підопир, нічка, пиргач.

В південноволинських говірках є слово коржан // курж'єн, очевидно, первісно було кожан, згодом в пам'яті мовлян зв'язок цього слова з кожою затерся, а внаслідок асоціації із словом корж прийнялася назва коржан чи курж'єн.

В наддністрянських та в деяких перехідних відоме зазул'і, -а, (з а) проти південноволинського (і південно-східного) зузул'а, // зозул'а.

СПОЛУЧЕННЯ -'ІР, -'ЄИР, РИ, ЛИ, (ЛЕИ)

В деяких говірках західних районів Львівщини, Дрогобиччини зустрічаємо сполучення -'ір, -'єир, -ри, -ли // -леи у відповідності до давніх сполучень глухих з плавними рь, ль, рь, ль між приголосними у слабкій позиції.

¹ А. Кримський: Українська грамати́ка т. 1. вип. 1, 1907, стор. 242.

Наведемо відповідний матеріал:

Глиниці Краковецький р-н Львів. обл.: брѣва, дрѣва, слѣза, к'єрніц'ї;

Крукеничі Крукеницьк. р-н Дрогоб. обл.: брѣва, к'їрѣвий, к'їрнічка, йаблінка;

Передбір'я Краковецьк. р-н Львів. обл.: брѣва, дрѣва, йаблінка, слиза;

Шегині Мостиськ. р-н Дрогоб. обл.: брѣва, дрѣва, сл'єза. йабл'інка;

Ямна Горішня Добромильськ. р-н, б. Дрог. обл.: брѣва, слиза, к'їрѣвий, йаблін'ка;

Сполучення *-єр-* у слові *к'єрніц'ї*//*-а* відоме багатьом наддністрянським і деяким перехідним говіркам, форма ж *йабліко* зустрічається в деяких південноволинських, в останніх це відмічено в пунктах — Верба, Зубілно, Крухиничі, Хобултова, у наддністрянських говірках це слово виступає у польській фонетичній оболонці — *йапку* // *йапко*.

ГУБНІ ПРИГОЛОСНІ

В багатьох наддністрянських і західноволинських говірках губний спірант *в* може виступати в трьох варіантах — перед голосними і після приголосного здебільшого губо-губний, *w*, зрідка нескладовий *y*, після голосного тільки у нескладовий, перед і найчастіше губно-зубний — *v*, напр. *вона*, *вудинайц'їт'*, *вог'їрок*, *вдува*, *твойа*, *мөрква*, але *знау*, *мау*, *крич'єу* // *кричау*, *буу*, *ходїу*.

Перед *ї* — *в(v)* *вітрєц*, *він*, *свій*.

Початковий *в* в слові *внук* в багатьох наддністрянських і південноволинських говірках перейшов в *у* чи *о*, тому *вунук* // *вонук*, проте відома і інша форма — *мнук* — *Передбір'я*, *Порудно*, яка говорить за губно-губну вимову цього звука в давнину.

Перехід *вн* в *мн* в словах — *рімний*, *дамно*, *комн'їр*, *вузомн'а* і т. п. також вказує на таку вимову.

Дещо іншу вимову цього звука ми зустрічаємо в говірках східної Волині та сусідньої Ровенщини, тут, після голосного, найчастіше буває губно-губна артикуляція, напр. *дау*, *мау*. Проте іноді, а залежить це від способу вимови, може бути і нескладовий *у*—*дау*, *мау*.

В деяких говірках — *Черчик* — на початку слова *в* перед приголосним занепадає, напр.: *м'їу*, *м'їти*, *палу* (впало), *Ладик* (Владик). Занепад у нескладового *чи* в (*w*), зустрічається і в кінці слова в род. відм. множини. Це ми відмічали в деяких південноволинських говірках — *Верба*, *Зубілно*, *Смолигів* — *цигану* (цигануу), *сову* (совуу), *тупол'у* (тупол'уу).

В деяких говірках занепадає і прийменник *в* — *пойїду місто*, *буу міст'ї* — *Лісновичі* *Івано-Франків. р-н*.

В західних говірках Львівщини, що примикають до надсянських,

а також в деяких говірках східних районів Тернопільщини — Підволочиському, Скалатському — наступило змішання прийменника в з г, х, перед дзвінками в переходить в г, перед глухими — х. Ось приклади воно біло г вод'ї (Глиниці), тіжба г млин'ї (Глиниці), шла х поле (Глиниці, Панасівка), були х палки (Панасівка, Криве), йа була г м'їс'ц'ї (Криве, Панасівка), не можі гмєрті (Глиниця). Це явище досить поширене і в надсянських говірках.

В деяких говірках західних районів Дрогобиччини та Львівщини — Шегині, Глиниці — спостерігається сильна тенденція до отвердіння м'яких губних не тільки перед а (я), але також перед і, у (і), при цьому після губних п, б, в появляється й, після ма — н'. Ось матеріал із говірки с. Шегині Мостиського р-ну, яка має всі типові риси надсянських говірок — баб'їй, б'їлій, б'їл'ший, в'їчку, (вічко), в'їт (віт), грам'їти (ц. зн. греміти), дуп'їук (допик), жаб'їччї, зам'їтатї, мн'їшанка, мн'їшок, мн'їс'ц'ї, мн'їті мн'їсу, мн'їут, нув'їгр'ї, п'їп'їул, п'їмп'їті, припув'їтка, р'їв'її (рові), сп'їім (пак. сп.), сп'їїт (3 ос. мн.), суб'її, т'їрп'їім (н. сп.), туб'її, чулув'їк. В говірці с. Глиниці імовірно виступає це саме, на жаль, ми, перебуваючи тут недовго, змогли відмітити кілька ідентичних випадків — на д'їб'її, туб'її, п'їмп'їт', мн'їсти, сп'їїух, л'їмп'їу, с'їп'її, к'їп'їїушча.

Подібні випадки відмічають і дослідники надсянських говірок, на думку їх, це одна із важливих рис цього говору.

В багатьох наддністрянських говірках, а це ми відмічали в західних, зрідка в південних районах Львівщини, в прилеглих до неї північних районах Дрогобиччини, в північних р-нах Станіславщини, а також в південних районах Тернопільщини, а саме в пунктах — Великі Глібовичі, Великополе, Вільхівці, Вістря, Глиниця, Головчинці, Гончарівка (Монастир. р-н), Горошова, Дарахів, Довгомостиськ, Добровляни, Задарів, Зубрець, Крукениця, Мавковичі, Мужиловичі, Новосілка, Переволока, Івано Пусте, Ріпинці, Річчани, Рогізно, Розділ, Романівка, Сидона, Торське, Трибоківці, Устя, Худиківці, Черчик, Шибалин — відсутнє епентетичне л в 1 ос. одн. тепер. часу — р'їб'їу, л'їб'їу, пра'їїу, д'їїуус'ї, сп'їїу.

Спостерігається і коливання в деяких говірках — поруч форм р'їб'їу, л'їб'їу, вживаються форми р'їбл'у, л'їубл'у. Це ми відмічали в говірках — Борщовичі, Острів, Ріпнів, Ходачка Велика.

В деяких наддністрянських говірках, в яких наявне епентетичне л в першій особі одн. тепер. часу, часто воно (л) відсутнє в 3 ос. множини — р'їбіт, л'їубіт, зд'їбіт. Такі форми ми зустрічали в центральних та деяких північних районах Львівщини — Винниківському, Глинянському, Кам'янсько-Бузькому, Краснянському, Новомилятинському, Новояричівському, Пустомитівському, Сокальському, в останньому з м'яким т' в дієсловах другої дієвідміни — зд'їбіт', зл'їпіт', р'їбіт'.

Вставне л появляється в словах — гуолубл'ата, жабл'ачі (-ий), здуор'їул'а, але це не загально поширено, матеріали вказують на такі пункти — Гончарівка, Завадів, Лопатин, Магерів, Монилівка, Нако-

нечне II, Нове Село, Підгородки, Порудно, Рожиськ, Сілець Беньків, Скварява (Красне), в пунктах — Бонишин, Добряни, Єлиховичі, Желдець, Наконечне I, Хлівчани — гуолубл'єта, здуробул'і, проте жабічи(й), Кути — голубл'ата, здоробул'а але жабйачий. Є ще говірки, де л вставне виступає тільки в слові здуробул'е, але гуолуб'ята, жабічі—Горбачі, Лука, Річичани, Сторона, Ясницька; гулуб'єта, ж'єбічи(й), проте здуробул'і — Віжомля, Великі Глібовичі, Кізлів, Ріпнів (жабічи(й), Рогізно; жабйачий, голуб'ята, але здоробул'а — Крехів, Мокротин, Накваша, Пиратин.

В деяких говірках в цих випадках відсутнє л вставне — гулуб'єта, жєйбичий, здуробіві//здуробівійі—Велике Поле, Горбків (жабічий), Косовець, Любінь В., Мавковичі, Мужиловичі, Острів.

З В У К Ф.

В наддністрянських говірках звук ф дуже поширений, він часто навіть буває на місці давнього хв, отже фал'і (ц. зн. хвилі), фатати, фаліти, фіст, фору́ст, файну, футру, фіра, (літ. хура), шафа, ф'іртка (літ. хвіртка), фуркалу (дзига), фіфак (шибайголова), лише в деяких говірках хв зберігається в окремих словах — хвіст, хвуробст, хватати. В говірках — Віднів, Каменобрид — замість фамілія — хам'ілія, спорадично, бо в гов. Глиниці — кахтан.

Проте інакше є в південноволинських і деяких перехідних говірках, звук ф не виступає тут на місці давнього хв, отже хвіст, хвіртка, хвалити (в наддністрянських г. — хапати), а навіть хваміл'ія, хвіртка, проте фігура, фуркалка // фуркало, фунт. В гов. Литовеж випадків з хв більше — хвіст, хвоуробст, хвіра, шахва, хваміл'ія, хвасол'а.

Слово квасоля по наддністрянських говірках звучить фасол'і // -а, в багатьох перехідних та в південноволинських — квасол'а // -е, в деяких же південноволинських — Грибовиця, Крухиничі, Суходоли — пасол'а.

В говірках, що належать вже до північних — Білів, Голишів, Дерев'яне, Жуків, Пересопниця—звук ф не існує, виступають тут його заступники хв, х, п, напр. хва́брика, шахва і шапа, хво́то, хваміл'ія, хура, пасол'а, хунт, хвонди, штрап і штрах, штрахо́ука, хварту́х, ханаберії (ц. зн. фанаберії — примхи), охви́цер, хвасо́н, хво́рма, хви́гура, хво́кус, хундаме́нт. Перед приголосним -х: л'ухта, арихме́тика, тухл'і, кахтан.

ПРОТЕТИЧНІ ПРИГОЛОСНІ

Наддністрянські говірки, незалежно від початкового звука — ó чи у в наголошеній чи в ненаголошеній позиції, знають один тип протези — в:

а) під наголосом — во́сін', во́стрий, ву́лий, ву́хо, во́уйас' (в інших говірках — ву́віс');

б) в ненаголошеній позиції—во́вес, вухота, вур'і́х, вуорсу́, ву-

гѣн' (в інших говірках — вугѣн'), вубѣра, вослѣбник, вубрус, (Залужжя Яворівського р-ну Львів. обл.).

Подібні випадки ми знаходимо і в інших наддністрянських говірках Львівщини, Дрогобиччини, Станіславщини та Тернопільщини, тому не будемо вказувати населених пунктів.

Перед і, а появляється звичайно в цих говірках протетичний й — йіскра, йенакше (тут е вторинне) йангрис (з вторинним н — агрус) — Красносільці; йєскра, йєндик, йєнчий — Вільхівці, Кореличі, Линівці, Віднів (в останньому — йінакший); йєнгрис, йєндик, йєнчий - - Солонка Велика.

Зовсім іншу картину цього явища ми спостерігаємо в перехідних та південноволинських говірках, тут поруч в часто вже, а в південноволинських — це загальне явище, подибуємо протетичний г. В багатьох говірках існує ніби певна закономірність, перед наголошеним у — протетичний в, перед о — г. Наведемо приклади із гов. с. Рокити Кам'янсько-Бузького р-ну:

а) перед у під наголосом — вугл'і, вулик, вулиц'а, вухо;

Перед о — г: гѣс'мий, гѣж'іл', гѣвоч'і;

в ненаголошеній позиції — вучкур, вугѣн', вускій, але гобруч, гукѣмин, гупалка, гурубєц, гупен'ки, гурати, гунук, гор'іх;

в) перед і — г: гірж'ет'.

Матеріал, наведений нами, поворить про те, що перед давнім у виступає звичайно в, перед давнім о і новим у — г.

Подібний стан ми відмічали і в інших перехідних говірках.

Ось приклади ще із гов. с. Сілець Беньків — перед у — в, перед о — г:

а) перед у: вуш, вуху, вулиц'а, вугл'а, вускій, але вугѣн', (огонь);

б) перед о — гострий, гѣс'ін', гѣса, гурати (орати), гор'іх, гувєс (овес);

В говірці Суходоли Володимир-Волинського р-ну протетичний г вже більш поширений; протетичний в звичайно перед у, зрідка перед новим у — вулик, вузил, вугол, вѣжух і вусіпка, вубуді, вугѣн', але гѣсин', гѣстрий, гѣкун', гулиц'а, гандік'і, гувечка, гувас, горати, гупен'ки, губѣйє, гурубєц', гопанджа, гундавѣ, гурач, гукнѣ, горєл, гусіка, гор'іх'і, зрідка перед новим а: гачкур, останне, імовірно, з білоруської мови.

В західноволинських говірках — Бубнів, Верба, Зубілно, Крушиничі, Підбереззя, зрідка в перехідних — Пониковиця, ми відмітили подібні випадки. Проте в говірках центральних і східних районів Волині протетичне г виступає майже в усіх випадках, для ілюстрації наведемо матеріал із гов. с. Звиняче Горохівського р-ну. Протетичне в виступає тільки перед наголошеним у і то тільки в кількох словах — вуж, вугл'а, але гѣхо, гѣлиц'а, гѣчат' і гѣпл'ат', (рос. опять), гѣсин', гѣнуку, гѣчна, гѣлино, гѣршик, горєл, гор'іхи, гѣстрий, гѣтава, гѣжіво, гѣнучка, гѣнучар, гѣрати, гѣбід, гѣкнѣ, гѣшаки, перед а—г: Гамєрика, гѣрм'іа, Гантін, гала ц. зн.

але) — Підбереззя, Скоморохи (Ск. р-н.). В середині слів зрідка виступає звук г — Нагум, нагучани.

В деяких перехідних говірках — Скоромохи Сокальського р-ну та в західноволинських — Заболотці Іваничівського р-ну протетичний в виступає перед наголошеним о, у, в ненаголошеній позиції — г, напр.:

а) під наголосом — вулиц'а, вуху, вуж, вугл'і і вós'ін, воливу, воку, в'юса, але гострий;

б) в ненаголошеній позиції — гус'яка, гурал, ганучка, гострівець, гувас, гурати, гурубаць, гувачка, гунук, гачкур, гала (але) проте вугон'.

Надністрянські говірки перед початковим і розвинули й, перехідні ж, південноволинські — г, напр. гискра, гиндик — Йосипівка-Черниця, гінчий, гиндик майже у всіх південноволинських говірках.

Межу між цими двома типами протези К. Дейна проводить в Тернопільській області по лінії зі сходу на північ від Підволочиська (приблизно в 12 км) в напрямку на захід через Збараж, далі між Заложцями і Зборовом, а в Львівській області ця межа піде приблизно по лінії Підкамінь—Олесько—Буськ—Кам'янка-Бузька—Великі Мости—Рава-Руська.

НАПІВПОМ'ЯКШЕНІ ГУБНІ і Т, Д, Н, С, З, Ц, ДЗ

Процес диспалаталізації приголосних — губних і т, д, н, с, з, ц, дз — перед давнім е, і в деяких говірках, як відомо, ще не закінчився.

Це явище має місце в говірках західних районів Львівщини та Дрогобиччини, говірки яких належать до надсянських. В говірці Шегині Мостиського р-ну Дрог. обл. губні та т, д, н, с, з, ц, дз напівпом'якшені перед давнім е, напр.: в'ечурі, см'ерика, йд'е, д'ерву, з'ерну, т'ел'бухі, с'єстра//с'істра, т'єрн'і, жн'єц, мін'є, б'іраза, вóз'іру, п'іруга, хлóц'іц, в останніх прикладах перед і з е ненаголошеного.

Подібний стан ми спостерігали в гов. с. Глиниці Краковецького р-ну, однак в мові багатьох об'єктів йде сильний процес диспалаталізації, напр.; т'єп'єр//тепер, м'єдліца, вп'єр'єт, в'єрх//верх, варт'єно, ніс'є//нісе, міт'є//міте, пліт'є//пліте, з'єрна//, візе і т.п.

Напівпом'якшені приголосні зустрічаємо також і в говірках західних районів Волині.

Наведемо матеріал із деяких пунктів:

Верба Оваднів. р-ну—буд'є, тип'єр, в оз'єрах, п'єст'єро, в'існоу, пирив'іслóm, пун'ісе, п'іку, в останніх випадках перед і з е.

Грибовиця Іванич. р-ну—п'ір'івеизуєут; п'ір'іт. тем, вісноу, с'ім'ін'є, б'ірут';

Суходоли Вол.-Вол. р-ну — буд'є, робіт'є, пиривіснуйє.

Перехід ненаголошеного е в і, а не в и говорить про пом'якшеність цих приголосних перед давнім е.

У південноволинських та в більшості наддністрянських говірок приголосні т, д, н, л, с, з тверді перед і з о, напр.: тік, дім, ніс (носа), лії, сіл', возу. Проте в деяких говірках південних районів Тернопільщини ці приголосні пом'якшуються.

Матеріали, які є в нас, говорять про те, що пом'якшення т, д, н, л, с, з перед і з о — має місце в Борщівському, Заліщицькому, Коропецькому, Мельнице-Подільському, Монастирському, Скала-Подільському та Чортківському районах.

Наведемо матеріал із деяких населених пунктів; т'ік, бат'і, обл'іг, с'т'іу, с'н'іп, без н'і(г) — Верхняківці, Гуштин, Іванків, Нижче Кривче, Пусте Іване, Худиківці; в гов. Вістря, Задарів — д'ім, бак'і, с'т'іу, т'ік, л'ій; в пунктах — Гончарівка, Ковалівка — бат'іх, пл'іт, д'ім, с'і'іу; Добровляни, Торське — бат'і, бак'і, обл'і, т'ік, ск'іу.

Поява пом'якшених т, д, н, л, с, з перед і з о виникла, імовірно, під впливом тих випадків, де така вимова існує — д'ід, с'н'іг, л'іс і т. п.

Думку К. Дейни, який гадав, що це явище занесене із південно-східних говірок, слід вважати помилковою.

В деяких говірках, як показує наведений матеріал, м'який т' пересуває свою артикуляцію до к', тому і бак'і, ск'іу.

М'які т', д'..., як це вже відмічалось в науковій літературі, в гуцульських, наддністрянських, холмських та зрідка в південно-волинських говірках можуть, в результаті пересунення артикуляції до м'якого піднебіння, переходити в к', г'. Цей перехід в наддністрянських і перехідних говірках має, звичайно, місце в словах, — к'істу, к'ілу, к'існій, григ'іл', к'єшко — Лука, Малий Любінь, Мавковичі, Підгайчики, Черчик, а в гов. с. Віднів Кулик. р-ну ще в таких словах — к'ігнути, г'іучина, г'іт; в гов. Скоморохи Сокальського р-ну ще в словах зак'єу, ск'ішитис'а (стішитися).

У південноволинських говірках це явище рідко зустрічається — к'істо, к'існий, к'єшко — Литовеж Іваничів. р-ну, к'істо, к'іни — Гнідава, Забороль Луцьк. р-ну; к'іло, к'імн'а — Війниця Затурців. р-ну.

В говірках південних районів Тернопільщини цей перехід т' в к', д' в г' набирає на силі, тут майже кожний м'який т', д' переходить в к' г', що властиве для гуцульських говірок.

Наведемо приклади із декількох пунктів:

Добровляни Заліщиц. р-ну — віхог'і (3 ос. ми.), пйек', поск'іл', (ліжко), г'іти, г'іучин'і, ск'іу, шмак'і, бак'і, вк'ік, в хак'і, ш'іск', к'іло, к'існій.

Вістря Коропецьк. р-ну — к'істо, к'іло, ск'іна, хог'е, щ'іск'е, обіс'к'е, бак'іг;

Переволока Бучацький р-н — григ'іл', віг'іти, г'іжа, к'істо, к'існій.

Наведені нами приклади говорять про сильну м'якість т', д', навіть у випадках, коли ці приголосні стоять перед і з о.

З В У К Ц

Наддністрянські та перехідні говірки в суфіксах — -ец, -цький, знають твердий ц, напр.: вітрец, вдувец, // вдівец, грибінец, гурнец, кіпец, кунец, кумсумолиц, мєнрлец, окрайец, пєриц, палиец, скіпец, удувец, хл'ібец; в суфіксі -цький—купецки (й), гурудецки (й), бібрецки (й), забулутецки (й), турецки (й).

В деяких наддністрянських говірках, а це ми записали в г. с. с. Горошова, Пусте Йване, Худиківець Мельнице-Подільського р-ну Тернопільської області, твердий ц виступає і в суфіксі -ица, -ца: віуца, телица, ружница, пйятница, спідница, йагница, а також в словах на -ец в непрямих відмінках: хлѳица, пѳлца.

Крім цих випадків, твердий ц ми знаходимо і в дієслівних формах — зрѳица, набивийица, закладайица, називайица і т. п.

Говірки південної Волині знають в цих випадках тільки м'який ц: мрец', палец', пєриц', хлѳиц' і т. п.

І тільки спорадично тут трапляється твердий ц і в суфіксі -ица: тиєлиця, мулудіяца, пал'аніяца, воучіяца, капица, ручіяца (у воза), граница, зовєица. Це ми відмітили в одній частині с. Грибовиця Іваничівського р-ну.

М'який ц — це одна із характерних рис говірок південної Волині.

Твердий ц в суфіксі -ец не тільки виступає в наддністрянських, гуцульських та лемківських говірках, часто він зустрічається і в північно-західних говірках, напр. в г. Билів, Голишів, Дерев'яне Клеванського р-ну і то не тільки в суф. -ец, але також і в суф. -ица — хлѳица, швец, мрец, купец, молодіяца, терлиця, тиєлиця, сподница і т. п.

Процес диспалаталізації ц ішов в різних говірках по різному; в одних наступило отвердіння ц в суф. -ец, в інших цей процес захопив і суф. -ица, в деяких поширився знов на непрямі відмінки.

М'ЯКІ С", З", Ц", ДЗ"

Майже в усіх наддністрянських і деяких перехідних говірках, крім пом'якшених с', з', ц', дз', напр.: с'іл (село), з'іу (з'ів), на вѳз'і, дз'він, рос'іл, обіс'ц'є, подибуємо ще м'які с", з", ц", дз", яких вимова близька до вимови відповідних польських звуків. Найчастіше таку вимову (дорсальну) ми спостерігали в словах: с"в'єту, с"ц"іна, з"вір//дз"вір, ц"в'єк і т. п.¹⁾

1) У деяких інформаторів таку вимову цих звуків (дорсальну) ми зустрічали майже у всіх випадках, напр.: з'єт', з'іл'і, дес'іт', с"н'іх, віс"іл'є, с"міт'є, на нуз"і, на рucz"і і т. п.

Така вимова зустрічається в багатьох говірках Холмщини та Томашівщини, проте невідома вона південноволинським говіркам.

На дорсальну вимову цих звуків, на нашу думку, могла впливати польська мова, спочатку така вимова проникала до тих говірок, які були в стикі з польським елементом, згодом під впливом останніх така вимова поширилась і на інші говірки.

ПЕРЕХІД З В ДЗ

По наддністрянських і перехідних говірках перехід з в дз фіксується в словах: дзилений, дзерно, по деяких — Бонишин, Віднів — дз'вір, Бишків — дзилб.

В говірках — Бродки, Залужжя, Каменобрид, Малі Підліски, Мужиловичі, Пова Скварява, Ріпинці, Рогізно — дзвізди. Спорадично цей перехід має місце і в інших словах — дз'іл'а — Колоденце; дзаутра — Рокити.

В багатьох наддністрянських, перехідних і південноволинських говірках перехід з в дз виступає ще в результаті асиміляції — беиндзіна, а в слові гніз'дз'і д під впливом з перейшло в дз.

По деяких говірках південної Волині цей перехід зустрічаємо і в словах: дз'абліти, дз'абл'а.

І. Верхратський в говорі батюків (стор. 22) відмітив цей перехід в словах — бадзар, дзерно, дзелений, дзв'ізда, дзелб.

М'ЯКІ Ч, ДЖ, Ж, Ш

М'які ч, дж, ж, ш не тільки відомі гуцульським, бойківським, лемківським і закарпатським говіркам, вони зберігають свою м'якість також і в багатьох наддністрянських і західноволинських говірках і територія їх поширення покривається із територією поширення явища переходу а в е, і, тому що в багатьох випадках цей перехід і зумовлений цими ж приголосними.

Проте на відміну від гуцульських — наддністрянські говірки знають м'які шиплячі в меншій мірі, в деяких знов говірках помітний процес їх отвердіння.

Наведемо приклади з декількох різних пунктів:

с. Глиниця Краков. р-н. — діуч'єти, дирж'єк, гунч'єр, кач'єн // качєн, кач'іту, крич'єу, куткудач'іт, луш'єту, миж'є преж'і, рич'єт, садж'і, ч'єс, ш'єфа, шч'єс'ц'ам але нишчєс'ц'є, шчибл'і;

с. Новосілка Підгаєцький р-н Терноп. обл. — кач'іт'у, луш'єтка, миеж'є, але ганчієр, качієн, саджа, приєджа;

с. Старий Милятин Новомилят. р-ну Львів. обл. — вваж'єйут, випровадж'єйут, діуч'єта, пічого пси знач'єйє, ж'єла, проте жейворо-

нок, на кач'іно́ві, лиж'єло, луш'єта, міш'єйє, міш'єти, меиж'є,
обич'єйка, пич'єтку, пєврєйполощч'іт, пр'єжі, руспурідж'єн'є, садж'і
(н. в.), ч'єс, ш'іну́йє, але ширóуку, шири́вали, жа́бйачі, ша́пка,
шапо́к, в останні́х випадках — ширóуку і т. п. наступило отверді́ння,
бо на місці а маємо звук и;

с. Великі Глібовичі Бібрський р-н. Львів. обл. — гунч'єр, ж'єбічі
// -ий, ж'єба, кач'єн, крич'єт, куч'і (н. в.), лиж'єт, меиж'є, пр'єж'є,
садж'і, ч'єс, ш'іпо́к, ш'інува́ти, ш'єпка, шч'єс'ц'ї, але д'їжа́, жар;

с. Скоморохи Сокальськ. р-н Львів. обл. — бугач'є, ганч'єр,
д'їуч'єта, ж'єба, ж'єбічий, ж'єти, кач'єлка, кач'єн, лиж'єу, пуж'єк,
с'іно́ж'іт', ч'єсто, ч'ісу́, ш'єпка, ш'інува́ти;

с. Добровляни Заліщицьк. р-ну Терноп. обл. — ж'єба, ж'єти,
зач'єу, піщ'є (3 ос. мн. т. ч.), пудж'їуно, садж'єйут, ч'єс, ч'ісу́,
ч'єріу́ніц'ї, ш'єпка, ш'іну́йут;

Торське Заліщицьк. р-ну Терноп. обл. — ж'єти, нуж'є, ш'єпка,
вуло́ч'є (3 ос. мн. т. ч.), пудж'їлно, крич'є (3 ос. мн. т. ч.), кач'іти
(род. в.), шч'ісли́ва, але жа́ба; *

Свидова Чортківський р-н Терноп. обл. — д'їуч'єта, ж'єти.
луш'єти, крич'єу, вітч'єла, садж'єйє, але час, ша́фа, шанува́ти,
ша́пка, шчас'т'є;

Заболотці Іваничів. р-ну Вол. обл. — бич'єйка, бич'єт, гануч'єр,
гуршч'єр, кач'єлка, кач'єн, лиж'єти, синóж'іт', ч'єсом, ш'інува́ти, але
пр'єжа, жа́бичий, куржан, пужално, воло́чат, ричат, саджа, тє́шча;

Вєрба Оваднів. р-ну Вол. обл. — д'їуч'єта, оубич'єйка, запич'є-
тували, двірч'єтка, ж'єр, ж'єворнок // жєворонок, кач'єлка, мулуч'єй,
але качан, ша́пка, шанува́ти, душа́.

Подібний стан ми знаходимо і в інших говірках. М'якість цих
приголосних є ще таким живим явищем в деяких говірках, що навіть
це виступає в тих словах, що прийшли недавно з літературної мови:
руспур'ідж'єн'є (Старий Миятин), ширóука ш'ірува́ли (Ріпнів),
однаке в деяких говірках помітна тенденція до отверді́ння цих звуків:
нишчєс'ц'є, шчи́бл'ї (Глиниці), обич'єйка, жєйворонок, ширóука,
ширува́ли (Старий Миятин), обуч'єйка, садж'єйут, шє́пка (Риковичі
Іваничів. р-н).

Проте в говірках, де переходу а в е, і нема, ці приголосні тверді.
Якщо йдеться про Львівщину, то слід вказати такі райони: північна
частина Яворівського, Івано-Франківського та в цілому — Несте-
ровський, Немирівський, деякі населені пункти Краковецького (Чер-
нилява), Рава-Руського (Потелич), Красненського (Скварява),
Великомостівського (Туринка). Тверді ці приголосні і в деяких
південно-східних районах Тернопільщини — Мельнице-Поділь-
ському, хоч р в говірках цього району м'який (див. розділ про р),
в східній частині Борщівського, частково Скалатському, в Гри-
майлівському, Гусятинському і Підволочиському. Цілком тверді
ці приголосні на схід і північ від лінії Війниця — Крухиничі —

Свинюхи — Стоянів — Вузлове — Кам'янка Бузька — Чаниж — Буськ — Олеськ — Підкамінь — Озерна — В. Глибочок — Підволочиська.

ПЕРЕХІД Ж в З, ДЗ', ДЖ; Ш' в С'

Із дрібних фонетичних явищ слід згадати про перехід ж в з, дз', дж, ш' в с' в деяких говірках. І так, в говірках південної Волині перехід ж в з виступає в слові — зайворонок — Зубільно (Затурців. р-н), Губин, Чаруків (Сенкевич. р-н), Смолигів (Торчин. р-н), Звняче (Горохів. р-н), в говірці Смолин (Немирівськ. р-н) ще—дз'а-вурунуок, а в г. Коцурів (Бібрськ. р-н) — др'євурунуок.

Слово озерёт // озерат // озерёд виступає в багатьох говірках південної Волині з такою фонетичною оболонкою, зрідка — Старий Почаїв (Почаїв. р-н) ще ожерёд, в південно-східних говірках також ожерёд.

В деяких словах ми відмітили перехід ж в дж, напр.: джуравёл' — Звняче (Горохів. р-н), джйгалка замість жйгавка (молода кропива — Вербляни (Буський р-н), гóджуу — Крухиничі (Локачів. р-н).

В деяких наддністрянських говірках — Яворівський, Рава-Руський р-н — цей перехід зумовлений іншими факторами — т. зв. мазуренням, що таке характерне для говірок польських мазурів.

Виступає це явище, звичайно, в тих говірках, де були близько мазурські колонії.

В гов. с. Черчик (Яворівськ. р-н) перехід ж в з, ш в с виступає в словах: врозай, з'бѣн, с'бѣка, с'бѣфа і цимало (ч в ц).

Із Рава-Руського р-ну Ів. Верхратський¹ наводить такі приклади: взе зам. вже, виуцѣта, вільсіна, зеба.

Проте в мові молодшого покоління така вимова вже рідко зустрічається.

СЕРЕДНЄ Л

Середнє л знають із наддністрянських говірок тільки деякі говірки центральних та південних районів Тернопільщини.

Досліджуючи мову об'єктів різного віку, ми сконстатували наявність його (л) у представників трьох поколінь — старшого, середнього і молодшого, причому це л має досить багато варіантів, в одних випадках воно може наближатись до м'якого, в інших — до твердого. Подібне коливання в артикуляції середнього л відмічає також і К. Дейна¹, вказуючи на такі пункти — Велика Березовиця, Буднів, Коцюбинці, Чабарівка, Дарахів, Настасів.

Середнє л знаходимо в таких районах: Буцацькому, Борщівському, Білобожницькому, Буданівському, Заліщицькому, Золотопо-

¹ Говір батюків, стор. 5.

¹⁾ Polsko-wołyńskie pogranicze językowe, T. 1938, str. 27.

гіцькому, Коропецькому, Мельнице-Подільському, Монастирському, Підгаєцькому, Микулинецькому, Струсівському, Скала-Подільському, Чортківському.

Наведемо приклади з деяких пунктів:

Добровляни Заліщицьк. р-ну — леміш, клеянок, зилене, терлиці, кулеса, с плечачиками, ляск'і (листя), ляслек, були;

Торське Заліщицького р-ну — гл'ібоко, терлице, билечн', дулопену, прийшли, дйшлем, палицену, обйли, колеса, щч'іслива;

Івано Пусте Мельнице-Подільськ. р-н — телиця, облїг, зимлеу, полем, колесо, терлиця, булі;

Худиківці Мельнице-Подільськ. р-н — бйлин', кулеса, зимлеу, полем, блїско, робйли, булисте.

Горошова Мельнице-Подільськ. р-н — леміш, полиця, робйли, булисте, відлега, злієва, гл'ібока (тут м'який л), зимлеу, поле, але перевесло, лошам;

Гуштин Скала-Подільськ. р-ну — леміш, колеса, поломали, полем, терлиц'а, ходйлисмо;

Іванків Скала-Подільськ. р-н — лиміш, полиц'е, коулеса, колї, билечн', зимлеу, лен, ходйли, булим, поли і поле, але хлопцем, в доулон'ох.

В говірці с. Настасова Микулинецького р-ну у деяких осіб ми відмітили коливання в артикуляції середнього л, в одних випадках воно (л) наближалось до м'якого, в інших до твердого: микул'їнського (2 рази), микул'їениц — м'яке л', але школи, лежїт, селла — середне л, пішли, вз'єла — тверде л.

М'ЯКИЙ Р.

Із південно-західних говірок наддністрянські говірки знають різний ступінь м'якого р, в одних говірках м'який р зберігається майже у всіх випадках, в інших помітно тенденцію до його диспалаталізації, є й такі говірки, в яких виступає тільки твердий р. В деяких говірках південних районів Тернопільщини, в районах, що положені над самим Дністром і межують з покутськими і буковинськими говірками, знаходимо м'який р майже у всіх позиціях.

Це ми спостерігали в говірках с. Горошова Мельнице-Подільського р-ну та в гов. с. Добровляни Заліщицького р-ну.

Наведемо матеріал із гов. с. Горошова: вар'ут, говор'у, говор'а (ц. зн. говорять), гр'атка, косар'а, пор'атку, п'ір'ам, пр'ажа, пр'асти, р'абїй, р'атками, ор'у, сьекрентар'а, отже, не тільки це р м'яке перед а (я), але також і перед у, як і в покутських та гуцульських говірках.

В говірці с. Добровляни ми спостерігали м'яке р навіть перед приголосним — вер'х.

Якщо будемо посуватись більш на північ від Дністра, то випад-

ків із м'яким **р** буде щораз менше. І так, в гов. с. Івано Пусте Мельнице-Подільського р-ну, всього 18 км на північ від Горошової, м'який **р** є тільки перед 'а(я), перед у твердий—вар'а, кур'а (3 ос. мн. т. ч.), пор'ятку, пр'адут, р'асно, р'абій, р'атками, кур'ати, але ору, куру, вару і т. п.

Цікаво звернути увагу на одну рису в цих говірках. М'які **ч, ж, ш, дж** в багатьох наддністрянських говірках йдуть в парі з м'яким **р**, проте в говірці Горошова, Івано Пусте нема м'яких шиплячих перед **а**, тут тільки — шанувати, час, жати, зате м'який **р** тут добре ще зберігається.

Випадків із м'яким **р** стає щораз менше в районах, положених на північ і на захід від Заліщицького і Мельнице-Подільського районів.

Наведемо матеріал:

Зубрець Золотопотіцьк. р-н — бур'і (буря), дѳхтор'е, кур'іта, кур'ічий, р'існій, тр'єсли, але гор'єчий, гред'іл', пор'єдок;

Миколаївка Золотоп. р-н — р'існій, чир'єк, але бура, заприжу курито, пр'єж'і, пор'ідок, риг'іл';

Вістря Кропецький р-н — гор'єчий, бур'е, кур'ети, р'ібій, р'існій;

Переволока Бучацький р-н — бур'е, кур'іт'е, пр'ажа, р'ібій, р'існій, але риг'іл', гоур'єчий, поур'ідок;

Мужилів Підгаецький р-н — кур'іт'е, р'ібій, р'існій, але гриді'л', курит, пр'єйдиво, пури'єдок;

Шибалин Бережанський р-н — кур'іт'у, р'ідѳчки, р'існій, пур'єтку//пур'єттку, риг'іл', бура, зора;

Плотича Козівський р-н — р'ібій, р'існій, кур'іта, гур'єчий, але бура, пуор'єдок, пр'идиво, пр'єжа;

Криве Козівський р-н — р'існій, рібінкуватий (віспуватий, з ластовишням), пор'ієдок, але бур'я, пр'єйдиво, пр'єсти;

Свидова Чортківський р-н — кур'іти, пр'іде, р'існо, але бура, зор'я, пор'єтку, гриді'л', курит, орут;

Ходачка Велика Козлівського р-ну — кур'ітко, р'існій, тр'ісувіна, але рібінк'іє (ряботиння);

Верхняківці Борщівський р-н — кур'іти, косар'є, л'ікар'є, гр'єтка, сьєкрієтар'є, р'існо, пор'єтку, рібій, але риг'іл';

Нижне Кривче Борщівський р-н — гр'єтку, гриді'л', зора, ко-сара, курати, прадут, пор'ятку, р'асно, рабій, рад'іми;

Дарахів Струсівський р-н — кур'ічний, але гриді'л', гор'єчий, куритко;

Загребелля Зборівського р-ну — гур'єче // гур'єче, гр'єтка, гриді'л', зора, курато, пр'єсниц'і;

Осташівці Зборівського р-ну — гр'єтка, гриді'л', кур'іту, пр'єди-во//пр'єдиво, пр'єжа, пр'єсти, р'існа, поур'єдок, рібінк'є;

Баворів Великоборківський р-н — р'асній, рабій, бура, зора, пр'єдиво, гор'єчий;

Козярі Новосільський р-н — зора, бура, пр'ажа, пр'адиво, р'асній, курати;

Білоголови Заложцівського р-ну—бура, варат, курат, порадок, прадиво, прасти, расній, рабий;

Із наведеного матеріалу можна зробити такі спостереження: в багатьох центральних і південних районах Тернопільщини м'який **р** зберігається в словах — р'існій, кур'іту, твердий **р** знають всі говірки у слові грид'іл' // григ'іл', в якому **и** з **а** вказує на те, що воно (**р**) було колись м'яким, в інших словах — пр'єсти // пр'єсти, пр'єдиво // пр'єдиво, поур'єдок // поур'єдок спостерігаємо коливання, в одній і тій же особі воно може вимовлятися раз твердо, то знов м'яко.

Тверде **р** ми відмітили в говірці Нижне Кривче Борщівського р-ну та в районах, положених на північ від лінії Зборів — Тернопіль — Підволочиська.

Якщо йдеться про Львівщину та прилеглі до неї райони Дрогобиччини (по Дністер), то в центральних та південних районах — Брюховицькому, Винниківському, Бібрському, Глинянському, Пустомитівському, Щирецькому, Куликівському, Новояричівському, Новомилятинському, Перемишлянському, Помор'янському, Краснянському, в південній частині Кам'яно-Бузького та Яворівського районів є більше випадків з м'яким, ніж з твердим **р**.

Наведемо матеріал із деяких місцевостей:

Великі Глібовичі Бібрськ. р-н — бур'і, гур'єчий, гувор'іт, кур'іта, поур'єдок, пр'ідє, пр'єж'і, р'ібій;

Старий Милятин Новомил. р-н — пр'ідє, пр'єсти, р'ібій, р'ідно, гр'єтки;

Сілець Белзький Великом. р-н — бур'і (бура), гр'єтка, р'ідно, р'єсно, р'ібій, гр'єсавіц'і, кур'ічий, пур'єдок;

Глиниці Краков. р-н — бур'і, пур'єдок, пр'єжі, скр'єбати, р'іді; Борщовичі Новоярич. р-н — бур'і, кур'іта, пур'єдок, пр'єжа, гр'єтка, але пр'ідву;

Вільшаниця Велика Краснян. р-н — кур'іта, пр'єжі, темр'іва, тр'єсувіна;

Віжомля Явор. р-н — бур'і, пр'єж'і, р'існій, пур'єдук, тр'єстея; Дернів Кам'яно-Бузьк. р-н — гр'єтка, пр'єдиво, пр'єже, пур'єдок, р'ідно, бур'і, р'ібій, тр'єсувіна, але рибінкі, зуря;

Черчик Яворівськ. р-н — р'ідок, але р'єт, р'існій, р'ібій, пур'єдук, зур'є, але вару, вору;

Устя Миколаїв. р-н Дрогоб. обл. — р'ідок, гр'єтка, р'існій, р'ібатий, але пр'єсти, пор'єдок, пр'єжи.

Подібний стан ми маємо і в говірках інших вищезгаданих районів.

В деяких говірках спостерігається процес диспалаталізації, а в таких місцевостях як Залужжя, Наконечне — Яворівського р-ну, Кам'янка Нова, Крехів, Мокротин, Старе Село Магерівського р-ну, Чернильва Краковецького р-ну, Лопушниця Хирівського р-ну Дрогоб. обл. маємо повну диспалаталізацію м'якого **р** часто із виділенням **й**.

Ось приклади — пр'яжа, р'ябий, р'ясний, тр'ясті, зор'я,

бур'я, пор'ядок, кур'ява, а також в словах, що прийшли з літературної мови — нар'яд, мор'як, Сир'южа, Р'їєпін — останні в мові сільської інтелігенції (Повітно Івано-Франк. р-н).

В західних районах південної Волині м'який **р** зустрічається тільки в окремих словах:

Суходоли Волод.-Вол. р-н — пр'єжа, р'єсно, гар'єча, але б^ура, драговина, пуор'адок, зуор'а, град'іл' і т. п.;

Грибовиця Іваничів. р-н — р'їсн'їй, пур'єдний, пр'єсти, пр'єдиво, кусар'є (р. н.), шкл'ір'є, але б^ура, раб'їй, пурадок;

Бубнів Волод.-Вол. р-н. — пр'єжа, тр'їсац'а, але прадут', гуов'рат', зуор'а, раб'їй, расн'їй;

Вєрба Оваднів. р-н — р'єдна, пр'єдиво, р'єсно, кусар'єм, але рад'їо, раб'їй, пурадок, прад'ємо.

М'який **р**, як показують наведені приклади, буває в випадках, де склад наголошений.

Твердий **р** зустрічається в зоні, де переходу **а** в **є**, **и**, **і** нема, отже на схід від лінії Війниця — Локачі — Свинюхи — Підбереззя, якщо йдеться про південну Волинь, і на північ від лінії Радеків — Кам'янка Бузька — Буськ — Скварява — Гончарівка — Ушня — Круглів — у Львівщині.

У словах бур'ак, ратувати в багатьох говірках Львівщини і Тернопільщини **р** твердий, проте в деяких говірках — Острів, Городок — буває **р** м'яким — р'їтувати, бур'їк'є, але бур'ак.

ПЕРЕХІД Л В У

В багатьох надністрянських говірках Львівщини та Тернопільщини досить поширеним є фонетичне явище переходу **л** в **у**. В говірках Солонка В. (Пустомитівськ. р-н), Бишків (Магерівськ. р-н), Великі Глібовичі, Коцурів (Бібрський р-н), Віжомля, Мужиловичі (Яворівськ. р-н), Добровляни, Торське (Заліщицьк. р-н), Гуштин (Скала-Подільськ. р-н), Зубрець, Рішинці (Бучацьк. р-н), Миколаївка (Золотопот. р-н), Вістря (Коронецьк. р-н), Гончарівка, Ковалівка (Монастирськ. р-н), — перехід **л** в **у** має місце в словах — стіу//ст'їу, попіу. В гов. с. Черчик (Яворів. р-ну), — вур'єу, стіу, попіу, в гов. с. Вістря (Короп. р-ну), — маг'їуниц'ї, в гов. с. Іванків (Скала-Поділь. р-ну), — пудж'їуно, в гов. Зубрець (Коропецьк. р-н) — вопбука.

В говірках знов — Борщовичі (Новояричів. р-н), Великі Глібовичі (Бібрськ. р-н) — ц'їп'єуно (ціпилно), а в пунктах — Борщовичі (Новояричів. р-н), Мокротин (Нестеровськ. р-н), Підгайчики (Глинян. р-н), Мужиловичі (Яворів. р-н) — гоука; в говірці Залужжя (Яворів. р-н) — сок'їу, а в гов. с. Кам'янка Нова (Магерів. р-н) ще в словах — гор'єу, гвоут (гвалт), в Борщовичах — к'їу, стіу, попіу.

Загально поширеним в надністрянських говірках є гор'їука.

1. Верхратський¹) відмітив цей перехід в словах — гоука, стіу, віу, р'іу, к'іу, діу.

В деяких перехідних говірках — Нивиці, Смержів (Лопатинськ) нема цього переходу в словах — шчіпалка, саджалка, а в гов. Верблян (Буськ. р-н) — джігалка, в інших — жігаука.

ЗВУК g

Звук g не тільки виступає в запозиченнях як напр.: ганук//—ок, g'іпс, g'рати, граната, g'рал'і, грунт, g'вінт, g'зимс, ангрис (агрус), швагір//швагро, магіл'ніц'і, гара (віз для буряків тощо) і т. п., але і в незапозичених словах — гедзатис'і g'e — g'e (гуси), гул'а (на лобі).

Крім цих випадків, звук g виступає на місці k в деяких словах як от: гад'уга, смир'ега, бул'ега, лідати, що зустрічається в багатьох говірках Тернопільщини.

Цей звук виникає також в результаті асиміляції k перед дзвінками, напр.: йаgже, йаgби, а також в результаті сильної палаталізації ж' перейшло в g': йіg'ет, сінг'ет, g'іт, g'іучина, g'л'а, хог'ет, спорадично появляється g на місці d перед приголосним: гмітир.

У Верхратського² знаходимо ще такі слова з g: джігалка, g'ане (ц. зн. каня), ліж'га, Пазьга, Ганга (зам. Пазька, Ганка), в останніх трьох випадках g — результат прогресивної асиміляції,

Таку прогресивну асиміляцію відмічено нами в гов. с. Двірці в слові д'іжга.

ПРИГОЛОСНИЙ Г

В деяких говірках Львівщини та Тернопільщини — Гребінці (Кулик. р-н), Запитів (Новоярич. р-н), Куткір (Глинян. р-н), Ожидів (Олеськ. р-ну), Петричі (Красненськ. р-н), Добровляни, Торське (Заліщицьк. р-н), спостерігається в деяких словах втрата кінцевого г, напр.: бат'і//бак'і, пур'і (поріг), плу (плуг), р'і (ріг), с'н'і (сніг), в багатьох інших наддністрянських говірках кінцевий г вимовляється як х—пур'іх, бат'іх, р'іх, плух, с'н'іх і т. п. Вимова г як х говорить про те, що в давнину, імовірно, цей звук не був гортанним, але задньоязичним фрикативним.

Повний занепад г на початку і в середині слова зустрічаємо в гов. с. Смолигова (Торчинськ. р-н Вол. обл.) — рим'іт' (гримить), аплік (гаплик), н'іздо (гніздо), унчар (гунчар), р'ій (грій), лубок'і (глибокі), руба (груба), ліна (глина), чеп'ійі (чепіги), мойл'ки (могілки). Явище це виникло під впливом єврейської говірки містечка Торчина, що знаходиться на віддалі 2 км від села. Цікаво

¹ Цит. роб., стор. 23—25.

²; Цит. роб., стор. 19, 21.

відмітити, що така вимова звичайно висміюється селянами, а в цій говірці вона (вимова) прийнялася.

Занепад г виступає в слові ношл'її//ношлі (ц. зн. пасти коні вночі), в такій формі це слово відоме майже всім південноволинським і північно-західним говіркам. Занепад г в цьому слові спричинив перехід останнього до іменників типу ножиці, отже, ношл'ї//ношл'її//нишл'її, з нош'ел'//з ниш'ел'; на нишл'їяx//на ношл'аx і т. п.

СПОЛУЧЕННЯ КИ, ГИ, ХИ, та ГИ

В науковій літературі вже зверталось увагу на вимову давніх сполучень **ки, хи (ги)** в південно-західних говорах як к'єи, х'єи чи к'ї, х'ї, з м'яким **к, х** проти кеи, хєи (киє, хие), ки, хи у вимові південно-східній, з твердими **к, х**.

Вимова к'єи, х'єи з м'якими **к, х**, широко поширена в багатьох наддністрянських говірках, якщо ці сполучення знаходяться під наголосом.

Ще Я. Янів, досліджуючи гуцульські говірки, звернув був увагу, що сполучення к'єи, х'єи, з м'якими **к, х**, буває в наголошеному складі, в ненаголошеному складі **к** вимовляється перед і м'яко, звуки **х, г** — тверді в цьому випадку — перед **и**, напр.: запаск'єи, кожух'єи (під наголосом), але жінк'ї, пташк'ї, до д'їук'ї, птахи, до роги, роги¹).

Подібні випадки відмічає і П. Приступа в наддністрянських говірках Брюховицького р-ну Львів. обл.: вуг'єри, к'єдати, к'єйїу, бурак'є, р'ік'є, вуск'єй, х'єба, х'єтра, глух'єй (під наголосом), в ненаголошеній позиції — і: кул'єг'ї, морг'ї, к'іс'іл', вог'ірк'ї піск'ї, х'їлийи, вур'їх'ї²).

Матеріал, який є в нас з різних говірок Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини, в основному підтверджує спостереження Я. Янова і П. Приступи щодо характеру цих приголосних в наголосених складах, проте в ненаголосених складах тут спостерігаються коливання, подібні до тих, які Янів відмітив в гуцульських говірках.

Наведемо матеріал із декількох пунктів:

Коцурів Бібрський р-н Львів. обл. —

а) під наголосом к'єи, х'єи — воук'єи, вухк'єиї, к'істк'єи, лих'єиї, сецл'ск'єиї, сук'єра, патик'єи, парупк'єи, пастух'єи, але вік'єнули (є ненаголошене);

б) в ненаголошеній позиції — кі, хі, ги — бар'акі, міскі, нецк'ї, пітток'ї, пішк'ї, тел'бух'ї, але чип'їги;

¹) J. Janow, z fonetyki gwar huculskich (Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski vol. II, Krakow, 1928, str. 269).

²) Цей алюстративний матеріал подає Т. Жилко в своїх «Нарисах з діалектології української мови», К. 1955, стор 110, характеризуючи наддністрянські говори.

Лука Золочівського р-ну Львівськ. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи, ги** — гіл'ак'єи, воук'єи (і воукі), йак'єи, лійк'єи, р'ічк'єи, с'півак'єи, пастух'єи, ск'єичка, полудрапк'є, але мугіла, гічка;

б) в ненаголошеній позиції **к'і, ги** — нецк'і, але гупен'ки, но́ги, чипі́ги;

Підгайчки Глинянського р-ну Львів. обл. —

а) під наголосом — **буок'єи, воуук'єи, парупк'єи, с'півак'єи, сивул'к'єи, пастух'єи.** але гічка;

б) в ненаголошеній позиції **кі, хі, ги** — пітто́к'і, шпрі́х'і, нецк'і, ворчик'і, але чипі́ги, пуоло́ги;

Дернів Кам'яно-Бузький р-н Львів. обл. —

а) під наголосом **к'єи//ки, х'єи, ги** — кулуск'єи, хустк'єи, але воук'єи// — ки, парупк'єи// — ки, але мугіла;

в) в ненаголошеній позиції **к'і//ки, хи, ги** — піттоки, пулупітки, поз'іхи, але зас'ік'і;

Туринка Великомоствський р-н Львів. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи, ги** — к'єичуу, парупк'єи, пейл'устк'єи, але мотускі, гіча;

б) в ненаголошеній позиції **к'і//ки, г'і//ги** — т'іменік'і, зас'іу-к'і, рушто́к'і, крїжик'і, чеипі́гі, але бруштї́нки, прїколотки, нецки, нецдой́мки, но́ги (на х — нема випадків).

Добровляни Заліщицького р-ну Терноп. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи** — вашк'єи (віжки), ск'єисне, губ-йен'к'єи, подушк'єи, х'єитрий, але лисичк'і;

б) в ненаголошеній позиції **кі//ки, ги** — по́ртк'і, піттоки, пітпє́н'ки, о́рчки, чеипі́ги.

Вербляни Буський р-н Львів. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи** — запаск'єи, руб'єичнути, суручк'єи, х'єитрий, але бил'акі;

б) в ненаголошеній позиції **ки, хи, ги** — нецки, піттоки, піткул'ки, гупен'ки, шпрі́хи, чеипє́иге;

Скоромохи Сокальський р-н Львів. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи** — казак'єи, бапк'єи, масл'ук'єи, су-к'єира, біл'ак'єи, к'єнуу, х'єитра;

б) в ненаголошеній позиції — **ги, хи, гі** — горо́хи, опен'ки, но́ги, ру́кі;

Мужилів Підгаєцький р-н Терноп. обл. —

а) під наголосом **к'єи, х'єи, ги** — горстк'єи, пітнац'ітк'єи, нитк'єи, ск'єисне, конек'єи, підніжк'є, х'єитрий, гічка;

б) в ненаголошеній позиції **ки, г'і, ги** — пітпє́н'ки, піттоки, обирштї́нки, полук'іпки, ва́ргі', чипі́ги.

Із наведеного матеріалу виразно проходить тенденція — в наголошених складах задньоязичні **к, х** — м'які, причому звук **и** обнижує артикуляцію до **є**, в ненаголошених складах звичайно сполучення

и, хи — зрідка кі, а це зустрічається в північно-західних говірках львівщини (Скоморохи); в сполученні -ги незалежно від наголо-
' — твердий г.

Зовсім інші випадки ми зустрічаємо в західних районах Дрого-
зької та Львівської областей, говірки яких іншого типу — надсян-
жі або близькі до надсянських. Тут у всіх випадках незалежно від
аголосу сполучення кі, хі зрідка ки, хи з м'якими або з тверди-
н к, х.

Ось приклади із Глиниць—нішкі, мас'л'укі, севрвішк'ї, леишк'ї,
ітп'ен'кі, пупсв'р'чк'ї, натики, але нецьки, клаки, чепіги, ноги;

Шегині—воуки, парупкі, рибакі, тел'бухі, вуругі, хусткі, пастухі.

Подібна до наддністрянської вимови сполучень к, х, г поди-
ується і в західноволинських говірках, проте часті тут випадки
оливань від к'ен х'ен до кі, хі — кен, хен (з м'якими і твердими к, х)
тих самих фонетичних умовах (під наголосом).

Наведемо ілюстративний матеріал:

Грибовиця Іванич. р-ну Вол. обл. —

а) під наголосом — к'ен, х'ен — вк'єне, бапк'єи, грапк'єн,
воп'ак'єи, крайк'єи, пак'єидали, снупк'єи, ск'єибочка, линк'єи,
гач'іск'єи, хустк'єи, х'єитрий;

к'ї/кі, г'ї — масл'ук'ї, лисичк'ї, біл'ік'ї, стушкі, ск'їне, пиругі,
інчоє;

ки, ги — сукира, мугіла, гичка;

б) в ненаголошеній позиції — ки, ги—вонґуки, моголки, нец'ки,
піттокі;

кі, гі, хі — викідайіца, гноійінкі (дошки для гноіу), чепігі,
кумахі;

Бубнів Вол. — Вол. р-ну Вол. обл. —

а) під наголосом—к'ен, х'ен—нпрничк'єи, гувечк'єи, масл'ук'єн,
дис'атк'єи, к'єитиц'ї, квітк'єн; жіик'єи, мішк'єн, снупк'єи, нитк'єи,
худак'єи, х'єитрий;

кен (з твердим к) — гіндикєи;

ки, ги — мішкі, гичка;

в) в ненаголошеній позиції — ки, хи, ги — гупан'ки, лисйчки,
нац'ки, бал'ки, гор'іхи;

кі, г'ї, хі — чирвекі, путтокі, горчки, гечніг'ї, кумахі, сохі;

Суходоли Вол.-Вол. р-ну Вол. обл. —

а) під наголосом—к'єи, х'єи—пеиренк'єнуу, ск'єишка, х'єитрий;
кен, хен, гие (з твердим к, х) — воукєи, парункєи с'півакєи,
пастухєи, лихєи, гїєнути;

кі — колкі, сукира, гілочкі, бороткі, скібу, сиройішкі;

ки — бапкі, біл'акі, скіпка;

б) в ненаголошеній позиції — кі, гі,—завалкі, путтокі, чепігі,
шпрєихі, ношкі, гор'іхі;

ки, ги, хи—моголки, гупєн'ки, горчки, нец'ки, кумахі, корчки,
позіхи;

Хобултова Вол.-Вол. р-ну Вол. обл.—

а) під наголосом — к'єи // к'є, х'єи, г'єи — дручк'єи, к'єинутис'а, кон'ух'єи, красн'ук'єи, к'єлімок, ск'єрта, нішк'є, так'єй, жінк'є, леисейчк'єи, говечк'є, гладішк'є, жниварк'є, пейрек'єнутис'а, кон'ух'є, лих'єй, г'єинути;

б) в ненаголошеній позиції—кі, хі, гі—пусторонкі, нац'кі, бабахі, рогі, чепігі;

ки, ги — нал'ушалники, опалки, пологи.

Наведені приклади вказують на певне коливання у вимові ки, ги, хи, причому інколи це коливання відбувається у тих самих словах, напр.: ск'єипка — скіпка — скібу, мішк'єи — мішки і т. п.

Наявність сполучень кі, хі, гі в цих говірках можна пояснити стиком із говірками, де така вимова загальнопоширена, а це говірки, що знаходяться на північ від Володимира і більш на захід від Буга.

На схід від лінії Війниця — Локачі — Підбереззя — Стоянів і в північно-східних районах Львівщини і Тернопільщини поширена вимова ки, хи, ги.

Задньоязичні к, х м'які також в цих говірках і перед е, напр.: вухк'є, штах'єта, сух'є, тонк'є, вуск'є, в південно-східних говірках тверді к, х в цих випадках — тонкє, сухє.

ЯВИЩЕ АСИМІЛЯЦІ І ДИСИМІЛЯЦІ

По деяких південноволинських говірках зустрічаємо спорадичні випадки подзвінчення глухих перед сонорними і після них. Ось приклади: гопанджа, дзєргало — Суходоли (Волод. Вол. р-н), дзєргало — Зубільно (Затурців. р-ну), дз'вах — Монилівка (Золожцівськ. р-ну), віг'л'уйє // вєг'л'уйє — Свинюхи (Локачів. р-н).

В деяких наддністрянських говірках Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини (див. розд.: миш. час) подзвінчення перед м маємо в формах минулого часу — робілизму, ходілизму і т. п.

І тільки в деяких західних районах Дрогобиччини і Львівщини подзвінчення глухих буває і перед дзвінками, і перед сонорними та й на стику слів, що в інших говірках не зустрічається. Наведемо приклади: а наж майі; а таг мусид йхати; що зйісти; уступній йіспитах; приймайуд в інституті; таг гадайі; таг зас'ід'іла; йуж вєчір — Довгомостиськ (Судововишнянськ. р-н); тиґ л'удий, на л'із ідут (ц. зн. на л'іс) в середині слова — шпигл'ір // шпигл'ір — Повітно (Івано-Франк. р-н), Глиниці, Передбір'я (Краков. р-н).

Широко поширена по наддністрянських, перехідних і південноволинських говірках асиміляція в словах — р'імний, дамно. спорадично в деяких південноволинських говірках ще в словах — вузомл'а — Борочиче, раптомний — Звиняче.

В багатьох наддністрянських і перехідних говірках маємо асиміляцію в слові шашувиц'і чи шашавиц'а (сочевиця).

Передньоязичні приголосні, що знаходяться в безпосередньому сусідстві перед м'якими приголосними, здебільшого також пом'якшуються у всіх цих говірках, напр.: с'міх, ц'віт, рад'іс'т' // рад'іс'ц',

д'н'а, п'т'н'і, с'ц'іна, а в деяких наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини ще в таких випадках, як с'к'іу // с'т'іу, поруч ск'іу.

В перехідних і південноволинських говірках зустрічаються випадки отвердіння (губного) звука, проте приголосний, що передуює цьому звукові, м'який, напр.: с'в'ато, ц'вах // дз'вах. Таке перенесення «м'якості» на попередній звук говорить за те, що первісно і ці звуки були м'якими.

Із випадків дисиміляції слід вказати слово віхт (вікт), що зафіксовано в пунктах — Бишків, Віднів, Йосипівка, Красносілці, Липівці, в деяких перехідних — Бродівський р-н — ще віхта (ж. р.), в говірках — Кореличі, Хлівчани — в'іун'а // віун'і (вімн'і), останнє з вімн'і.

МЕТАТЕЗА, РЕДУКЦІЯ, ВСТАВНІ ПРИГОЛОСНІ

Тільки в наддністрянських і деяких перехідних говірках явище метатези виступає в таких словах — вогор'іти // вугур'іти (говор'іти), кулуп'ітки, плуп'ітки (полукіпки — полукіпок), зрідка — Бишків, Віднів — чечер'іц'і (печер'іц'і).

Занепад певних звуків подибуємо в словах — добало, д'обач зам. довбало, довбач; стоуба зам. стоуба, — Повітно, Потелич, ц'іпіно зам. ц'іпилно в багатьох наддністрянських говірках; м'она зам. можна, мол'ау зам. моул'ау в деяких південноволинських говірках.

В деяких словах (наддністрянські говірки) — находимо вставні приголосні, напр. трумбло, де звук б появився в результаті того, що м'яке піднебіння передчасно піднялося; вставний р спостерігаємо в словах: марш'іна, дорщ.

МОРФОЛОГІЯ

Іменник

В морфологічній будові південно-західних говірок багато є спільного із загальнонародною мовою, проте наддністрянські говірки зберігають багато таких рис, які невідомі іншим говіркам. Якщо йдеться про відміну іменників, то південно-західним говіркам відомий той самий тип відміни, що й літературній мові, проте в багатьох випадках оформлення відмінкових закінчень має тут свою специфіку. Одні відмінки зберігають старе закінчення, інші ж — розвинули нові риси, таке плетиво старих і нових відмінкових форм якраз становить характерну особливість цих говорів. Є деякі розходження і в роді іменників, і в їх числі.

В багатьох наддністрянських говірках — південні райони Львівщини, прилеглі до неї райони Дрогобиччини, центральні та південні райони Тернопільщини — форми давального та місцевого відмінків множини іменників м'яких основ зберігають закінчення **-ом**, **-ох**, в деяких цих говірках спостерігається процес проникання форм з **-ам** чи їх фонетичних варіантів **-ем**, **-ім**, форма ж місцевого відмінка з **-ох** виявилась більш стійкою — вона ще виступає в багатьох цих говірках.

В родовому відмінку множини відбувається процес уніфікації — закінчення **-іу** (**-ів**) стало таким експансивним, що воно захопило іменники жіночого та середнього роду, які в літературній мові виступають в цьому відмінку з чистою основою, а також ті іменники, що в літературній мові мають закінчення **-ей** — коней, гостей, ночей, тійей і т. п., а тут **кониу**, **ночіу** і т. п.

Процес уніфікації закінчень має місце також і в орудному відмінку однини, в деяких говірках закінчення **-ом** стало загальнопоширеним, в інших знов тверді основи впливають на м'які — закінчення **-ом** витискає закінчення **-ем**, проте це явище не однаково діє в різних говірках.

При розгляді окремих форм іменника ми будемо спиратися на той тип відмін, що є тепер в літературній мові, проте в окремих випадках буде взятий до уваги і тип основи даного іменника.

ОСОБЛИВОСТІ РОДУ ІМЕННИКА

В південно-західних говірках є значна кількість іменників, що відрізняються родом від тих же іменників в літературній мові.

Слід зауважити, що деякі іменники з родом відмінним зустрічаються майже у всіх південно-західних говірках, інші виступають на певній території, або характерні тільки для окремої говірки.

Слово «арт'їл'», що недавно увійшло до говірок, сприймається в надністрирських говірках — Волків, Гонятичі, Каменобрід, Озерна, Поляна, Устя, Черчик — як іменник чоловічого роду, род. в. арт'їлу, в інших — жіночого роду.

В деяких північно-східних районах Львівщини — Висоцько, Пошиковиця, Соколівка Заболотцівського р-ну слово «барабіл'» — це іменник чоловічого роду, род. в. барабѡл'а, ор. в. барабѡлем, в говірці Тур'є — барабій, род. в. барабѡйа.

Якщо іменник «бїль» в літературній мові вживається тільки в чоловічому роді, то в деяких надністрирських говірках він виступає то як іменник чоловічого роду, то як іменник жіночого роду. Це коливання знаходимо в говірках — Йосипівка, Красносіл'ці, Черниця, в говірках же — Каменобрід, Литовеж — жіночого роду — страшня бїл'.

Спорадично в говірці с. Добряни — «брово» (брова) — іменник середнього роду.

Слово «вїєрѣго» в деяких центральних і південних районах Львівщини виступає як іменник середнього роду, в багатьох говірках Тернопільщини як іменник жіночого роду — вїєрѣта, мойа вїєрѣта. За К. Дейною іменник вїєрѣта поширений на південь приблизно від лінії Озерна — Тернопіль — Піднолочиська, на захід від лінії Озерна — Тернопіль зустрічається вїєрѣто чи плахта. Матеріал, який ми маємо з Тернопільщини, підтверджує думку К. Дейни.

По багатьох надністрирських і перехідних говірках слово «віхт», рідше «вікт» (їжа, харчі) — це іменник чоловічого роду, а в деяких перехідних (записи Роздольського з Берлина, тепер с. Хмілове Бродівського р-ну) — жіночого — с. тейу віхту.

В говірці с. Борочиче Берестечківського р-ну ми записали слово «вїуна» як іменник жіночого роду, в говірці с. Черчик слово «врб-зай» — жіночого роду — добра врбзай.

Слово «вулїй», «гулїй» (останнє південноволинське) скрізь в південно-західних говірках виступає як іменник чоловічого роду, род. в. — вул'їю чи гул'їю, в південносхідних говірках і в літературній мові — олія — жіночого роду.

Слово «др'їжджї», -и // др'їшчі по багатьох говірках відоме як іменник, що вживається тільки в множині, а в говірках — Віднів, Волків, Горбків, Городок, Добряни, Єлиховичі, Желдець, Застіноче, Кізлів, Криве, Крукениця, Любїнь Великий, Махнівці, Наконечне (І), Острів, Підгородне, Полюхів Великий, Романівка, Стінка, Струтець, Хлівчани, Хренів — це іменник середнього роду — нездале др'їжджі // др'їшч'ї. Пояснення того, чому саме іменник др'їжд'ї //

др'ішч'і став сприйматися як іменник середнього роду, на нашу думку, слід шукати в тому факті, що в наддністрянських говірках є чимало іменників середнього роду, що в називному відмінку однини звучать з -і: з'іл'і, збіжі, кам'ін'і, вулос'і, і т. п.

В деяких південноволинських говірках — Свинюхи Локачівського р-ну, а також в північних, що межують з південними, а ми це зустрічали в таких пунктах — Билів, Голишів, Дерев'яне Клеванського р-ну Ровенської області, поруч слова «хата» існує ще «дóма» — неіма мейі доми (жіночого роду), хоч іменник дим // дом також вживається, коли мова про дим у місті.

Зрідка іменник «жблуд'» виступає як іменник жіночого роду — Щирець, по інших говірках — чоловічого роду.

В говірці Литовеж Іваничівського р-ну Волинської області — «морга» — жіночого роду (це зн. морг) під впливом дис'атина.

В говірках — Липівці, Печенія, Поляна, Черчик — іменник «путопа», род. в. «путопи» — жіночого роду.

Спорадично — Монилівка Заложцівського р-ну Тернопільської області — запозичене слово «прёмфа» — велике прёмфа сприймається як іменник середнього роду.

Зрідка, бо ми зустріли тільки в говірці с. Черчик, слово «тон» (літ. тонна) чоловічого роду — цілий тон муки.

У деяких говірках західних районів Львівщини — Глиниці Краковецького району слово «стада» — іменник жіночого роду — велика стада.

У наддністрянських і деяких перехідних говірках поширене слово трумлу // трумло (літ. труна) як іменник середнього роду, південноволинські говірки знають труна.

Тільки по деяких наддністрянських говірках — Віжомля, Горбачі, Добряни, Залужжя, Каменобрид, Крехів, Монилівка, Озерна, Острів, Підгайчики, Речичани, Рогізно, Рокитно — слово шкварук// -ок — іменник чоловічого роду, по інших шкварка — жін. роду.

Ми відмітили тут деякі іменники, що їх рід не збігається з родом у літературній мові.

НАЗИВНИЙ ВІДМІНОК ОДНИНИ

Іменники жіночого роду м'якої основи в говірках Львівщини, Дрогобиччини, що знаходяться в зоні переходу а в е, і, и мають звичайно закінчення — і (із ненаголошеного а після м'яких приголосних) напр.: гуспудін'і, стайн'і, вулиц'і, кулгоспниц'і, а в тих говірках, де р, дж//ж м'які, ще бур'і садж'і//саж'і, пр'еж'і.

Це саме стосується іменників середнього роду на -ье, що в називному відмінку однини мають закінчення -і: збіжі, з'іл'і, кам'ін'і, вулос'і, пйер'і // пірі // пйери.

В говірках же Тернопільщини іменники жіночого роду м'якої основи мають в називному відмінку однини закінчення -е: гуспудін'е, стайн'е, терлиц'е, вулиц'е і т. п.

В західних, центральних та північних районах Львівщини, де

є сильне укання, в ненаголошеній позиції в кінці слова, іменники середнього роду на -о мають закінчення -у: вóзиру, вóху, вóку, с'іну, к'іну.

Варт уваги деякі іменники, що перейшли з третьої відміни. Закінчення -а і з наголосом на а знаходимо тільки в деяких іменниках — коста — Двірці, Копошків, а в говірці с. Гребінці зафіксовано нами ще іменник крува, також з наголосом на закінченні.

ФОРМИ РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ

Родовий відмінок однини іменників жіночого роду першої відміни в багатьох говірках нічим не відрізняється від цієї форми в літературній мові. Проте деякі говірках західної Волині знають інше закінчення в родовому відмінку однини, ніж в літературній мові.

В говірках — Бубнів, Верба, Грибовиця — деякі іменники жіночого роду мають закінчення -і, напр. ду хат'і, ду церкві, ду в'ерб'і, баб'і, нима мам'і, рад'і (від ім. рада), а в говірці с. Литовеж ще такі іменники — нима морки'і, цегл'і, брукв'і, сил'і (від ім. сила), без бров'і, але до води, до суботи і т. п.

Відмічені нами форми родового відмінка однини іменників жіночого роду співпадають з формами давального і місцевого відмінків. Слід відмітити, що таке співпадання цих форм має також місце і в родовому відмінку однини прикметників жіночого роду, напр. нима, чорн'і, сін'і, спудниц'і (Зубільне). Походження такого закінчення слід вбачати в аналогії до іменників жіночого роду м'якої групи — зимл'і, крім цих іменників, вплив на появу такого закінчення могли ще мати іменники основ на -і, в яких, до речі, таке ж закінчення, напр.: нощ'і, т'ін'і, сол'і'і.

В говорах Дрогобиччини, Львівщини, Тернопільщини та південної Волині ширше, ніж в літературній мові, поширені форми р. в. з закінченням -а в іменниках чоловічого роду — назвах неживих предметів.

Форма бока (літ. боку) ми зафіксували в говірках — Білоголови, Грибовиця, Добряни, Йосипівка, Кізілів, Любич В., Нижнє Кривче, Нове Село, Новосілки, Павлів, Підгородис, Полюхів, Сілець Беньків, Смолигів, Солонка, Струтець, Устя, Чернилява, Шибалин, Ясенів, в інших — боку; Добровляни, Загребелля, Осташівці — бока.

В говірках — Банюнин, Березівка, Вільхівці, Висоцько, В'язова, Гримайлів, Двірці, Журавники, Застіноче, Завидче, Йосипівка, Кореличі, Красносільці, Новий Витків, Ожидін, Озерна, Острів, Сілець Белзький, Сілець Беньків, Смолигів, Старий Милятин, Струтець, Тур'є, Туринка, Устя, Ясенів — нами відмічено форму верха (літ. верху); з наголосом на основі верха — знають говірки Волків, Дітківці, Добротвір, Міжгір'я, Соколівці, Черчик, коливання знає

¹ Подібні явища відмічає і П. Кузнецов в деяких російських говірках див. П. Кузнецов: Русская диалектология, Москва, 1947, стор. 70—1.

говірка Сілець Белзький — веірхā і веірху, в інших говірках — веірху і вёрху, остання в говірках — Баворів, Козова.

Цікаву форму має іменник гурнець, по деяких наддністрянських говірках — Дармолівка, Крукениця, Наконечне (І), Черчик, Шегині — гурц'є, а в говірках Потелич, Чернилява, Магерів, Ямна Горішня — гурц'а, в більшості наддністрянських говірок, тому не будемо вказувати населених пунктів, форма родового відмінка твориться не від називного відмінка гурнець, а від горшчок, бо род. в. гуршкā, проте форму гуршчок в називному відмінку вищевказані говірки не знають. Верхратський одначе не звернув на це уваги, бо відмічає тільки форму гурц'є. Південноволинські і деякі перехідні говірки знають форму родового відмінка гуршкā при називному відмінку гуршчок, отже, форма гуршкā в наддністрянських говірках імовірно була занесена із південноволинських говірок, бо ж деякі ще наддністрянські говірки зберігають форму гурц'є

Більшість наддністрянських, а в цілому південноволинські говірки знають форму родового відмінка гурōда (літ. городу), ця форма відмічена в таких населених пунктах — Білоголови, В. Березовиця, Горбків, Грибовиця, Гримайлів, Єлиховичі, Желдець, Йосипівка, Криве, Кути, Лопатин, Любінь В., Мошилівка, Нове Село, Озерна, Острів, Павлів, Підгородне, Рожиськ, Сілець Беньків, Скварява, Стінка, Струтень, Старий Витків, Хлівчани, Хренів; в деяких говірках — Витків, Литовеж, Пирванче, Полюхів В. можливі паралельні форми гурōда // гурōду, в говірках — Добряни, Кізілів, Наконечне, Романівка, Чернилява — гурōду.

В деяких наддністрянських говірках, замість гурот, з таким же, значенням виступає гурōдиц, род. в. гурōтц'а — Скоморохи (Т), Ямна Горішня; в говірках — Голдовичі, Красносільці, Липівці, Солонка В. — гурōтц'є // гурōтц'і.

Ми відмітили тільки в двох пунктах Поляна, Гонятичі — грōба (літ. грōбу) в говірці Банюнин — грōба // грōбу; в інших грōбу.

Форма родового відмінка даха (з наголосом на основі, літ. даху) знаходимо в говірці — Литовеж, Любінь В., в останньому може бути ще даху, в говірках — Грибовиця, Конюшків, Озерна, Старий Миялятин, Ясенів — дахā (з наголосом на закінченні) в інших говірках — даху.

Іменник дріт в деяких говірках — Бродки, Застіноче, Острів, Печенія, Піски, Поляна, Черчик — може мати в родовому відмінку закінчення -а і -у — дрōта і дроту, рідко тільки форма дрōта — Вільхівці, Ожидів, Озерна, Смолигів, в інших говірках — дроту.

По деяких говірках — Віднів, Добряни, Йосипівка, Липівці — відмічено нами форму родового відмінка жōлуд'у (літ. жолудя), в інших говірках — жōлуд'є, жōлуд'і (жōлуд'а).

Іменник клен по говірках — Горбків, Гримайлів, Добряни, Желдець, Йосипівка, Старий Витків, Чернилява — має закінчення -у: клену (літ. клена), в говірці с. Острів — клену і клєна, по інших говірках — клєна. Цей іменник по деяких говірках — Рома-

нівка, Сілець Беньків, Устя — виступає з м'якою основою — клен' род. клѣн'а і клѣн'і.

В літературній мові від іменника міст можливі форми — моста і мосту, в наддністрянських і південноволинських говірках поширена форма — моста; Загребелля — моста (з наголосом на закінченні), форма — мосту дуже рідка, зафіксована в говірках — В. Березовиця, Гримайлів, Лопатин.

Наддністрянські та південноволинські і перехідні говірки знають форму плота — Баворів, Білоголова, Бродки, Верхняківці, Грибовиця, Голдовичі, Горбків, Дармолівка, Добровляни, Єлиховичі, Желдець, Загребелля, Застіноче, Криве, Крукениця, Козова, Кути, Лопатин, Любінь В., Монилівка, Мужилів, Ожидів, Озерна, Осташівці, Павлів, Печенія, Пірванче, Підгородне, Рожиськ, Романівка, Сілець Беньків, Сілець Белзький, Скварява, Старий Витків, Струтець, Старий Милятин, Туринка, Хлівчани, Хренів, Чернилява, Черчик, Шегині, Шибалин; форми плота//плоту відмічені нами в говірках Наконечне І, Острів; в говірці с. Головчинці, Ясенів — плота (з наголосом на закінченні), зрідка — плоту.

Форма пудопа (літ. потопу) відмічається в говірках — Бишків, Горбків, Єлиховичі, Кореличі, Криве, Кути, Любінь В., Махнівці, Міжгір'я Павлів, Сілець Беньків, Солонка В., Старий Милятин; форма пдопа (з наголосом на першому складі) зафіксована в пунктах — Білоголови, Красносільці, Нове Село, Підгородне, Полюхів В. По деяких наддністрянських говірках цей іменник — жіночого роду, тому пудопи. Така форма відмічається в говірках — Каменобхід, Липівці, Печенія, Поляна, Черчик.

Іменник рів в багатьох наддністрянських говірках має в родовому відмінку однини закінчення -а—рова//рува (літ. рову). Цю форму ми знаходимо в пунктах — Андріївка, Баворів, Бишків, Банюнин, Вільхівці, Волків, Голдовичі, Гонятичі, Гримайлів, Добротвір, Добряни, Загребелля, Застіноче, Йосипівка, Каменобхід, Коношків, Кореличі, Красносільці, Крукениця, Литовеж, Любінь В., Міжгір'я, Манилівка, Нова Скварява, Новосілки, Ожидів, Озерна, Осташівці, Печенія, Розділ, Романівка, Саранчуки, Сілець Белзький, Сілець Беньків, Соколівка, Старий Милятин, Устя, Чорний Ліс; в говірці Головчинці — рова і рова.

З наголосом на основі — рова зафіксовано в пунктах — Горбків, Грибовиця, Довгомостиська, Добровляни, Лопатин, Лучиці, Осташівці, Пірванче, Старий Витків, Стенятин, Скоморохи; Туринка, Чуловичі.

Форма рову зустрічається рідко — Бродки, В. Березовиця, Дітківці, Шегині; в говірці с. Острів можливі паралельні форми — рову і рова.

З різним наголосом, але з закінченням -а виступає іменник рог, форма руга//рога, з наголосом на закінченні (літ. рогу) зафіксована в пунктах — Андріївка, Березівка, Бродки, В'язова, Головчинці, Гонятичі, Горбків, Двірці, Добровляни, Добротвір, Желдець, Кізілів, Крукениця, Кути, Любінь В., Нове Село, Ожидів, Острів, Пав-

лів, Пониковиця, Руданці, Сілець Беньків, Сілець Белзький, Скварява, Соколівка, Струтець, Стенятин, Хлівчани, Чорнилява, Ямна Горішня; з наголосом на основі — рога подибуємо в говірках — Банюнин, В. Березовиця, Білоголови, Вільхівці, Висоцько, Волків, Грибовиця, Гуштин, Гримайлів, Голдовичі, Єлиховичі, Загребелля, Йосипівка, Криве, Монилівка, Мужилів, Нижне Кривче, Озерна, Печенія, Підгородне, Пірванче, Піски, Полюхів В., Поляна, Потелич, Романівка, Старий Витків, Старий Милятин, Смолигів, Тур'є, Хренів, Шибалин, Ясенів; рога і рога — Рожиськ.

Слово ряд в деяких говірках має форму родового відмінка з -а (літ. ряду) — рідá//ридá//р'едá. Така форма відома говіркам — Добряни, Кореличі, Махнівці, Піски, Черчик. В говірках — Дітківці, Добротвір, Черниця це слово виступає із суфіксом -ок—ратка, в інших — ріду//риду.

Загальною поширеною є форма с'віта (літ. світу). Це можна сказати також про форму іменника сира.

Слово став в багатьох говірках — Баворів, Гонятині, Добровляни, Добряни, Литовеж, Міжгір'я, Новий Яричів, Піски, Поляна, Смолигів, Соколівка, Старий Витків має форму з -а, става, Застіноче — става. У деяких говірках — Йосипівка, Чернилява — відома форма стаука, з суфіксом -ок, який втратив тут значення зменшеності.

Слово стіл в літературній мові, як відомо, може виступати з паралельними флексіями -а, -у без будь-якої різниці в значенні, в наддністрянських і південноволинських говірках зустрічаємо тільки форму родового відмінка стула//стола.

З різним закінченням і основою, а також в різноманітній фонетичній оболонці виступає по говірках іменник терен (літ. терен, терну). В говірках — Горбків, Нова Скварява, Ямна Горішня — форма родового відмінка з закінченням -а—терн'а, форму терн'і (терн'а) зафіксовано в пунктах — Волків, Добряни, Козова, Кореличі, Крукениця, Любінь В., Піски, Розділ; з твердою основою, але з закінченням -а цей іменник зустрічаємо в говірках — Махнівці — терина, Конюшків — тирна, Струтець — теиренна, Соколівка — терна і терну. Форма терину (наголос на першому складі) зустрічається в говірках — Йосипівка, Кугайв, Новосілка, Пірванче, Чорнилява, з наголосом на закінченні — теиренну — Баворів, Голдовичі, Красносілля, Литовеж, Монилівка, Печенія, Романівка; форма терну — Велика Березовиця, Віднів, Горбків, Гримайлів, Чорний Ліс; з наголосом на закінченні — тирну — Желдець, Сілець Беньків, Стенятин. В деяких говірках вживається інший іменник — жіночого роду — терніна, род. терніни — Острів, Солонка В., Старий Витків.

Форма тока (літ. току) відмічена нами в пунктах — Головчинці, Грибовиця, Гуштин, Конюшків, Литовеж, Любінь В., Пірванче, Старий Милятин, Нове Село, Стенятин, Хлівчани, Хренів, в інших говірках — току.

З закінченням **-а** — часника//чисника//чісника (літ. часнику) цей іменник виступає в пунктах — Березівка, В. Березовиця, Білоголови, В'язова, Гонятичі, Гримайлів, Кореличі, Кути, Любінь В., Озерна, Нове Село, Піски, Підгородне, Полюхів В., Романівка, Старий Милятич, Стінка, Смолигів, Хренів; чусника — Струтень. Паралельні форми — чисника і чиснику ми відмітили в говірках — Застіноче, Острів, Смільниця, по інших говірках — форма з **-у**: чиснику — Баворів, Йосипівка, Козова, Козярі, Лопатин, Монилівка, Пірванче, Сілець Беньків; чіснаку — Дармолівка, Крукениця, Наконечне I, Черник: чуснику — Горбків, Грибовиця, Єлиховичі, Литовеш, Старий Витків; чиснику//чіснику — Андріївка, Бишків, Банюшин, Віднів, Вільхівці, Голдовичі, Двірці, Добряни, Желдець, Каменоблід, Кізілів, Красносільці, Печенія, Рожиськ, Сілець Бельський, Солонка В.

Ми розглянули форму родового відмінка однини тих іменників чоловічого роду другої відміни, які в тих чи інших говірках не співпадають з тією ж формою в літературній мові.

Проте є цілий ряд іменників — назв неживих предметів, які в родовому відмінку мають ті самі закінчення, що і літературна мова. Ось приклади: бл'аску, барвінку, бобу, воску, гн'іву, грому, жаль'у//жил'у, йедвабу//відвабу, квасу, кукіл'у//кокіл'у, ладу, лєну, маку, мєду, миру, моху, очирєту (в) учирєту, піску, плачу, попілу, пороху, с'міху, с'н'ігу, хр'іну//хр'іну, (але Любінь В.—хр'іна), хору, шуму і т. п.

Слід ще згадати про слово арт'іл', що недавно увійшло до говірок. В багатьох наддністрянських говірках, а ми це відмітили в таких пунктах — Волків, Гонятичі, Каменоблід, Озерна, Острів, Поляна, Струтень, Устя, Черник, Ширєць — іменник арт'іл' сприймається як іменник чоловічого роду, форма род. в. — арт'іл'у, пішбу до арт'іл'у; в інших говірках — жіночого роду, як і в літературній мові.

Іменники чоловічого роду II-ї відміни м'якої групи в родовому відмінку мають закінчення **-а**, а в говірках, які знають перехід **а** в **-е**, **-і**, виступають його фонетичні варіанти **-е**, **і**, наприклад: кувал'є, кун'є, кінц'є, пн'є, жинц'є, стул'ір'є, мул'ір'є (там, де р м'який, в інших випадках стул'ар'а, мул'ар'а), але хл'інци, п'ал'ці, гусп'одар'і, м'ор'і, п'ол'і, сонц'і, тут **а** в ненаголошеній позиції.

В західноволинських говірках, в яких є тільки перехід **а** в **е** (під наголосом), форми родового відмінка такі: кувал'є, жинц'є, кунц'є, кун'є, але п'ал'ц'а, хл'іпц'а, п'ол'а, сон'ц'а.

Іменники середнього роду типу жит'є, вісіл'є в південних і центральних районах Львівщини і Тернопільщини та в північних районах Дрогобиччини в ненаголошеній позиції в називному і родовому відмінках однини закінчуються на **-е**, в ненаголошеній — на **-і**, **-и**, наприклад: вісіл'є//вісіл'є, жит'є, с'м'іт'є, але клач'і//кл'оч'і, пір'і//п'йєри, нас'ін'і зап'іл'і, з'іл'і, шчєс'ці, пудвір'і//ри. В перехідних говірках Львівщини — Боратин, Гончарівка, Дітківці, Йосипів-

ка, Конюшків, Накваша, Нивиці, Ожидів, Рокити, Пониковиця, Пиратин, Скварява, Сілець Беньків, Сморгів, Соколівка, Чаниж, Ясенів та в перехідних говірках Тернопільщини, південну межу яких Дейна визначає за цією рисою (це зн. жит'є—жит'а) приблизно через північну межу Зборівського р-ну на схід через Глибочок Великий, звідси луком на захід від Тернополя через північну частину Микулинецького р-ну, охоплюючи на півдні і на сході майже весь Велико-Борківський р-н і звідси на схід до Підволочиська, а також в говірках південної Волині, за винятком її західних районів, іменники середнього роду мають закінчення -а, без подовження приголосних: жит'а, с'міт'а, вис'іл'а (з наголосом на другому складі), п'іра//пір'а, г'іл'а, кл'о́ча, пудвіра, щас'ц'а, агронаучан'а, нас'ін'а. І тільки зрідка в деяких говірках південної Волині — Гнідава, Забороль Луцького р-ну, Чаруків Сенкевичівського р-ну — ми спостерігали ще подовження в таких словах: см'іт'т'а, вис'іл'л'а, гул'ла//гіл'л'аки, насін'н'а.

Щодо північно-західних районів Львівщини, то тут визначити межу поширення форм жит'а—жит'є майже неможливо, можна тільки назвати ті місцевості, в яких форма типу жит'а виступає — Чернилява Краковецького р-ну, Залужжя, Порудно Яворівського р-ну, Туринка Великомоствівського р-ну, Потелич Рава-Руського р-ну та райони—Немирівський, Нестеровський (див. § перехід а в е, і) майже в цілому.

Іменники жіночого роду на приголосний (з давніх основ на — і) в центральних та південних районах Львівщини, Тернопільщини та в північних районах Дрогобиччини і Станіславщини в родовому відмінку мають закінчення -и: со́ли, т'іни//к'іни, вісти, но́чи, з ра́дости, сино́ж'єти.

В перехідних говірках¹⁾ — Бродівському, Заболотцівському, Лопатинському, Олеському, Підкамінському, частково Буському, Рава-Руському та Радохівському районах — іменники цієї відміни знають здебільшого закінчення -і, зрідка -и: но́чі, сол'і, віст'і, т'ін'і, але но́чи, в'істи (Дітківці).

Флексія -и в деяких іменниках дуже рідко зустрічається в західноволинських говірках — т'іни//к'іни — Війниця, Хобултова, со́ли//со́л'і, т'іни, но́чи — Свинюхи; но́чи — Губин, однак флексія -і тут загально поширена.

Щодо говірок Тернопільщини, то К. Дейна відмічає форми типу сол'і, там, де поширені форми типу *на зимл'і, дві віуц'і*, а північну межу ізоформ *на зимлі, дві віуци* К. Дейна докладно визначає (див. § Місцевий відмінок однини).

Із іменників третьої відміни на увагу заслуговує іменник *мати*. В говірках Львівщини, Тернопільщини і в інших наддністрянських говірках слово *мати* рідко виступає, тут більше в ужитку слово *мама*, в західно-волинських говірках звертає увагу форма *род.* — *знах.* в. *ма́тира, нима ма́тира, зди́бау ма́тира*. Пояснення

¹ Маємо на увазі Львівщину.

цієї форми насуває певні труднощі. В західноволинських говірках, як відомо, явище переходу наголошеного *е* в *а* дуже поширено, зрідка, особливо після *р*, і кінцеве *е* переходить в *а*. Можливо, що в формі *матир*а закінчення *-а* виникло фонетично із давнішого *матире*. Форму *матир*а ми зустрічали і в північно-західних говірках і в деяких пунктах біля Рівного — Двірець, Новий Двір, де явища переходу *е* в *а* немає. Виникає питання, як же пояснити тут ці форми, чи вважати їх занесеними із західноволинських говірок, чи виникли ці форми самобутньо? Якщо прийняти останнє, тоді флексії *-а* фонетично не можна пояснювати, можливо це явище аналогічно порядку — вплив закінчення іменників другої відміни.¹⁾

Різноманітні форми родового відмінка однини мають іменники середнього роду на *-а*, *-я* з суфіксами *-ат*, *-ят*, *ен* в наддністрянських і південноволинських говірках. Тут зустрічаються такі форми: а) *тиел'ати*//*тиел'єти*, *йагн'єти*//*йагн'ати*, *пац'ати*//*пац'єти*, а в інших говірках *пурус'ати*//*пурус'єти* і т. п.

б) *тиел'ат'а*//*тиел'єт'а*, в) *тил'ата*//*тил'єта* (з твердим приголосним), г) *тил'єт'і*, *тил'ят'і*, д) *тил'єт'є*.

Форма *тил'ати*, *йагн'ати* — це архаїчна форма, зустрічається вона найбільше в північно-східних районах Львівщини та Тернопільщини, в південноволинських говірках на схід від лінії Війниця — Локачі — Свиноухи — Підбереззя.

Форми *тил'єти*, *йагн'єти* зафіксовані в тих говірках, які знають перехід *а* в *є*, *і*, отже, в деяких наддністрянських говірках Львівщини, Тернопільщини, Дрогобиччини та Станіславщини, а саме в пунктах — Андріївка, Артиців, Болозів, Вільшаниця, Вільхівці, Вузлове, Галичанів, Глушин, Глиниця, Гонятичі, Гребінці, Губичі, Дармолівка, Добротвір, Добрян, Єлхновичі, Желдець, зав'язанці, Задвір'я, Запитів, Зоротовичі, Писнівка, Колоденце, Красносільці, Куткір, Лагодів, Любін В., Лука, Махнівці, Молодинче, Наконечне І, Озерна, Передбір'я, Петричі, Підгороддя, Піски, Підгайчики, Підгородне, Ракобути, Руданці, Сілець Белзький, Старі Броди, Тишківичі, Теслугів, Хренів, Чагрів.

В говірках — Баворів, Боратин, Вербляни, В'язова, Гнідава, Гончарівка, Грабова, Дітківці, Забороль, Залужжя, Йосипівка, Коношків, Козярі, Кути, Лопатин, Мавковичі, Мокротин, Монилівка, Накваша, Нивиці, Нова Скварява, Оглядів, Ожидів, Передбір'я, Пиратин, Пониковиця, Сілець Беньків, Скварява, Соколівка, Тетевчиці, Топорів, Туринка, Чаруків, Чернилява, Чаниж, Черниця, Чорний Ліс — записані форми *тил'ати*, *йагн'ати*.

Щодо форм *тиел'ат'а*, *йагн'ат'а*//*тиел'єт'а*, *йагн'єт'а*, з м'яким приголосним, то ми їх зустрічаємо в західноволинських говірках і в Рава-Руському та Сокальському районах Львівської області, а також в деяких говірках Тернопільщини — в таких пунктах — Бубнів, Вікна, Горбків, Городниця, Грибовиця, Гримайлів, Заболотці,

¹ Цікаво, що форми *матир*а відмічає також С. Котков в орловських говірках (див. його роботу: К изучению орловских диалектов. Орел, 1952).

Литовеж, Лучиці, Квасів, Пірванче, Риковичі, Скоморохи, Стенятин, Суходоли, Товсте.

Ці форми, але з твердим приголосним — тил'ета, йагн'ета злокалізовані в західних районах Волині, в північно-західній частині Львівщини, зрідка в її центральних районах, крім того, в деяких центральних районах Тернопільщини та в північних районах Дрогобиччини. Відмітимо пункти: Верба, В. Березовиця, Віжомля, Війниця, Дальнич, Забір'я, Івано-Бірки, Каменобід, Кам'янка Нова, Кореличі, Лісовичі, Малі Підліски, Крухиничі, Нагірці, Порудно, Речичани, Річки, Рогізно, Рокитне, Свинюхи, Старий Витків, Сторона, Устя, Хлівчани, Хобултова, Черчик, Ямна Горішня, форми тил'ата, йагн'ата — В. Сушиця, Війниця, Кам'янка, Лопушниця.

Є говірки, в яких виступають змішані форми родового відмінка: в одних іменниках закінчення -и, в інших -а, наприклад: тил'ати, курчати, але субача, писен'а -- Конюшків; курчати, субачати, лушати, але тил'ата, пурус'ата — Смолигів; тил'ата, лушата, але пац'ати, йагн'ати — Потелич; тил'ети але пац'ета -- Лісовичі; тил'ети, кач'іти, піс'ети, або пац'ета, кур'іта — Відпів, Добряни, Кізілів.

Паралельні форми родового відмінка в цих іменниках відмітив і Янів¹—кур'іті—кур'іти, лош'іті, лош'іти, тил'ет'і—тил'єти і т. п.

Форми тил'єті, пац'єті, йагн'єт'і, гус'іт'і, кур'іт'і поширені в деяких наддністрянських говірках — в пунктах — Борщовичі, Волків, Гончарівка, Горбків, Журавники, Кимир, Коросно, Липівці, Лисиничі, Мальнів, Печенія, Полюхів В., Рожиськ, Романівка, Рудно, Скнилів, Солонка В.

З іншою фонетичною оболонкою ці форми відмічені в говірках — Волчківці, Губин, Завидче, Корсів, Миколаїв, Нове Село, Увин — тил'ат'і, писен'ат'і, порос'ат'і, лошат'і, курчат'і.

Виникнення форм на -і в цього типу іменників Янів²) вбачав в аналогії до відповідних форм іменників середнього роду другої відміни типу пол'і, сонц'і, де -і розвинулось фонетично — з ненаголошеного а. Звичайно з таким поясненням можна було б погодитись, якщо б вищезгадані форми поширені були тільки в зоні, де це явище переходу а в і діє. Проте географія цих форм не покривається з географією цього фонетичного явища.

Форми тил'ат'і, йагн'ат'і поширені в тих південноволинських і перехідних говірках, де переходу а в е, і нема, отже, закінчення -і в род. в. цих іменників виникло тут не за взірцем іменників середнього роду типу поле, сонце, які в цих говірках мають в род. в. закінчення -а. Закінчення -і в цих іменниках появилось імовірно за аналогією до давального відмінка, який в цих говірках має таке закінчення, або могли впливати тут форми ім. жін. роду типу зимл'і.

В наддністрянських говірках, які знають перехід а в і, таким

1) J. Janów, Gwara wsi Moszkowic... str. 74.

2) Там же, стор. 74.

взірцем, як вірно зауважив Я. Янів, могли бути форми род. відмінка типу пол'ї, сонц'ї. Врешті останній тип — форма родового відмінка — тиел'ет'є, пис'ет'є, пац'ет'є — це фонетичні варіанти форм тиел'ет'а, пис'ет'а, поширені ці форми в деяких центральних районах Тернопільщини — Гадинківці, Дарахів, Козівка, Криве, (Козл.), Куронатники, Настасів, Новосілка, Новосілки, Романівка, Саранчуки, Хмелівка, зрідка на: Львівщині — Кореличі; Дрогобиччині — Димівка; Станіславщині — Кінашів, Конюшки.

Деякі слова ще про деякі іменники цієї відміни та про їх поширення. Слово пац'є поширене в наддністрянських і в деяких перехідних говірках, що межують з наддністрянськими, слово пурус'є//а- род. пурус'єти, пурус'ати, в південноволинських і деяких перехідних, слово пис'є//пис'є, род. пис'єти//а — в наддністрянських і деяких перехідних шчін'є, субача, цуцен'а — в південноволинських говірках, форми кур'ї — родовий відмінок кур'їти//кур'їта/кур'їта або кур'їа — кур'їати відомі тільки наддністрянським говіркам, у південноволинським та в деяких перехідних зустрічаються інші форми, напр: кур'ча, кур'чати (з суфіксом -ч- -ат-), цуп'є — род. цуп'їст'а на Сокальщині — Горбків, Лучиці, Скоморохи, ц'упл'є, цупл'єти — Старий Витків, в деяких знов говірках існує кілька назв для різного віку — кур'ча — кур'чати (трохи більше, кілька місяців має), але ц'упа — ц'упати — (менше) — Сілець Беньків, кура — курати і ц'упа — ц'упати — Йосипівка.

Слово кут'є, -а, — кут'єти//а//і поширене в наддністрянських і деяких перехідних говірках, південноволинські і деякі перехідні знають це слово із поширеним суфіксом — кутен'а — кутен'ати//а//і, або ще кицин'а — кицип'ати — Лопатин.

До цієї групи належать, крім іменників, що означають назви малих істот, ще іменники — назви різних малих предметів. По наддністрянських і зрідка в західноволинських говірках до цієї відміни відносяться ще такі іменники бохун'є//бухн'є род. бухн'єти, — а, -і, в інших — бохун'а//бухн'а¹⁾, (маленький бохонець), мішч'є//мішч'а (малий мішечок) род. мішч'єти, -а, -і, к'іс'є. к'іс'а — род. к'іс'єти, -а -і (дерев'яна частина коси), гурн'є — гурн'єти, -а, -і (чашка для води, маленький горщик), в інших гурн'а — гурн'ата//и//і.

По деяких говірках спостерігається тенденція занепаду цього типу відміни, а це видно з того, що ці іменники починають «обростати» суфіксом -к(о), напр. тиел'єтко — род. в. тил'єтка (порівняй пол. cielak, prosiak, рос. теленок, поросенок). В деяких записках зустрічаємо тільки такі форми, напр. Старий Милитин — род. в. — тил'єтка, пис'єтка, кур'їтка, в говірці с. Коцурів Бібрського р-ну Львівської області — род. в. тил'єт'є, але тільки пис'єтка, кур'єтка, подібне в говірці с. Старе Село Магерівського р-ну Львівської області — тил'єта, але пис'єтка, пул'єтка, Горбачі Щирецького р-ну — тиел'єтка, пис'єтка, але кур'їти.

¹ Західноволинські говірки не знають слова бохун'а.

В говірці с. Горбків Сокальського р-ну, Львівської області тільки деякі іменники вживаються з суфіксом -к(о); інші без цього суфікса — луш'єтка, гус'єтка, але тиел'єт'а, пурус'єт'а, ц'упйєт'а, субач'єт'а, кут'єт'а, в говірці Гримайлів Тернопільської області — тиел'єт'а, пац'єт'а, але тільки ц'єпйєтка, в горівці Мокротин Нестеровського р-ну Львівської обл. — тиел'єти, йагн'єти, але пул'атка.

Іменники середнього роду з суфіксом -ен- мають в багатьох південноволинських і перехідних говірках закінчення -а — вімн'а//вімн'а (зрідка віун'а), с'імн'а, імн'а//н'а. Таку форму ми зустрічаємо в таких пунктах — Боратин, Борочиче, Верба, Вербляни, Війниця, Вільшаниця, Вузлове, Гнідава, Гранівка, Губин. Дітківці, Забороль, Залужжя, Зубільно, Йосипівка, Квасів, Ксюшків, Крухиничі, Монилівка, Мокротин, Мужиловичі, Пірванче, Пониковиця, Порудно, Свинюхи, Смолигів, Турипка, Черниця.

В деяких говірках західної Волині — Грибовиця, Литовеж — ми зафіксували ще форми — вімін'а, с'ім'ін'а, т'імен'а; форми віменн'і с'іменн'і — Горбків. Форми вімін'і, с'імін'і поширені в наддністрянських говірках — Бонишин, Борцізовичі, Віжомля, В'язова, Гребінці, Галичанів, Добряни, Желдець, Задвір'я, Запитів, Кам'янка Нова, Колоденце, Коросно, Куткір, Малий Дорошів, Мавковичі, Острів, Малі Підліски, Підгайчики, Речичани, Рогізно, Рокитне, Солонка В., Старий Витків, Сторона, Хлівчани, Черчик, Ясницька.

Фонетичний варіант являють собою форми вімн'є, с'імн'є, зустрічаються вони в говірках — Велика Березовиця, Великі Глибовичі, Горбачі, Коцурів, Красносільці, Махнівці, Озерна, Старе Село.

Подібні відношення спостерігаємо в волинських книгах гродських та в ділових документах СБ.

Відміна іменників в цих пам'ятках базується не на давніх основах, але на граматичному роді, як це є сьогодні.

Іменники із збірним значенням, абстрактні, назви предметів на означення міри, ваги, назви просторових понять, деякі іншомовні слова тощо мають флексію -у. В деяких іменниках є коливання, один і той же іменник, часто на тій же самій сторінці, виступає то з закінченням -у, то знов з -а.

Наведемо приклади: а) волинських (володимирських та луцьких книг гродських: — Од боку¹⁾ (ч. 1, т. 6, 787), до боку (ч. 6, т. 1, 450), подле бровару (ч. 1, т. 1, 370), одъ броду (ч. 1, т. 1, 374), до Бугу (ч. 6, т. 1, 408), веку (ч. 1, т. 6, 513), безъ верха (ч. 6, т. 1, 464), до вечора (ч. 1, т. 1, 302), до верха (ч. 1, т. 1, 508), до возрасту (ч. 1, т. 1, 70), до воза (ч. 1, т. 6, 486), отъ воза (ч. 1, т. 1, 85), от возу (ч. 1, т. 6, 333, тут полонізм), воску (ч. 6, т. 1, 403), гаю (ч. 6, т. 110, 284), о вырубане гаю (ч. 1, т. 1, 138), на рогу гаю (ч. 1,

¹ АЮЗР.

т. 6, 629), до гаку (ч. 1, т. 1, 316), зъ гниву (ч. 6, т. 1, 299), гною (ч. 1, т. 1, 81), отъ году (ч. 1, т. 1, 101), до одного году (ч. 6, т. 1, 134), Гороху (ч. 1, т. 6, 109), 226, ч. 1, т. 1, 20, 34, 83 і інші), с того гуку (ч. 6, т. 1, 129), грабежу (ч. 1, т. 1, 407), отъ граду (ч. 6, т. 1, 129), до гробу (ч. 1, т. 6, 517, ч. 1, т. 1, 24), двора (ч. 6, т. 1, 40, 43, 267, і інші), двора (ч. 1, т. 1, 10, 17, 19 і інші), двору (ч. 1, т. 6, 698, ч. 1, т. 1, 66, 307), доводу (ч. 1, т. 1, 307), долгу (ч. 1, т. 1, 36, 37, ч. 1, т. 6, 394, 406), без жадного дълу (ч. 1, т. 1, 110), зъ долу (ч. 1, т. 1, 508), дому (ч. 1, т. 1, 430, ч. 1, т. 6, 779), і інші), до жалю (ч. 6, т. 1, 564), нового закону (ч. 1, т. 6, 711), водле закону (ч. 1, т. 1, 491), и закону (ч. 1, т. 1, 94), закона (ч. 1, т. 6, 94), без замка (ч. 6, т. 1, 504), водле звичаю (ч. 1, т. 1, 22, 271, 430 і інші), зиску (ч. 1, т. 1, 403), зъ луку (ч. 1, т. 1, 420), старого календару (ч. 1, т. 1, 520, 524, 229 і інші, ч. 1, т. 6, 90, 269), водлугъ римского календара (ч. 6, т. 1, 162), того ж леса (ч. 6, т. 1, 832, 2 р.), берегъ леса (ч. 6, т. 1, 183), зъ лису (ч. 6, т. 1, 365), нашого листу (ч. 1, т. 6, 94), копию з листу (ч. 1, т. 6, 436, 745), подле листу (ч. 1, т. 1, 2), съ того листу (ч. 1, т. 1, 8, 30, 175 і інші), ведле листу (ч. 1, т. 1, 36), без листу (ч. 1, т. 1, 37, 38), до листу (ч. 1, т. 1, 431), того листа (ч. 1, т. 1, 41), листа (ч. 6, т. 1, 33), спод леду (ч. 1, т. 6, 436, 745), лну (4В, 53), лою (ч. 1, т. 1, 20), маку (ч. 1, т. 1, 34), меду пресного (ч. 1, т. 1, 37), того меду (ч. 1, т. 1, 78), млына (ч. 1, т. 1, 85), мосту (ч. 1, т. 6, 384, 5 р.), од мосту (ч. 1, т. 6, 472, 2р.), з мосту (ч. 1, т. 6, 977), до млина (ч. 1, т. 6, 478, ч. 6, т. 1, 44), народу (ч. 1, т. 1, 116, ч. 6, т. 1, 401), недостатку (ч. 1, т. 1, 46), вшелякого напою (ч. 6, т. 1, 284 — полонізм), обходу (ч. 1, т. 1, 79), съ каждого огорода (ч. 6, т. 1, 149), оксамиту (ч. 1, т. 1, 366), сего опису (ч. 6, т. 1, 142), жадного отводу (ч. 1, т. 1, 419), до паркану (ч. 1, т. 6, 699), съ плота (ч. 6, т. 1, 142), плоту не мало (ч. 1, т. 1, 81), одъ плугу (ч. 6, т. 1, 389), повѣсту (ч. 1, т. 1, 53), немашъ подпису (ч. 1, т. 1, 14, 15), пожитку (ч. 1, т. 1, 23, 42), съ початъку (ч. 1, т. 1, 52), до погребѣ (ч. 1, т. 1, 396, 397), порядка общого (ч. 1, т. 6, 95), сего реестру (ч. 1, т. 1, 57, 88), в рова (ч. 6, т. 1, 316), у рова (ч. 6, т. 1, 273), розуму (ч. 1, т. 1, 95), розводу не было (ч. 1, т. 1, 177), зъ розсудку моего (ч. 1, т. 1, 178), отъ року (ч. 6, т. 1, 132), зъ расту (ч. 6, т. 1, 273), вколо саду (ч. 1, т. 6, 387), съ того саду (ч. 6, т. 1, 388), сыра (ч. 1, т. 6, 138), сыра копъ две (ч. 1, т. 6, 649), сыра (ч. 6, т. 1, 366), сира (УВ, 57), з сего света (ч. 1, т. 1, 95), свѣта (ч. 1, т. 1, 96, 98), зъ сего свита (ч. 1, т. 1, 183), жадного скарбу (ч. 1, т. 1, 183), слѣду (ч. 6, т. 1, 183)

90), не могли слиду вивести (ч. 6, т. 1, 297), ставу (ч. 1, т. 1, 393, 474; ч. 1, т. 6, 162), всякого стану (ч. 1, т. 1, 31, 39, 402), вшелякого стану (ч. 1, т. 6, 161), стана (ч. 1, т. 6, 100), отъ суду (ч. 1, т. 1, 36), до котрого суду (ч. 1, т. 1, 47), изъ Стыра (ч. 1, т. 6, 161), изъ Стыра (ч. 1, т. 6, 161), аж до Стыра (ч. 1, т. 6, 161), ведлуг статуту (ч. 1, т. 1, 39, 32 і інші), страху (ч. 1, т. 6, 594; ч. 6, т. 1, 129), тестаменту (ч. 1, т. 1, 34), титулу (ч. 1, т. 1, 49), до торгу (ч. 1, т. 1, 155; ч. 1, т. 6, 161), тела моего (ч. 1, т. 6, 394), з форосту (ч. 6, т. 1, 201), зъ своего хворосту (ч. 6, т. 1, 397), водле фундушу (ч. 1, т. 1, 100), з хору (ч. 1, т. 6, 787), часу (ч. 1, т. 1, 9, 10, ч. 6, т. 1, 397), до того шпихлеру (ч. 1, т. 1, 341), шинку жадного (ч. 1, т. 1, 420), зъ ярмарку (ч. 1, т. 1, 391), ячменя (УВ, 58), іечьменя (ч. 1, т. 6, 299), ячменю (ч. 1, т. 1, 21, 53, 81), диншу ечменю (ч. 1, т. 6, 350, 1), немолоченого ечменя (УВ, 58), з ячменю (ч. 1, т. 6, 226), ячменю (ч. 6, т. 1, 205), 402, 506), ечменя (ч. 6, т. 1, 394).

б) приклади з ділових документів СБ: адамашку (XII, 14), до скончання в^кка (XI, 66), воску (XI, 46, 60, 63, 66, 106 і багато інших), гною (XI, 426), голоду (XI, 309), голосу (XI, 311), гороху (XI, 407, 409), гробу (XI, 383), до гробу (XI, 425), коло гробу (XI, 428), даху (XI, 456, 578), до двору (XI, 18, 2 р.), дзвона (XI, 433, 434, 667), од дзвона (XII, 141, 149), до звона (XII, 140), звону (XI, 422), з под звона (XI, 423), декрету (XI, 101), отъ долу (XI, 180), до дозору (XI, 72, 74, 182), дроту (XI, 470), дуба (XI, 439), за пул дня (XI, 438), запису (XI, 99), звичаю (XI, 193), зиску (XI, 471), едвабю (XII, 19), имб^кру (XI, 475) інвентару (XII, 96), подлугъ контракту (XI, 85, XII, 357), до каменя (XI, 60), листу (XI, 22, 24), з обозу (XII, 153), для ношення огню (XI, 396), ол^кю (XII, 358), паперу (XI, 37), от перевозу (XI, 448), коло плоту (XI, 421), от плоту (XI, 422), до плота (XI, 421, 422), до покосту (XI, 426, XII, 354), без жадного пожытку (XI, 92, XII, 471), у почитку року (XI, 303), от пояса (XI, 428), приходу (XI, 180, 322, 2 р.), для проробку (XI, 169), п^кску (XI, 444, 447, 451), из раю (XI, 329), и росходу (XI, 302, 2р.), рахунку (XI, 183), кромъ реестру (XI, 28, 83, 125), з саду (XI, 312), зъ сего св^кта (XI, 105), отъ склепу (XI, 90, 159), от сну (XI, 312, 331), без стыду (XI, 22), до столу (XI, 89), с того стогу (XI, 308), за пул стуса (XI, 473, 2 р.), иншого торгу (XI, 256), хворосту (XI, 440, вр., 441, 3р.), хвороста (XI, 441, 3 р.), фороста (XI, 441, 3 р.), до чину (XI, 88), цинобру (XII, 354)..

Обговорення вимагають деякі іменники.

Іменник дім частіше виступає з флексією -у: дому, проте рідко

з -а: дома, в літерній мові з -у, але по сьогодні в багатьох південно-західних (волинських) говірках поширена тільки форма з -а: дома.

Часто зустрічається форма двора і двору, така флексія узаконена в літературній мові з наголосом двора і двору.

Цікаво, що слово календар ще в XVI столітті виступало з флексією -у, як і більшість іншомовних запозичень, сьогодні можлива тільки форма з -а.

Від іменника лист більше поширена форма з -у: листу поруч рідкого листа, перша форма, мабуть, відбиває вплив польської мови, нині в літературній мові наступила диференціація — форма з -а: листя, але листу із збірним значенням (це зн. листя).

В південноволинських і наддністрянських говірках від іменника город, родовий відмінок з -а: города, ця форма свідчиться і у волинських книгах гродських, літературна мова знає тільки родовий відмінок городу.

Коливання у флексії родового відмінка спостерігаємо ще в іменниках: леса — лесу, закона — закону, ячменя — ячменю, стана — стану, плота — плоту, на тій же самій сторінці в документах СБ — хвороста//фороста — хворосту, але деякі іменники виступають тільки з флексією -а: свѣта чи свита, сыра. Сьогодні це коливання залишилось тільки за іменником ліс, всі інші вищезгадані слова знають флексію -у.

Іменник дзвін (предмет) також з'являється в пам'ятках то з флексією -а, то з -у, в літературній мові з флексією -а виступає тоді, коли він має значення конкретного предмета, коли ж з абстрактним значенням — тоді закінчення -у.

Іменники середнього роду з суфіксами -ен, -ат, -ят представлені в цих пам'ятках всього кількома прикладами: быдлѣты (ч. 6, т. 1, 44, 2р.), княжати (ч. 6, т. 1, 412, 2 р.), посередь тименя (ч. 1, т. 6, 265), дѣтѣты (ч. 1, т. 1, 241, 719), семени (ч. 1, т. 1, 284)..

Сюди треба віднести і прізвиська з суфіксом -еня, що досить були поширені на Волині і Білорусії в XVI і XVII ст. ст., такі прізвиська-прізвища зберігаються і сьогодні на згадуваній вище території.

Подаємо приклади з волинських книг гродських: у Євгена Панченяты (ч. 6, т. 1, 277), у Федора Гаченяты (ч. 6, т. 1, 403), у Федка Мекитеняты (ч. 6, т. 1, 402), у Тараса Фенчиняты (ч. 6, т. 1, 404), Ониська Филченяты (ч. 6, т. 1, 404), у Гаврила Наумченяты (ч. 6, т. 1, 404), у Сехна Евхименяты (ч. 6, т. 1, 404), у Грицька Ситниченяты (ч. 6, т. 1, 405), у Панаса Наумченяты (ч. 6, т. 1, 404), у Сехна Евхименяты (ч. 6, т. 1, 404), у Грицька Ситниченяты (ч. 6, т. 1, 405), у Панаса Наумченяты (ч. 6, т. 1, 404), у Данила Торесченяты (ч. 6, т. 1, 407), у Мартина Костюнченяты (ч. 6, т. 1, 407), у Труша Халченяты (ч. 6, т. 1, 436). Всі ці прізвиська утворені на взір іменників середнього роду типу курчення, собаченя, гусеня, родовий відмінок курченяты, собаченяты чи курченяты, собаченяты, отже за допомогою суфікса -еня (в род. в. -еняты//и), який якраз

і характерний для волинських говірок, наддністрянські ж говірки, за винятком слова зайченя, такого суфікса не знають, тут можливі тільки такі форми — кур'ї — кур'їти, кач'а — кач'їти і т. п. Щодо закінчення -а (з твердим чи м'яким попереднім приголосним), то співставлення з польською формою *cielcia*—*tel'at'a* вказує на можливість польського впливу.

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК ОДНИНИ

Іменники жіночого роду на -я і на приголосний в давальному відмінку однини в південних і центральних районах Львівщини, Тернопільщини та в прилеглих до Львівщини районах Дрогобиччини, як і в багатьох карпатських та закарпатських говірках, мають закінчення -и, напр.: гуспудїни||гуспудїни, землї, діни, спідницї, р'їлї, соли, к'їни//т'їни.

В північно-східних районах Львівщини — Бродівському, частково (їх північна частина) Великомоствському, Заболотцівському, Лопатинському, Олеському, Радехінському, районах — в цьому випадку закінчення -і: спідниц'ї, земл'ї, діні, рїл'ї||рул'ї.

Форми з -і виступають і в південноволинських говірках.

В наддністрянських говірках Тернопільщини, за винятком її північних районів, також поширені форми з -и.

Північну межу поширення форм місцевого відмінка однини іменників типу на землї К. Дейна визначає досить точно (див. § Місцевий відмінок). Це стосується також і давального відмінка однини.

Форми давального відмінка іменників чоловічого й середнього роду на -ови, -еви зустрічаємо в наддністрянських говірках вищезгадуваних областей. Зустрічаються ці форми в деяких перехідних говірках — Бродівському, Заболотцівському, Лопатинському, Олеському, Підкамінському, частково Великомоствському та Радехівському районах, а також зрідка в деяких районах Волинської області — Верба, Забороль, Гнідава, Смолигів — зустрічаємо форми давального відмінка однини з -ови: бат'кови, д'їдови, братови і т. п.

Якщо йдеться про Тернопільщину, то межу між формами -ови, -еви і -ові К. Дейна проводить в північних її районах, а саме ця межа йде на південь від с. Москалівка, далі на захід через с. Вижгородок¹⁾ — Олексинець — Лопушно. Проте автор в цьому випадку не дав точних відомостей, мабуть тому, що в північних районах Тернопільщини було автором досліджено небагато пунктів.

Досліджуючи говірки північних районів цієї області, ми зустріли форми з -ові, -еві досить далеко на південь від цієї межі, яку К. Дейна подав. Наприк.: — с. Чорний Ліс Збаразького р-ну.

В деяких перехідних говірках Львівщини, що суміжні з наддністрянськими, зустрічаються ще форми давального відмінка з -ові, форми — братуові, сїнуові ми знаходимо в говірці с. Йосипівка,

¹⁾ Помилково замість Вижгородок К. Дейна подав Вербовець, див. карту II і список місцевостей.

Одеського р-ну, в інших перехідних говірках тільки закінчення **-ови// -еви**. Закінчення **-ови// еви** характерне в цих говірках не тільки для іменників чоловічого роду — назв живих істот, воно (закінчення) поширене і на іменники чоловічого роду — назви різних предметів, а також на іменники середнього роду.

Звертає на себе увагу ще той факт, що в багатьох південних районах Львівщини та Тернопільщини, а також в північних районах Дрогобиччини закінчення **-ови** витіснило закінчення **-еви** в іменниках м'яких основ, останнє може виступати ще тільки в деяких іменниках.

В говірках — Вільхівці, Голдовичі, Кореличі, Новосілки, Словіта, Трибокінці — форми **-ови** найбільш поширені — кон'ови, жиенц'ови, кусар'ови, хлопц'ови, комсомол'ц'ови, пол'ови, серц'ови, військові, волокиві, вікнові, сиел'ови, збіжови, з'іл'ови, але болот'у, п'йєру, клачу.

Серед цих форм вирізняється форма болот'у, з м'яким **т'**, зафіксована в говірках Голдовичі, Кореличі, Устя, походить від початкової форми болот'е, тільки слово с'ін'і має закінчення **-і**, закінчення **-у** мають іменники середнього роду — п'йєру, клачу.

Подібні форми, але вже з уканням, ми знаходимо в пунктах — Гориславичі, Довгомостиська, Добряни, Каменобрид, Крукениця, Острів, Солонка В. Наведемо приклади: кувал'ови, кун'ови, шкл'ар'ови, жиенц'ови// -еви, хлопц'уви, кусар'ови, шкл'ір'ови, стуол'ар'ови, сьєкретар'ови, никл'ар'ови, болгаруви, пол'уви (пол'у), булотуви, с'інуови, перц'уви, сиел'ови, дулут'ови, пулутн'ови, війскуви, жітуви, пр'осуви, збіжуви, п'йєруни, йайц'єви, вікн'і.

В говірках — Гримайлів, Криве, Романівка — поруч форм з **-ови** зустрічаються в іменниках м'якої основи форми з **-еви**, в іменниках середнього роду поруч **-ови** зустрічаються форми з **-у**: кувал'ови, кон'ови, жиенц'єви, вижбіжикови (ц. зн. женцеві, але тільки в говірці с. Романівка), хлопц'єви, стілц'єви, долот'ови, полотн'ови, в'ол'скови, збіж'ови, йайц'єви, з'іл'ови//з'іл'у але пол'у, вис'іл'у, вікн'і.

В центральних та в деяких північних районах Львівщини і Тернопільщини іменники чоловічого роду м'якої основи більше зберігають закінчення **-еви**, іменники середнього роду знають паралельні закінчення **-у, -і**. Це ми спостерігали в пунктах: Андріївка, Віднів, Желдець, Озерна, Павлів, Сілець Беньків, Скварява, Устя, Хренів, Черниця, Чернилява — ковал'єви, кон'єви, жинц'єви, хлопц'єви, косар'ови//еви, стілц'ї// -єви, сиел'ови, і сиел'ї, болот'ови//болот'ї (але болот'у — Устя), долот'ови і долот'ї, полотн'ови//полотн'ї, військови//войску, йайц'ї//йайц'єви, але збіжу, пол'у, з'іл'у, вис'іл'у.

Перехідні говірки — Горбків, Йосипівка, Лопатин та південно-волинські знають закінчення **-ові// -еві**, для ім. середнього роду закінчення **-і**, наприклад: кувал'єві, кун'єві, жиенц'єві, хлопц'єві// -уві, кусар'єві, війскуві, але вікн'ї, сиел'ї, булот'ї, серц'ї, дулут'ї, йайц'ї, пулутн'ї, збіж'ї, з'іл'ї, вис'іл'ї.

Форми з -і в іменниках середнього роду утворилися на взір іменників жіночого роду першої відміни.

Іменники четвертої відміни мають кілька закінчень.

Найбільш поширеними є форми з -у — тил'ет'у, пац'ет'у, піс'ету, кур'іт'у, кач'іт'у, з м'яким приголосним т'. Ці форми сконцентровані в багатьох південних, центральних районах Львівщини та Тернопільщини, а також в північних районах Дрогобиччини і Станіславщини. Зафіксовані ці форми в пунктах — Андріївка, Арламівська Воля, Артишів, Базар, Борщовичі, Бродки, Віжомля, Вікна, Вел. Глибочок, Великогорожанка, Волків, Гадинківці, Гниловоди, Голдовичі, Головчиці, Гонятичі, Гориславичі, Гончарівка (Т), Городнича, Гримайлів, Гуштин, Дарахів, Джурин, Димівка, Добряни, Довгомостиська, Зав'язанці, Задвір'я, Залужжя, Запитів, Кимир, Колоденце, Козівка, Ковалівка, Кореличі, Коропуж, Коросно, Косовець, Крукениця, Кугаїв, Купчинці, Куропатники, Куткір, Лагодів, Липівці, Мавковичі, Міжгір'я, Молодинче, Мужилів, Нагірці, Новосілка, Піски, Переволоки, Підгайчики, Підгороддя, Плотича, Плотича (Великогл.) Повітис, Поториця, Рогізно, Романівка, Романівка (Вел.), Рудно, Скоморохи, Сілець Белзький, Солонка В., Старий Милятин, Сторона, Товсте, Трибоківці, Устя, Хлівчани, Чуловичі, Шибалин.

В цій же самій смузі, але в інших населених пунктах, виступають форми з твердим т — тиел'ету, пац'ету. Форми ці ми знаходимо в пунктах — Велика Березовиця, Галичанів, Забір'я, Загребелля, Каменобрид, Красносільці, Лісновичі, Лука, Малі Підліски, Мальнів, Наконечне І, Передбір'я, Петричі, Підгородне, Порудно, Поляна, Ріпнів, Річки, Рокити, Скоморохи, Хлівчани, Хренів, Ясницька.

З таким же самим закінченням, але в дещо іншій фонетичній оболонці, ми подибуємо форми пац'ат'у, тиел'ат'у — Грабова, Ходачка Велика; ти'л'ату, йагн'ату — Баворів, В'язова, Гончарівка, Залужжя, Кам'янка Нова, Кути, Мокротин, Нова Скварява. Ожидів, Скварява, Смільниця, Смолин; тил'ату//и — Туринка.

Форми тиел'ет'і, йагн'ет'і злокалізовані в західних районах Волинської області, зрідка в північних та центральних районах Львівщини та Тернопільщини, а саме в пунктах — Бубнів, Вільшаниця, Вузлове, Горбків, Гребінці, Грибовиця, Дальнич, Желдець, Заболотці, Йосипівка, Квасів, Кізілів, Козова, Литовеж, Лучиці, Малий Дорошів, Підгородне, Риковичі, Рожиськ, Старий Витків, Старий Милятин, Суходоли.

В північно-східних районах Львівщини, Тернопільщини та в районах південної Волині (східна її частина), а також в прилеглих до неї районах Ровенщини зустрічаються форми з -і: тил'ат'і, пурус'ат'і, субачат'і. Зафіксовані ці форми в пунктах — Барилів, Білоголови, Бонишин, Боратин, Бугаївка, Волчківці, Гнідава, Гончарівка (Зол.), Гранівка, Губин, Дітківці, Забороль, Зубільно, Козярі, Конюшків, Корсів, Кути, Дідилів, Лобачівка, Лопатин, Миколаїв, Накваша, Нове Село, Оглядів, Павлів, Пиратин, Пірванче, Плотича (Великоб.), Покровиця, Ситне, Сілець Беньків, Оморжів, Ста-

рий Почаїв, Старі Броди, Стоянів, Терпилівка, Теслугів, Тетевчиці, Топорів, Увин, Чаруків, Черниця, Ясенів.

Щодо походження цих форм, то форми тил'єту чи тил'єту//тил'ат'у//тил'ату — новіші. Утворилися вони на взір іменників середнього роду — жит'у, з'іл'у, можливо в цьому випадку не обійшлося також без впливу відповідних форм польської мови — sieleściu, jagnięściu.

Таке принуцнення видається нам перекопливим: форми типу тил'єту//ту компактно поширені в наддністрянських говірках Львівщини і Тернопільщини, а також в північних районах Дрогобиччини та Станіславщини, де були власне польські колонії.

Новішими також є форми — тил'єт'і//тил'ат'і, закінчення -і в цих формах аналогічного походження — вплив діяння форм давального відмінка однини іменників жіночого роду твердої основи типу руц'і, ноз'і.

Архаїчними слід вважати форми тил'єти, лушєти, йагн'єти, читил'ати, лушати, йагн'ати, перші, з переходом а в є в суфіксі, поширені в деяких західноволинських та в говірках південної Тернопільщини — Верба, Вістря, Задарів, Добровляни, Крухницьі, Торське, Хобултова, останні — в деяких говірках південно-східних районів Тернопільщини та зрідка в говірках Волині — Вішниця, Нижнє Кривче, Івано Пусте, Худиківці. Відомі вони також і багатьом північним говіркам — Билів, Голишів, Дерев'яне, Жуків, Клеванський район, Пересопниця, Ровенський р-н. Ровенсько-області.

В ряді говірок ми зустрічали паралельні форми, в деяких говірках одні іменники мають одне закінчення, інші іменники — друге.

І так, в пунктах — Дернів, Добротвір, Озерна, Рокітно, Старе Село, Струтень, Хлівчани, Черчик — подибуємо такі закінчення — тил'єтуви//тил'єту, пац'єтуви//пац'єту, йагн'єтуни//ту, кур'ітуви//ту; Лучиці, Ракобути — тил'єт'і//тил'єту, пац'єт'і//т'у, гус'єт'і//т'у; Юсипівка — тиел'ат'і//ту, -ові, пац'ат'і//ту, -ові; Махнівці — тил'єту, -і; Речичани — тиел'єту, але гус'іт'уви, йагн'єт'уви, пац'єт'уви; Добрянні — тил'єт'уви, пац'єт'уви, але кур'іт'у, кач'іт'у; Глиниці, Городниця, (Ск.) Настасів, Острів, Шегині — тил'єт'уви//т'у, йагн'єт'уви//т'у; В'язова — гус'ат'у, але тил'аткуви, пац'аткуви; Монилівка — тиел'ату//ови//і, ц'упату//ови//і.

Спорадично трапляються форми з -ови, а навіть -иви. В говірці сс. Івано-Бірки, Лисиничі, Любінь В., Полюхів В., Руданці знаходимо форму — тил'єт'уви, пац'єт'уви, кур'іт'уви, в говірці с. Воля Добростанська — тил'єтуви, с. Криве Козівського р-ну, Тернопільської області — тил'єт'ови, пац'єт'ови, і т. п., а в говірці с. Іванків, Скала Подільського р-ну, Тернопільської обл. — тил'єт'иви, пац'єт'иви і т. п. Закінчення -иви, на нашу думку, виникло під впливом таких іменників як поливи, сонциви, де неаголошене е вимовляється як и.

І тільки в деяких говірках південної Волині зустрічається фор-

ма з **-ові** — Свинюхи Локачівського р-ну Волинської обл.—тил'є-туові, пурус'єтоуви, йагн'єтові.

Отже, форма давального відмінка цих іменників, зберігаючи суфікс **-ат. -ят**, тільки в деяких західноволинських та наддністрянських (Тернопільщина) говірках зберігають архаїчне закінчення **-и**, інші говірки знають вже новіші закінчення **-у, -і, -ови, -ові, -иви**, перенесені сюди, чи то з першої чи то з другої відміни.

В цих говірках ми не зустрічали форм типу тил'ови, пурус'ови без суфікса **-ят**, які відомі деяким подільським говіркам (напр. с. Котюжани Мур-Куриловецький р-н Вінницька обл.).

Іменники середнього роду з суфіксом на **-ен-** мають по говірках також різноманітні форми.

Закінчення **-у** — вімн'у//вімн'у//в'іун'у, с'імн'у поширені в багатьох наддністрянських та перехідних говірках — Баворів, Борщовичі, Вербляни, Віжомля, Вузлове, Горбачі, Гориславичі, Дарахів, Дітківці, Добротвір, Желдець, Залужжя, Конюшків, Кросно, Малі Підліски, Монилівка, Настасів, Нивниці, Нова Скварява, Ожидів, Озерна, Підгайчики, Пониковиця, Речичани, Річки, Рокити, Романівка, Сихів, Сілець Белзький, Смільниця, Трибоківці, Хмелівка, Чаниж, Шегині; вімйу, племйу — Мавковичі.

Форми вімн'і//вімн'і, с'імн'і — знаходимо в основному в говірках Волині і перехідних, а також зрідка в наддністрянських говірках — Борочиче, Війниця, Губин, Запитів, Зубілно, Йосипівка, Квасів, Козярі, Крухиничі, Малий Дорошів, Новосілка, Пірванче, Ріпнів, Старий Витків, Скоморохи, Струтець, Чуловичі; вімін'і — Горбків; вімйі, с'імйі — Гребінці, Ріпнів, Чаруків.

Зрідка виступають в деяких західноволинських і наддністрянських форми з **-уви**—вімн'уви, с'імн'уви — Верба, Забороль, Смолигів, Ямна Горішня; вімн'уви, с'імн'уви — Свинюхи; с'імн'уви — Острів; с'імнив'і — Лопатин.

В говірках — Боратин, Грибовиця, Горбків, Колоденце, Старий Милятин, Суходоли знаходимо форми — вімиен'і, с'імеин'і. Зрідка вімини — Вільшаниця В., Забір'я, Задвір'я, Куткір, Рудно.

Зустрічаються інколи і паралельні форми — т'імн'у//т'імн'уви, вімн'у//вімн'уви — Коцурів.

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК ОДНИНИ

Форми орудного відмінка іменників жіночого роду першої і третьої відміни в наддністрянських говірках досить різноманітні. На північ від лінії Рава Руська — Магерів—Брюховичі—Глиняни—Золочів, це у Львівщині, а в Тернопільщині К. Дейна цю лінію проводить по таких населених пунктах, ідучи із заходу на схід: сс. Гукалівці—Мшана—Острашівці — дещо на північ від Плотич—Лозова—Русянівка — Смиківці — Чернелів Руський—Куйданці—Супранівка—Підволочиськ, отже, на північ від цієї лінії поширені арха-

ічні форми — ойу//ейу — водоюу, зиємлейу, на південь новіші — водобу, зимлейу, водом, зиємлем, зрідка водобойу, зиємлейобу.

В районах стику форм водоюу — водобу зустрічаються паралельні форми з -ойу і -оу, а це зафіксовано в пунктах—Забір'я, Запитів, Кам'янка Нова, Підгайчики.

Щодо форм типу руком, нугом, то на Львівщині вони зрідка виступають, в основному в західних її районах, в пунктах — Залужжя, Порудно, Сихів, Тучапи, Чернилява, Ясницька, а в Тернопільщині вони сконцентровані в деяких центральних і східних районах. Територію поширення цих форм К. Дейна визначає так: починаючи від Підюлочиська на південний захід через Хмелиська, звідси на північний схід до Каменок, далі на захід через Куйданці, Чернелів Руський, Смиківці, звідси на північ через Супранівку до Лозової і звідси знов на південний захід луком, не доходячи до Озерної, повертає лінія на південний схід через Покропивну, Домаморич, звідси, на південь через Чорторию, Дарахів, далі дещо на південь від Кобиловолоків, залишаючи на півдні Яблонів, на схід проходячи мимо Самолусівців до бувшого польського кордону (на північ від Гусятина). Проте форми — руком, доробом, як показують наші матеріали, поширені ще за територією, zakresленою К. Дейною, відомі вони деяким говіркам Заложцівського р-ну, а саме в говірці с. Монилівка. Ось приклади: руком, нугом, господиєм, спідницею, робітницею, солем, т'інею. і т. п.

В науковій літературі є кілька думок з приводу утворення форм з -ом// -ем.

Одні¹⁾ вважали, що форма типу руком даніша від форми рую і що остання розвинулась із форми руком. В доказ цього вказувалась сербська мова, де ще в записях з XIII ст. зустрічались такі форми, існують вони і тепер в сербській мові.

Інші вважали²⁾, що ці форми новіші, і що виникли вони під впливом відповідних форм іменників другої відмінн. Л. А. Булаховський³⁾, як можна судити з його висловлювання мимохідь, теж додержується цієї думки.

Форми з -ом в іменниках ж. р. зустрічаються компактно в південно-східних районах Тернопільщини, де були численні польські колонії, і в західній Львівщині, і в Лемківщині, можливо, що на утворення форм руком, ногом могла впливати до деякої міри і польська мова, вимова «кресова» — ногом, вodom, могла послужити містком при утворенні цих форм. Цікаві дані щодо цих форм ми знаходимо у Янова. У говірці, яку Янів описує загальнопоширеними тут є форми орудного відмінка на -оу//еу, проте іменники чоловічого роду на -а -я, в орудному відмінку однини мають закінчення -ом: з дружбом, з музіком з сєн'дз'ом.

1) Miklosich, Vtrgl, Gram. 1². 434.

2) О. О. Шахматов, Короткий нарис історії укр. мови, К., 1922, стор. 75.

3) З історичних коментарів до української літературної мови. Особові та зворотний займенники. Мовознавство т. X, 87.

Цей факт дуже показовий, можливо, отже, що закінчення **-ом** спочатку появилoся в іменниках чоловічого роду на **-а, -я**, а згодом воно перенеслося і на іменники жіночого роду.

Щодо форм типу **рукóйю, душóйю**, то К. Дейна таких форм на Тернопільщині не знайшов, деякі ж діалектологи приписували ці форми окремим говіркам Тернопільщини. Зустрічаються ці форми зрідка в говірках Львівщини - - Поляна Поморянського р-ну.

Цікаві дані дають матеріали про поширення закінчення іменників твердих основ на м'які. В науковій літературі дуже загально про це говорилось, одначе, як нижче побачимо, ця тенденція — поширення закінчення твердих основ на м'які — не однаково діє.

Цікаву картину розподілу цього змішання ми маємо в різних говірках. Явище це ми можемо спостерігати лише тоді, коли ми співставимо іменники чоловічого, середнього, причому не тільки іменники типу **поле**, але іменники типу **збіжжя, зілля** та іменники жіночого роду.

По говірках ми знаходимо кілька типів, одні говірки зберігають більш давній стан — закінчення **-ейю, -ем** що сильно держиться в іменниках м'яких основ, інші зберігають його тільки в іменниках жіночого роду, є ще й такі говірки, які знають один тип — закінчення **-ом**.

Звичайно, що крім цих виразних типів, по говірках зустрічаються різні змішані типи. Проілюструємо це на конкретному матеріалі з різних говірок.

По деяких перехідних говірках — Горбаків, Желдець, Лопатин — зберігається давній тип — закінчення **-ем, ейю** — **кунём, жинцём, кур'інцём, стіл'цём, вугнём, ск'іпцём, збіжим, вис'іл'ім, сонцем, йайцём, гуспудінейю, спідницейю, дулонейю, знемлейю, мейжейю, ночейю, солейю, т'інейю**.

Подібні форми, тільки з **-еу** в іменниках жіночого роду знаходимо в говірці с. Бишків Магерівського р-ну Львівської обл: **гуспудінеу, землєу, ночеу** і т. п.

Відхилення від цього типу ми зустрічаємо в говірці с. Віднів Куликівського р-ну Львівської обл., іменники чоловічого і середнього роду м'якої основи зберігають **-ем, -ім (ем)**, закінчення **-ом** мають іменники на **-р, -й**: **кунём, жинцём, полєм**, але **сеікрєтаром, злód'ійом, вул'ійом і кóрцом**, іменники жіночого роду м'яких основ одержують **-ейю**: **миежейю, ночейю** і т. п.

В говірці с. Струтень іменники чоловічого і середнього роду **-ю** основ зберігають послідовно **-ем// -ім** — **кувалём, кунём, хлòпцєм, кур'інцём, скіпцём, вис'іл'єм, з'іл'ім, п'ір'ім**, іменники жіночого роду мають змішаний тип, з перевагою закінчення **-ейю// -ийю**, наприклад: **гуспудінийю, спідницийю, дулòнейю, ночийю**, але **межóйю, земл'óйю**.

Змішаний тип в іменниках чоловічого, середнього і жіночого роду знають говірки — **Красносільці, Махнівці** — **кур'інцём, ск'іпцём, стіл'цём**, але в іменниках чоловічого роду на **-р, -й** та в імен-

кениця; зимл'оу, душ'оу, долон'оу, кирниціу, но́чиу — Настасів, Черчик.

Цікавий розподіл закінчень **-ом**, **-ем** ми знаходимо в говірці с. Чернилява. Іменники чоловічого і середнього роду, за винятком іменників середнього роду з суфіксом **-ьє**, мають закінчення — **-ем** в орудному відмінку, іменники з суфіксом **-ьє** — мають закінчення **-ом//ум**. Наведемо приклади: кун'ем, жін'цем, стіл'цем, кур'ін'цем, стул'ар'ем, ск'іп'цем, вугн'ем, пол'ем, дулоним, миж'ем, зим'лем, но́чим, роуб'ітнице'ем, але вис'іл'ом, з'іл'ум, збіжум, п'рійум.

Подібний тип закінчень ми зафіксували в говірках деяких південних районів Тернопільщини — Скала-Подільському (Гуштин), Борщівському (Верхняківці), Чортківському (Свидова), Буцацькому (Переволоки), тільки в іменниках жіночого роду закінчення **-оу//еу**: меж'оу, спідниц'оу, шпещиц'оу, господин'еу та з'іл'ом, збіжом, вис'іл'ом, але кон'ем, пол'ем і т. п.

В говірці с. Монилівка Заложцівського р-ну Тернопільської області маємо дещо інший змішаний тип: іменники чоловічого роду на **-р** і іменники середнього роду з суфіксом **ьє** одержують закінчення **-ом**, всі інші іменники чоловічого і середнього роду **-ем**, іменники жіночого роду з основою на шиплячий **-** закінчення **-ом**, всі інші **-ем**. Подамо приклади: кон'ем, жечн'цем, кор'їни'ем, ск'іп'цем, сон'цем, вугнем, але ст'ол'аром, збіжом, піром, з'іл'ом, вис'іл'ом, господин'ем, сп'іднице'ем, долон'ем, але меж'ом, но́чом. Подібне явище ми відмічали й в говірці с. Загребелля Зборівського району: кун'ем//ом, пол'ем, товаришом, збіжом, п'рійом, зим'лем, дулон'ем, але студн'ом, к'ерниц'ом, душ'ом, сол'ем, але т'ін'ом, маз'ом і ма'стем.

Проте є говірки, що знають тільки один тип — закінчення **-ом**. Таку уніфікацію форм ми зустрічаємо в говірках Тернопільщини — Гримайлів, Вікна, Лучківці, Панасівка, Скоморохи (т), Товсте (Гр.), Велика Ходачка — ковал'ом, жиен'ц'ом, скопц'ом, збіжом висс'іл'ом, піром, п'ол'ом, господин'ом, спідниц'ом, долон'ом, м'ежом, зи'емл'ом, душ'ом, сол'ом, т'ін'ом.

Така уніфікація форм наступила тому, що тут іменники жіночого роду мають закінчення **-ом**. Серед іменників третьої відміни заслуговує на згадку іменник *мати*. Цей іменник майже не виступає в наддністрянських говірках, його заступає іменник *мама*, проте у південноволинських говірках він ще у широкому вжитку, в орудному відмінку закінчення **-о́йу//у́йу** — *ма́тиро́йу//ма́тиру́ю*.

Досить багато варіантів знаходимо в орудному відмінку іменників четвертої відміни.

Форми тил'ам, курч'ам, йагн'ам, порос'ам//пурус'ам поширені в північно-східних районах Львівщини — Бродівському, Буському (його східна частина), Заболотцівському, Лопатинському, Олеському (його північна частина), Підкаміньському, Радохівському (його східна частина) частково Краснянському (Скварява), в північних та в деяких південно-східних районах Тернопільщини — Зо-

ложцівському, Збаразькому, Новосільському, Почаївському та в Борщівському (Нижнє Кривче), Мельнице-Подільському (Горошова, Пусте Йване, Худиківці), а також в південноволинських говірках — на схід від лінії Війниця — Локачі—Свинюхи—Підбеззя — Стоянів.

Фонетичний варіант цих форм — тил'єм, луш'єям, йагн'єм, — подибуємо в говірках західної частини Волинської області, в деяких говірках Львівщини та в говірках деяких південних районів Тернопільщини — Андріївка, Бубнів, Велика Вільшаниця, Вістря, Галичанів, Горбачі, Горбків, Дальнич, Добровляни, Заболотці, Задвір'я, Квасів, Коцурів, Лука, Лучиці, Махнівці, Миколаївка, Новосілка (Зол.), Новояричів, Підгородне, Поляна, Поториця, Осташівці, Рокити, Старий Витків, Скоморохи, Хобултова, Ясницька.

Найбільш поширеним в говірках Львівщини, Тернопільщини, Дрогобиччини та Станіславщини (в районах, положених на північ від Дністра) є форми на -ом -ум, з суфіксом -ет (-ат), причому кінцевий суфікс -т зустрічається то твердим, то м'яким. Форми — тил'етум, йагн'етум, луш'етум — зафіксовані в пунктах — Артишів, Забір'я, Залужжя, Івано-Бірки, Каменобрид, Лисиничі, Малі Підліски, Мужилів, Порудно, Ріпинці, Рогізно, Рокитно, Старе Село, Хлівчани, Черчик, Шибалин, а в пунктах — Верхняківці, Гребінці, Колоденце, Малий Дорошів, Монилівка, Петричі — знаходимо ці самі форми, але без укання — тил'етом, йагн'етом. В зоні, де переходу а в е, і нема, зафіксовані ще форми — тил'атом, йагн'атом. Такі форми відмічено в пунктах — Йосипівка, Мокротин, Мужиловичі, Нова Скварява.

З м'яким -т — тил'ет'ом, йагн'ет'ом, пац'ет'ом — знаходимо ці форми в пунктах — Велике Поле, Велика Сушиця, Гадинківці, Гниловоди, Головчинці, Гончарівка, Гримайлів, Голдовичі, Городниця, Гуштин, Дарахів, Димівка, Залужжя (Ст.), Зав'язанці, Зубрець, Зоротовичі, Кінашів, Конюшки, Кореличі, Криве (Козл.), Куропатники, Купчинці, Настасів, Новосілки, Острів, Переволока, Підгайчики, Повітно, Рожиськ, Романівка, Романівка (Великоб.), Словіта, Сторона, Товсте, Трибоківці, Хмелівка, Устя, Чагрів. Їх фонетичний варіант — з уканням — тил'ет'ум, пац'ет'ум// -уом подибуємо в пунктах — Борщовичі, Болозів, Віжомля, Губичі, Добряни, Довгомостиська, Запитів, Косовець, Коронуж, Кросно, Крукениця, Липівці, Мавковичі, Малий Люлін, Нижанковичі, Речичани, Рогізно, Сихів, Тишковичі, Тучапи, Чуловичі, Шегнії. І тільки в деяких говірках — Завадів, Смолин, Туринка — ми знаходимо форми — тил'атим// -ом, лушатим// -уом, йагн'атим// -ом, Іванків, Чернилява — тил'ат'им, лушатим: Задарів, Руданці, Свидова, Сілець Белзький — тил'етим, йагн'етим, а в західній частині Львівщини і Дрогобиччини — Глиниці, Мальнів, Передбір'я ще форми — тил'етим// -ім, лушетим// -ім. В зоні стику двох різних форм спостерігаємо паралельні форми — тил'ем—тил'ет'ум, йагн'єм—йагн'ет'ум — Дернів,

1) Оп. cit., стор. 74.

тил'ем—тил'етим, йагн'ем—йагн'етим — Желдець, тил'ем—тил'етом, йагн'ем—йагн'етом — Куткір; тил'етум, луш'етум, пац'ем, кур'ім, піс'ем — Загребелля, Струтенъ

Спостерігаються по деяких говірках, а ми це відмічали і раніше (див. родовий відмінок), занепад системи цієї відміни і перехід до другої відміни, наприклад в говірці с. Повітно існують ще форми тил'ет'ом, луш'ет'ом, але вживаються тільки форми кур'ітком, гус'ітком, в говірці В'язова зафіксовані форми — тил'аткуом, луш'аткуом.

Верхратський у говорі батюків (стор. 47) відмітив тільки одну форму — з **-етом**: тел'етом, к'уратом, горн'етом, про інші форми не згадує Верхратський.

Я. Янів¹⁾ подає форми — тел'ет'ом, кач'іт'ом, пап'ет'ом (транскрипцію змінюю), причому відмічає як рідкі форми — тиел'етим, вй'рчитим (ц. зн. мішечок).

Відносно утворення цих різних форм слід сказати, що форми типу — тиел'ам//—ем утворилися від основи називного відмінка, форми ж тиел'етом//—'ет'ом//—'ет'ум//—'стум зберігають суфікс **-'ет//-'ат**, закінчення **-ом** тут за взірцем іменників типу — дерев'ом, вікном, в сильно укаючих говірках — тиел'етум//—'ум. Форма тил'етим//тил'атим сходить на найдавніші — тил'етем.

МІСЦЕВИЙ ВІДМІНОК ОДНИНИ

Форма місцевого відмінка однини іменників жіночого роду м'якої основи в південноволинських говірках така ж, як і в літературній мові. Таку ж форму — закінчення **-і** в цьому відмінку знають і деякі говірки західних районів Львівщини та Дрогобиччини — Глиниці, Шегині, які входять до надсянських говірок. Проте закінчення **-і** в цих говірках за своїм походженням не тотожне з таким же закінченням у південноволинських говірках. В останніх — це явище, як відомо, аналогічного порядку — вплив форм місцевого відмінка твердої основи, в говірці Шегині (як і взагалі в надсянських) — це збереження **-і** — рефлексу давнього **-и**, тут ще зберігається розрізнення **и** і **ы**, напр.: на з'імл'і, на спідніці, на дул'оні.

В наддністрянських говірках Львівщини, Тернопільщини та Дрогобиччини, як і в багатьох карпатських говірках, іменники м'якої основи першої відміни мають закінчення **-и**, наприклад на зиємліє, на дул'оні, на спідниці, на віуци, в к'єрніци. Межу поширення цих форм на Львівщині можна визначити поки ще приблизно, а саме — Хлівчани—Кам'янка Бузька—Чаниж—Йосипівка—Пониковиця — Дітківці, отже, за винятком таких районів — Бродівського—Олеського, його північної частини, Лопатинського, північної частини Радеківського, Сокальського. Щодо Тернопільщини, то К. Дейна визначає межу поширення цих форм досить точно: Манайв—Білоголови—Мшанець—Доброводи—Лозова — Шляхтинці — Романівка—Полупанівка—Іванівка коло Скалату¹⁾.

1) Див. карта II (Podolsko-Wolyńskie pogranicze językowe T. 1938).

В іменниках чоловічого та середнього роду другої відміни місцевий відмінок в наддністрянських говірках може мати такі закінчення — **-и, -і, -у, -ови, (-єви)**.

Форми місцевого відмінка однини іменників чоловічого та середнього родів в наддністрянських говірках цікаві своєю різноманітністю, один і той же іменник в окремих говірках може виступати з різним закінченням, яке не співпадає з тією формою в літературній мові.

В іменниках чоловічого та середнього родів м'якої основи найбільш поширеним закінченням виступає **-и**, менш поширені закінчення **-у, -ови// -єви**.

В іменниках знов типу жит'є, вис'іл'є майже виключно поширено закінчення **-у**. Іменники на **к, г, х**, мають знов свої особливості, тут ширше, ніж в літературній мові, є зак. І з чергуванням **к, г, х, з ц, з, с**, наприклад, в літературній мові можлива тільки форма в снігу, тоді як по говірках часто зустрічається в с'н'із'і.

Ці форми типу на коні, в с'н'із'і сягають в далеку давнину, вони надають цим говіркам певної своєрідності, архаїчності. Нижче ми розглядатимемо певні іменники за групами, причому кожний іменник покажемо в різних його говіркових формах.

Форму на бóхунци//бóхонци зустрічаємо в таких пунктах Банюнин, Добряни, Желдець, Кореличі, Монилівка, Нова Скварява, Озерна, Острів, Піски, Старий Яричів, Черчик, Ясенів, форма на бóхан'ц'у// -і зафіксована в говірці с. Йосипівки, на бóхон'ц'у — Гримайлів, Струтень, зрідка — Волків, Романівка — на бóхун'ц'ови, в говірці Віднів — на бóхунц'єви. І тільки в перехідних говірках подибуємо форму на бóхонц'і//на бóхунц'і — Дітківці, Соколівка, Старий Витків, Сілець Беньків, Чорний Ліс, а також в деяких південноволинських (крім західноволинських, де цього слова нема), але з відмінним наголосом — на бóхон'ц'і.

Форма на вугні — гуріт йак на вугні — записана в пунктах — Андріївка, В. Березовиця, Бишків, Банюнин, Бродки, Віднів, Волків, Добряни, Желдець, Кореличі, Кугаїв, Монилівка, Ожидів, Піски, Романівка, Сілець Белзький, Старий Яричів, Старий Милятин, Туринка, Устя, Чернилява, Ясенів, зрідка форма на вугн'у — Міжгір'я, Печенія, Солонка В., в деяких перехідних ще на вугнєви — Двірці, Соколівка; на вугнєві — Лопатин, в інших перехідних говірках — Дітківці, Добротвір Черниця, а також в південноволинських говірках (не подаємо назв пунктів, бо це загально поширено) — на вугн'і.

Подібні форми має слово гарниц, форма гарци зафіксована в пунктах — Бишків, Віднів, Добряни, Острів, Піски, Старий Яричів, Черчик, Ясенів, зрідка в гарцу — Каменобрид, в гарц'у — Добряни. Форма в гарциви//в гарцови зустрічається в деяких перехідних говірках — Добротвір Желдець, Монилівка, деякі південново-

линські говірки знають форму в гарц'уви//гарцуві — Горбків, Грибовиця, Лопатин, в більшості південноволинських говірок відома форма в гарці, а також в деяких наддністрянських — Волків, Міжгір'я.

В багатьох наддністрянських говірках — Андріївка, Бишків, Віднів, Добряни, Добротвір Красносільці, Липівці, Міжгір'я, Монилівка, Озерана, Солонка В., Сілець Белзький, Старий Милятин, Черниця поширена форма на зайц'уви//на зайцевви, зрідка — Желдець, Острів, Поляна, Старий Яричів, Чернилява, Ясенів — на зайаці; форма на зайці відмічена нами в пунктах Волків, Кореличі, Піски, Черчик. Південноволинські говірки знають новішу форму — на зайці, по деяких, головню в західноволинських говірках, ще на зайц'уви//зайцевві. В пунктах — Йосипівка, Каменобрид, Новосілка, Романівка, Устя, Ямна Горішня — зафіксовано на зайц'у//на зайац'у.

Досить поширеною в наддністрянських говірках є форма на йайці, відмічена в пунктах — Велика Березовиця, Добряни, Желдець, Йосипівка, Монилівка, Озерна, Романівка, Сілець Беньків, Струтець; з таким же закінченням, але з дещо іншою фонетичною оболонкою є форма на ййці, відмічена в пунктах — Острів, Чернилява, Устя, рідко — на ййці, — Черчик, Ямна Горішня. Форми на йайц'у — спорадичні, відмічені в Гримаїлові, Добрянах. Південноволинські і перехідні говірки — Горбків, Лопатин, Півранче, Старий Витків — знають форму на йайці.

Форма в йачмєні виступає в основному в наддністрянських і деяких перехідних говірках, а саме в пунктах — Андріївка, Банюнин, Велика Березовиця, Віднів, Вільхівці, Волків, Голдовичі, Добротвір, Добряни, Желдець, Застіноче, Кореличі, Крукениця, Міжгір'я, Монилівка, Новосілка, Печенія, Поляна, Романівка, Сілець Белзький, Туринка. Із цією формою конкурують в деяких перехідних і наддністрянських говірках ще такі форми як: на йачмєниви і в йачмєн'у, першу форму знаходимо у таких пунктах — Добротвір, Кугаїв, Соколівка, Старий Милятин, Ясенів, на йачмєнуви — Двірці, останню — на йачмєн'у відмічено в пунктах — Бродки, Добряни, Піски, Солонка В. Південноволинські і деякі перехідні говірки, як наприклад Баворів, Дітківці, Старий Витків, Конюшків, Козова, Черниця — знають тільки форму в йачмєні. Остання відома також і в надсянських говірках — Дармолівка, Шегині, одначе фелксія — і в цих говірках іншого походження (збереження давнього і).

В наддністрянських і деяких перехідних говірках — Андріївка, Баворів, Бишків, Бродки, В. Березовиця, Волків, Вільхівці, Голдовичі, Дармолівка, Добряни, Желдець, Застіноче, Козова, Крукениця, Кореличі, Кугаїв, Любін В., Міжгір'я, Новосілка, Озерна, Острів, Печенія, Піски, Поляна, Романівка, Сілець Белзький, Старий Яричів, Туринка, Устя, Чернилява, Ясенів відмічена форма на к'інці, зрідка виступає форма на к'інцеви — Двірці, Добротвір, Красносільці, на кінц'ови — Соколівка. В деяких перехідних говірках — Дітківці, Хмільове, Черниця, а також в усіх південноволинських

говірках, тому не вказуємо населених пунктів, форма на к'інці. Зрідка в Сокальщині — Стенятин — на кінців'ї.

Форми на куні//на коні — наддністрянські, зафіксовані в пунктах — Бишків, В. Березовиця, Віднів, Добряни, Йосипівка, Кореличі, Липівці, Монилівка, Острів, Озерна, Романівка, Солонка В., Струтець, Торське, Тучани, Устя, Худиківці, Чернилява. У південно-волинських говірках відомі новіші форми на кун'ї//на кон'ї, на кунав'ї, на кунів'ї, останні дві форми поширені в Сокальському районі — Лучиці, Скоморохи, а також в районах західної Волині — Бубнів, Грибовиця, Заболотці, Суходоли, Хобултова. У деяких перехідних говірках — Ясенів — на коніві.

В різноманітній формі і з різною фонетичною оболонкою виступає по говірках іменник кук'іл'. В деяких наддністрянських говірках — Андріївка, Желдець, Острів, Старий Милятин, Старий Яричів — місцевий відмінок має форму — на кук'іли; Озерна — на коколи; однак форма на -у — кук'іл'у більш поширена, зафіксована ця форма в пунктах — Віднів, Кугаїв, Печенія, Ясенів; на кукул'у — Солонка В.; на кокіл'у — Бишків, Добряни; на кукол'у — Сілець Белзький, форма на кук'ілеві відмічена в пунктах — Двірці, Ожидів. Форма на кук'іл'ї зустрічається в південноволинських говірках, зрідка в наддністрянських — Красносільці: на кок'іл'ї — Туринка; на кук'іл'ї — Кореличі.

В говірках — Бишків, Віднів, Глиниця, Дернів, Добровляни, Добряни, Жуків, Кореличі, Липівці, Нова Скварява, Соколівка, Солонка В., Тучани — відома форма — на поли, в говірках — Висоцько, Устя — на поли і на пол'у, форма на пол'у зафіксована в основному в перехідних говірках — Гримайлів, Йосипівка, Криве (Ск.), Накваша, Сілець Белзький, Струтець, Чашиж, Ясенів. Форма на пол'ї, зрідка на поли, поширена в південноволинських говірках, тому не будемо вказувати населених пунктів, а також в деяких перехідних — Пиратин, Старий Витків, Смержів.

Різну фонетичну оболонку має по говірках також іменник рѣм'ін'. В пунктах — Бишків, Віднів, Двірці, Желдець, Каменобрид, Поляна, Старий Милятин, Старий Яричів, Туринка відмічена форма на рѣмини; форму на римені зустрічаємо в говірках — Банюнин, Бродки, Волків, Кореличі, Міжгір'я, Монилівка, Новосілка, Піски, Озерна, Романівка; на римені — Ожидів; на румѣни — Черчик. Форму на римѣну подибуємо спорадично, її знають говірки — Добряни, Печенія, Солонка В., Старий Витків, Ясенів. В деяких перехідних говірках — Дітківці, Черниця — зустрічається форми — на рѣмиен'ї, деякі наддністрянські знають ще форму — на римені — Йосипівка, Кугаїв, Махнівка: на римѣниві — Лопатин. Для південноволинських характерні форми на рамен'ї, зрідка в західній частині Волинської області ще — на рамен'уві.

В наддністрянських говірках — Банюнин, Бродки, Баворів, Вільхівці, Волків, Голдовичі, Добряни, Дармолівка, Желдець, Козова, Любінь В., Міжгір'я, Монилівка, Новосілка, Озерна, Острів, Піски, Романівка, Старий Яричів, Старий Милятин, Сілець Белзький,

Сілець Беньків, Струтець, Туринка, Чернилява, Ясенів — зустрічається форми на ст'іл'ц'ї, в надсянській (Шегині), по деяких перехідних, а також у південноволинських говірках — на стіл'ці, зрідка в деяких наддністрянських — Гримайлів, Крукениця, Устя, Черчик — на стіл'ц'ю. Форма на стіл'ц'єви у таких перехідних говірках — Двірці, Дітківці, Добротвір; на стіл'ц'ови — Соколівка.

Іменник тиждень в місцевому відмінку однини в багатьох наддністрянських говірках може мати форму на тїжни і на тижні, з різним наголосом. Цікаво те, що в деяких говірках — Острів, Городок — смислорозрізняючу роль виконує наголос — форма на гіжни (це зн. в будь-який день), на тижні (в будній день), в інших говірках такого розрізнення нема. Форма на тїжни (із наголосом на основі) зафіксована в пунктах — Велика Березовиця, Віднів, Вільхівці, Голдовичі, Желдець, Козова, Монилівка, Нова Скварява, Озерна, Печенія, Піски, Струтець, Чернилява, Ясенів, а в пунктах — Волків, Горбків, Липівці, Міжгір'я, Острів, Романівка, Сілець Белзький, Устя — на тижні (із наголосом на закінченні). В деяких наддністрянських говірках — Гримайлів, Каменобід, Крукениця, Новосілки, Ямна Горішня — зустрічаємо форму — на тиж(д)н'у, зрідка — Корелич ще — на тїжи'ови, а в деяких перехідних говірках — Двірці, Добротвір, Соколівка, Туринка — на тижниви. Південноволинські і деякі перехідні говірки знають тільки — на тижні.

Ми привели достатню кількість іменників чоловічого і середнього роду м'якої основи в формах місцевого відмінка. Наддністрянські говірки, отже, послідовно зберігають в іменниках чоловічого і середнього родів м'якої основи закінчення -и, рідше -у, перехідні говірки в одних випадках тяжіють до наддністрянських, в інших — до південноволинських, де закінчення -і — загально поширене.

В деяких західноволинських та перехідних говірках появляється в місцевому відмінку флексія -єві, -єви, -єви, перенесена з давального відмінка, перша — південноволинська і зрідка в перехідних, останні — в перехідних, що межують з наддністрянськими.

Окремо слід розглянути іменники середнього роду на -'є типу вис'іл'є, збіже.

Спостереження Я. Янова про те, що іменники середнього роду типу вис'іл'є в наддністрянських говірках приймають в місцевому відмінку закінчення -у, підтверджується нашим матеріалом. Форми місцевого відмінка висіл'у//вісіл'у, збіжу, з'іл'у, жит'у, пудвіру характерні для наддністрянських говірок Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини, (за винятком її північних районів), Станіславщини (райони над Дністром), тому не будемо вказувати населених пунктів, бо це явище загальнопоширене, ми лиш вкажемо на ті відхилення, які зустрічаються в деяких перехідних говірках, наприклад в говірці с. Добротвір зустрічається форма місцевого відмінка однини з -єви, -єви, наприклад: збіжуєви, піруєви, з'іл'єви. Форму в збіжі зустрічаємо в говірці с. Черник; форму — на вис'ілі — Красносільці; на пудвіри — Бродки, Волків; на п'єри — Піски.

Іменник піру//п'єру, п'їру, як бачимо, виступає в різних фоне-

тичних варіантах, форма в пйєр'і відмічена в основному в перехідних говірках — Віднів, Дітківці, Йосипівка, Луциці, Розділ, Стенятин, Туринка, Черниця; в пйєру — в наддністрянських говірках — Вільхівці, Гонятичі, Добряни, Кореличі, Новосілка, Солонка В.; в піру — також в наддністрянських говірках — Бишків, Крукениця, Любінь В., Міжгір'я, Печенія, Поляна, Сілець Белзький, Скоморохи (Т.), Соколівка, спорадично пірйу — Козова. Південноволинські говірки знають в пірі, в пірійі, зрідка — Гранівка, Старий Почаїв — в пірл'і.

Форма на вис'іл'у//віс'іл'у, з наголосом на закінченні, характерна для наддністрянських говірок, форма на вис'іл'і//на вис'іл'л'і, з наголосом на другому складі і зрідка з подовженим л, зустрічається тільки в південноволинських і деяких перехідних говірках.

Таке географічне поширення форм місцевого відмінка іменників середнього роду типу на вис'іл'у — на вис'іл'і не може не викликати питання, чому в одних говірках виступає закінчення -у, в інших — закінчення -і.

Виникнення форм місцевого відмінка з -у в наддністрянських говірках, на нашу думку, було навіяне відповідними формами польської мови (на *weselu, w zbożu* і т. п.), там, де цього впливу не було, поширилися форми з закінченням -і. Вплив цей найбільше чомусь позначився на іменниках середнього роду, іменники чоловічого роду, в основному зберігли закінчення -и і тільки зрідка в них виступає закінчення -у (див. вище: на вугн'у, на тиж(д)и'у).

Цікаво відмітити те, що форми типу на Волино, вь житью, вь збожу (див. нижче), відомі вже в волинських книгах гродських з XVI—XVII ст., проте таких форм нема у південноволинських говірках, з'являлися вони в мові писарів, що добре знали польську мову.

Переходимо тепер до іменників з основою на к, г, х, безсуфіксальних та з суфіксами -ак, -ик, -ок, -иск, -к, тощо. Ці іменники ширше, ніж в літературній мові, виступають з закінченням -і, в літературній мові лише деякі іменники мають, як відомо, паралельні закінчення з наголошенням -у, ненаголошенням -і, наприклад: в краю, в краї, на лузі і у лузі.

Форма на боц'і (літ. на боку) зафіксована нами в говірках — Андріївка, Бишків, Віднів, Вільхівці, Гримайлів, Добряни, Йосипівка, Кореличі, Литовеж, Любінь В., Новосілка, Острів, Стенятин, Струтень, Устря, Чернилява, в інших — на боку, зрідка в боц'і і в боку — Сілець Белзький, в букові і на боц'і — Грибовиця.

По багатьох говірках зустрічаємо від іменника дах то форму на дас'і (з наголосом на закінченні), то — на даху (наголос на закінченні), перша зафіксована в пунктах — Бишків, Гримайлів, Желдець, Йосипівка, Каменобід, Литовеж, Озерна, Романівка, Струтень, Устя, друга — на даху, відмічена в говірках — Андріївка, Велика Березовиця, Двірці, Махнівці, Печенія, Сілець Белзький. Старий Яричів, Ясенів. Паралельні форми — на даху і на дас'і — зустрічаються в говірках — Горбків, Любінь В., Монилівка, Острів,

Сілець Беньків, Скоморохи, Солонка В. Форми на дахов'ї і на дас'ї — Грибовиця: форма на дахові — Лопатин.

В багатьох говірках зафіксована форма в маці (літ. в маку) — Бишків, Бродки, Волків, Двірці, Добряни, Каменобрид, Конюшків, Красносільці, Кугаїв, Міжгір'я, Махнівці, Печенія, Піски, Поляна, Солонка В., Старий Милятин, Туринка. Форма в маку відмічена в таких пунктах — Ожидів, Старий Яричів, Черчик, Ясенів, в деяких перехідних говірках — Андріївка, Сілець Белзький, Соколівка, зрідка — макові — Грибовиця.

Форма місцевого відмінка від мих може мати закінчення -уви, -ї, -у. Форма мѳхуви зустрічається в пунктах — Андріївка, Віднів, Йосипівка, Красносільці, Любінь В., Нова Скварява, Озерна, Старий Витків, Черниця; форма — мѳс'ї відмічена в пунктах — Бишків, Баворів, Волків, Вільхівці, Грибовиця, Горбків, Желдець, Застіноче, Каменобрид, Кореличі, Козова, Липівці, Лопатин, Міжгір'я, Пирванче, Піски, Розділ, Романівка, Солонка В., Черчик, Шегині, спорадично тільки — мѳхові, мѳсі — Литовеж, мѳс'ї — мѳхови — Монилівка. В говірці Острів — мѳху і мѳс'ї.

З багатьома варіантами виступає іменник тік. В пунктах Андріївка, Баворів, Бишків, Вільхівці, Віднів, Велика Березовиця, Волків, Гримайлів, Дармолівка, Дітківці, Добряни, Желдець, Застіноче, Йосипівка, Кугаїв, Козова, Литовеж, Лопатин, Міжгір'я, Монилівка, Новосілка, Озерна, Острів, Пирванче, Романівка, Струтень, Черчик — форма на тоці; форма на туці, з наголосом на закінченні — спорадична — Горбків, Добротвір. В говірках — Поляна, Старий Витків може бути на току і на тоці. Форма на току відмічена в Крукениці: говірка с. Соколівки ще знає — на току і на тукѳви.

В багатьох надністрянських говірках (у південноволинських говірках цієї форми нема) — Баворів, Бродки, Застіноче, Козова, Криве, Кугаїв, Панасівка, Романівка, Смільниця — зафіксовано форму на с'н'із'ї (літ. тільки на снігу); форму на с'н'їгу (з наголосом на закінченні) знають говірки — Велика Березовиця, Добротвір, Красносільці, Крукениця, Міжгір'я, Новосілка, Озерна, Острів, Піски, Поляна, Старий Витків, Туринка, Черчик, а також у південноволинських говірках; з наголосом на основі — на с'н'їгу — подибуємо в пунктах — Волків, Дармолівка, Дітківці, Кугаїв, Сілець Белзький, Соколівка; спорадично — на с'н'їгови — Двірці, Желдець, Соколівка; на с'н'їгуві — Шегині; в с'н'їгу і в с'н'їгуві — Пирванче.

У південноволинських говірках — буд'ак (як і в літературній мові), у надністрянських бодак//будак, в перших — поширена форма місцевого відмінка однини з закінченням на -ї, -у — на буд'аці, на буд'аку, в останніх — в деяких говірках поширені форми на бодаці — Вільхівці, Голдовичі, Желдець, Озерна; на будаці — Дармолівка, Новосілка, Романівка, в інших говірках — на будаку.

Подібні форми має іменник бурак. В говірках — Баворів, Бишків, Віднів, Волків, Грибовиця, Двірці, Дітківці, Добротвір, Застіноче, Каменобрид, Липівці, Міжгір'я, Нова Скварява, Піски, Розділ,

Струтень, Черчик зафіксовано форму на бураці (літ. на буряку), на бараці — Литовеж, Лучиці, на борац' — Вільхівці. В говірках — Желдець, Сілець Белзький, Сілець Беньків, Острів, Устя, Чернилява — зустрічається форма на бураці і на бураку, рідко — Туринка — на бораці//на боракові, Соколівка — на бураці, -ку, Грибовиця — на буракові, Козова — на буряку.

На окрему увагу заслуговує відмінювання іменника гурнец (літ. горшок). Деякі наддністрянські говірки зберегли цей іменник з суфіксом -ец і в інших відмінках, і відмінюється він як іменник м'якої групи, наприклад, в гурці — Каменоблід, Крукениця, Любінь В., Чернилява, Черчик; в гурці — Ямна Горішня, в гов. с. Велика Березовиця — ще в гурнеці — рівняння до називного відмінка.

Проте в багатьох інших наддністрянських і перехідних говірках (див. родовий відмінок) форма місцевого відмінка однини твориться вже не від основи називного відмінка гурнець, а від основи гуршчок, яка виступає в непрямих відмінках, наприклад, родовий відмінок гуршкa, місцевий відмінок в гуршкy, південноволинські говірки знають в називному відмінку гуршчок, місцевий відмінок в гуршкy.

Слід відмітити, що іменники чоловічого роду з суфіксами -ок, -ик, -ник, в більшості говірок мають в місцевому відмінку закінчення -у, на волоску, на клупку, на мак'юнику, на мед'юнику, на рушнику, на шнурку, проте деякі говірки знають закінчення -і (з переходом к, г, х, в, ц, з, с) або -ови, -ові, наприклад: на вулусці, — Лучиці, Пирванче (ще на вулуску), Сілець Беньків (ще на волоску), -ови), на мак'юниці — Каменоблід, Старий Витків; на рушниці — на ручниці — Вільхівці, Йосипівка, Липівці, Міжгір'я, Новосілка, Озерна (ще на -ку, -ови), Пирванче; на макіюниці, на ручниці — Каменоблід; на шнурці — Вільхівці, Лучиці, Озерна; на прутиці — Устя, на медіюниці — Желдець. В говірках — Липівці, Ожидів, Солонка В., виступає форма місцевого відмінку з -ови — на макоуникуви, на рушнікові, на макіюнікові, на конікуви (і коніку), на зайчикуви, на луш'ікові, і луш'іку, в районах західної Волині — форми місцевого відмінка з -ові — на зайчєкові, на клупкові, курнікові, нбж'єкові, але на ручниці, на сірниці, на мед'юниці — Литовеж, на мустков'і, на ручнікові, на с'їрнікові — Грибовиця.

Майже в усіх наддністрянських і південноволинських говірках виступає форма на йазіці, зрідка на йазіці, (з наголосом на закінченні) — Грибовиця, Добряни; спорадично на йазіку — Острів; на йазікуви — Соколівка.

В говірці с. Монилівка зафіксовано паралельні форми — на прутіку, -ови, на йармарку, -ови, на волоску, -ови, на рушнику, -ови, на макбунику, -ови, на мед'юнику, -ови.

Іменник чіснійк//чуснійк//чиснійк//часнійк//чоснійк//чіснак в деяких наддністрянських говірках — Бишків, Волків, Каменоблід, Солонка В., Устя — в місцевому відмінку має закінчення -і — на

чісниці (літ, на часнику), в інших говірках — закінчення **-у** — на часнику — Андріївка, Віднів, Добротвір, Добряни, Кореличі, Піски; на часнику — В. Березовиця, Дітківці, Йосипівка, Пірванче, Черниця, Чернилява, Ясенів; в говірках — Желдець, Любінь В., Озерна, Острів, Сілець Беньків, — на часниці (**-ку**); Крукениця, Черчик — на чіснаку; зрідка форма з **-ови**, **-ові** — чуснукові — Грибовиця; часникові — Лопатин; чисникові — Міжгір'я; часникові — Соколівка. Не мають таких коливань іменники середнього роду з суф. **к-о**, — **ск-о**, тут можливі дві форми місцевого відмінка з **-у**, зрідка з **-ови**, **-еві**, наприклад: на пасвіску//на пасобвіску, на пасвіскуви, на кур'іткуви, на тил'єткуви, на кур'ітку, на тил'єтку, в деяких західноволинських говірках (Литовеж) — на кот'єткові, на пасовєскові, на йагн'єткуві і т. п. Проте з закінченням **-і** ці іменники сер. р. не виступають.

Іменники цього типу, як бачимо, територіально не злокалізовані, за винятком окремих іменників, як наприклад: в гурці, в с'н'із'і, які поширені тільки в наддністрянських говірках.

Іменники третьої відміни в місцевому відмінку можуть мати закінчення **-и**, **-і**, форма — в т'їни, в солі, в ночі, характерна для наддністрянських і деяких перехідних говірок, територія її поширення майже покривається з територією поширення форм на коні, на полі, форми в т'їні, в сол'ї, в ночі — виступають в південноволинських і деяких перехідних говірках. Щодо форм м. в. одн. ім. типу тил'є, то можна сказати на основі матеріалу, що місцевий відмінок майже у всіх говірках співпадає з давальним, відміном тільки ті рідкі випадки, де цього співпадання форм нема, напр.: в гов. сс. Острів, Любінь В., м. в. — тил'єту, лушет'у, кур'іту, але в дав. в. — тил'єтуви і тил'єту, пац'єтуви і пац'єту, подібно в гов. с. Романівка — м. в. тил'єту, кут'єту, д. в. — тил'єтови, кут'єтови, Ямна Горішня — дав. в. — тил'єтуви, кут'єтуви, м. в. тил'єту, кут'єту.

Форми м. в. одн. ім. чол. та сер. р. р. в мові ділових пам'яток XVI-го та XVII ст. (ділові документи волинських книг гродських та ставропільського бр-тва) складались вже в основному в такий спосіб, як і сьогодні по наддністрянських говірках.

Форма м. в. одн. на **-у** від іменників ч. і сер. р. р., що означають неживі предмети, вживається звичайно з прийменниками **в**, **на**, **по**, **при**. В ім. чол. і сер. р. р. м'якої основи цей відмінок може мати закінчення **-у**, **-и**.

Наведемо приклади з волинських книг гродських вь Берестью (ч. 1. т. 1, 449), на... боку (ч. 6. т. 1, 385, ч. 1. т. 6, 485), на бору (ч. 6. т. 1, 334), на бою (ч. 6. т. 1, 210), на Волиню (ч. 6. т. 1, 103), на Вольни (ч. 6. т. 1, 150, ч. 1. т. 6, 820), на виску (ч. 1. т. 6, 305), вь гаи (ч. 6. т. 1, 103, 2р.), на городишу (ч. 6. т. 1, 464), на даху (ч. 1. т. 6, 492), на дворищи (ч. 1. т. 6, 222, 262), на дьлю (ч. 1. т. 6, 690), вь дому (ч. 6. т. 1, 101), на дошчу (ч. 1. т. 1, 287, 8), в ... житью (ч. 1. т. 6, 281), на забродю (ч. 6. т. 1, 321, 6 р.), вь збожю

(ч. 6. т. 1, 286), в том збожу (УВ, 49, 63), во именью (ч. 1. т. 6, 276, 440), у Клевани (ч. 1. т. 1, 478), въ томъ краю (ч. 1. т. 1, 315), въ ключу (ч. 6. т. 1, 449), на кони (ч. 6. т. 1, 405), на коню (ч. 6. т. 1, 273, 458), на концу (ч. 6. т. 1, 271), въ концу (ч. 6. т. 1, 334), при том монастеру (ч. 1. т. 6, 644), на мосту (ч. 1. т. 6, 521), на палцу (ч. 1. т. 6, 585), на плечу (ч. 6. т. 1, 396), на пню (УВ, 63, 2р.), въ томъ поли (ч. 6. т. 1, 10), въ поли (ч. 6. т. 1, 150), на поли (ч. 6. т. 1, 279, 486, 297,, ч. 1. т. 6, 269, ч. 1. т. 1, 478), на свитаню (ч. 6. т. 1, 297), по селу (ч. 6. т. 1, 426), на рогу (ч. 6. т. 1, 385, ч. 1. т. 6, 269), въ ставу (ч. 6. т. 1, 52), на торгу (АЮЗР, ч. 6. т. 1, 122, 410), на урочисчу (ч. 6. т. 1, 442), на хлопцу (ч. 6. т. 1, 62).

Місцевий відмінок представлений в ділових документах СБ небагатома прикладами: на боргу (ХІ, 568), на ганку (ХІ, 100), на замку (ХІ, 23), на всюмъ кошту (ХІ, 121), в... ключу (ХІ, 181), на мѣстцу (ХІ, 23), на томъ мѣсци (ХІ, 428), в рахунку (ХІІ, 357), по рахунку (ХІІ, 92), в стосунку (ХІ, 182, 2 р.), на стриху (ХІ, 428), на том току (ХІ, 308), на цвинтару (ХІ, 430).

Вищенаведений матеріал говорить про те, що флексія -у падає в основному на іменники з основою на к, г, х, появу ж цієї флексії в ім. м'якої основи типу на Волянню, житью, збожу і т. п. слід віднести на рахунок польського впливу.

Подібні форми зустрічаються і сьогодні в багатьох наддністрянських говірках (див. вище), проте невідомі вони південноволинським говіркам, отже, в ділову мову волинських книг гродських вони були занесені писарями, які польською мовою добре володіли.

КЛИЧНА ФОРМА

Розглянемо цю форму на матеріалі власних імен, бо в інших випадках ця форма рідко зустрічається.

Із дуже цікавим явищем ми зустрілися в деяких говірках західних районів Львівщини та Дрогобиччини, а саме в кличній формі дуже часто втрачається кінцевий голосний. Подамо матеріал із деяких говірок: Чернилява Краковецький р-н Львівська обл. —

а) жін. імена — Вірка! Вірк! Вól'а! Вол'! Ганун'я! Ганун'! гуспудін'! Зох! Кас'а! Кас'! Кас'ун'! Кас'унц'у! Марус'а! Марус'! Марус'ун'! Наталка! Наталк! Нац'а! Нац'! (Надія), Стефка! Стэфк! Стефц'ун'! а також баба! баб!

б) чол. імена — Васйл'у! Васйл'! Вулєкса! Вулєкс'! Гриц'! Гр'ін'о! Гр'ін'! Йіван'о! Йіван'! Йауко! Йаук! Лóтко! Лотк! Микола! Микол! Михан'о! Михан'! Миханун'ц'о! Сен'ку! Сен'к! (Семен), Фéd'о! Фег'!

Крукениця Крукеницький район Дрогобицька обл. —

а) жін. імена — Вól'дз'у! Зóс'у! Зос'! Йан'ц'у! Йан'ц'! Кас'у!

ген'у! ген'! Касун'у! Касун'! мам! маму! Нац'к! Ромц'у! Ромц'!
Стефц'у! Стефц'! і бабу! баб!

б) чол. імена — Грин'к! Иван! Иван'у! Іандрій! Іандрійк!
Латку! Латк! Міхау! Міс'ку! Міс'к! Микол'ц'у! Микол'ц'! Стас'у!
Стас'! Сун'ц'! тат! тату!

Черчик Яворівського р-ну Львів. обл. — Кас'ка! Кас'! Касун'!
Зос'ка! Зос'!

Як пояснити ці форми?

З приводу подібних, скорочених форм (а ми з цим погоджуємось) Л. А. Булаховський так писав:¹⁾ «Цілком зрозумілі психологічні мотиви, за якими в швидкому темпі звернень кличні форми могли діалектно деформуватись; урізуючись щодо кінцевих складів: бра! (зам. «брате!»), хло! (зам. «хлопче!») Макси! Степа! матусь!; гуц. Марі! (зам. «Маріє!»), Гафі! (зам. «Гафіє!»), Пара! (зам. «Параско!»). Пор. з цим діалектні російські Вань! Мань! тощо».

З наведеного матеріалу виходить, що клична форма в цих говірках може творитись чи то без кінцевого голосного, чи то з флексією називного відмінка.

В наддністрянських і деяких перехідних говірках звертає на себе увагу форма Микол'у! рідше Михал'у!, утворена, імовірно, на взірць Васіл'у!, південноволинські говірки знають тільки Миколо! Микола!

Форми бабу! маму! мабуть не слід пояснювати уканням, закінчення -у, яке тут загально поширене у пестливих імен, появилася під впливом останніх, або на взір тату.

ЗАЛИШКИ ДВОЇНИ

В наддністрянських і деяких перехідних говірках зберігаються ще в наз. знах. відмінку ім. ж. та с. р. р. м'якої основи при числівниках два, три, штири давні форми двоїни: дві віуци і т. п.²⁾ Зате ім. ж. с. р. твердої основи зберігають двоїнні форми ще в багатьох говірках — наддністрянських, середньонадбужанських і південноволинських. Наведемо відповідні приклади з декількох пунктів:

Туринка Великомоств. р-н, Львів. обл.—

дві, три, штири	бапц'і	—	мн. бапк'єи,		
»	»	»	биерез'і	»	биерези,
»	»	»	вешни	»	вишн'і,
»	»	»	віуци	»	віуц'і,

¹⁾ Л. А. Булаховський: З історичних коментаріїв до укр. літ. мови (Мовознавство, т. X, стор. 93).

²⁾ На форми дві віуци, дві вешни чомусь не звернув уваги Л. А. Булаховський, див. його статтю: З історичних коментаріїв до української літературної мови. Морфологічні залишки двоїни. Мовознавство, т. X, 1952, 94.

»	»	»	д'іс'ці	»	д'ішк'єи,
»	»	»	дóц'ці	»	дóчки,
»	»	»	йалоуц'і	»	йалоук'єи
»	»	»	курóв'і	»	курóви,
»	»	»	лйсц'і	»	лйшкі,
»	»	»	л'ітр'і	»	л'ітри,
»	»	»	полиці	»	полиц'і,
»	»	»	сиестр'і	»	сестри,
»	»	»	спідніци	»	спідниц'і,
»	»	»	чирешни	»	чирешн'і,
»	»	»	видр'і	»	ведра,
дві, три, штири			вікн'і —	мн.	вікна,
»	»	»	варитен'і	»	варитена,
»	»	»	дец'і	»	—
»	»	»	йайці	»	йайц'а.

Желдець. Куликівський р-н Львів. обл.—

дві, три, штири	—	верб'і,	
»	»	»	грус'ці,
»	»	»	дулони,
»	»	»	нед'іли,
»	»	»	нуз'і,
»	»	»	руц'і,
»	»	»	спідніци,
»	»	»	скрини,
»	»	»	йайці,
»	два	»	серц'і,
але двоїе			виєдер,
» двоїе			вікон.

Чернилява, Краковецький р-н Львів. обл.—

дві, три, штири	вешни,		
»	»	»	дулони,
»	»	»	курóв'і,
»	»	»	міс'ці,
»	»	»	нуз'і,
»	»	»	руц'і,
»	»	»	спідніци,
»	»	»	свині,
»	»	»	хустц'і,
»	»	»	ййці,
»	»	»	слові.

Подібні випадки ми знаходимо в інших говірках — Острів, виступає тут при іменниках середнього роду збірний числівник — двоїй йійєц, двоїй вікон, Устя (— дві ййці). Проте в деяких говірках спостерігається вже зникнення форм двоїни, і замінення їх формами множини, але з наголосом двоїни.

Наведемо приклади з деяких пунктів:
с. Струтень Золочівський р-н Львів. обл. —

дві, три, штири	—	гуск'і,
» » »		грушк'і,
» » »		міск'і,
» » »		свин'і,
» » »		хустк'і,
проте		
» » »		вішни,
» » »		дулони,
» » »		нид'іли,
» » »		нуз'і,
» » »		руц'і,
» » »		воц'і,
» » »		йайці.

Йосипівка Олеський р-н Львів. обл.

дві, три, штири	гуски,
» » »	курови,
» » »	міски,
» » »	дулон'і,
» » »	спідниц'і,
» » »	свин'і,
дві, три, штири хустки,	
проте	
» » »	вешни,
» » »	нид'іли,
» » »	путни,
» » »	нуз'і,
» » »	руц'і,
» » »	йайці,
» » »	слові.

Слець Беньків Кам'янсько-Буського р-ну Львів. обл.—дві, три, штири: вешни, гус'ц'і, дулони, курові, нид'іли, хус'ц'і, видр'і, йайці, але дві ... свин'і, міски, грушки;

Романівка Буданівський р-н Терноп. обл. —
дві ... вербі, коз'і, нид'іли, ноз'і, путні, свині, спідници, дві ... йайці, але дві скрін'і, долон'і, руки, грушки, двоє вікон, двоє серцю.

Гримайлів Гримайлівського р-ну Львів. обл. —
дві ... вішн'і, грушки, долон'і, нид'іл'і, ноги, руки, свин'і, спідниц'і, сита, вуха, йайц'а.

Пірванче Горохівський р-н Вол. обл. —
дві ... вішні, дулон'і, міск'і, спідниц'і, нид'іл'і, йайц'і, пол'і, але дві ... грушці, курові, нуз'і, руц'і, хус'ц'і, воц'і, сит'і, слові.

Подібні відношення зустрічаємо і в деяких перехідних говірках — Горбків (груші) Старий Витків (— але дві руки, нугі, грушки).

Матеріал, приведений нами з різних говірок, говорить про те, що більшість наддністрянських говірок ще добре зберігає форми двоїни, деякі перехідні і південноволинські зберігають частково ці форми тільки в іменниках твердої основи, іменники м'яких основ цієї форми не знають, вони тільки зберігають наголос двоїни, а закінчення — множини. Слід ще зауважити, що в мові старшого покоління форми двоїни ще добре зберігаються, проте в мові молодшого покоління форми двоїни виразно поступаються перед формами множини, але з наголосом ще двоїни.

Північну межу форм типу дві віucci в Тернопільщині¹⁾ проводить Дейна по таких пунктах, починаючи зі сходу на захід: від Іванівки ця лінія йде через с. Полупанівку — Романівку — Шляхтинці, звідси на північ через Стехнівці до Добровід і на захід через Мшанець, далі знов на північний захід через Миколаїв до Львівської області.

На думку Дейни, територіальне поширення форм дві віucci співпадає з поширенням форм типу на зиємлі.

Якщо йдеться про Львівщину, то в основному подібний стан річей знаходимо і тут.

НАЗИВНИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ

Форма називного відмінка множини в багатьох південно-західних говірках нічим істотним не відрізняється від літературних форм.

Проте в західних районах південної Волині спостерігається цікава особливість в формах назив. в. множини.

Деякі іменники жіп. та чол. родів твердої групи в називному відмінку множини мають закінчення — і — жабі, курі, корові, гус'і — Литовеж; гус'і — Бубнів; жабі, гус'і, брові — Суходоли; копі, крокві, жабі — Війниця; крокві, гус'і — Зубільно; сомі, луз'і (ц. зн. лози) — Верба, брові, жабі, вербі, кур'і, гус'і, рамі — Грибовиця; гус'і — Скоморохи; зубі, крокві, брові, парс'і — Хобултова; ланві. копі — Чаруків.

Як же пояснити ці форми?

Форму н. в. мн. на —і в іменнику гус'і можна було б вважати за факт фонетичний — збереження давнього і (и) в наз. в. мн., бо ці говірки іноді зберігають це і, напр., осіка.

Це могло б відноситись і до іменників чол. р. зубі, сомі.

Проте цього ніяк не можна сказати про іменники — жабі, крокві.

Зважаючи на останні випадки, гадаємо що появу — і в цих випадках слід вважати не за фонетичне явище, а за морфологічне — діяння іменників м'якої основи.

Така думка знаходить підтвердження в тому, що подібний випадок мав місце при формах родового відмінка однини (див. род. відм.) — до хат'і, ниєма цєгл'і. Зрідка в цих говірках зустрічаємо і

¹ Ця лінія йде на південь від Волочиська далі між Збаражем і Тернополем і звідси на південь від Залозець до межі Львівської області.

протилежне явище — деякі ім. м'якої основи мають закінчення — **и** — кони, свїни — Верба, кони — Крухиничі; коно́пли — Вїйниця. Щодо форми кони, то це звичайно давня форма називного відмінка, форми свїни, коно́пли появилися мабуть під впливом іменників жін. роду твердої основи типу корові.

По говірках Львівщини та Дрогобиччини зустрічаємо в деяких іменниках твердої основи на — **р** закінчення — **і**, напр. духто́р'і, вєчир'і — Речичани, Рогізно, Рокити, Старий Яричів; вєчєвр'і — Велике поле, Вербляни, Велика Вільшаниця, Дернів, Дітківці, Завадів, Липівці, Немирів, Пониковиця, Рокити; вєчур'і — Горбків, Струтєнь; дохто́р'і — Устя; духтур'і — Пірванче.

Закінчення — **і** в цих іменниках появилося імовірно під впливом назив. відм. мн. іменників на — **р** м'якої основи типу кусар'і.

Проти літературної форми в'уса, яка виступає також і в деяких південно-західних говірках — Желдець, Лопатин, Монилівка, Озерна, Пірванче і ін., зустрічається частіше форма віуси або віусі, яку ми зафіксували в пунктах — Велике поле, Віжомля, Галичанів, Добряни, Завадів, Липівці, Нивиці, Острів, Речичани, Рогізно, Старе Село, Старий Яричів.

В говірках — Добряни, Йосипівка, Литовеж — зафіксовано форму н'їздр'і проти літ. н'їзра. Закінчення — **і** в н. в. мн. по деяких говірках — Запитів, Старий Яричів — мають ім. ра́м'і, ра́мці, бра́т'і.

Походження зак. — **і** в словах бра́т'і, ра́мці не можна пояснювати так, як це ми пояснювали в іменниках зубі, со́мі і т. п., але їх виникнення зумовлене діянням решток двоїни типу дві руці.

Спорадично — Старий Милятин — ми зустріли форму трактора́ і добрїви.

Тільки в деяких наддністрянських говірках ми знаходимо закінчення **-а** в н. мн. сїножа́та — Криве, Струтєнь; сунужі́та — Желдець; с'їножа́та — Кути, Павлів, Скварява, Сілець Беньків; сїну́ж'єта — Любінь Великий, Наконечне 1; с'їножа́та — Андріївка, Підгородне; с'їножа́т'а — Білоголови, Нове Село, Черниця; сїноже́нта — Вільхівці, Кореличі, Плотича, Велика Ходачка, Шибалин. В говірках — Йосипівка, Озерна, Струтєнь — йачмина́, за аналогією до жита, віуса.

В говірках південної Волині, а також в північній частині Сокальського р-ну, слово нічлі́г після занепаду кінцевого **г** перейшло до типу іменників, що вживаються тільки в множині — но́чл'і, но́шл'ї́йі, но́шл'і, род. в. мн. но́шел' і т. п.

Деякі іменники чол. р. з суфіксом на —**ин** задержують цей суфікс і в множині — сил'ані́ни — Дернів, Кореличі; мішчані́ни — Забороль.

Дуже рідно в записах зустрічаємо форми на **-ове**, всього два випадки — кумо́ви — Нова Скварява; свато́ви — Старе Село, проте в давніх фольклорних записах знаходимо ці форми — вітро́ве (1,69),

дошчове (1,69), зятеве (1,60), колядничкове (1,71), людкове (1,71) вітрове (IV,83), столове (IV,237)¹.)

Верхратський відмічає в гов. батюків тільки один випадок — синове. Проте подібні форми — дохтор'ове, цар'йове²) і сьогодні ще в широкому вжитку у закарпатських говірках.

В багатьох наддністрянських говірках іменники страх, порох, виступають в множині — страхі, порохі, в південноволинських ці іменники множини не мають, в гов. с. Литовеж страх'єн — це опу-дало на горобці, отже, конкретна назва.

РОДОВИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ

В наддністрянських і південноволинських говірках спостерігається досить сильна тенденція до уніфікації форм родового відмінка множини — закінчення -ів не тільки виступає в іменниках чоловічого роду, але широко воно відоме іменникам жіночого роду і середнього, іменникам, що в літературній мові звичайно виступають без закінчення — з чистою основою.

Наведемо приклади з різних говірок:

Красносільці, Поморянського р-ну, Львів. обл.—

бабіу, бородіу, бритвіу, бровіу, буквіу, варг'іу, вдовіу, вос'іу, губіу (рід грибів), головіу, добіу//дп, дулон'іу, дорог'іу, жмен'іу, коз'іу, кос'іу, крокв'іу, лінвіу, лоз'іу, мєжіу, нбгіу, норіу, пчол'іу, роббіу, рож'іу, с'ініу, (ц. зн. сіней), слєз'іу, стодоліу, т'ін'іу, школіу//шкіл, щок'іу, щепіу, проте ще бор'ін, ворон, кін, колот, комор, сиріт, сорок, фір, хоріб;

ім. серед. р.: болот'іу, весліу, вікніу//вікон, долотіу, мор'іу, озер'іу, пйуріу, просіу, ребріу, селіу, але веретєн, джерєл, коліс, молок, полотєн, сліу;

Черчик Яворівського р-ну Львів. обл.—

бабіу, //баб, бирєзіу, блухіу, бровіу, варгіу, (ц. зн. губів), голувіу, губіу, (рід грибів), добіу//дп, дулоніу, жменіу, зіміу//зим, дзвїздіу, дз'уріу, коз'іу, кос'іу//к'іс, коз'іу, кулодіу, кумор'іу, маршініу//-ин, мєжіу, панчохіу, пичєріу, пчоліу, р'ік'іу//рік, рожіу, сиротіу//сиріт, слєзіу, сосніу, халупіу//халуп, школіу//шкіл, але дуріх, кіп, курбу, щіп (н. в. щіпа); виртен//іу, вікніу, вбзиріу, дулотіу, мулкіу, плечіу, пуліу, просіу, селіу//сіл.

1) Я. Головацький: Народные песни Галицкой и Угорской Руси, ч. I—IV М. 1863—1878.

2) І. Панькевич, Українські говори... стор. 203.

Солонка Велика, Пустомитівського р-ну Львів. обл.—

бабіу, бирезіу, блóхіу, брóвіу, вдóвіу, вóсіу, головіу, гóр'іу, губіу (гриби), дз'ур'іу, дурóгіу, жменіу, зіміу, зóріу//зір, звíздіу, козіу, кулóдіу, кóсіу, кумóріу, курóвіу//курóу, лóзіу, межіу, панчóхіу, пичéріу, пчóліу, р'ік'іу, рóжіу, сірутіу -т, сл'óзіу, сóсніу, хатіу//хат, шкóліу, щчепіу, але бур'ін, буріт, діп, к'іп, ніх, смєрєк ,стур'ін; вікіу (від віко), вузєріу, дулóтіу, моуріу, мулóкіу, поуліу, прóсіу, пйуріу//пйур (пер), але виртен, вікон, куліс, пулóтен, решіт, сліу;

Скоморохи Великоборківський р-н Терноп. обл.—

бабіу, бирезіу, бóроніу, брóвіу, бритніу, ворóніу, головіу, грудіу, губіу, гурміу, (ц. зн. черід), дз'уріу, дорóгіу, жменіу, звíздіу, козіу//кіс, кóсіу, колóдіу, коморіу, крóквіу, лінніу, лóзіу, межіу, нóгіу, нóчіу, рóжіу, с'ін'іу, сіротіу, сл'óзіу, смєрєкіу, сорóкіу, сóвіу, стодóліу, субóтіу, т'ініу, хатіу, чєредіу, шкóліу, шчєкіу, шчєпіу, але діп, кіп, пчіл, робіт, сторін;

болóтіу, вєсліу, вікніу, джерєліу, долóтіу, моріу, прóсіу, пйуріу, полóтніу, рєбріу;

сюди ж ще ім. чол. р.: гóс'ц'іу, кóніу, татар'іу.

Наведений матеріал із різних місцевостей говорить про те, що закінчення -іу (-ів) приймає багато іменників жіночого і середнього роду, появляється воно в ім. жін. р. на приголосний — нóчіу, с'ініу, т'ініу, а також в ім. чол. р. — кóніу, гóс'ц'іу, татаріу. Випадків з чистою основою небагато, в одних говірках всього кілька слів, в інших — дещо більше.

В деяких говірках західних районів Львівщини та Дрогобиччини спостерігається дещо інша картина — випадки з чистою основою в род. відмінку переважають над формами з -ів, це говорить про те, що ці говірки зберігають більш давній стан.

Наведемо ілюстративний матеріал з деяких говірок:

Дармолівка Судовошишнянський р-н Дрогоб. обл. —,

бирєс//-іс, блох, вдоу, ворон, гір, гуп, дур'іх, дзв'іст, дз'ур, діп, долон', жмен', зим, кіп, кулót, курóу, ніх, рік, рож, сиріт, смєрєк, стур'ін, шкіл, шчєк, шчіп (при н. в. шчіпа), шкот, хат, халуп; вік'єн, вік (віко), дулót, крил, ришіт, узєр;

Чернилява Краковецького р-ну Львів. обл.—

биєрєс, блух, бур'ін, вурон, гулóу//гулїу, дз'ур, д'іп, дур'іх, жмен', зим, кіс, кулót, кур'іу, ліс (від лоза), ніх, пчіл, рож, сиріт, сусон, стур'ін, сурок, шкіл; виртен, вузєр, вукон, дуліт, крил, пулóтен, ребєл (ц. зн. ребер), сіл;

Шегині Мостиського р-ну Дрогоб. обл. —

бап, бірас, (берез), бриу, вос, гір, гуп, діп, дз'ур, дул'он', дуріх, жм'ен', зім, звіст, к'іп, кос, кул'от, кур'оу, лос (лоз), ніх, пшчол, рік, сіріт, сл'ес, смірак, сур'ок, халуп; варт'ен, крил, пул'от'ен, пйур', рушіт, с'ел;

В західних районах Волині, в північній частині Сокальського р-ну поруч закінчення -іу (-ів) появляється вже -иу; -уу.

Приклади із Грибовиці Іваничівського р-ну Вол. обл. —

бл'охіу, бр'овіу, в'осіу, вд'овіу, губіу, д'ініу, д'обіу, дул'оніу, жминіу, курувіу, п'оріу, панч'охіу, п'ічеріу, р'ожіу, с'овіу, смірікіу, сур'окіу, тешчіу, шчепіу, але бір'езіу, к'осіу, л'озіу, м'ітліу, пул'отніу, п'ч'оліу, серутиу, хатіу; з чистою основою — бор'от, бур'ін, вух, віріт'ін, дур'іх, зір, кіп, кіс, куліс, кул'од, меж, ниг, рібер, ріеш'іт, сіл, слиу, стор'ін, сліс, шкіл, шчок;

Війниця Локачівський р-н Вол. обл. —

бабіу, с'естріу, але вур'онуу, с'овуу, туп'ол'уу;

Смолигів Торчинський р-н Вол. обл. —

бабіу, йаблуніу, хатіу, але вур'онуу, к'озуу, н'оруу, с'еструу, с'овуу, стріхуу, туп'ол'уу, а навіть без -у, вур'ону, нору, сову;

Суходоли Володимир-Волинський р-н Вол. обл. —

бабіу, хатіу, але к'озуу, н'оруу, с'еструу, стріхуу, туп'ол'уу;

Зовсім інший стан ми знаходимо в північних говірках. Ці говірки¹⁾ знають здебільшого чисту основу, проте спостерігається тут сильна тенденція поширення зак. -ей в р. в. мн. Наведемо матеріал із говірок: Білів, Голшів, Дерев'яне, Жуків Клеванський р-н Ровн. обл. - бабей//баб, бр'оу//бр'овей, губ//губей, жаб//жабей, зубу//зубей, йаблун'//йаблун'ей, кобил'//кобилей, клун'//клун'ей, кор'оу//коровей, машин'//машиней, мор'ей, пол'уу//полей, просей (про-со), скрин'//скриней, сподниц'//сподницей, хат'//хатей, церквей ;

Дубровиця Сарненський р-н Ров. обл. —

бабей//баб, бороней, бородей, бровей, вдовей, вороней, головей, гор//горей, долоней, йаблун'ей, коз'ей, коровей, кол'од//колодей, коморей, морей, осей, пйурей, пол'ей, просей, ребрей//ребер, розей, сиротей; стороней, хатей;

Південно-східні говірки (у нас є відповідний матеріал із декількох сіл: Поділля Баришівський р-н, Київська обл., с. Лютенка Гадяцький р-н Полтавська обл., В. Рублівка Кошелевський р-н Полтавська обл., Райгород Кам'янський р-н Черкаська обл., Чапаевка Золотоніський р-н Черкаська обл.) в цьому випадку знають чисту основу, зрідка -ей, -іу, отже, такий стан, як і в літературній мові.

Форми на -ів, в ім. жін. та сер. роду в наддністрянських та південноволинських говірках появилися, мабуть, недавно, їх ще нема

1) Маємо дані із деяких населених пунктів Ровенщини, Житомирщини Чернігівщини.

в мові ділових документів XVI та XVII віку, проте це закінчення широко виступає в ім. чол. роду, рідше закінчення -ей, -ий. Звичайно, закінчення -ов виступає вже і в укр. грамотах з XIV — XV вв., проте в мові ділових документів Ставропігійського братства і в волинських книгах гродських це закінчення виступає в ім. чол. роду з суфіксом -ин, а також в імен. чол. роду на -ја. Приведемо деякі приклади із ділових док. СБ.: шест братув (XII, 88), выдаткувъ (XI, 548), за 6 возов хворосту (XI, 440), гвоздювъ (XI, 557), гонтувъ (XI, 667), дылів дубовых (XI, 448), епетрахлувъ осм (XII, 92), золотувцюв (XII, 128), вуз кгонтювъ (XI, 439), лжхтарувъ (XI, 481), мяшчанув (XII, 147), образув, шжснацят (XII, 93), одвирков (XI, 441), ора-рувъ три (XII, 92), у панув (XII, 93), направа піецув (XI, 592), поставнікув (XII, 141), разов чтыри (XII, 65), ретязувъ (XI, 548), рушникув пят (XII, 94), стихарувъ осм (XII, 92), талярувъ (XI, 548), теслювъ (XI, 441), фартухув (XII, 88), цвякув срибних пят (XII, 94);

закінчення -ий, ей: грошей XII, 130), гроший (XII, 130), людій (XII, 84), людей (XII, 85), чтырдесяти мужей (XI, 91).

Із поданих прикладів звертають на себе увагу форми мяшчанув, теслюв, подібних форм українські грамоти не знають, іменники з суф. на -ин виступають в згаданих грамотах з чистою основою. Наявність закінчення -ув, -юв в цих іменниках—це перші прояви їх поширення.

Деякі приклади з волинських гниг гродських з XVI в. — зак.-ов//ув: быковъ два (ч. 1. т. 1, 53), возовъ сто (ч. 1. т. 1, 54), воловъ робочихъ семнадцатъ, воловъ кормныхъ три (ч. 6. т. 1, 112), жалювъ (ч. 6. т. 1, 21), кадлубовъ липовыхъ чотыри (ч. 1. т. 1, 242), на десять косаровъ (ч. 6. т. 1, 10), у пановъ (ч. 1. т. 1, 217), отъ подклетовъ ч. 1. т. 1, 340), посаговъ (ч. 1. т. 1, 77), рантуховъ три (ч. 1. т. 1, 284), свердловъ пять (ч. 1. т. 1, 241), шесть столповъ (ч. 1. ч. 1, 38), околко десять чоловиковъ (ч. 1. т. 1, 194), черевиковъ (ч. 1. т. 1, 217), шпихлеровъ (ч. 1. т. 1, 340);

закінчення -ей//ий: сто грошей (ч. 1. т. 38), копь грошей (ч. 1. т. 1, 36), десят тысячей (ч. 1. т. 1, 9, 10), коноплии (УВ, 53).

ДАВАЛЬНИЙ І МІСЦЕВИЙ ВІДМІНКИ МНОЖИНИ

Іменники твердої основи в надністрянських та південноволинських говорах в давальному та місцевому відмінках мають такі ж закінчення, що й літературна мова, проте іменники м'яких основ зберігають в цих відмінках або архаїчне закінчення, або видозміну закінчень -ам, -ах. Матеріал, який ми маємо з різних говірок, дозволяє виділити кілька типів:

- 1) -ом, -ох (із -ом); зрідка -ам, -ах;
- 2) -ом, ох//ум, ух; -ем, -ім (-ам), зрідка -ам, -ах;
- 3) -ём, -ім, -оҳ//уҳ, зрідка -ам, ах;
- 4) -ём, ім, -ёх, -іх (-ам, -ах);
- 5) -ем, -ам, -ех, -ах (-ам, -ах).

Перший тип — форми з -ом, -ох — поширений в багатьох наддністрянських говірках Дрогобиччини, Львівщини, Станіславщини та Тернопільщини, відомий він і багатьом карпатським і закарпатським, рідко зустрічається в говірках Одеської області.¹⁾

Якщо йдеться про Львівщину, то цей тип флексій знаходимо в південних районах — Перемишлянському (Кореличі), Поморянському (Красносільці, Махнівці, Поляна). В говірках Дрогобиччини цей тип флексій досить поширений, проте нас безпосередньо цікавлять говірки, що знаходяться на північ від Дністра, отже його (цей тип) знають такі райони — Жидачівський (Вільхівці), Миколаївський (Розділ), Новострилищанський (Голдовичі, Ліщани, Трибоківці), Ходорівський (Молодинче).

Найбільше, проте, цей тип поширений в говірках Тернопільщини, а саме в центральних та південних її районах — Бережанському (Шибалин), Білобожницькому (Джурин), в західній частині Борщівського (Верхняківці), Буцацькому (Переволока, Ріпинці), Буданівському (Романівка), Золотницькому (Гайворон, Соколів), Козлівському (Криве, Козова), Козлівському (Ходачка Велика, Плотича Велика), Микулинецькому (Настасів), Монастирському (Гончарівка), Підгаєцькому (Мужилів, Новосілка), Пробіжнянському (Гадинківці), Скала-Подільському (Гуштин, Іванків), Струсівському (Дарахів, Хмелівка), Товстенському (Головчинці), Чортківському (Свидове).

Наведемо матеріал із деяких говірок:

Кореличі Перемишл. р-н Львів. обл. —

а) дав. в. — кón'ом, хлóпц'ом, кувал'ом, жин'ц'ом, пól'ом, вис'і-л'ом, зéмл'ом, груд'ом, зрідка тил'ёт'ом, пац'ет'ом, але кусарам, ткачам, мёжам (тут р, ч, ж, — тверді);

б) м. в. — на кón'ох, на хлóпц'ох, на пал'ц'ох, на дн'ох, на свин'ох, на плéчох, по нóчох;

Голдовичі Новострилищанський р-н Дрогоб. обл. —

а) дав. в. — кón'ом, ворачóм, ткачóм, жиен'ц'ом, хлóпц'ом, вдоу-ц'ом, пал'ц'ом, мёжом, господін'ом, віуц'ом, пól'ом, вис'і-л'ом, але гончеврам, косарам;

б) м. в. — на кón'ох, на хлóпц'ох, на дн'ох, на пал'ц'ох, на віуц'ох, по нóчох;

Свидове Чортківський р-н Терноп. обл. —

а) дав. в. — кón'ом, л'уд'ом, хлóпц'ом, жин'ц'ом, ковал'ом, газді-н'ом, віуц'ом, груд'ом, с'ін'ом, але двёр'ім;

б) м. в. — на кón'ох, на пал'ц'ох, на кувал'ох, на жин'ц'ох, на дуолб-н'ох, на віуц'ох;

¹⁾ Див.: Рецензія О. С. Мельничука на С. И. Бевзенка: «Нариси з історичної граматики української мови. Морфологія. В-во КДУ 1953, стор. 195. ж. Українська мова в школі, стор. 74.

Головчинці Товстенський р-н Терноп. обл. —

а) дав. в. — кón'ом, л'уд'ом, хлóпц'ом, жин'ц'ом, в'іуц'ом, межом, кúром, гус'ом;

б) м. в. — на кón'ох, на кувал'ох, на жин'ц'ох, на свін'ох, на віуц'ох, на спідниц'ох, на долón'ох, в с'ін'ох, в двéрох;

Криве Козівський р-н Терноп. обл. —

а) дав. в. — кón'ом, л'уд'ом, хлóпц'ом, ковал'ом, пал'ц'ом, господи́н'ом, дін'ом, пол'ом, але мéжам, коусарам;

б) м. в. — на кón'ох, на л'уд'ох, на хлóпц'ох, на ковал'ох, на пал'ц'ох, на межах, на пол'ох, на господи́н'ох, на дін'ох,

По деяких говірках східних та центральних районів Тернопільщини — Заложцівському (Білоголови, Монолівка), Підволочиському (Рожиськ) Гримайлівському (Товсте), Скалатському (Городниця, Криве, Панасівка), Гусятинському (Лучківці, Городниця), спостерігаємо спад цих форм, закінчення **-ом**, **-ох** виступає тут тільки в деяких словах, основним закінченням є **-ам**, **-ах**. І так, в гов. с. Лучківці ми зафіксували такі форми дав. в. — кón'ом, свін'ом, кúром, гус'ом, але жин'ц'ам, коусарам, віуц'ам і т. п.;

м. в. — на кón'ох, на свін'ох, на кúрох, на гус'ох, але на віуц'ах, на коусарах і т. п.

Проникання форм з **-ам**, **-ах** не однаково проходять в наддністрянських говірках, в деяких говірках Гонятичі Щирецького р-ну, Словіта Глинянського р-ну Львівськ. обл. — видозміна закінчення **-ам**, **-ім** виступає поруч закінчення **-ом**, одначе форма м. в. на **-ох** тут ще сильно держиться.

Такий змішаний характер форм — другий тип — виникнув в результаті стику двох різних типів.

Наведемо приклади із гов. с. Гонятичі —

а) дав. в. — гóс'ц'ом, кón'ом, ст'іл'ц'ом і ст'іл'ц'ім, пол'ім, вис'іл'ім, гуспудін'ім, стайн'ім, але сикрета́рам, кусарам, дохто́рам;

б) м. в. — на гóс'ц'ох, на кón'ох, на пал'ц'ох, на дін'ох, на межах, але на сикрета́рах.

Спорадично, бо відмічено тільки в говірках Велика Сушиця, Лопушниця Хирівського р-ну, форми з **-ах** в м. в. мн. виступають поруч **-ох// -ух**: на кón'ах, на з'ат'ах, але в с'ін'ух, груд'ух, двер'йух — Лопушниця; в с'ін'ах, в груд'ах, але двер'йо́х, проте в дав. в. мн. форми з **-ом**: кón'ом, л'уд'ом//кón'ум, л'уд'ум.

Закінчення **-ем**, **ім** — видозміна закінчення **-ам** (в наголошеній позиції **-ем**, в ненаголошеній **-ім**) в багатьох наддністрянських говірках Львівщини та Дрогобиччини (райони над Дністром) цілком витиснула архаїчне закінчення **-ом** в давальному відмінку, форма ж місцевого відмінку виявилася більш стійкою — тут закінчення **-ох -ух** залишилося. Такий тип форм — третій тип — поширений в західних та південних районах Львівщини — Бібрському, Винниківському, Городоцькому, Красненському, Пустомитівському, в південній частині Глинянського, Івано-Фран-

ківського, Новояричівського, Яворівського та в північній частині Перемишлянського і Поморянського р-нів.

Цей тип форм ми подибуємо і в багатьох говірках Дрогобиччини, а з районів, що положені над Дністром, слід вказати такі: Добромиський, Комарнівський, Мостиський, Нижанковицький, Рудківський, Судововишнянський. Для ілюстрації приведемо матеріал з Великої Солонки Пустомитівського р-ну Львівської області:

а) дав. в. — жинц'єм, кусар'єм, кон'ім, гос'ц'ім, хлбпц'ім, віу'ц'ім, гуспудін'ім;

б) місц. в. — на кон'ух, на кувал'ох, на мул'арох, на хлбпц'ох, на віу'ц'ох, на йейц'ух, в дверух і т. п.

Ці форми поширені в зоні, де діє фонетичне явище переходу *a* в *e*, *i*, проте зрідка форми з *-ім* зустрічаються і в тих говірках, які явища переходу *a* в *e*, *i*, не знають, напр. в гов. с. Залужжя Яворівського р-ну, В'язової Нестеровського р-ну, Черниляви Краковецького р-ну зустрічаємо закінчення *-ім* *-им* в дав. в. *-л'уд'ім*, *кон'ім*, *д'і-тим*, *курим*, але *хлбпц'ам*, *кувал'ам* і т. п. Форми м. в. в гов. Черниляви мають також змішаний характер — в с'їних, на дверих, на курих, але на *л'уд'ух*, в *сан'ух*, на *вурот'ух*, в *груд'ух*. Ці форми слід вважати занесеними із говірок, де поширені форми з *-ім*//*-им*. В районах, положених більш на північ і на схід від Львова, форм цього типу щораз менше зустрічається, а на північ від лінії Кам'янка Буська — Буськ — Олесько — Підкамінь — Заложці — Збараж — Підволочиська ми вже не зустрінемо цих форм, тут відомі тільки форми з *-ам*, *-ах*.

Форми *-ем*, *-ім*, *-ех*, *-їх*, — четвертий тип — це видозміна закінчень *-ам*, *-ах* (під наголосом *-ем*, в ненаголошеній позиції *-ім*), знаходимо їх в основному в говірках Львівщини: Банюнин, Хренів — Новомилятинський р-н, Двірці — Великомоствський, Купче — Буський, Хлівчани — Рава-Руський, Віднів, Желдець — Куликівський, Зашків — Брюховицький та в деяких південних районах Тернопільщини: Добровляни, Торське — Заліщицький, Вістря, Задарів — Коропецький, Зубрець, Миколаївка — Золотопотіцький.

Подамо матеріал із деяких пунктів:

Купче Буський р-н —

а) дав. в. — жинц'єм, кувал'ем, дн'єм, склипар'єм, снідниц'єм, хлбпц'ім, кон'ім, віуц'ім, меж'ім;

б) місц. в. — на жин'ц'єх, на кувал'єх, на склипар'єх, на снідниц'єх, на пол'єх, на хлбпц'їх, на кон'їх, на гуспудін'їх, мєж'їх, віуц'їх;

Добровляни Заліщицький р-н Терноп. обл. —

а) дав. в. — л'удем (старше покоління — л'уд'ом), кувал'ем, жин'ц'єм, віуц'єм, кон'ім, хлбпц'ім, газдін'ім, молодіц'м, ножиц'ім;

б) місц. в. — на жин'ц'єх, на кувал'єх, на кон'їх, на хлбпц'їх, на віуц'їх, в дулбн'їх.

Зустрічаються, проте, змішані говірки і цього типу, показовим в цьому є дані з гов. с. Дальнич Куликівського р-ну —

а) дав. в. — кон'ім, л'уд'ім, свін'ім, віуцім, д'ітім, хлопц'ім, але ковал'ам, жин'ц'ам;

б) м. в. — на кон'іх, на свін'іх, на віуц'іх, с'ін'іх, але в двѣрах.

По деяких говірках Великомоствського (Туринка), Золочівського (Гончарівка), Немирівського (Смолин, Завадів), Нестеровського (В'язова, Крехів, Нова Скварява) та Яворівського (Залужжя, Порудно I) районів Львівської області, а також по деяких говірках південно-східних районів Тернопільської області — Мельнице-Подільському (Горошова, Івано Пусте, Худиківці), в східній частині Борщівського р-ну (Нижне Кривче) нема переходу **а в і, и**, форми давально-го та місцевого відмінків мають тут закінчення **-ам, -ах**.

Останній тип — форми на **-ем, -ам, -ех, -ах** — зустрічається в деяких говірках Сокальського р-ну (Горбків, Лучиці, Скоморохи), а також в південно-західній частині Волинської області (Бубнів, Грибовиця, Заболотці, Литовеж, Крушиничі, Хобултова).

Ілюструємо приклади із говірки села Грибовиця Іваничівського р-ну: —

а) дав. в. — кувал'ем, жин'ц'ем, гуспудин'ем, спудниц'ем, але хлопц'ам, долон'ам, земл'ам, двѣрам;

б) м. в. — на жинц'ех, на кувал'ех, на кусар'ех, але на хлопц'ах, на дулон'ах, на земл'ах.

Закінчення **-ем**, як показують наведені приклади, це видозміна закінчення **-ам**, деякі північносокальські і західноволинські говірки знають перехід **а в е** здебільшого під наголосом. На схід від лінії Війниця — Локачі — Свинюхи — Підбереззя (Волинська область) виступають тільки форми на **-ам, -ах**.

У Верхратського¹⁾ про форму давального та місцевого відмінків мн. знаходимо мало даних, автор подає тільки форми **-ім, -ем, -іх, -ех** і то в основному від іменників основ на **-і**: гус'ім//гусем, сьнем, дьітем, костем, двѣрем, плечем, матерем і один приклад з інших основ — кон'ім (кон'ам), форма місц. в. на **-ох** представлена тут тільки одним прикладом — льсо́х, форми м. в. на **-ех, -іх** кількома: по гай́ех (тут очевидно з **-ах**), криж́ех, ко́стех, сьне́х (з **ьхъ**), один приклад на **-іх** — сель́их (імовірно з **-іхъ**). Отже, з прикладів, наведених Верхратським, не можна мати ясного образу про форми давального та місцевого відмінків в цих говірках.

В наддністрянській говірці сс.Мошковиць і Сівки Наддністрянської (Станіслав. обл.) Я. Янів подає форми давального та місцевого відмінків множини від багатьох іменників м'яких основ:

а) дав. в. — кон'ом, хлопц'ом, чобот'ом, л'уд'ом, уоропц'ом, дн'ом, пн'ом (65), куніц'ом, тиєлиц'ом, віуц'ом, дін'ом, свін'ом (71), дреуц'ом, пац'ет'ом///-там (79) (транскрипцію змінюю);

б) м. в. — на камін'ох, у корчох, на мураул'обх, на к'ін'ц'обх, у кон'ох, по л'уд'ох (66), на палиц'обх, по но́чих, у дін'ох і т. п. (71), у м'іс'ц'ох, у пол'ох, на плѣчих і т. п. (76).

1) Говір Батюків, стор. 42—46.

П. Приступа¹⁾ в деяких говірках Брюховицького р-ну (Зашків) відмічає закінчення -ем, -ім// -ам, -ех, -іх// -ах, отже, четвертий тип за нашою класифікацією.

Із різних форм давального та місцевого відмінків, які ми вище привели, привертають увагу перші три типи, як найбільш архаїчні. Наявність архаїчних форм давального та місцевого відмінків на -ом, -ох в надністрянських говірках говорить про стійкість їх граматичної будови, розвиваючись за внутрішніми законами розвитку в певних історичних умовах, вони зберегли ці форми по сьогоднішній день. По-друге, різні форми цих відмінків кидають певне світло на проникнення закінчень -ам, -ах.

І так, Я. Янів²⁾ витиснення форм з -ом формами -ам намагався пояснити тенденцією розрізнити форми орудного відмінка однини і давального відмінка множини, які співпали.

Спираючись на деякі дані, Янів гадав, що витиснення форм з -ом формами з -ам відбулося внаслідок тенденції уникнути загрози перед оморфемністю. Цю тенденцію, на думку Янова, видно в тому, що в тих говірках, які в орудному відмінку мають закінчення -ом, в давальному відмінку множини -ам, якщо ж в ор. в. -ем — хлопцем, полем, то в давальному множини -ом — хлопц'ом, пол'ом.

Проте наші дані не підтверджують цієї думки Я. Янова. Навпаки, в багатьох говірках Львівщини (Кореличі, Махнівці, Поляна, Тернопільщини (Дарахів, Мужилів, Куропатники, Хмелівка, Шибалин і б. ін.), Дрогобиччини (Ліщини, Голдовичі, Трибоківці) закінчення -ом виступає в обох цих відмінках, напр.: ор. в. — кун'ом, хлопц'ом, кувал'ом дав. в. мн. — кон'ом, хлопц'ом, кувал'ом і т. п.

Процес витиснення старих форм давального та місцевого відмінків — формами -ам, -ах проходив в літературній мові української народності XVI—XVII століття і в діалектах неоднаково.

Досліджуючи ділову мову волинських книг городських з XVI—XVII ст. ст.,³⁾ писаних у Луцьку, Володимирі-Волинському і в Локачах та ділову мову документів Ставропігійського братства з XVI—XVII століття,⁴⁾ писаних у Львові, ми прийшли до таких спостережень: найбільше випадків нових форм -ах знаходимо в місцевому відмінку, менш податливим виявляється давальний відмінок, тут форм з -ам небагато, причому більшість випадків падає на іменники жіночого роду -і основ та іменники середнього роду -о основ.

В надністрянських говірках, як про це говорять наші дані, форми з —ам, —ах найраніше витиснули форми з —ом, —ох в іменниках твердої основи, пізніше форми давального відмінка з —ам витиснили форми з ом в іменниках м'якої основи, форми з —ох виявилися більш стійкішими — поступилися перед формами з —ах найпізніше.

1) Фонетична система і деякі морфологічні риси гов. Брюховицького р-ну Львівської області (рукопис канд. дисертації), 1953.

2) J. Janow, Z deklinacji matoruskiej (Prace filologiczne, t. X, 349).

3) АЮЗР ч. 1. т. 1; АЮЗР ч. 6. т. 1;

4) АЮЗР т. XI, XII.

В минулому, проте, форми з —ом, —ох в іменниках чоловічого та середнього родів виявилися настільки живучими, що вони поширилися на відповідні форми іменників жіночого роду.

Ці факти, як показують дані вищеназваних пам'яток, мали місце вже в XVI — XVII віці.

У володимирсько-луцьких книгах гродських ми знайшли по одному випадку таких форм — наприклад невестомъ (АЮЗР ч. 6. т. 1, 449), в трьох тисячохъ (АЮЗР ч. 1. т. 1, 100), в ділових документах Ставропійського братства таких випадків більше — теслом (АЮЗР т. XI, 441, 653, 665), теслюм (АЮЗР т. XI, 439, 472, 444, 452, 454, 476, 573, 478, 665), тесліом (АЮЗР т. XI, 468, 563), інші випадки з — ам — тесліамъ двом (АЮЗР ч. 6. т. 1, 418, 421, 429, 430), тимже черницом (АЮЗР XI, 460), черницом от Теробовля (АЮЗР XI, 582), один випадок в основах на — а: бабом (АЮЗР, XI, 470).

Звичайно, нас цікавить не те, чи ці форми появилися під впливом польської мови, де ці форми в кінці XVI століття стали у загальному вжитку¹⁾, чи виникли вони самобутньо.

Ми стверджуємо важливий факт — появу закінчення — ом, —ох в іменниках основ на **ја** жіночого та чоловічого р.р. вже в XVI — XVII ст..

Викликають інтерес ще такі форми як теслѣм двом (АЮЗР, XI, 381), теслем тром (АЮЗР, XI, 428), гостѣмъ (АЮЗР, XI, 418). Якщо вважати тут букву **ѣ** за звук і, тоді це були б форми на — ім, видозміна форми з — ам, якщо ж прийняти тут букву **ѣ** як факт змішання з е, тоді форма гостѣмъ — це властиво гостемъ (ѣ ѣмъ).

Форми на — ом в літературній мові XVI — XVII століття могли, з одного боку, підтримуватись чи то книжними (староруськими чи старослов'янськими) формами, чи то польською мовою, якщо ж мати на увазі ділову мову, то форми з — ом тут слід вважати за форми народної мови. Можна думати, що вже в XVI ст. під впливом форм з — ом, а можливо і форм з — ох ім. типу домох почало появлятись закінчення — ох в іменниках основ — о, — **јо**, напр. долгохъ (АЗЮР. ч. 6. т. 1, 264), по знакохъ (АЮЗР. ч. 6. т. 1, 275), а згодом — в XVII ст. це закінчення перенеслось до основ на **ја** ж. р., про що говорять наддністрянські і карпатські говірки.

Варт уваги і форма давального та місцевого відмінків множини іменника гуси.

В деяких наддністрянських, перехідних та південноволинських говірках — Глушин, Лагодів, Лисиничі, Старі Броди — іменник гуси відміняється по твердому варіанту — гусам, на гусах, а в деяких наддністрянських і перехідних — Гниловоди, Дальчин, Йосипівка, Поляна — ще іменник сани — санам, на санах.

1) St. Słonski, Historia języka polskiego w zarysie, W., 1955, str. 39.

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ

Форми орудного відмінка множини від іменників м'яких основ в багатьох наддністрянських і західноволинських¹⁾ говірках виступають із закінченням — ема, — има, — іма, перенесеного з давніх форм двоїни.

Форми віуц'іма, гуспудін'іма, жін'ц'ема, кувал'ема, хлѳпц'іма, йайц'іма//йейц'іма, пол'ема і т. п. зафіксовані в деяких західних, центральних і південних районах Львівщини, а саме в Городоцькому (Любінь Великий), Глинянському (Печенія, Полюхів Великий, Словіта), частково Краснянському (Андріївка), Івано-Франківському (Воля Добрянська, Каменобрід, Повітно), Яворівському (Черчик, Віжомля, Мужилівичі), Перемишлянському (Волків, Кореличі, Липівці, Міжгір'я), Поморянському (Поляна), Щирецькому (Гонятичі, Добряни, Острів, Піски) зрідка в Магерівському (Бишків), Великомоствському (Двірці), Золочівському (Струтень).

Якщо ідеться про Тернопільщину, то такі форми подибуємо в її центральних районах, північна межа цих форм приблизно буде йти із заходу на схід через Козову, а далі захоплюючи південну частину Козлівського р-ну через Микулинці на Гримайлів до бувшого польського кордону — по Збруч. Поширені ці форми також і в говірках Дрогобицької області.

В деяких говірках ми спостерігаємо коливання — поруч форм з — ема//іма зустрічаються форми з — ами//іми.

В гов. с. Розділ Миколаївського р-ну Дрогоб. обл. ми зустрічаємо такі форми: — кувал'ема, крауц'ема, господін'іма, пол'ема, йайц'ема але віуц'ами, дулѳн'іми, хлѳпц'ами;

в гов. с. Дармолівка Судожовишнянський р-ну Дрогоб. обл. — вдіуц'ема, йціма, хлѳпц'іма, але кувал'єми, жинц'єми;

в гов. с. Крукениця Крукеницького р-ну Дрогоб. обл. — йціма, але кувал'єми, жин'ц'єми, крауц'єми, кусар'єми, дулѳн'іми, гуспудін'іми;

в гов. Банюнин, Старий Милятин, Новомилят. р-н, Кугаїв, Солонка В. Пустомитівськ. р-н, Липівці Перемишлянський р-н Львів. обл. — йейц'іма, пул'ема, але гуспудін'іми, в'іуц'ми, мєжими, гѳс'ц'іми, пал'ц'іми, хлѳпц'іми, учитеил'єми.

Проте є говірки, в яких майже виключно поширені форми з — ема// — іма в іменниках м'якої основи.

Такі випадки ми зустрічали в говірках центральних і частково південних районів Тернопільщини та в деяких говірках Дрогобищини та Львівщини.

Наведемо приклади із гов. с. Новосілка Підгаєцького р-ну Терноп. обл. — вдоуц'ема, віуц'ема, двєрима, жиен'ц'ема, земл'ема,

¹⁾ Ці форми відомі також багатьом холмським і карпатським говіркам. Щодо перших — мої записи, останні — див. І. Панькевич: Українські говори підкарпатської Русі і сумежних областей, в Praze, 1938, стор. 207.

к'ін'ма, ковал'ема, косар'ема, крауц'ема, долон'ема, господін'ема, йийц'ема, спідниц'ема, хлопц'ема, але с'ін'мі, груд'мі.

Подібні форми ми маємо в говірках — Волків, Гонятичі, Мужилівичі, Саранчуки, Устя.

Форма к'ін'ма подибується найбільше в говірках Тернопільщини, зрідка у Львівщині — Головчинці, Гуштин, Козова, Любінь В., Мужилів, Новосілки, Ріпинці, Щибалин, в гов. Соколів Золотницького р-ну Терноп. обл. ще свін'ма; Гуштин Скала-Поділь. — гус'ма' а в гов. с. Гонятичі ще кон'іма, гос'ціма, очевидно під впливом форм типу — хлопц'іма тощо. Це закінчення в деяких говірках — Кореличі — поширено і на іменники четвертої відміни — тил'ет'ема// — еми, пац'ет'ема// — еми, курит'ема// — іми.

Форми з — ема поширені також в говірках північної частини Сокальського р-ну та в західних районах Волинської області.

Приклади із гов. с. Грибовиці Іваничівського р-ну Вол. обл. — двір'ема, йаблун'ема, жін'ц'ема, кувал'ема, кусар'ема, міш'ема, мул'ір'ема, спудниц'ема, тупул'ема.

Закінчення — ми мають не тільки іменники к'ін'ми, с'ін'ми, г'іс'т'ми, курмі, гус'мі, але появляється воно і в інших іменниках — пчлмї//пчолами, кіз'мі, сир'ітмі' — ами, звідми// — ами, бабмі// — ами, грал'мі// — ема — Махнівці; грал'мі, кіз'мі мишмі, ножиц'мі — Бишків; миешмі — Солонка В.; кол'іс'мі, — Словіта; пчлміе — Грибовиця; віуц'мі — Хлівчани; віуц'мі, піл'мі — Рожиськ; віуц'мі, пол'мі, ножиц'мі, спідниц'мі — Полюхів В.; господін'ми, дін'ми, пол'ми, //піл'ми, л'ожниц'ми спідниц'мі — Павлів; ножиц'мі, спідниц'мі — Криве.

В гов. с. Шегині Мостиського р-ну Дрогоб. обл. — форми з — мі дуже поширені, виступають в багатьох випадках, напр.: кувал'мі, кусармі, сикритармі, гуспудин'мі, дулон'мі, груд'мі, пол'мі, але жін'ц'емі, крауц'емі, хлопц'імі.

Подібні форми подибуються і в гов. с. Смільниці Хирівського р-ну Дрогоб. обл. — бабмі, вд'іумі, пчолмі, к'із'мі, сир'іт'мі, бріумі.

Отже, давній тип — і основ в деяких говірках виявився більш живучим, причому не в усіх говірках він позначився однаково, в одних говірках він зачепив форми орудного відмінка множини (Махнівці, Шегині, Смільниця), в інших — форми родового відмінка множини (див. розділ: родовий відмінок множини).

1. Верхратський відмічає форми ор. в-ка множини з — ема, — ма — жалема, смаркачама (Мачишин), яйцема, яйцема, крильцема, крильцема (Крехів), плечима, молодичема, палицема (Мачишин), граблема (Пристань).

В гов. с. Мошковиць Я. Янів також відмічає подібні форми — палиц'іема, кудел'іема, постел'іема, дін'іма, фасол'іема, свін'іма, пол'іема, міс'ціема, дереуц'іема, віконц'іма, і т. п. (75).

Спорадично, бо відмічено тільки в гов. с. Чернилява, іменники кури, гуси, граблі — мають відмінні закінчення, ніж в літературній

мові — гусіма, куріма, грабліма, утворені мабуть на взірць ім- типу очіма, ушіма.

Интерес викликають форми *дверміма*, *д'ітімима*, відмічені нами в гов. с. Рудно Брюхов. р-ну, Вижняни Глинянського р-ну. Ці «обро- щені» форми, утворені за взірцем форм типу *молодіц'іма*, *мішіма*.

Подібні форми, але з закінченням — *мами*, відмічає Я. Янів в гов. с. Мошковиць — *к'ін'мама*, *грішмама*.

На появу форм таких як *віуц'има*// — *іма*, на думку Янова¹⁾, могли впливати іменники — *очіма*, *дверіма*, а також форми ор. в. числівників — *двома*, *трома*, *штирма*, *пйетма*, та займенника *всіма*.

В письмових пам'ятках XVI — XVII в. форми ор. в. з — *ама* дуже рідкі. В ділових документах ставропільського братства ми зна- йшли тільки один випадок — з двома кондицеєма (ч. 1. т. XI, 143), але тут форма двоїни, у формі множини ми знайшли один випадок в заповіті Сеня Кожана, князя (ц. зн. вйта) села на Дрогобиччині (Тухольщина), з 1638 р. из ушиткими пожиткама (VII — 4)²⁾ та в полтавських міських книгах³⁾ — за слушним доводом и свідкама (ч. 1, 36). Хоч і випадок тут одинокий, проте можна думати, що вже в XVI — столітті закінчення — *ама* з двоїни перейшло до форм ор. в. множини, в інших говірках ця форма занепала, залишивши слід в деяких словах — *очіма*, *ушіма*.

Щодо форм ор. в. на — *мі*, то в волинських книгах гродських такі форми від ім. чол. і сер. роду досить часті поруч більш пошире- них форм з — *ами*. Наведено приклади форм з — *мі*: *гайми* (ч. 6. т. 1, 86, 167), *именми* (ч. 6. т. 1, 365), *зъ двома колми* (ч. 6. т. 1, 114), *съ конми* (ч. 6. т. 1, 275, 407), *кйми* (ч. 6. т. 1, 280), *з делми* (ч. 6. т. 1, 436 ц. зн. з гарматами), *съ полми* (ч. т. 1, 133, 167, 284, 394, 464), *съ тими ж татарми* (ч. 6. т. 1, 365), *талярми* (ч. 6. т. 1, 192), *съ те- лятми* (ч. 6. т. 1, 278), *двома тисячми* (ч. 6. т. 1, 79).

Ці форми відбивають мову тодішніх говірок, в дальшому роз- витку вони (ці форми) поступилися перед формами — *ами*, закінчен- ня — *ми* зберігається тільки в деяких словах.

1) J. Janow: Z deklinacji maloruskiej. Prace filolog. t. X, str. 355.

2) Рукопис зберігається у відділі рукописів під VII — 4 бібліотеки АН УРСР у Львові.

3) Актовья книги Полтавского городского уряда XVII в. вып. 1. Справы поточныя 1664—1671 годов. Редакция и примечания В. Л. Моддалевского Чернигов, 1912.

ПРИКМЕТНИК

В науковій літературі була прийнялась думка, що південно-західні говірки на відміну від північних зберігають в називному відмінку ч. р. закінчення — **ий**, насправді, як показали наші досліді¹⁾, в багатьох наддністрянських і в деяких перехідних кінцеве **й** відсутнє, а замість **и** виступає закінчення — **і**, напр.: добрі муш. зелєні дуп, білі с'н'іх, здурові хлоп, де **і** не пом'якшує попереднього приголосного. В північних говірках, як відомо, в цьому випадку — **и** — добри хлопиц, зелєні дуб і т. п.

Характерною рисою наддністрянських, як і багатьох інших — карпатських і закарипатських говірок, є відсутність м'якої групи прикметників, напр.: жітна стеирн'є, рана, вечсна, пізна вост'ін, народна справа, сіна хустіна, пізне л'іто і т. п.

Перехід м'якої групи прикметників до твердої, як справедливо відмітив Я. Янів,²⁾ був підтриманий тим фактом, що в називному відмінку ч. р. форми типу — сіний і добрий співпали (давнє **и** перейшло в **и**).

До речі, в надсянських говірках, де різниця між давніми **и** і **ы** зберігається, існує м'яка група прикметників — с'іній, с'ін'а, с'ін'є (напр.: Шегині Мостиськ. р-н Дрогоб. обл.)

В південноволинських, а також і в інших — північних та південно-східних говірках — м'яка група прикметників зберігається, що, звичайно, прийнято пояснювати впливом займенників мій, твій.

Цікаві дані щодо цього ми знаходимо в перехідних говірках. В деяких із них — Конюшків — зустрічаємо м'яку групу прикметників — л'т'н'а ніч, жіт'н'а сулома, р'ан'а зима, в говірці ж с. Соколівки Заболотцівського р-ну Львів. обл. в мові старшого покоління зустрічаємо ще м'яку групу прикметників — зад'н'і, зад'н'а але задне, домашн'і, -'а, -'є, кут'н'а але кутне, в мові ж молодшого — вже тільки тверда група — б'ратна, вер'хна, веч'ірна, домашна, ост'анна, х'атна і т. п. В гов. с. Луциці Сокальського р-ну спостерігаємо коливання — із м'яких прикметників — одні м'які, інші — тверді — с'єчн'ій, с'єчн'а, с'єчн'є, в'архній, -'а, -'є, але б'ратна, вич'ірна (літ. братня, вечірна).

1) Також і досліді П. Приступи, див. його цит. роботу.

2) Цит. робота, стор. 78.

Такий змішаний тип форм характерний для перехідних говірок. В зв'язку з цим слід нагадати цікаве зауваження Малецького, висловлене ним з приводу характеру мішаних і перехідних говірок:¹⁾ «Мішаний тип розвиває ту саму граматичну рису в одних словах згідно з говіркою а, в інших — її розвиток йде за говіркою б».

В говірках західних районів Волині, Дрогобиччини та Львівщини наявні членні форми прикметників середнього роду: бугатейє, мал'ойє — Бубнів, Верба, Глиниця; гуркойє, бугатойє, мал'ойє, стар'ойє — Крухиничі; бугатуйі сеяло, мал'ойі йагн'є, високуйі д'єрву — Шегині, бугатейє, малейє — Свинюхи.

Рідко в цих говірках виступають і членні прикметники в множині — чужейі, добрийі.

У відмінюванні прикметника слід звернути увагу передусім на закінчення родового відмінка однини ж. р. в говірках західних районів південної Волині. Форма р. в. мулудейі (діучини), старейі (баби), до с'вітувейі (війни) — Верба, Зубильне; добрейі, мулудейі, старейі, нувейі — Війниця, Крухиничі, Смолигів. У гов. с. Хобултова ще фонетичні варіанти цих форм — старайі, мулудайі. Крім цих форм, в говірках названих пунктів ми знаходимо ще й інші форми род. в. одн. — нима добрі л'удйни, високі (йі) супол'і — Зубильне; нима зеліні (хусткиє) — Крухиничі; нима нові (спудниці), велик'і (хустки), зелан'і (трави) — Хобултова.

Форма типу мулудейі виникла, слід гадати, під впливом відповідних форм займенника мейі, тейі, форма ж типу добрі, нові вимагає іншого пояснення, імовірно, тут маємо аналогію до давального відмінка.

Закінчення **-ейу** виступає в цих говірках і в орудному відмінку, отже, мулудейу, старейу і т. п.

З інших форм звертає увагу і форма дав. і місц. в. одн. ж. р. без кінцевого й — добр'і д'іучині, стар'і бабі, форма, яка поширена в багатьох наддністрянських, перехідних та південноволинських говірках.

В наддністрянських і перехідних говірках поширене в м. в. одн. ч. р. закінчення **-ім**, в південноволинських говірках — **-ому// -уму** — на високім, високуму, на нис'кім — на нис'куму, на сінім — на сін'уму і т. п. Випадки з закінченням **-уму** в м. в. в наддністрянських говірках належать до рідких явищ.

Форми орудного відмінка ж. р. типу високом, високоу поширені в зоні, де трапляються відповідні форми рук'ом, нуг'ом, рукоу, нугоу.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Вищий ступінь прикметників в наддністрянських та в південноволинських говірках твориться в основному в такий спосіб, як і в літературній мові — за допомогою суфіксів: **-ш**, **-іш**, зрідка **-ійш**.

¹⁾ М. Małecki, Do genezy gwar mieszanych i przejściowych. Slavia Occidentalis, t. XII, str. 81.

напр.: доуші//і́й//і-ий, вушші//і́й//і-ий, блйшші//і́й//і-ий, шйрші//і́й//і-ий, нишші//і́й//і-ий, мулотші//і́й//і-ий і мулудійші//і́й//і-ий, суло́т-ші//і́й//і-ий і сулудійші//і́й//і-ий.

По деяких наддністрянських і перехідних говірках суфікс **-іш** додається до основи, а не до кореня, причому або з переходом **к в ч**, або без, напр.: солоткіші//і́й (Ушня), гіркіші//і́й (Дітківці), кріпкіші//і́й, широчіші//і́й (Дітківці) доугіші//і́й широкіші//і́й (Колоденце).

Деяким наддністрянським говіркам відомий і суфікс **-ішч**: сил'нішчий (Гаденківці), скуп'ішчий, тлустішчий (Ясенів).

Під впливом вищого ступеня прикметників типу мн'екий//мн'який появляється **к і** в вищому ступені таких прикметників, як от: до-рокші//і́й, вікші́й//і́й, вакші́й//і́й, блікші́й//і́й і т. п.

Найвищий ступінь прикметників утворюється або додаванням префікса **най-** до форми вищого ступеня, або додаванням слів: **самий**, **дуже**, **фест** до форми звичайного ступеня, напр.: **найліпший**, **найдоуші́й**, **самий високий**, **фест високий** — останнє тільки в наддністрянських говірках.

В західноволинських говірках аналітична форма найвищого ступеня утворюється за допомогою слів: **барзо**, **моцко**, що додаються до звичайного ступеня — **барзо великий**, **моцко великий**.

В східноволинських говірках, що межують з північними, в цьому випадку вживається слово **вельми**: **вельми гарний**. Замість префікса **най**, в цих же говірках іноді вживається префікс **над**. напр.: **надбіл'ші**, **надлуччи** і т. п.

І. Верхратський в говірці батюків (стор. 38) відмічає форми вищого ступеня з суфіксом **-ійшій**, **старійший**, **краснійший**, а для найвищого ступення, крім форм з префіксом **най-** подає такі форми, як от: **наукрасший**, **наубільший**, **наульпший**.

ЗАЙМЕННИКИ

Особові та зворотний займенники

Системою відмінювання особові та зворотний займенники в наддністрянських говірках досить різко відрізняються від південно-волинських, перші зберігають енклітичні форми займенників, деякі інші старі форми, останні цих форм не знають.

Форми родового відмінка в основному такі ж, як і в літературній мові — *минé, тибé, сибé*, з прийменниками — *ду мене, ду тебе, ду себе*, а в деяких південноволинських говірках (східна частина Волинської області) ще — *до минé, до тибé, до сибé*, з наголосом на закінченні.

В північній частині Сокальського р-ну та в західних районах південної Волині зустрічаємо цікаві фонетичні варіанти цих форм — *мина́, тибá, сибá*, а з прийменником — *доу ма́ние, ду та́беи, ду са́беи* — прийшла *ду ма́ние* жінка: *мина́ вже ние чикай; буліт' мина́ гулува; вз'еу ййі ду са́беи*.

По деяких говірках західних районів Львівщини, які не знають переходу *а* в *е*, зустрічається в род. — *знах, відмінках* однини енклітична форма *н'а (мн'а), т'а* — *ду н'а хтос' прийшоу, неи буде т'а*, які відповідають старослов'янським *мѧ, тѧ*.

Форми дав. в. одн. представлені у наддністрянських говірках такими формами — *міні//міні, мні, тубі//тибі, субі//субі* та енклітичними — *ми, ти, си*, а в деяких говірках західних районів Львівщини і Дрогобиччини — *Глиниці, Шегині (надсянські говірки)* — *мі, ті, сі, де і*, як і в інших випадках, зберігається. Говірки південної Волині енклітичних форм не зберегли, проте більше на захід — в говірках Томашівщини та Холмщини енклітичні форми у широкому вжитку.

Форма *мн'і* — *дай мн'і*, що сходить на старослов'янську *мнѣ*, зафіксована нами тільки в деяких говірках Тернопільщини — *Лучківці (Скалатський р-н), Новосілка (Підгаєцький р-н)*, проте в бойківських говірках вона (ця форма) широко відома.

В знахідному в., крім згаданих вже форм, подибуються ще такі — *н'е (мн'а), т'е, н'і, м'і, т'і*, напр.: *минé буліт гулува; вдáриу м'і*

в твар; він т'і//т'е буде биу: він т'а від'іу, ти н'а здібау. Енклітична форма т'а зафіксована також і в гов. Скоморох Сокальського р-ну, напр.: йак т'а бачат, так і пйшут.

У текстах, записаних Верхратським, знаходимо такі форми—не, те, тя -- ой била не мамунейка (160); коли я те зобачу (161); я тя до суду зараз поведу (92).

Форма ор. в. одн. має по говірках чимало варіантів.

В південних і центральних районах Львівщини і Тернопільщини, а також в північних районах Дрогобиччини на північ від Дністра поширені форми мноу, тубоу, субоу.

В перехідних говірках — північні райони Львівщини і Тернопільщини та в говірках південної Волині знаходимо такі форми, що й в літературній мові.

Форми мном, тубом, субом поширені в західних, частково в деяких південних районах Львівщини: Краковецькому — Глиниці, Передбір'я, Чернилява; Яворівському — Залужжя, Порудно; Івано-Франківському — Ясниська; Поморянському — Сновичі, відомі вони також і багатьом говіркам Тернопільщини. Слід додати, що форми мном, тубом//тобом, субом виступають там, де є форми руком, нугом.

В говірках Тернопільщини К. Дейна відмічає ці форми в центральних та південно-східних районах — Скалатському, Тербовельському, Великоборківському, Гримайлівському і частково Копичинецькому. І дійсно, матеріал, який ми маємо із цих районів, підтверджує спостереження К. Дейни.

Про форми ор. в. одн. у Верхратського знаходимо не зовсім точну інформацію. Верхратський висловлюється про це так: «творник (себто орудний відмінок) ч. єдиничного: мною, тобою, собою, рідко коли: мноу, тобоу, собоу, еще рідше мном, тобóm, собóm».

З цього виходить, що в одних і тих же говірках можна зустріти три форми — мною, тобою, собою, мноу, тобоу, собоу і мном, тобóm, собóm.

Звичайно, це не зовсім так. Всі ці три форми, як говорять наші дані, мають своє територіальне поширення і майже ніколи не виступають вони разом в одній і тій же говірці.

Форми місц. в. одн. в багатьох наддністрянських говірках нічим не відрізняються від таких же форм в літературній мові, проте деякі із них, а це зафіксовано в пунктах — Арламівська Воля, Голдовичі, Городок, Добряни, Любінь Великий, Наконечне I, Острів, Струтень, Устя, Чернилява — зберігають ще архаїчну форму — на мн'і.

Особовий займенник 3-ї особи — він, воно в род.-знах. в. в. одн. в наддністрянських говірках може мати, крім форми — йогó//йугó, ще архаїчні форми типу йегó//йігó, з прийменником — до нєго//ду нєгу, а також скорочені та енклітичні форми йго//йгу, го//гу, напр.: йго ніц не упхóди, нєн від'ілам гу.

Південноволинські говірки знають тільки форми йогó//йугó,

енклітичні форми тут не зустрічаються, проте в говірках Томашівщини і Холмщини ці форми є.

Форми давального відмінка виступають також у кількох варіантах — йому//йму, йему//йїму, йму, му. Перші дві форми зустрічаємо в південноволинських говірках; в наддністрянських і деяких перехідних подибуємо всі ці форми.

Верхратський¹⁾ подає для род. в. тільки форму — его, для дав. в. — ему.

Відмічені нами форми займенника він, воно, знаходимо також і в Янова.²⁾

В наддністрянських і в деяких перехідних — Великомоствський, Рава-Руський, Радехівський р-ни — м. в. одн. цього займенника має форму на нім, таку форму відмічають Верхратський, Янів, південноволинські і деякі перехідні говірки — Бродівський, частково Лопатинський, Сокальський р-ни знають форми на н'ому, на ниему, на н'їму.

Різноманітні і форми р. в. одн. займенника вона. В багатьох наддністрянських говірках виступають форми р. в. одн. — йейі, йїї, з прийменником — ду нєйї, рідше ду н'ойї та стягнена форма йї.

Форма родового в. йєї//йїї (її)//йї (ї) в багатьох наддністрянських, перехідних та південноволинських перейшла і до давального відмінка. У пісні, записаній Б. Сокальським,³⁾ знаходимо форму дав. в. йейї: приснився йейї сон дивненький.

В деяких наддністрянських говірках — Городок, Наконечне І, Старий Витків, Устя, Чернилява — в родовому відмінку виступає тільки стягнена форма — йї (ї). Південноволинським говіркам більш властива нестягнена форма йїї, зрідка йїй.

Скорочена форма йї в давальному відмінку утворилась із форми йїй, де й відпав, це саме явище ми маємо і в давальному відмінку одн. прикметників жін. роду — добрі гуспудіни.

У Верхратського ми знаходимо тільки одну форму для род. в. — єї, Янів подає всі форми.

Форми знахідного в. одн. ті ж, що й у родового в — ка, проте, крім форм йейї, йїї, йї, в наддністрянських і в деяких перехідних говірках вживається ще архаїчна форма н'у (ню), напр. крич'єу на н'у. Нею копай йами, бо сам в н'у впадеши (Глиниця).

Зрідка в деяких говірках Тернопільщини — Гримайлів — ще зустрічається форма знах. в. нєйу, напр.: кричау на нєйу.

Верхратський⁴⁾ подає чомусь тільки одну форму ю, про інші форми не згадує, у Янова⁵⁾ знаходимо форми зн. в. одн. — йейї, йїї, йї (ї), про форму н,у (чи ю) Янів не згадує.

1) Там же, стор. 49.

2) Gwara wsi Moszkowic... str. 81.

3) Bronisław Sokalski: Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. L. 1892, str. 193.

4) Говір батьоків, стор. 49.

5) Цит. роб. стор. 81. ,

Багатьма варіантами представлена по говірках і форма ор. в одн.: з нѣйу, з неу, з н'еу, з нем, з н'ом, з нѣюм.

Форма з нѣйу (нею) поширена в деяких наддністрянських говірках, що межують з перехідними, в яких ці форми одинокі, а також і в південноволинських.

Форма з неу зустрічається в тих говірках, де є форми руко́у, отже, в центральних і південних районах Львівщини і Тернопільщини та в наддністрянських говорах Дрогобищини і Станіславщини. Форма з н'еу, з попереднім напівпом'якшеним н, характерна для деяких говірок західних районів Львівської та Дрогобицької областей, себто, для говірок надсянських. В деяких говірках західних районів Львівщини — Глиниці, Передбір'я, Черпилява, де відомі форми руко́м, нугом, поширені форми з нем//н'ом, контамінована ж форма з нѣюм — пішо́у з нѣюм — зустрічається тільки в деяких наддністрянських говірках Тернопільщини — Вікна, Гримайлів, Городниця, Криве (Скалатський р-н), Панасівка, Ружиськ, Романівка, (Вел. Борк.). Верхратський¹ не згадує про форму з нем, форми ж мно́м, тобто тут подаються.

Матеріали, які є в нашому розпорядженні, говорять про те, що де відомі форми — мно́м, там наявні і форми з нем//н'ом.

Форми множини цих займенників нічим особливим не відрізняються від форм літературних, можна тільки відмітити деякі їх фонетичні варіанти. В говірках західної Волині замість вимови **ми, ви, вуни**, можна почути тут вимову **меи, веи, вунеи**, а також займенник **ти** часто тут вимовляється як **теи**, що пояснюється вимовою наголошеного **и** як **еи** в цих говірках.

ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ

Присвійні займенники мій, твій, свій в деяких наддністрянських говірках — Єлиховичі, Желдець, Кути, Струтень, Черчик втрачають в наз. в. од. кінцевий й — мі, тві, сві.

Форми род. в. одн. займенників мій, твій, свій в наддністрянських, перехідних та в більшості південноволинських говірок мають відмінний наголос, ніж в літературній мові.

Форми мого, твого, свого чи мо́гу, тво́гу, сво́гу з наголосом на основі, відомі не тільки наддністрянським, але також перехідним і багатьом південноволинським говіркам і тільки в деяких говірках вже Ровенської області відомі форми мого, твого, з наголосом на закінченні, так як в літературній мові. Такий наголос виступає і в формі дав. в. одн. мо́му, тво́му, сво́му, проте в ор. в. одн. південноволинські і деякі перехідні говірки мають відмінний наголос від наддністрянських говірок, в перших наголос на закінченні — (з) му́йім, твуй́ім, свуй́ім, в останніх—на основі— (з) мо́йім, тво́йім, сво́йім чи (з) мо́йем, тво́йем, сво́йем.

¹) Говір батюків, стор. 49.

В говірці с. Желдець Куликівського р-ну Львівськ. обл. ор. в., одн., крім цих форм, може мати ще стягнену форму — (з) твим, свим.

Щодо місцевого в-ка, то південноволинські і деякі перехідні говірки знають форми на мому, на тво́му, на сво́му, або на муйім, на твуйім, на свуйім, наддністрянські — на мойім, на тво́йім, на сво́йім, тільки зрідка — на мому, на тво́му. Верхратський¹⁾ для ор. і місц. вв. подає тільки форми з мойім, (на) мойім, з наголосом на закінченні, імовірно ці форми записані в перехідних говірках (Великомостівський та Рава-Руський р-ни) або в Сокальщині, бо ж наддністрянські говірки, як це ми відмічали, знають в цих випадках наголос на основі, такий же наголос в цих формах подає і Я. Янів в говірці с. Мошковиць.

Форми род. та ор. вв. одн. займенників ж. роду — sweйі, sweйу, мейі, мейу за дотеперішнім поділом відмічались як такі, що характерні для південноволинських говірок.

Наші матеріали підтверджують цю думку, дійсно ці форми поширені в багатьох південноволинських та перехідних говірках, одначе зустрічаються тут і такі форми як мойейі (моєї), твоейі (твоеї), з мойейу (з мою), з твоейу (з твоєю), про які не згадувалось у науковій літературі, в наддністрянських говірках виступають форми род. в. мойі, тво́йі, з наголосом на основі.

Щодо ор. в. одн., то він в наддністрянських говірках має кілька варіантів — мойоу//мойуу, мойу, мою, мойом//мойом, в останніх двох випадках з відмінним наголосом. Щодо трьох перших форм — мойоу//мойуу, мойу і мою, то їх географічне поширення важко визначити, зафіксовані вони в центральних і південних районах Львівщини і прилеглих до Львівщини — в північних районах Дрогобиччини, в південно-західних та південних районах Тернопільщини і сусідніх з нею районах Станіславщини.

Форма мойом зустрічається в тих говірках Тернопільщини, де поширені форми руком, ногом (див. вище), а форма муйом в говірці західних районів Львівщини, де теж подибуються форми руком, ногом.

По говірках західних районів Волинської області привертають увагу фонетичні варіанти форм род. в., а саме: майі, твайі, свайі, де а на місці наголошеного е.

Варт уваги і форми род. в. одн. займенників — наші, ваші замість нашої, вашої, що їх подибуємо в деяких говірках західної Волині — Війниця, Верба, Крухиничі, Хобултова. Ці форми утворились подібно до прикметників род. в. жіп. р. за аналогією до давального відмінка однини. Ось приклади: нима наші матіра; неч знайу ваші сеистрі.

Форми множини займенників мій, твій, свій в наддністрянських говірках різняться від південноволинських тільки наголосом, в перших наголос на основі — мойіх//мойім, в останніх — на закінченні — муйіх, муйім//мойіх, мойім.

¹⁾ Говір батюків, стор. 49.

У Верхратського знаходимо неточні дані щодо цих форм, для род. в. одн. подається тільки форма моєї, для ор. в. одн. — мою. Ці форми, як показують наші дані, зустрічаються тільки в деяких перехідних і зрідка в південноволинських говірках, форми ж мейі (р. в.), мейу (ор. в.) чи мойі (р. в.), мойу, мойоу, мою, мойом (ор. в.), які саме характерні для наддністрянських і перехідних говірок, автором не підмічені.

Форми давального та місцевого відмінків однини в наддністрянських і перехідних говірках виступають без кінцевого й і з наголосом частіше на основі — мойі, твоїі, зрідка, а зафіксовано нами це в пунктах — Волків, Острів, Сілець Беньків. Нова Скварява — муйі (й), твуйі (й), у південноволинських говірках в цьому випадку наголос тільки на закінченні.

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ

По наддністрянських говірках Львівщини та в більшості говірок Тернопільщини і південної Волині поширені вказівні займенники той (чол. р.), те, то, тойе//тойі, (сер. р.), та, тайа, (жін. р.), що відповідають літературним — цей, ця, це і тільки в південних районах Тернопільщини ми знаходимо поруч вищезгаданих займенників ще такі вказівні займенники — сеї (ч. р.), с'а, са, с'е, сеса, сес'а, сис'а//с'іс'а (ж. р.), се, сесе, сейе (сер. р.).

Форму тую зустрічаємо в деяких говірках західних районів Львівщини та Дрогобиччини — Губичі, Лопушниця, Порудно, Чернилява, Ямна Горішня.

Виразно злокалізовані займенники середнього роду. Займенник те — стягнена форма — поширений в говірках південної Волині і в деяких перехідних, зрідка його зустрічаємо і в наддністрянських говірках — Губичі, Красносільці, Кугаїв, Махнівці, Струтень. Форму тейе — нестягнену — подибуємо тільки в говірках південної Волині. Найбільш поширена форма в наддністрянських говірках — то, його нестягнена форма **тойе тойі** зустрічається в західних та північно-західних районах Львівщини, південної Волині, зрідка в центральних говірках Тернопільщини.

Редуковані форми того, тото ми відмітили тільки в деяких говірках західних районів Львівщини, в північно-західних районах Дрогобиччини та в південних і деяких центральних районах Тернопільщини. Форма тутє зафіксована в гов. с. Губичі Доброміль. р-ну Дрогоб. обл.

В гов. с. Ямна Горішня б. Добромільського р-ну Дрогоб. обл. подибуємо цікаву форму займенника сої, соса, се, з о замість е, імовірно, під впливом той, тота.

В говірках південної Тернопільщини — Борщівському, Бучацькому, Заліщицькому, Золотопотіцькому, Коропецькому, Мельнице-Подільському, Монастирському, Скала-Подільському, Товстенському, Чортківському — знаходимо форми сей, с'а//са, се, поруч той, та, то//те, а також і редуковані форми.

Наведемо матеріал: Вікна, Ковалівка — сей-той, с'а-та, се-то; Вістря — сей-той, с'а-та, се-те; Худиківці — сей-той, са-та, се-то; Задарів, Зубрець, Переволока, Репінці — сей-той, с'а-сис'а//с'іс'а, се-сисе; Нижнє Кривче, Івано Пусте — сей-той, са-та, тота, се-то; Добровляни, Свидова — сей-той, с'а//с'е-тота, се-то; Головчинці, Торське — сей-той, с'ес'а-тота, сесé-тотó; Горошова — сей-той, са-та-тота, се-сесé-то; Миколаївка — сей-той, с'а-та-тота, сетó-тото; Гуштин, Верхняківці — сей-той, сеса-та-тота, се-сесé-то-тотó. І тільки в говірці с. Іванків Скала-Подільського р-ну ми зафіксували ще такі форми — сей-той, ц'а-та, це-то.

В говірках, де є редупліковані форма тота, тотó, в множині виступають форми тоті//туті.

Крім форми та (ж. р.), зустрічається ще в південноволинських, перехідних та в деяких наддністрянських говірках члена форма тайа, маючи на увазі останні, вкажемо пункти: Віжомля, Гримайлів, Завадів, Забір'я, Залужжя, Коцурів, Кугаїв, Речичани, Скоморохи (Т.), Струтень, Чернилява.

Відміна займенника тайа має свої особливості, в наддністрянських говірках поширена форма род. в. одн. тóйі, в перехідних і південноволинських говірках — тейі. Форма ор. в. в південноволинських і перехідних говірках — тейу, в наддністрянських маємо кілька форм тóйу, тоу, том, територіальний розподіл яких цілком покривається з формами рукóйу—рукóу,—рукóм.

Форми давального та місцевого відмінків в наддністрянських говірках відрізняються від літературних відсутністю й: ті, на ті.

В гов. Струтень, Чернилява знаходимо цікаву форму дав в. — тійі, а в останній ця форма є і в місцевому в. — на тійі.

Зрідка, в деяких південноволинських говірках — Княгинин, Демидівського р-ну Ровен. обл. — виступають вказівні займенники цей, ц'а, це і той, та, те.

Форма род. в. одн. ж. р. — ц'ейі, з м'яким ц, мабуть під впливом форми наз. в. — ц'а, проте ор. в. оди. — цейу, з твердим ц.

Привертають увагу форми множини — род.—зн.—ц'іх, дав. — ц'ім, ор. — ц'іми, місц. — на ц'іх проти літературних цих, цим і т. п. Ці форми — діалектні — утворилися за зразком займенника м'якої основи — вс'іх, вс'ім і т. п.

В південноволинських і перехідних говірках від південних до північних на лінії Володимир-Волинський — Луцьк записані нами ще форми — ц'ой, ц'айа//ц'а, ц'ейе — Гнідава, Забороль, Смолигів.

Форми ц'ой, ц'айа, ц'ейе і той, тайа, тейе знаходимо і в північних говірках, що суміжні з південними, в сусідніх пунктах Ровенщини — Білів, Голишів, Дерев'яне, Жуків, Новосілки, Пересопниця. У формах жін. р. одн. ц'ейі (р. в.), ц'ейу (ор. в.), з м'яким ц, як вирівняння до інших форм. Звук о в ц'ой нефонетичного походження — вплив займ. той.

Форми множини вказівних займенників той, та, то//те нічим істотним не відрізняються від літературних, звертає увагу тільки

членна форма н. в. мн. тійі, що поширена в багатьох наддністрянських говірках, в південноволинських -тійі або її фонетичний варіант — тейі (наголошене **и** вимовляється як **е**), остання форма поширена в зоні вимови **и** як **е**, **е**^н.

Літературному займеннику — той відповідає в наддністрянських та в більшості південноволинських говірок форма — тамт^ой//тант^ой.

В наддністрянських та перехідних говірках вказівні займенники часто виступають із вказівною підсильною часткою **-во**, досить часто редульованою **-вово**, що утворилась з вигуку **о** і протетичного **-в**. Ця частка звичайно додається до займенника, напр.: той^{во}—той^{вово}, тутой^{во}, тав^о—таво^{во}, тутав^о, тово^о—тово^{ово}, род. в. тогов^о — тогов^{ово}//тугуб^о//тугубув^о і т. п., іноді перед займенником вут^ой вутут^ой і т. п.

Щодо південноволинських говірок, то тут можлива лише частка **-о-** той-о, тайа-о, без протетичного **в**, або зрідка з придиховим **г** — тойг^о, тайаг^о і т. п.

По деяких наддністрянських говірках — Озерна, Зборівський р-н Терноп. обл. — спостерігається досить цікава декомпозиція деяких форм відмінків, викликана, на нашу думку, впливом форм з цією часткою. В дав. та місц. в-ках зафіксовано тут такі форми — тогом^у, на тогом^у, де закінчення **-му** додається до форми род. в-ка.

ІНШІ ЗАЙМЕННИКИ

Займенник весь у багатьох наддністрянських говірках в н. в. одн. має форму вс'ой, вс'а, вс'о, іноді ще — Кугаїв, Острів, Устя — н. в. одн. ч. р. вс'ей, ор. в. одн. вс'ем//вс'ім, з м'яким **с** як вирівняння до вс'ого.

В деяких західноволинських говірках — Грибовиця, Заболотці, Литовеж — цей займенник виступає із суфіксом — всен'кій, всен'ка, всен'ке.

Відміняється цей займенник як вказівний той, та, то//те, отже, в наддністрянських говірках р. в. одн. — вс'ого, вс'ойі, у південноволинських і перехідних говірках — вс'ого, вс'ейі і т. п. Орудний в. ж. р. в наддністрянських говірках має ще такі форми — вс'оу, вс'ом, вс'ойу, територіальне поширення яких співпадає з поширенням відповідних форм іменників рук^оу — рук^ом, рук^ойу.

Займенники кожді//ий, -а, -е, кожді//ий, -а, -е, кожні//ий, -а, -е, кутрі//ий і кутр^ой, -а, -е, остання форма характерна для наддністрянських говірок. відмінюються так як займенники той, та, те//то.

Займенника йїхній, -а, -е нема у наддністрянських говірках, у південноволинських, а також у південно-східних (і в літературній мові) цей займенник **е**, у наддністрянських говірках його заступає займенник йїх, однаке виступає він у незмінній формі, напр.: з йїх сиестр^оу, з йїх сестрами, з йїх татом.

ЧИСЛІВНИК

Числівники в південно-західних говірках мають і багато фонетичних варіантів і значні розходження в системі відмінювання.

Найбільше фонетичних варіантів має числівник один — удѐн, одѐн, йѐден, йѐдин, йдѐн, йдан, йден. Деякі із цих форм мають свою територію поширення, так напр.: форми удѐн, одѐн, йѐден, йѐдин зустрічаємо тільки в наддністрянських і деяких перехідних говірках, їх ми не знайдемо в південноволинських говірках, тут загально поширеною є форма йдѐн, а в деяких західноволинських говірках йдан. Форми непрямих відмінків такі ж, як відповідні їм форми прикметника.

Із форм числівника два в деяких говірках західної Волині — Верба, Віниця — зберігається цікава форма орудного відмінка — двіма, яка, очевидно, відповідає старій формі двѐма. Форма двою окремо не виступає, лише в складних словах — двоюрідний.

Числівник три по говірках західної Волині та в Сокальському районі (Львівщина) звучить трѐч, а числівник чотири — штѐчри, по інших говірках штѐри, форми непрямих відмінків у цих числівників з твердими р; трох, тром, трома, трума, штирѐх, штирѐм, штирма, -ома, і т. п. по всіх говірках.

Цікаву відміну мають по деяких говірках числівники від 5 до 10. В перехідних говірках—Барилів, Березівка, Двірці, Завидче, Лучиці, ці числівники мають твердий т у формах непрямих відмінків — пѐатох //пѐтох, пѐато́м//, пѐто́м, пѐатома, пѐтима, шѐтох, шѐто́м і т. п., в інших говірках т м'який — пѐет'ѐх, пѐет'ѐ́м і т. п. В багатьох західноволинських говірках поширені такі фонетичні варіанти цих числівників: пиет', шис'ц', дѐвіт', дѐсі'т', а в гов. с. Бубнів ще віс'ом.

На спеціальну увагу заслуговує форма ор. в. — пѐат'мі, трийціт'мі, зафіксована в говірці Рожиськ Підволочиськ. р-ну Терноп. обл. і пѐет'мі, п'ід'іс'ет'мі — в гов. с. Руданці Новояричів. р-ну Львівськ. обл., ця форма, гадаємо, виникла під впливом закінчення іменників типу к'ін'ми, грішми.

З різною фонетичною оболонкою виступають числівники від 11 до 30, з них числівник одинадцять найбільше. Форму йїдинайціт' по-

дибуємо в пунктах — Голдовичі, Махнівці, Смільниця, форми вудинайціг' //вудинайці, удинайці' (т', одинайці, уднайці, удиенан'ц'іт' поширені по багатьох наддністрянських і перехідних говірках, остання форма удиенан'ц'іт', дванан'ц'іт' і т. п. зустрічається тільки в деяких перехідних говірках — Скоморохи, Старий Витків і в багатьох південноволинських.

Звук й в числівниках на — айці (т') появилася внаслідок дисиміляції групи — д' ц', а н в числівниках на — ан'ц'іт' — це результат прогресивної асиміляції (попереднє н уподібнило до себе д). І тільки спорадично, бо відмічено в двох пунктах — Воля Добростанська і Солонка Велика — ще такий варіант — вудинейці, двацейці, тринейці (див.: § звук а). Зустрічається по деяких говірках — Терпилівка Новосільський р-н Терноп. обл. і водинайціт, дванайціт і т. п. з кінцевим твердим т. З протетичним г— гудинайціт' — цю форму знаходимо в гов. с. Добротвір.

Форми на —айці(т') в наддністрянських говірках виникли досить давно, вони (ці форми) свідчаються вже в пам'ятках ділової мови, а саме в документах Ставропігійського братства з XVI—XVII століття і в волинських книгах гродських з XVI—XVII століття. Наведемо декілька прикладів: одинайцятая (XII, 166), дванаицят (XII, 129), дванаицет (XI, 227), чотирнаицетъ (XI, 85), пятаицетъ (XI, 84), шеснаицят (XII, 95), осмнаицят (XII, 137), девятнаицят (XII, 160), дваицетъ (XГ, 82), дваицет (XII, 127), триицет (XII, 99), дванаицятъ (АЮЗР ч. 6. т. 1, 299) пятаицятъ (АЮЗР ч. 6. т. 1, 300). Форми на —айціт' поширені також і в деяких говірках західних районів південної Волині.

В говірках Тернопільщини частіше зустрічаються форми без й— одинайціт', дванайціт', тринайціт' і т. п., в говірках південної Волині ще одинайцит', дванайцит', тринайцит', іноді ще з подовженим ц — одинайциит', дванайциит', останні в говірках східної частини Волинської області. В мові старшого покоління — найчастіше жінок, крім числівників вісімнайціт', дивітнайціт', зрідка зустрічаються ще двайціт' без двох, двайціт' без йідного // удного.

До числівників, що мають свою територію поширення, слід віднести числівник дивідис'ет' // дивідис'ат' і дівіносто // дивіносто. Перший поширений в наддністрянських і карпатських говірках, другий в південноволинських, північних¹⁾, подільських²⁾, південно-східних, зустрічається зрідка і в закарпатських³⁾. Наявність його в трьох братніх мовах — українській, російській, білоруській — факт минулого спільного розвитку цих мов. Числівник девеносто зустрічається вперше в галицько-волинській грамоті⁴⁾. тисяч и тристо девеносто осмого лита 30 д., виступає він і в волинських книгах гродських з XVI ст.: На девеносто копь моць маеть (АЮЗР, ч. 1 т. 1, 36).

1), 2) — Власні матеріали із цих говірок.

3) І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. ч. 1. Прага, 1938, стор. 298.

4) В. Демячук, Морфологія укр. грамот XIV і першої пол. XVI в., К. 1928, стор. 31.

Із числівників понад сто багато варіантів має числівник двісті— двіста, дваство // дваству, двісти, двісті, двісто, дв'іс'ц'є.

Форму двіста, дваство // дваству зустрічаємо в надністрянських говірках, остання форма — в західних і деяких центральних районах Львівщини, а форма двіста ще в деяких західноволинських — Крушиничі, Смолигів. Форма двіста виникла за аналогією — вплив триста, форма дваство // дваству — це сполучення числівника два із назив. в. одн. — сто.

Форма двісти відома тільки деяким говіркам південної Волині — Верба, Гнідава, Грибовиця, Свинюхи, Чаруків, зустрічається вона також і в північних говірках. Закічення *и* замість старого *і* слід пояснювати фонетично, а саме в цих говірках, а також і в сусідніх північних на місці *і* з давнього (ятя) в ненаголошеній позиції виступає *и*, напр.: стина, рика, на дорози і т. п., отже і двісти.

Стару форму двісті // двіс'ці (із дьв'к сьт'к) подибуємо в інших південноволинських говірках — Бугаївка, Війниця, Гранівка, Звиняче. Риковичі, Суходолі.

І тільки в пунктах — Бубнів, Литовеж — зафіксовано форму — двіс'ц'є//дв'єс'ц'є, чи не запозичення з польської мови?

Спорадично, бо тільки відмічено в гов. с. Віднів Куликів. р-ну, Львівської обл. та в г. Вікна Гримайлів. р-ну Терноп. обл. виступає форма двісто.

Числівники тристо, штіристо зафіксовані в говірках — Вікно, Воля Добростанська, Глиниці, Мокротин, Ракобути, Скоморохи, а також в деяких західноволинських говірках — Крушиничі, з інших населених пунктів ми не маємо даних.

Числівник пійет'сто подибуємо в деяких говірках західних районів Львівщини — Воля Добростанська.

Форми тристо, штіристо, петсто, ніст сто, сьім сто, вісьім сто, девет сто подає і Верхратський (стор. 54).

Числівники понад сто рідко в говірках відміняються, вживаються звичайно іменники з числовим значенням: дві, три, штири сотці//сотки, пійет' соток, з двома, трома, штирма сотками і т. п.

Якщо ж трапляються випадки їх відміщовання, то відміняються тільки друга частина цих числівників.

В гов. Товсте Гримайлів. р-ну Терноп. обл. зустрічаємо такі форми—дваством, дваства, дваствох або двіс'т'ом (від двіста), двіс'т'ма, дв'іс'т'ох; тристам, триства, тристах.

Подібні форми ми зустрічали і в гов. с. Пониковиця Заболотців. р-ну Львів. обл., і в гов. с. Ярославичі Золочівського р-ну Терноп. обл., а в говірці с. Двірці Великомошт. р-ну ще такі форми: двіством, двістома, двістох, а в гов. с. Зубильне Затурців. р-ну Вол. обл. ще: двістам, двістами, тристам, тристами.

Числівник пійет'сто в гов. с. Воля Добростанська має такі форми: пійет'стох, пійет'ством, пійет'стома.

Дробові числівники піутора, піутрет'і — а // піутрек'і, піучварта, піупіта // піупіета, піушенста, піусеяма і т. п. наявні у багатьох над-

дністрянських (карпатських), перехідних та в деяких західноволинських говірках.

Слід згадати ще про числівники іменникового походження, деякі з них як напр.: сила, цимало (в значенні багато), купа поширені тільки в наддністрянських і перехідних говірках, а числівник шмат — шмат млева зустрічається і в наддністрянських і в західноволинських.

У І. Верхратського і Я. Янова про відміну числівників нема жодної згадки.

Дробові числівники також представлені в ділових документах СБ: полтора (СБ, XI, 35), пултретя (СБ, XI, 12), полтриця (СБ, XI, 35), пулчварта (СБ, XI, 341, XII, 99), полпята (СБ XI, 18), полшеста (СБ, XI, 35), пулсема (СБ, XII, 133), пулосма (СБ, XI, 136), пуль одинадцата грош (СБ, XI, 27), пултринадцята (СБ, XII, 139), пулсемнадцат (СБ XII, 132), полтораста (СБ, XI, 34), пултринаста (СБ, XI, 348).

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

Про порядкові числівники багато не прийдеться говорити, від літературних форм вони відрізняються тільки фонетичною оболонкою. По наддністрянських і багатьох перехідних говірках вживаються звичайно такі порядкові числівники перші, -ий, -а, -е, другі, -ий, -а, -е, треті (й), -а, -е, п'яти-ий, -а, -е, шести, -ий, -а, -е, семи, -ий, -а, -е, мий, -а, -е // восьми -ий, -а, -е, див'єти, -ий, -а, -е, дис'єти, -ий, -а, -е, вудинайціти (й), -а, -е, йдинайціти (й), -а, -е, зрідка — вудинейціти (й), -а, -е, дванайціти (й), -а, -с, дванейціти (й), -а, -е, тринайціти (й), тринейціти (й), -а, -е і т. п., дваїціти (й), -а, -е, триїціти (й), -а, -е, сурукуві (й), -а, -е, п'єддис'єти (й), -а, -е, ш'їздис'єти (й), -а, -е, с'їмдис'єти (й), -а, -е, вус'їмдис'єти (й), -а, -е, дивидис'єтий, -а, -е, соті (й), -а, -е.

Звертають увагу числівники трєти (й), шєстий, сємий, оємий, дивидис'єтий, числівник третий, відміняється по твердому варіанту — трєтого, трєтоїї іт. п., останні числівники — шєстий, сємий, оємий відрізняються від літературних форм фонетичною рисою — е замість о, відсутність приставного в в числівнику оємий, дивидис'єгий відповідно до дивидис'єт. У південноволинських говірках ці числівники мають таку форму, як в літературній мові — шостий, с'обий, в'ос'мий, дивин'остий.

ЗБІРНІ ЧИСЛІВНИКИ

Збірні числівники — дв'оє, тр'оє, чєтвєро, п'єтиєро, шєстиєро, сємиєро, в'ос'миєро, дис'єтиєро відміняються звичайно як числівники кількісні два, три і т. п. зрідка — дв'оїма — Глиниця.

В говірках західних районів Львівщини і Дрогобиччини ці числівники звучать дещо інакше — з уканням. чєтвєєру, шєєстиєру, сєємиру і т. п.

Порядкові числівники від 11 — 19 вже в діалектній наддністрянській формі зустрічаємо в ділових документах ЛСБ з XVII ст.:

одинацятая (СБ, XII, 160), дванацятая (СБ, XI, 161), тринадцятая (СБ, XII, 161), чтирнадцятая (СБ, XII, 161), пятнадцятая (СБ, XII, 161) сѣмнадцятая (СБ, XI, 161), осмнадцатая (СБ, XII, 161).

В живій мові такі форми, імовірно, були відомі раніше, одначе в галицько-волинських грамотах вони ще не засвідчені.

ДІЄСЛОВО

ІНФІНІТИВ

Форма інфінітива на **-ти** типу *нести, вести*, з наголосом на основі, знаходимо в наддністрянських і в багатьох перехідних говірках, форми з наголосом на закінченні — *печстї, веистї* — в південноволинських і деяких перехідних. Рідко в південноволинських говірках подибуються і форми на **-т'** — *поумоуг'т', носит'* і т. п., якщо, це **-и** наголошене.

Від дієслів, яких основа закінчується на **-к-**, **-г-**, в багатьох наддністрянських говірках, а саме в західних та південних районах Львівщини та прилеглих до неї районах Дрогобиччини, а також в центральних і в деяких південних районах Тернопільщини та в північних р-нах Станіславщини зберігаються ще старі форми на **-чи**: *печчї, стрїчи*. Ці форми зафіксовані в таких пунктах — Бродки, Бишків, Велике Поле, Великі Глібовичі, Віжомля, Глиниці, Гребінці, Гонятичі, Дармолівка, Добряни, Завадів, Залужжя, Запитів, Кам'янка Нова, Кореличі, Крукениця, Малий Любінь, Махнівці, Підгайчики, Рогізно, Розділ, Смолин, Смільниця, Соколівка, Старе Село, Трибоківці, Черчик, Чуловичі, Ясенів — Львівськ. обл.: Вільхівці, Устя, Ямна Горішця, — Дрогоб. обл.: Верхняківці, Вістря, Гуштин, Задарів, Зубрець, Іванків, Ковалівка, Мужилів, Новосілка, Романівка, Свидова, Торське — Терноп. обл. Форма ж *печчї* загально поширена не тільки в наддністрянських, але і в перехідних та в деяких західноволинських говірках. Назвемо пункти з останніх — Бубнів, Грибовиця, Квасів, Литовеж, Суходоли.

Крім форм на **-чи** типу *стрічи, пумучї*, по говірках перехідних, в деяких південноволинських та в наддністрянських досить поширена форма на **-шчи** — *помощчї, стрїшчи*, яка являє собою результат контамінації двох форм — *стрічи*, і *стрижю*, де сполучення **шч** із **жч**. Ці форми записані в пунктах — Борочиче, Боратин, Вербляни, Волків, Горбків, Дальнич, Дернів, Дітківці, Желдець, Забір'я, Загребелля, Задвір'я, Колоденце, Конюшків, Куткір, Липівці, Литовеж, Міжгір'я, Накваша, Нижнє Кривче, Озерна, Пірванче, Пиратин, Повітно, По-

ляна, Івано Пусте, Річки, Ріпнів, Скоморохи, Старий Витків (і допомогти), Стоянів, Терпилівка, Товсте, Туринка, Черниця, Ушня.

Результатом контамінації форм стрігти — стрижу є форми стрішти, бішти, пумушті, що поширені в деяких перехідних говірках — Лопатин, Нивиці, Чаниж, Рокити, Сілець Белзький (в останньому і стрішчи).

Трапляються по говірках різні змішані типи — допомогті, стрішчис'а — Гороннова, Сілець Беньків, Худиківці; стрішчисі, пумучи — Луківці; стрішти, пумугті — Добротвір; бечрешчі, стрігчи — Мокротин.

Це були форми, утворені внаслідок контамінації форм теперішнього часу і інфінітива.

Спорадично зустрічаємо по деяких говірках і контаміновані форми двох різних інфінітивних форм стрічи і стрігти — стрігчи, пумугчі // стріхчи, пимухчі. Ці форми відмічені нами в пунктах — В. Вільшаниця, Квасів, Криве (Скалат), Панасівка, Підберізці, Струтень, Старий Милятин.

Змішаний тип — стріхчис'а, встеирешчис'а — Бубнів; стрігчи, пумучи — Соколів.

І тільки в районах південної Волині — Затурцівському, Локачівському, Луцькому, Оваднівському, Сенкевичівському та в північних районах Тернопільщини — Збаразькому, Новосільському, Почаївському поширені від цих дієслів форми пекти, допомогті і т. п.

Багато варіантів має слово ревіти.

Форма русті // рустіи, що найближче стоїть до старої форми — рути, де с'я появився під впливом форми типу рости, вести ця форма злокалізована в південноволинських говірках — Верба, Війниця, Грибовиця, Зубильне, Квасів, Коношків, Крухиничі, Литовеж, Лопатин (тут ще і ревіти), Риківичі, Суходоли, Хобултова, Чаруків.

Форма реусті, руусті виникла із контамінації форм русті і ревіти (реути), перша зафіксована в гов. с. Гнідава, друга — в Бубнові. В багатьох наддністрянських говірках, тому не приводимо населених пунктів, поширена форма реч'іти, в деяких — Сілець Беньків, Смільниця, Соколівка, Струтень ще рич'ати (пол. ruzes), остання форма подибується в гов. — Борочиче, Вербляни, Озерна, Пониковиця.

По деяких говірках, а це має місце в гов. — Гранівка, Залужжя, Монилівка, Сихів, Туринка, Ясенів — реч'ати; Ожидів — реуті і ревати; Настасів — ривіти і ривати; реуті // ревіти — Пирванче; русті — рич'ати — Рокити.

ФОРМИ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ

Перша особа теп. ч. від дієслів з основою на губний в наддністрянських говірках може творитися чи то з епентетичним л, чи то без нього.

Форми типу л'убіу, спіу, ломіу чи ломн'у, робіу мають своє по-

ширення в деяких наддністрянських говірках, точніше — в західних та спорадично в деяких південних районах Львівщини, в прилеглих до неї північних районах Дрогобиччини — в пунктах — Великі Глібовичі, Велике Поле, Вільхівці, Глиниці, Дармолівка, Довгомостиська, Крукениця, Мавковичі, Мужилів, Мужилівичі, Новосілки, Розізно, Розділ, Речичани, Устя, Черчик, Шегині, Ямна Горішня.

По деяких говірках спостерігається і коливання — поруч форм роб'ю, л'уб'ю, ... вживаються форми робл'у, л'убл'у. Це ми відмічали в говірках — Боршовичі, Острів, Ріпнів, Трибоківці.

Трапляються і такі випадки, коли в 1 ос. одн. т. ч. виступає л епентетичне, а в 3-ій ос. мн. воно відсутнє. Форми робл'у, спл'у при роботі, л'убіт (3 ос. мн.) ми зустрічали в центральних та в деяких північних районах Львівщини — Винниківському (Підберізі), Глинянському (Задвір'я), Кам'янк-Бузькому (Дернів, Рокити), Красненському (Велика Вільшаниця), Новомилятинському (Кізілів, Старий Миятин), Новояричівському (Новий Яричів), Пустомитівському (Солонка Велика), Сокальському (Горбків, Лучиці, Скоморохи).

Досить виразний територіальний розподіл цих форм маємо в говірках Тернопільщини. К. Дейна проводить межу поширення цих форм по лінії — Озерна — Микулинці — дещо на північ від Теремовлі і Гусятин, на північ від цієї лінії форми з л, на південь — без л, причому автор зазначає, що як по одній, так і по другій стороні можуть трапитися форми з л епентетичним і без нього.

Матеріал, який ми зібрали з Тернопільщини, в основному підтверджує спостереження К. Дейни щодо цієї території, яка ним була досліджена.

Форми без л епентетичного подибуємо також в південно-східній частині Тернопільщини, а саме в таких пунктах — Горошова, Худиківці — Мелнице-Подільського р-ну, Добровляни, Торське — Заліщицького р-ну, однак в східних районах цієї області, в районах, положених на південь від Гусятин, зустрічаються і випадки з л. Такий стан ми маємо в говірках — Гуштин, Іванків — Скала-Подільськ. р-ну, Івано Пусте — Мельнице-Подільськ., Нижне Кривче — Борщів. р-ну. Наявність форм з л в цих говірках — це результат стику їх з подільськими говірками.

Форми з л маємо в центральних, південних та в північних районах Львівщини, в деяких районах Дрогобиччини — Новострілищанському (Голодовичі) та в говірках південної Волині, про Тернопільщину була мова вище.

Є, проте, істотна різниця — наголос в цій формі не скрізь однаковий.

І так, деякі перехідні говірки — Горбків, Конюшків, Лучиці, Поториця, Рокити, Смержів, Стенятин, Стоянів та південноволинські говірки в цілому мають наголос на закінченні — рубл'у, л'убл'у ломл'у, в наддністрянських говірках — наголос на основі — робл'у // роб'ю, л'убл'у // л'уб'ю і т. п.

По деяких говірках західних районів Дрогобиччини — В. Сушиця, Лопушниця Хирів. р-ну, Ямна Горішня Добромільського р-ну

— дієслова з суфіксом — ає — в 1 ос. одн. мають закінчення -м- чітам, питаю, можливо, за взірцем відповідних форм польської мови.

Дієслова з основою на -к-, -г- в деяких південноволинських говірках — Верба Оваднівськ. р-ну — в мові старшого покоління зберігають ці приголосні в 1 ос. одн. та в 3 ос. мн. т. ч., напр.: мо́гу, по́бігу, пі́ку, бі́гут' і біжа́т', піку́т', втику́т'.

Форма 1-ої ос. т. ч. від дієслова зачерти (літ. зачерпти) утворюється без кінцевого -п в основі — зачеи́ру — Вільхівці, Голдовичі, Верхратський також відмічає цю форму в гов. с. Гіче Рава-Руськ. р-ну (стор. 55).

Деякі варіанти має 1 ос. одн. т. ч. від дієслова — лати // літи. Форму л'а́йу зафіксовано в пунктах — В. Березовиця, Вузлове, Мони́лівка, Старе Село; в пунктах — В'язова, Галичанів, Горбачі, Забір'я, Лопатин, Махнівці, Мокротин, Сілець Бенків, Сихів, Стоянів, Хлівчани — л'і́йу (від лити); в центральних, західних і південних районах Львівщини, в південних районах Тернопільщини та в північних районах Дрогобиччини, а ми зафіксували в таких пунктах — Борщовичі, В. Вільшаниця, Велике Поле, Великі Глібовичі, Віднів, Віжомля, Гребінці, Grimайлів, Добряни, Желдець, Запитів, Колоденце, Косовець, Куткір, Красносільці, Мавковичі, Малий Любінь, Малі Підліски, Мужилівичі, Ожидів, Озерна, Поляна, Ріпнів, Речичани, Рогізно, Старий Витків, Сторона, Струтень, Черкаси, Ясниська — форма л'е́йу при інф. л'е́ти.

В гов. с. Глиниці, Передбір'я ще форма — л'йу. Форма л'у (інф. лити) зустрічається в багатьох перехідних та південноволинських говірках, а в говірках — Верба, Зубиліне, Литовеж, Смолигів виступають вже такі форми як в літературній мові — л'л'у.

Цікаву форму 1 ос. одн. від дієслова політи ми зустріли в деяких говірках — Городок, Добряни, Острів, Ямна Горішня — поуло́уву поруч пол'у.

Форма 2 ос. одн. т. ч. тематичних дієслів в більшості говірок нічим істотним не відрізняється від літературних, крім хіба деяких фонетичних варіантів типу биераш, нисаш, замість биереш, нисеш, що зустрічаються в говірках північної частини Сокальського р-ну та в західних районах південної Волині.

Дієслова на — ає по деяких говірках Львівщини і Дрогобиччини мають стягнену форму теп. часу.

Форми — вішаш (зам. вішаеш), слухаш, чіташ, знаш, маш ми відмітили в гов. с. Туринка Великомоств. р-ну: форми — рубаш, співаш, маш — в гов. с. Тур'я Заболотців. р-ну; чіташ, питаш — Лопушниця, Ямна Горішня Добром. р-ну Дрогоб. обл. На ці форми звернув увагу ще свого часу Я. Головацький, який пасав: «українське а замість ає (просиха зам. просихає) розширено в області Галицького наріччя в Жовківським і Золочівським округах».¹

Особливий інтерес викликають форми т. ч. 2-ої ос. атематичних дієслів — відповісти, дати, їсти.

¹) Розправа о язици южнорускім., стор. 56.

В наддністрянських і перехідних говірках знаходимо три різні варіанти — вітпувіс', дас', йіс' — вітпувіш, даш, йіш — дасіш, йісіш.

Цікава географія цих форм. Перша форма — вітпувіс', дас', йіс' — має своє місце поширення в південних та центральних районах Львівщини, в центральних районах Тернопільщини та в районах Дрогобиччини і Станіславщини, що знаходяться над Дністром. Друга форма — вітпувіш, даш, йіш — поширена в західній частині Львівської області, в південній та південно-східній частині Тернопільської області. Вкажемо пункти, де ці форми зафіксовано: Віжомля, В'язова, Глиниці, Завадів, Кам'янка Нова, Передбір'я, Порудно, Речичани, Смолин, Хлівчани, Львів. обл.; Верхняківці, Горошова, Гуштин, Добровляни, Свидова, Торське, Худиківці — Терноп. обл.

В деяких говірках Золотопотіцького р-ну (Зубрець), Монастирського (Гончарівка) зустрічається змішаний тип — даш//дас', йіш//йіс'.

Останні форми — дасіш, йісіш злокалізовані в північних районах Львівщини, Тернопільщини та в говірках південної Волині. Форми — дасіш, йісіш являють собою зверю, що єднає перехідні говірки з південноволинськими.

Деякі слова відносно походження цих форм. Форми — вітпувіс', дас' йіс' — це усічені форми, утворені в результаті перенесення наголосу на основу і занепадом *и*. Такі форми утворились, імовірно, досить давно, ще до того часу, коли ще не закінчився процес диспалаталізації приголосних перед *и*, про що і говорить м'який с'.

Форми — вітпувіш, даш, йіш, що поширені в гуцульських говірках, а також в інших слов'янських мовах — російській, польській тощо, утворені на взір підповідних форм тематичних дієслів — несеш, прісиш.

Останні форми — дасіш, йісіш, «оброщені» за допомогою — ш, що додається до закінчення.

Верхратський відмітив тільки форми дас', йіс', вітпувіс', на інші форми не звернув уваги.

Форма дась фіксується у співанику — рукописі із Старого Миятина на початку ХІХ ст. — же не дась пеклу слез моихъ (№ 359, стор. 44).

В гов. с. с. Мошковиць і Сівки Наддністрянської Янів відмічає форми йіш, даш.

Привертає увагу і форма 3 ос. однини т. часу.

Форма 3 ос. одн. т. ч. деяких дієслів першої дієвідміни в говірках Сокальського р-ну, західних районів південної Волині та в деяких говірках західних районів Львівщини та Дрогобиччини відрізняється від літературних форм фонетичною оболонкою: дра (дере), тра (тре), піча (пече) — Шегині Мостиськ. р-ну Дрог. обл., ниса, мита, бира — Бубнів, Заболотці Іванич. р-ну Вол. обл., Лучиці, Скоморохи Сокальск. р-ну Львів. обл.

Закінчення 3 ос. одн. т. ч. від дієслів на — ає — в говірках центральних, західних та південно-західних районів Львівської області

та в західних районах Дрогобиччини в ненаголошеній позиції звучить як — ї: чаруйі, слухайі, питаїі, крайі і т. п.

Спорадично, бо тільки в деяких говірках південної Волині, зустрічаються форми з -т- від дієслів першої дієвідміни.

Слід додати, що такі випадки ми відмітили тільки в мові старшого покоління, правдоподібно в минулому такі форми з -т були більш поширеними.

В гов. с. Ситне Козинського р-ну Ровен. обл. ми зафіксували кілька випадків — в'яажет', г'їнет', дил'уйет', драчкуйет', с'їйет' сох-нет', в інших говірках тільки по одному прикладі — т'єгнет — Суходоли Волод. Вол. р-н, пукажіт — Верба Оваднів, р-н Вол. обл.

По деяких говірках західних районів Дрогобицької обл. закінчення -т в 3 ос. одн. т.ч. мають дієслова на -ае-. І так, в гов. с. Ямна Горішня Добромільського р-ну зафіксовано такі форми — чїтат, спїват, пїтат, думат, слухат, закрїват, замїтат, с'н'їх, падат але граїі, знаїі. Закінчення-т в 3 ос. одн. т. ч. цих дієслів появилось, очевидно, під впливом форм типу ходит, робит.

Із дієслівних форм, що мають найбільше значення для поділу говірок, їх характеристики, слід вважати форми 3 ос. одн. дієслів другої відміни, а також форми 3 ос. множини.

В говірках, досліджуваних нами, зустрічаємо в 3 ос. одн. т. часу тверде і м'яке -т.

Тверде -т поширене в наддністрянських і перехідних говірках, південноволинським (і холмським) відоме тільки м'яке -т'.

Крім того, багатьом наддністрянським і південноволинським говіркам відома форма без т, звичайно від дієслів, в яких наголос в цій формі падає на основу, якщо ж наголос є на закінченні, тоді т зберігається.

Форми без -т у згаданого типу дієслів зустрічаємо в говірках Львівщини, за винятком її західних районів, докладніше в пунктах Віжомля, В'язова, Завадів, Залужжя, Косовець, Малий Любїнь, Мавковичі, Потеличі, Порудно, в говорах південних та західних районів південної Волині, а також в говірках Дрогобиччини (маємо на увазі райони над Дністром) і в говірках центральних та північних районів Тернопільщини.

В дієсловах типу сидїт, кричїт, варїт т зберігається у всіх говірках (у південноволинських тут м'яке -т'), імовірно, тому, щоб уникнути співпадання двох форм — наказової форми 2 ос. одн. і 3 ос. одн. т. часу. В інших випадках -т може бути відсутнім — просїе, носїе, возїе, мулоти і т. п. Слід зауважити, що форми без т не скрізь однаково поширені, в південних районах Тернопільщини та в деяких районах Львівщини та Дрогобиччини форми без т рідкі, проте в центральних і південних районах Львівщини, в прилеглих до неї районах Дрогобиччини, в центральних районах Тернопільщини ці форми дуже поширені, в перехідних же говірках виступають виключно форми без т (в дієсловах типу, ходї, носї).

Деякі дослідники полтавсько-київських говірок чомусь вважа-

ють форми без т в цього типу дієсловах як такі, що характерні тільки для полтавсько-київських говірок¹, звичайно, з такою думкою погодитись аж ніяк не можна, бо такі форми в широкому вжитку у багатьох наддністрянських говірках.

Форми 3 ос. мн. виступають в наддністрянських говірках також і: твердим -т; проте хоч ця риса тут загально поширена, одначе вона властива не тільки цим говіркам, але і карпатським і деяким полтавським, і навіть деяким північним (деякі райони Ровенської області).

Південноволинські говірки із цього боку відрізняються від наддністрянських, вони знають м'який -т' в 3 ос. одн. і мн. і тільки спорадично в гов. с. Свинюхи в 3 ос. одн. -т твердий — ходит, робит.

Цілком інший тип цих форм ми знаходимо в багатьох перехідних говірках — в північних районах Львівщини та Тернопільщини. Бродівському (Конюшків), Підкамінському (Боратин), Лопатинському. (Нивиці, Сморгів), Сокальському (Горбків, Лучиці, Скоморохи) частково Радехівському (Пиратин), Кам'янсько-Бузькому (Рокити) Сілець Бенків, Почаївському (Лідихів).

І так, від дієслів першої дієвідміни 3 ос. мн. виступає з твердим -т— кажут, пішут, пил'нуйт; від дієслів другої дієвідміни — з м'яким-т' — хód'it'//хód'at', робít'//роб'at', нос'it'//нос'at'.

Такого розподілу цих форм в інших говірках, як нам відомо, не відмічалось, тому, іномовірно, такий тип форм утворився в результаті зіткнення двох різних форм — наддністрянських з твердим -т і південноволинських з м'яким -т'.

Це явище можна також простежити в давніх фольклорних записках, зроблених Роздольським¹ в Бродівському та Підкамінському районах, які якраз і входять в смугу перехідних говірок.

Ось приклад з Берлина (сьогодні Хмільове): будут (I, 5), возьмут (XII, 93), грайут (XIII, 72), дадут (XIII, 181), зачинають (XIII, 181), лайут (XIII, 181), нисут (I, 1), прийідут (XIII, 197), співають, танцуют (XIII, 72), але вірать (XIII, 200), сидьять (I, 5), ухристьять (XIII, 199); з Боратина Підкамін. р-н: винесут (III, 32), зачнут (III, 34), майут (III, 32), пасут (III, 32), погложнут (III, 33), але зйідьять, молотьять (I, 52).

Також і в співанику з 1837 р. (Рук. № 61) з села Нивиць Лопатинського р-ну знаходимо подібні випадки цих форм, до речі, говірка цього села була об'єктом наших дослідів. Наведемо приклади: вішають, глашають, дають, отдають, але приносять, прославляють, славлять, служать і служат — один випадок тільки з твердим -т від дієслів II дієвідміни.

Звичайно, що наведені нами форми з твердим і м'яким т аж ніяк не випадкові, вони говорять про живу вимову автора, можливо, уродженця с. Нивиць.

¹) Ф. Т. Жилко: Про умови формування полтавсько-київського діалекту — основи укр. нац. мови, стор. 18 (Зб. Полтавсько-Київський діалект — основа укр. нац. мови. К. 1954).

1) Етнографічний збірник, т. I, III, XIII.

ЯВИЩА, ЗВ'ЯЗАНІ З ОСНОВОЮ ДІЄСЛОВА

По говірках є багато випадків коливання у відмінюванні дієслів.

Дієслова на-ати, -овати можуть утворювати форми теперішнього часу (іноді і наказовий спосіб) чи то з цим суфіксом, чи то на приголосний, дуже часто можливі форми і з суфіксом -а, -ова, і на приголосний.

Це такі дієслова:

- бечен — Желдець; бечіт — Йосипівка. Острів;
бечут — Сторона, Чаруків, Чолгині;
бéкайт — Велике Поле, В. Березівка, Горбків, Залужжя, Мони́лівка, Рогізно, Романівка, Сілець Беньків, Старий Витків, Чолгині;
вз'ейу//вз'ейут — Велика Солонка, Лозина, Підберізці, Повітно, Рясна Руська;
ворайут — Горбків, при вору в 1 ос. одн., Черчик; вóрут, горут' — в інших.
гаучут — Сторона; гоучіт і гаукаї — Чернилява; в інших говірках — гаукайт;
ждайут — із рукопису Глинянської ради з 1948 р. НД LXI, 11.
задрощайу — Йосипівка;
квóчут — В. Вільшаниця, Горбків, Добрянн. Желдець, Залужжя, Мужилівчї, Пірванче, Рогізно, Сілець Беньків, Старий Витків;
квóчіт//квóчат — Дідилів, Колоденце, Ріпнів, Ушня;
квóкайт — Велике Поле, Горбачі, Городок, Йосипівка, Мавковичі, Наконечце, Острів. Передбір'я, Поляна, Ставчани;
квáчут' (качки) — Губин, Чаруків; квáчут — Віднів, Вільшаниця, Галичанів, Мужилівчї, Шкло;
квáкайт' — Верба, Грибовиця, Зубільне, Крухиничі, Свинюхи, квáкайт — Красносільці, Соколівка;
клéпл'у — Добрянн; в інших — клéпаїу;
коліхайу і колишу — Литовеж;
ковáю — Верхр. 59; кую — по інших;
куткудачут — Вербляни, Віжомля, Вільшаниця, Галичанів, Горбачі, Йосипівка, Залужжя, Косовець, Сілець Белзький. Скоморохи, Хобултова;
куткудачут' — Риковичі;
куткудачат — Ушня; куткудач'іт — Глиниці;
куткудакайт⁽¹⁾ — Бубнів, Верба, Війниця. Губин, Дідилів, Забороль, Крухиничі, Малий Любінь, Махнівці, Накваша. Пиратин, Поториця, Свинюхи, Соколівка, Суходоли;
мазайут — Волків, Черчик, Чернилява, в інших — мажут;
(м)н'аукайт — Верба, Підберізці, Суходоли;
(м)н'аучіт — Віжомля, Великий Любінь;
мучат — Мавковичі, Мужилівчї;
мукайт — Велике Поле, Поляна, Ставчани, Яниська і інші;
намазаш (літ. намажеш) Ет. 36. XIII, 137;

напува́ють (літ. напоюють') — Поляна, Черчик;
паса́ю (пасати) — Верхр. 60;
рева́ю — Верхр. 60;
реви́т — Велика Солонка, Волків, Добряни, Красносілля, Щирець;
ржа́ють — Глиниці; по інших — рж'ет // -ат; -ут;
са́йш — Повітно; по інших — сеш.
ска́че — Горбків, Желдець, Лопатин, Озерна, Острів, Пірванче, Ро-
манівка, Струтень, Устя;
скака́й//-йе — Гримайлів (і ска́че), Сілець Бенків, Старий Вит-
ків, Яворів;
тка́ють — Горбків, Гримайлів, Лопатин, Йосипівка, Старий Витків,
В. Солонка; по інших — тчут.

Більшість форм на -аю//-ають характерна для наддністрянських говірок, такі ж форми як га́чут, му́чат, ма́зайут, ржа́ють, са́йш (сеш) по волинських говірках не зустрічаються.

Раніші за походженням, звичайно, форми із історично м'яким приголосним основи, форми на -аю — пізніші.

Значна частина цих слів — це слова звуконаслідувальні.

ЗВОРОТНІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА

В південно-західних говірках (на північ від Дністра) спостерігаємо чималу кількість різних форм зворотних дієслів.

Ця різноманітність форм зворотних дієслів обумовлюється, з одного боку, фонетичними варіантами частки с'а—с'і, с'е, с'а, са, всі ці різновиди відповідають давній — формі знахідного відмінка, з другого боку, є частки, що походять від інших відмінків, напр.: частка **си** сходить на форму давального відмінка.

Форма мійус'і чи йа с'і мійу поширена в багатьох наддністрянських і перехідних говірках, навіть в тих, де переходу а в е, і нема, напр., Нестеровський, Заболотцівський райони.

Зворотні дієслова з часткою с'е—мійус'е//йа с'е мійу зустрічаються в деяких говірках східних районів Тернопільщини — Гусятинський р-н (Лучківці), Новосільський (Терпилівка), Скалатський (Городниця).

Частку с'е в зворотних формах дієслова подибуємо в деяких говірках західних районів Львівщини — Краковецькому (Чернилява), Немирівському (Завадів, Смолин), в багатьох перехідних говірках — Бродівському (Конюшків), Лопатинському (Нивиці, Сморгів), частково в Буському (Чаник), в східній частині Радехівського (Пиратин) та в усіх південноволинських говірках. Якщо йдеться про Тернопільщину, то форму з с'а ми знаходимо в її північних районах (Збараському, Почаївському та інших), а також в деяких південно-східних районах — Мельнице-Подільському (Залісся).

Проте ці говірки мають істотну різницю — місце частки с'а не скрізь однакове. І так, в говірках західних районів Львівщини, як взагалі в інших наддністрянських і карпатських говірках, частка с'а

може бути і перед дієсловом: йа с'а мійу, в південноволинських та в деяких перехідних тільки після дієслова.

Спорадично трапляється і форма мійуса, з отверділим с, її ми зафіксували в гов. с. Вільхівця Мельнице-Подільського району.

І тільки в говірках, що знаходяться над Дністром — Добровляни Заліщицького р-ну, Горошова, Івано Пусте, Худиківці, Мельнице-Подільського р-ну — наявні форми з си: йа мійуси//йа си мійу, проте в г. с. Івано Пусте частка си частіше стоїть після дієслова — йа смійуси, йа мійуси.

Скорочених форм типу йа смійус' в говірках наддністрянських ми не зустріли, спорадично трапляються вони в південноволинських.

В північних говірках, суміжних з південними — Билів, Голишів, Дерев'яне, Пересопниця — поширена частка со і с'о, що виступає в минулому часі середнього роду, напр.: дит'а мїлос⁽¹⁾о, колєсо покачало⁽¹⁾о, котин'а грало⁽¹⁾о. Частка с'о, а точніше о, появилося внаслідок асиміляції до попереднього складу з о. Цю частку зустрічаємо і в багатьох північно-західних говірках, і в білоруських, деякі мовознавці схильні були вважати це за білорусизм, на нашу думку, це одна із рис, що характерна і для північних і для білоруських говірок.

Слід ще звернути увагу на деякі особливості, які характерні тільки для наддністрянських і карпатських говірок, а невідомі південноволинським. Одну рису відмітив ще колись Тимченко¹⁾ — якщо в реченні виступають два зворотні дієслова, то тоді при одному з них частка с'і пропускається, напр.: спішус'і мїти, міні сї хут'їлу вернути додому. Проте дуже часто ця частка пропускається і тоді, коли в реченні є тільки одне зворотнє дієслово. Ось приклади: Д'їти п'їгнали до сус'їдїу (Каменобрїд), зам. пїгналися; чи маус' хл'їп, чи не маус', на другий ден' прошчїус'ї з дїт'мїц ж жїнкуїу, плачїу було ц'їле силїо, бо вже хто вєрне, а хто ни вєрне (зам. вернеться) — Дєрнїв; цїт'те, д'їти, на плачте, вєрну на убїт, зварїу вам картїшкї (Дєрнїв); Там гїри кїнчут (Золочїв); Вжєс'те вс'ї поумивали (Гребїнци, зам. повмивалися).

Таке пропускання частки в зворотних дієсловах не відоме південноволинським говіркам.

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Форма наказового способу в наддністрянських та перехідних говірках в багатьох випадках мало чим відрізняється від таких же форм південноволинських, проте деякі розходження є.¹⁾

У дієслів з префіксами ви-, за-, при-..., яких основа теперішнього часу закінчується на приголосний, в 2 ос. однини закінчення -и не зникає, бо воно стоїть під наголосом — винусї, вихудї, заводї, залазї, захудї, прихудї, в 1 і 2 ос. мн. — вихудїм, вихудїт. залазїм, за-

¹ Є. Тимченко: Одна діалектна особливість вживання морфеми ся, Мовознавство, т. VI, К. 1948.

лаз'їт, а в південноволинських говірках такі форми що й в літературній мові — вино́с' вихо́д'..., вихо́д'мо, вихо́д'те і т. п.

І. Верхратський на ці форми не звернув уваги, у Янова взагалі нічого про форму наказового способу не говориться.

Різниці стосуються також і 2 ос. множини, південноволинські і деякі перехідні говірки — Желдець, Горбків, Лучиці, Скоморохи — знають м'який т' — худ'їт', йдіт', наддністрянські — тільки твердий — худ'їт, руб'їт.

Варт уваги і форми наказового способу деяких дієслів. В наддністрянських говірках від дієслова йїсти — форма н. сп. йїч, йїчмо, йїчте, південноволинські говірки знають тільки форму йїж, йїжмо, йїжте. Від дієслова вз'єти, сати по деяких наддністрянських говірках — Повітно, Підберізці, Рясна Руська — форма н. сп. — вз'ей, вз'ейму, вз'ейти, сай, утворені від основи інфінітива.

Дієслово злазити в гов. с. Горбків має форму н. сп. злазїй.

В деяких говірках західних районів Львівщини — Глиниці, Передбір'я, Потелич — зустрічаємо і такі форми, як — хот', вос', зам. ходї, воз'мі, занепад -и в цих випадках слід пояснювати перенесенням наголосу на основу.

Подібні форми відмічає і І. Верхратський в гов. батюків, стор. 64.

Описова форма наказового способу твориться за допомогою частки нехай, яка виступає по говірках у різній фонетичній оболонці: най, н'ай, нех, ней, ниexай.

Форма н. сп. з часткою най (спит) має свою зону поширення — це наддністрянські говірки Львівщини, Тернопільщини та прилеглих до Львівщини районів Дрогобиччини.

В зоні перехідних говірок — Горбків, Лучиці, Лопатин, Накваша, Нивиці, Пиратин, Пірванче, Пониковиця, Поториця, Рокити, Сілець Белзький, Скоморохи, Смержів, Старий Витків, Чаниж—відома частка нех (спит).

В південноволинських говірках — пунктів не будемо вказувати — поширена форма н. сп. з часткою ниexай (спит'). Спорадично, бо тільки в деяких наддністрянських говірках — Віжомля, Малий Любінь — виступає частка ней (спит), в говірках — Запитів, Кізлів, Ріпнів, Ушня — ще ней і най; в Завадові — ней, нех (спит).

Рідко — відмічено тільки в Зав'язанцях Крукеницького р-ну Дрогоб. обл. ще частку н'ай (спит) з м'яким н.

МАЙБУТНІЙ ЧАС

Майбутній час в наддністрянських, перехідних, західноволинських говірках і частково в говірках південних районів Волині та північних районів Тернопільщини зберігає стару форму, що твориться від дієприкметника і допоміжного дієслова буду — йа буду рубїу, в багатьох говірках південних районів Львівщини, Тернопільщини і в північних районах Дрогобицької і Станіславської областей поширені тільки ці форми майбутнього часу.

По деяких говірках, а саме в Великомоствіському, Городоцько-

му, Івано-Франківському, Краковецькому, Магерівському, Немирівському, Олеському та Яворівському районах форми майбутнього часу не мають жіночого роду, для обох родів—чоловічого і жіночого—вживається одна форма — йа б́уду рубі́у, ти б́удеш рубі́у, вона б́уде рубі́у.

Є знов говірки, які не розрізняють числа в дієприкметнику, в множині виступає тільки допоміжне дієслово: ми б́удем ж'еу, ми б́удем рубі́у і т. п. Такі форми ми подибуємо в говірках — Порудно, Черчик Яворівського р-ну Львів. області, а І. Верхратський відмітив їх в Івано-Франківському та Рава-Руському районах¹⁾.

Згадані форми знаходив і Б. Сокальський на Сокальщині²⁾.

К. Дейна такі форми відмітив в деяких перехідних говірках Тернопільщини на північний захід від Заложець — у Звижині, одначе думку К. Дейни щодо поширення цих форм у всіх перехідних говорах аж до Сокаля слід вважати помилковою.

В південноволинських, середньонадбужанських, перехідних і зрідка в наддністрянських говірках поширені форми майбутнього часу типу б́уду рубі́ти.

МИНУЛИЙ ЧАС

Минулий час, крім звичайних форм, в наддністрянських говірках Дрогобиччини, Львівщини та Тернопільщини, а також в говірках західних районів південної Волині може ще виступати в так званій перфективній формі.

Перфективна форма минулого часу має по говірках багато варіантів.

Найбільше цих варіантів має 1 ос. од. ч. р.: ході́в'єм — робі́в'єм, ході́в'їм — робі́в'їм, ході́в'ям — робі́в'ям, ході́в'ім — робі́в'ім, ході́в'им — робі́в'им, майже всі ці форми можуть виступати в даній говірці, часто в мові одного ж і того мовця. Для 2 ос. подібні варіанти — ході́в'єс — робі́в'єс, ході́в'їс — робі́в'їс, ході́в'іс — робі́в'іс, ході́в'ис — робі́в'ис, причому в одних говірках с м'який в інших — твердий.

Форма 1 і 2 ос. мн. має такі варіанти: ході́лис'мо — робі́лис'мо, ході́лиз'мо — робі́лиз'мо або худі́лис'му — рубі́лис'му, ході́лис'те, —робі́лис'те або худі́лис'ти — рубі́лис'ти.

Форми м. ч. ж. р. 1 і 2 ос. одн. з частками -м, -с'— худі́лам — худі́лас'.

Форми з м'яким чи твердим с мають свої зони поширення, проте в західній частині Львівщини та Дрогобиччини важко провести якусь межу, бо в Краковецькому, Городоцькому, Яворівському районах поширені форми з твердим с, а дещо на південь—Крукеницькому, Мостиському та Судововишнянському районах Дрогобиччини знаходимо форми з м'яким с.

¹⁾ Цит. роб. стор. 70.

²⁾ B. Sokalski, Powiat Sokalski... Lwów, 1899, str. 266.

В центральній та східній Львівщині цю межу приблизно можна повести по лінії — Брюховичі — Глиняни — Золочів, на північ від цієї лінії знаходяться форми з с м'яким, на південь — з твердим. Звичайно, що як по одній, так і по другій стороні цієї лінії можуть трапитися і інші форми, проте це будуть рідкі випадки. В Тернопільщині К. Дейна проводить цю ізофону по пунктах — Гукалівці — Мшана — Озерна — Домаморич — Буцків — Микулинці — Варваринці — Терехівля — Іванівка — Паївка — Крутилів. Ця ізофона, проте, не визначає межі якихсь говірок, вона тільки ділить наддністрянські говірки на дві відмінні групи — на говірки з м'яким і твердим с.

Форми з м'яким с зафіксовані в пунктах — Андріївка, Баворів, Боратин, Бубнів, Борщовичі, Велика Березовиця, Воля Добростанська, Велика Вільшаниця, Вербляни, Вузлове, Горбків, Грибовиця, Гримайлів, Дармолівка, Двірці, Дернів, Дігківці, Довгомостиська, Добротвір, Желдець, Загребелля, Запитів, Застіноче, Кізлів, Козова, Колоденце, Конюшків, Крукеничі, Куткір, Литовеж, Лопатин, Монилівка, Ожидів, Озерна, Осташівці, Петричі, Пошиковиця, Потелич, Погориця, Ріпнів, Рокити, Скоморохи, Скоморохи (Терн.), Старий Милятин, Старе Село, Сілець Белзький, Сілець Бенський, Солонка В, Соколів, Струтець, Суходоли, Терпилівка, Товсте, Туринка, Чаниж, Черниця, Ушня, Ясенів.

В пунктах — Бишків, Бонишин, Бродки, Великі Глібовичі, Вільхівці, Вістря, Волків, Велике Поле, Глиниці, Голдовичі, Гонятичі, Гончарівка, Горбачі, Дарахів, Добровляни, Добряни, Завадів, Задарів, Іванків, Кореличі, Коцурів, Красносільці, Липівці, Лука, Мавковичі, Малий Любін, Махнівці, Мокротин, Мужилів, Настасів, Нижне Кривче, Новосілка, Передбір'я, Плотича, Поляна, Івано Пусте, Речичани, Розділ, Рокитне, Романівка, Саранчуки, Сторона, Торське, Трибоківці, Хмелівка, Чернилява — знаходимо форми з твердим с.

Форму 1 ос. одн. типу робів'ям, ходів'ям подибуємо в пунктах — Вільхівці, Кореличі, Криве, Передбір'я, поява тут а — це відгомін тенденції переходу е в а¹).

Форми худілизму, рубілизму, із цікавою регресивною асиміляцією с перед м, зустрічаються в пунктах — Воля Добростанська, Глиниця, Панасівка, Плотича, Соколів.

По деяких говірках, а тут мабуть важить темп вимови, в 2 ос. одн. ч. р. появляється частка -с⁽¹⁾: осудіус, хт'іус — Каменобрид; чи маус хл'іп — Дернів.

Частки -ім, іс, -им, -ис... можуть стояти і перед дієсловом, сполучаючись з іншими словами, напр.: та́ким с'і зл'єкла, ма́лом не впа́ла.

Якщо йдеться про вживання перфективних форм минулого часу, то слід зауважити, що якоїсь закономірності тут нема, проте зустрічаються випадки, особливо в мові старших осіб, коли при формі ми-

1) На появу а в формах типу робів'ям могла впливати також і форма займенника я.

нулого часу стоїть займенник, тоді вживається він без частки, якщо ж займенника нема, тоді вживається **перфективна** форма минулого часу. Ось кілька прикладів: **Йа буу трбшки просвічений, ну б'вім штант три роки і дуб'вім св'йу здібнстийеу...** (Дернів); **Віт штирнац'ітуго року, штирнац'ітуго с'рпн'і кінчав'ем жнив'а** (Дернів); **йак йно вздрит, жу йа си вс'іу, ту зара кажи ми йти грумадити ст'ешку** (Чернилява); **пуслужіу-вим там р'ік і пукінувим. Туди - м пішбу ду Л'іс'ка ду стар'огу Гардиг'іса, айа, пішов -им ду н'егу.** (Чернилява); **Служив-им там віс'ім рок'іу, а потім—вим с'а вужиніу з йіго дон'ком, айа, бігме прауду кажу** (Чернилява); **а ту йакрас випала в'ойна штирнац'ітугу року і н'а вз'али ду в'ол'ска. Вз'али н'а ауст-р'ійаки; та ше к'іл'ку кл'опуту білу, йа ни хт'іу іти, хув'ов-им с'а, але потім старий кажи, жубі не біло чуб'о зле і йа пішбу, айа, пішов-им** (Чернилява); **а наш старший фурт наказые шпарувати, а бодай т'а, думайу, перша куля ниeminула, та шо йа б'уду шпарув'обу, йак миен'і кишк'і марша гр'ойут і-сму с'я так душпарув'али, жу-сму самі пішли ду русін'скугу пл'йену, айа, самі -сму с'я пудан'али** (Чернилява); **Прийшов-им дудом і-м с'а м'усіу хув'ати, бу хтос' дун'іс шанд'арам, жу йа с'а вернуу; с'л'ідйли за мною, с'л'ідйли і рас йак - вим споу в студ'олі, вз'али н'а** (Чернилява).

Наведені нами уривки зв'язної мови досить яскраво вказують на послідовне вживання перфективних форм минулого часу, поява ж особового займенника усувала потребу в частках, які власне і служили граматичним засобом вираження особи і числа.

По деяких надністрянських говірках, а це має місце і в говірці с. Чернилява, спостерігаємо цікаве явище: замість часток **-ім, -іс, -им, -ис..** виступають частки **вим, вис, вім, віс,** які утворились внаслідок розщиплення форми типу **руб'івім // - вим на руб'іу - вім // - вим,** згодом **- вім // - вим** осмислилась, як частка. Частка **- вім // - вим. віс // - вис** появляється найчастіше у формах ч. р. одн. дієслів, що їх основа закінчується на приголосний. Приведемо приклади: **д'єрвім, д'єрвіс, мігвім, мігвіс, стр'ігвім, стр'ігвіс** — Волків, Черчик; а потім— **вим с'а вужиніу; йак - вим споу в студ'ол'і** (Чернилява); **де віс худ'іу?, іноді ще д'єзвіс худ'іу?** (Каменобрід).

Ще на одну особливість минулого часу слід звернути увагу — в деяких говірках південно-східних районів Тернопільщини — 1 ос. мн. має форму — **ход'ілим, б'улим, мулот'ілим,** (Іванків Скала Поділь. р-н), **ход'ілем, б'улем, роб'ілем.** поруч рідких форм **ход'ілісмо, б'улісмо, роб'ілісмо** (Верхняківці Борщівського р-ну). **Форми ці, імовірно, результат контамінації форм минулого і теперішнього часу — ходим і ход'іли — ход'ілим.**

Перетворення допоміжного дієслова **єсмь, еси** в частку **єм, єсь** свідчиться вже південноруськими пам'ятками. В Галицько-Волинському літописі знаходимо кілька випадків частки **єсь** (2 ос. одн.):

Володимиръ же... рече епископу—что есь даль который городъ абы то свѣча была (21 8/37)¹⁾, А много ль есь надъ нимъ свѣчь поставилъ (21 8/37)¹⁾, Князь ти молвить, с чимъ приехалъ повѣжъ (21 7/16)²⁾.

В галицько-волинських грамотах знаходимо один випадок частки емь в 1 ос. одн.: а такъ приступилъ емъ ку крулеви его млсть (Р. 1 30/22).

В учительних евангеліях з XVI ст. таких випадків є більше: ожемъ вгладаль шчима своими збашленіє твоє (№ 13174, 1 65/17), ѿ възрѣвѣемъ в поток, и прихилилосѣ козла к водѣ (там же 1 50/21).

В ділових документах ставропільського братства та в володимирсько-луцьких книгах городських з XVI—XVII ст. таких випадків є багато, напр.: привѣзем (АЮЗР, XI, 485), продавим (АЮЗР XI, 548 2 р.), жес взял (АЮЗР XI, 646), далсмо. (АЮЗР XI, 17) і т. п.

У деяких дієслів з суфіксом -ну—форма минулого часу твориться без цього суфікса. Від дієслова зл'єкнутис'я, що відоме тільки наддністрянським говіркам, а невідоме південноволинським (дієслова ж зл'акатис'я нема в наддністрянських говірках) минулий час має форму — зл'єкс'я, зл'єклас'я — так'іме'я зл'єкла, від дієслова скокнути — скок, скюкла, хоч це дієслово і виражає одnorазову дію.

Від дієслова т'єгнути в деяких говірках форма м. ч. — т'ег (в літ. мові тільки — тягнув).

По деяких говірках дієслово зачѣрти утворює форму м. ч. зачѣр, зачѣрла (Вільхівці, Голдовичі).

У деяких наддністрянських говірках—Дубровиця, Лісновичі Івано-Франківського р-ну — зустрічається цікава особливість — категорія роду не виступає у формах минулого часу, напр.: вунѣ пішоу, Вольга худіу.

Форма давньоминулого часу рідко зустрічається по говірках.

УМОВНИЙ СПОСІБ

Деякі незначні розходження має по говірках і форма умовного способу.

В південноволинських говірках, тому не називаємо пунктів, і по деяких перехідних — Накваша, Пиратин, Поториця — частка би, звичайно, стоїть після дієслова і рідко в деяких говірках перед дієсловом, напр.: ѡа дауби і ѡа б дау // ѡа дала б — ѡа б дала. Спорадично таке положення частки знаходимо, якщо це вірно записано, і в деяких наддністрянських говірках — В. Глібовичі, Кізілів, Малий Любінь, Смолин, Сихів.

По наддністрянських і перехідних говірках найчастіше умовний спосіб має форму — даубим або даубім, остання форма поширена в

1) Галицько-волинський літопис по Іпатієвському списку, Видання Археографічної комісії т. II, СПб., 1843.

2) Там же.

3) Там же.

говірках, де є форми минулого часу типу рубівім, худівім, а це в пунктах — Глиниця, Горбків (тут і йа худѣу би), Добряни, Йосипівка, Желдець, Махнівці, Монилівка, Нивиці, Озерна, Пониковиця.

Частка би // бим // бім займає часто і місце перед дієсловом, тоді займенник йа обов'язковий -йа би дау — Дернів, Завадів, Підберізці, Старий Витків; йа бим дау і йа дауби, але даубим — Вільхівці, Запитів, Петричі, Острів, Романівка; йа бім дау // даубім — Монилівка.

Південноволинські говірки таких форм як йа би дау // даубим не знають.

В деяких говірках західних районів Дрогобицької області — Губичі Добромильського р-ну, Лопушниця Хирівського р-ну — зустрічаємо цікаві фонетичні варіанти умовної частки — бум, -бус, -бузму і т. п. — (йа) дау-бум гроші, йа бум йі биу, рубілибузму. далибусму.

Звук *у* на місці *и* виник фонетично — внаслідок сильної лабіалізації *и* → *ы* → *у*.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРІВ УРСР НА ПІВНІЧ ВІД ДНІСТРА

При виділенні окремих говорів та визначенні їх меж ми будемо спиратися не тільки на дані фонетики та морфології, але також, де це буде можливо, візьмемо до уваги ті лексичні та синтаксичні особливості, які можуть мати значення у цьому поділі, хоч останні, як відомо, в роботі не згадувались.

Якщо йдеться про наддністрянський тип говірок, то на території Львівщини, прилеглих до неї районів Дрогобиччини та Тернопільщини ці говірки творять певну цілість з деякими дрібними місцевими особливостями, зате в південноволинському говорі — його західна і східна частина — виразно протиставляються одна одній. Крім того, між наддністрянськими і південноволинськими говірками нема різкого переходу, між ними простигається досить вузька смуга перехідних говірок, що охоплює північні райони Львівщини та Тернопільщини.

На основі певних даних виділяємо на досліджуваній території такі говори:

- а) середньонадбужанський (західні райони Волині над Бугом),
- б) південноволинський (східна частина південної Волині та південних районів Ровенщини),
- в) перехідні говори від наддністрянських до південноволинських,
- г) наддністрянський,
- г) надсянський (західна частина Краковецького та Мостиського районів).

Наш поділ відрізняється від дотеперішнього тим, що на території південноволинського говору ми виділили ще такі два говори: середньонадбужанський і перехідні говірки. Південноволинський говор, отже, не становить якоїсь цілості, на захід від лінії Війниця — Локачі — Свинохи — Підбереззя, ми знаходимо такі фонетичні явища, які невідомі говіркам східної частини південної Волині.

Перейдемо тепер до визначення межі між південноволинськими говірками в цілому і північними. В основу поділу слід покласти деякі фонетичні явища: рефлекс давнього *o*, *e* в новозакритих складах

та рефлекс давнього \dot{k} , морфологічних та лексичних особливостей, які мали б вагу у цьому поділі, ми не виявили, останні виступають в районах положених більш на північ від лінії Володимир-Волинський — Луцьк. Межа між північними і південноволинськими говірками, яку подав був Камінський у своєму звіті з поїздки по волинськом Поліссі¹, а з чим була погодилась і Московська діалектологічна комісія², вимагає в світлі нових даних певних змін. За поділом цим межа між північними та південноволинськими йде із заходу через Овадно (10 км. на північ від Володимира) на схід через Жидичин (7 км. на північ від Луцька), Олику, Клевань, далі через Олександрію (10 км. на північ від Рівного).

Пізніші дослідники цю межу пересунули дещо на південь від Луцька до Сенкевичівки і звідси до Здолбунова.

На основі наших даних, а ми дослідили такі пункти між Володимиром-Волинським і Луцьком — Верба, Війниця, Гнідава, Забороль, Зубильне, Крухиничі, Смолигів, слід вважати межу, подану Камінським (від Володимира-Волинського до Луцька), правильною, зате від Луцька ця лінія піде дещо південніше — на південь від Здолбунова. Звичайно, нема різкого переходу між цими говірками. певні явища, характерні для північних говірок, ми вже зустрічали не тільки в пунктах, що знаходяться на лінії Володимир-Волинський — Луцьк, але також в деяких говірках, що знаходяться на південь від цієї лінії — Бубнів, Грибовиця, а навіть і в Скоморохах Сокальського р-ну Львів. обл. Перехід *о*, *е*, *в* і *і* в новозакритих складах не скірзь відбувся, в род. в. мн. ім. часто маємо -уу: вуронуу, козуу, норуу, совуу, тупол'уу, хлопц'уу, але воліу, голубіу, йаблуніу і віз, віл, батіг, гній, окріп, пліт, пур'і (Смолигів); Зубильне—йаблун'уу, козуу, норуу, совуу, тупол'уу, але гурупціу і віз, ніч, ніс, р'іу, р'іг;

Скоморохи — бабіу, бабіу, козиу, совиу, але сестріу, стр'іхіу, хатіу і віз, тік, стіл, дім, ріх, лій.

В деяких говірках — Бубнів, Верба, — замість *і* (\dot{k}), маємо *и* не під наголосом — в л'іси, лишчіна, але на стр'іс'і, на пороз'і, на вукн'і, на воз'і і т. п.

Проте випадків переходу *о*, *е* в *і* більше, тому відносимо ці говірки до південних. В деяких північних говірках, що межують з південними, а це має місце в говірках Клеванського р-ну Ровенської області — Билів, Голишів, Дерев'яне, Жуків — зустрічаємо і інші фонетичні та морфологічні факти, які саме більш вже характерні для північних говірок. І так, в гов. с. Дерев'яне ми знаходимо дифтонги *уы* на місці давніх *о* в новозакритих складах: куын', нуыч,

¹) В. А. Каминский: Отчет о поездке по Волинскому Полесью для изучения народных говоров летом 1913 года. (Изв. Отд. р. я. и слов. т. XIX, 1914, кн. 2, стор. 68).

²) Опыт диалектологической карты въ Европе съ приложением Очерка русской диалектологии. Составили члены Комиссии Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколовъ и Д. Н. Ушаков, М. 1915 г., стор. 122.

буыл. Антуын, причому перший елемент дифтонга ледве дається почувти, тому інколи і чується тільки заднє ы: ныс, поруч нуыс, выз поруч вуыз, сыл' (суыл'), перед у—у: рууни, руу, в род. в. мн. цигануу, чоловікуу, хлопцуу і т. п., в пунктах — Новосілки, Пересопниця — в цьому випадку — у: тук, вуз, кун', вул і т. п. На місці давнього ж під наголосом—і, зрідка -е, в ненаголошеній позиції -и, напр.: л'іс, д'ід, с'н'іг, але веха, беда, в хлєвах, цєні і в хливі, в л'ісі, на доробі, в жйти, цина, синожат', лишчїна. На місці ненаголошеного о в новозакритих складах — о, напр.: жонк'і, снопк'і, ластоук'і, ножк'і, колка (род. в. від колок), чобот і т. п.

Із інших фонетичних явищ слід відмітити відсутність укання, за винятком випадків перед у, напр.: голова, молоко, молозиво, порохно, але гуолупка, йуму, куужух, доругуу і т. п.

В цих говірках твердий ц в суф. -ец, -ица, а також с в зворотних дієслівних формах—мрец, хлопци, палиц, полица, теулица, паланїца, молодїца; ти дївїса, мїйїса, од'агаїїса, граїїса, а в 3 ос. одн. т. п. — ц: граїїца, мїйїца, од'агаїїца і т. п.

Також тверде — т в 3 ос. одн. і мн. т. ч.: ходит, робит, носит, ход'ат, робл'ат, нос'ат, але в нак. способі м'яке т' — ход'іт', робіт', нос'іт'.

Із морфологічних рис відмітимо форму дав. в. одн. ім. ч. і с. р., що характерна для північних говірок: баг'ку, сїну, бр'ату, силу. До північних рис слід віднести ще форму н. в. одн. ч. р. прикметників: чорни, біли (кожух). Всі ці риси типові для північних говірок.

Переходимо тепер до визначення межі південноволинського говору з перехідними говірками. Південноволинський говір, його західна частина, замикається в основному територією південної Волині, сюди ж треба віднести північну частину Сокальського, Лопатинського та Бродівського районів. У Ровенській області він займає її південні райони на південь від лінії Луцьк — Здолбуново, а в Тернопільщині північні її райони і частково Почаївський — Вишнівецький — Новосільський.

На південь від південноволинського говору простягається смуга перехідних говорів, південну межу якої можна приблизно провести так: від польського кордону на північ від Рави-Руської (село Забір'я) вона йтиме на схід через Великі Мости — Добротвір — Чаниж — Вербляни — Ожидів — Підгірці — Підкамінь — це у Львівщині. В Тернопільщині ця межа піде приблизно по лінії — Заложці — В. Глибочок — Великі Борки — Підволочиська.

Слід відмітити, що ця межа в багатьох випадках покривається з тією межею, яка ділила в давнину Волинське та Галицьке князівство.

На південь від цієї лінії знаходяться наддністрянські говори, які на сході простягаються аж по Збруч. Обговорення вимагає східна межа наддністрянських говірок. За дотеперішнім поділом говірки, що знаходяться між Серетом і Збручем, відносились до подільських

на основі двох рис: 1) відсутність переходу а після м'яких приголосних в е, і; 2) твердий р.

Ще К. Дейна¹⁾, досліджуючи говірки центральних районів Тернопільщини, звернув був увагу на те, що перехід а в е (про р. К. Дейна не згадує) зустрічається в багатьох пунктах між Серетом і Збручем і що більшість південних районів, що знаходяться між Серетом і Збручем слід віднести до наддністрянських говірок. Що ж показали наші спостереження? Досліджуючи говірки між Серетом і Збручем, ми відмічали в говірках Мельнице-Подільського та в східній частині Борщівського р-ну відсутність явища переходу а в е, зате м'який р, крім говірок східної частини Борщівського р-ну, тут ще добре зберігається.

Наявність переходу а в е, і, м'який р ми відмічали в Гусятинському, в меншій мірі в Гримайлівському, Скала-Подільському, Скалатському районах, крім того, морфологічна будова цих говірок має всі риси наддністрянські.

На основі, отже, цих даних, говірки між Серетом і Збручем, що помилково дотепер зачислялись до подільських, слід віднести до наддністрянських говірок. І лише деякі з них — говірки східної частини Борщівського та Мельнице-Подільського р-нів можна було б вважати за перехідні — від наддністрянських до подільських.

В західній частині Львівщини — Глиниці Краковецького р-ну Львів. обл. та Шегині Мостиського р-ну Дрогоб. обл. — маємо надсянський тип говірок.

СЕРЕДНЬОНАДБУЖАНСЬКИЙ ГОВІР

Ще К. Михальчук²⁾ у своїй класифікації відносив деякі говори південної Волині і Холмщини — «майже увесь Володимирський повіт і тонкі смуги в західному пограниччі з Австрією» до галицьких говірок. Проте помилковою була думка К. Михальчука, який вважав, що нібито ці говірки з фонетичного боку ближчі до українського наріччя, а за сукупністю граматичних ознак вони стоять ближче до галицьких. Якраз навпаки. Пізніші дослідники також звертали увагу на цю схожість говірок південної Волині і Холмщини з наддністрянськими. Як на причину цього явища вказувало, між іншим, на той факт, що в давнину мусило відбутись на цих землях значне пересування населення, імовірно, з південно-західних чи східних районів теперішніх українських земель.

В доказ спільності цих говірок наводились, між іншим, такі риси:³⁾ 1) перехід а в е після м'яких приголосних, 2) отвердіння р, т, ц (в суфіксі -ець), 3) відсутність переходу е в а в іменниках типу жит'а, 4) вимова давніх **кы, гы, хы** як к'е, г'е, х'е, чи к'і, г'і, х'і, 5) сильно обнижена артикуляція наголошеного и.

1) Цит. роб., стор. 8.

2) К. Михальчук: Наречия и поднаречия..., стор. 506.

3) J. Zityński, Małoruskie (ukraińskie) dialekty na mapie moskiewskiej Komisji (Rocznik Slawistyczny, K., 1930, t. IX, 1921—1922, str. 238)

Розглянемо ці риси на основі нових даних.

Перехід а в е після м'яких приголосних, звичайно, має місце в говірках західної Волині, проте цей перехід відбувається здебільшого тоді, коли а під наголосом, в ненаголошеній позиції цей перехід менше поширений, в наддністрянських говірках цей перехід не залежить від наголосу.

Щодо другої риси — отвердіння р, т (мабуть в 3 ос. одн. т. ч.) ц в суф. -ец, то тут ці дані не зовсім відповідають фактам.

Якщо говорити про р, то тут не може бути мови про цілковите отвердіння р, навпаки в багатьох випадках в деяких говірках він ще добре зберігається (див. розділ про р).

Відносно отвердіння т в 3 ос. одн. т. ч., то це спостереження не відповідає також дійсному стану речей, загально поширеним в цих говірках є м'який т, спорадично, бо зафіксовано нами тільки в гов. Свинюхи Локачівського р-ну, т твердий.

Помилковою є також і думка про отвердіння -ц в суфіксі -ец, скрізь у цих говірках м'який ц'.

Щодо останніх трьох рис, то вони підмічені вірно. Про вимову давніх кы, гы, хы слід зауважити, що вимова к'єи, г'єи, х'єи буває звичайно у наголошеній позиції — біл'ак'єи, сиройішк'єи, але гу-пán'ки, на́ц'ки (Підбереззя), або кі, гі, хі — нбгі. руки, але опéн'ки, горóхи, масл'ук'єи, к'єнуу, біл'ак'єи (Скоморохи).

Про одну важливу рису тут не згадується, а саме про перехід е в а, що характерна якраз для цих говірок і говірок колишньої Холмщини, це явище в меншій мірі відоме і північно-західним говіркам. Не згадувалась тут і така риса, яка тісно в'яжеться із переходом а в е — наявність м'яких ч'. ж'. ш' в багатьох випадках, напр. кач'єйе, ч'єс, лош'єт'а. ду ткач'є, ви́йїдж'єти, але жа́ба, ша́пка, ду-ша́.

Слід також відмітити ще одну рису, яка дуже поширена в інших говірках — це наявність і на місці давнього (и), а також збереження напівпом'якшених т, д, н, с, з, ц, дз, р, л перед давнім е, і (із ненаголошеного е). Правда, ця риса вже відживає, бо в деяких говірках вона виступає тільки в мові старшого покоління, напр.: пірі́гору́ють' пір'іт жнивáми, прій'іхати, прінóс'єт', піріз'в'є. пісáло, рвáті, дáті, дру-вáмі, кін'мі. візá (ц. зн. везе) — (Грибовиця), (див. розділ про і).

Всіма цими рисами західна Волинь досить вигідно протиставляється східній Волині, де цих рис нема. На цій основі слід виділити говірки західної частини південної Волині в окрему говіркову групу, для якої, мабуть, буде найкраща назва — середньонадбужанська, тому що ці говірки знаходяться над середнім Бугом.

Найбільше тут важать, звичайно, ось такі риси: 1) перехід е в а — ста́жка, ба́риг, 2) вимова наголошеного и як єи, 3) збереження напівпом'якшених приголосних перед давніми і (із и), е, 4) збереження і в багатьох випадках на місці давнього и, 5) перехід а в е. і в дещо інших фонетичних умовах (переважно під наголосом на схід від лінії Володимир-Волинський — Сокаль), 6) наявність ще м'яких

ч', ж', ш', дж', р', хоч ця риса зустрічається і в інших говірках — наддністрянських, північно-західних, холмських і т. п. Щодо морфологічних рис, то ці говірки стоять у тісному зв'язку з південноволинськими, проте зустрічаємо і тут такі риси, яких не знають останні говірки.

В системі відмінювання звертають увагу форми давального, орудного та місцевого відмінків множини м'яких основ. В давальному та місцевому відмінках виступає закінчення -*ём*, -*ех* (фонетичний різновид закінчення -*ам*, -*ах*), напр.: жін'ц'ём, кувал'ём, кусар'ём, на жін'ц'ех на кувал'ех, на кусар'ех, якщо ж закінчення *е* в ненаголошеній позиції, тоді виступають такі форми, як в літературній мові: хлѡпц'ам, кѡн'ам, на хлѡпц'ах, на кѡн'ах і т. д.

В орудному відмінку множини іменники м'якої основи мають закінчення -*ёма*. напр.: двір'ёма, йаблун'ёма, жінц'ёма, кувал'ёма. кусар'ёма, міш'ёма, мул'ір'ёма, спудниц'ёма, тупул'ёма. Таких форм не знають говори східної Волині. В середньонадбужанському говорі наявні нестягнені форми прикметників середнього роду, напр.: дрібнѡйе, зилануѡе і т. п.

Відміна прикметників має також свої особливості: в род., орудн. відмінках однини ж. р. виступає закінчення -*ейі*, -*ейу*, напр.: мулудѡйі, мулудѡйу, старѡйі, старѡйу, в південноволинському говорі таких форм нема, тут поширені форми типу мулудѡйі, мулудѡйу.

В середньонадбужанському говорі зустрічаються зрідка так звані перфективні форми минулого часу типу рубивім, рубивіс', рубилис'мо, рубилис'те. в говорах східної Волині таких форм нема.

Одначе між цими говорами (середньонадбужанськими і південноволинськими) є багато спільного: м'який *ц'*, м'який *т'* в 3 ос. одн. і мн. т. ч., спільна система наголошування, багато спільного і в лексичному складі цих говірок. Такий характер цих говірок викликав у деяких дослідників думку про те, що ці говірки утворилися в минулому внаслідок змішання східних, з їх перевагою, і південно-західних говірок.

Привабливою є думка Лера-Сплавінського¹⁾, який гадав, що північно- і південно-західні говірки в минулому мусили пережити якийсь спільний період розвитку.

Якщо йдеться про західно-волинські говірки, то слід сказати, що вони дійсно мають багато спільних рис із наддністрянськими — вимова и як *еи*, наявність м'яких *ч'*, *ж'*, *ш'*, *дж'*, *р'*. правда в випадках дещо відмінних, ніж це має місце в наддністрянських говірках, проте вони мають і властиві їм риси, а це перехід *е* в *а*, збереження рефлекс *і* (*и*), наявність напівпом'якшених приголосних перед давнім *е*, — все це, а крім того, своєрідні морфологічні риси і словник — не дає підстав уважати їх за говори змішаного типу.

Переходимо тепер до характеристики південноволинських і наддністрянських говірок, до визначення їх меж на території Волині, Тернопільщини та Львівщини.

¹⁾ Т. Lehr-Splawinski: рецензія на: «Проба упорядкування українських говорів» І. Зілинського ЗНТ т. 117—8 (1913). Rocznik Slawistyczny t. VIII, 216.

ПІВДЕННОВОЛИНСЬКІ І НАДДНІСТРЯНСЬКІ ГОВІРКИ

За дотеперішнім поділом південноволинські говори (в тому числі і середньонадбужанські) характеризувалися такими рисами:

- 1) тверде **р** у всіх випадках: зорá, бурá, пісара, трасти;
- 2) часте подовження приголосних в іменниках типу: з'їл'л'е жит'т'є, а також смійєц'ц'а;
- 3) дзвінки приголосні переважно зберігаються як і в південно-східних діалектах;
- 4) слабкий ступінь палаталізації **з', с', ц'**, перед м'якими приголосними: з'вір, с'віт, ц'віт;
- 5) переважно м'які закінчення дієслівних форм 3 ос. однини і множини:
- 6) здебільшого стягнені займенникові форми типу: тейі, твейі, тейу, свейу і т. п.

Риси, подані в цьому поділі, стосуються в основному деяких фонетичних явищ, із суто морфологічних рис приводиться тільки одна під пунктом 6).

Ця характеристика південноволинського говору була надто поверховою, нема тут, за винятком однієї, морфологічної риси, не говорячи вже про лексичні та синтаксичні особливості, які зовсім тут відсутні.

Крім того, перша і п'ята риса вимагають в світлі нових даних певних уточнень. Перша риса — твердий **р** — загально поширений тільки в східній частині південної Волині і далі на схід, проте, в середньонадбужанському говорі м'який **р** зустрічається в багатьох випадках. Щодо п'ятої риси, то південноволинські говірки знають м'який **т'** в 3 ос. одн. і мн. т. ч., а тільки в перехідних говірках **т** твердий в 3 ос. одн. т. ч., а в 3 ос. мн. дієслова I-ої дієвідміни мають твердий **т**, а дієслова II-ої дієвідміни - м'який **т**.

На основі нових даних характеристика південноволинського говору у багатьох випадках вимагає доповнення, для цього ми подали деякі фонетичні та морфологічні риси, а також лексичні та синтаксичні, про які не згадувалось в роботі, але які для поділу південноволинських і наддністрянських говірок матимуть неабияке значення.

Із нових фонетичних рис слід відмітити різний тип протетичних приголосних — у південноволинських і перехідних говірках поширений приставний **г** : гувєс, горáти..., у наддністрянських — в : вувєс, вубіт, вурáти...

Значна різниця між цими говорами — південноволинським і наддністрянським — є також у способі артикуляції ненаголошеного **о**, у багатьох наддністрянських говірках Львівщини — західні та центральні райони — таке сильне укання, що про фонему **о** не під наголосом не може бути мови — перед наголосом і після наголосу в кінці слова чується **у**, напр.: вуху, воку, возиру, вог'ірук, суху (сухо), задáрму, тогу року, вид'ілам гу, тил'єт'ум. Із середньонадбужанських говірок подібну артикуляцію ми зустрічали в північній час-

тині Сокальського р-ну та в деяких говірках Володимир-Волинського та Іваничівського районах, проте в останніх в кінці слова чується о.

Менший ступінь лабіалізації ми відмічали в наддністрянських говірках Дрогобиччини, Станіславщини, Тернопільщини та в говірках східної частини Волинської області.

Наддністрянські говірки мають багато спільного в способі артикуляції наголошеного и з говірками середньонадбужанськими, проте є деяка різниця, останні визначаються в цьому відношенні стрункою ситемою — майже кожний наголошений и в сусідстві сонорних р, л, губних п, б, в, м, і н, а також після задньоязичних к, г, х вимовляється з наближенням до е — еи, а в деяких цілком як е (див. розділ про е), тоді як наддністрянські говірки знають таку вимову, звичайно, після задньоязичних та губних і то іноді така вимова має характер факультативний. У південноволинських і перехідних говірках елементи подібної вимови ми зустрічали в Сенкевичівському та Почаївському районах, хоч вимова и злегка тільки наближалась до ie, а не до еи.

Вимова а в іменниках типу жит'а, вис'іл'а, нас'ін'а поширена в деяких говірках на схід і південь від лінії Стояннів — Радохів — Кам'янка-Бузька — Буськ — Ожидів — Підгірці — Підкамінь — Зборів — Ігровиця — Стехнівці — Лозова — В. Брезовиця — Прошова — Магдалінка — Байківці і звідси на схід до Підволочиська. В наддністрянських і середньонадбужанських говірках вимова е — жит'е, висіл'е, знан'е, піри//пйєри, пудвіри//пудвіри. останні форми наддністрянські, середньонадбужанські — пірйє, подвірйє).

Крім цих рис, слід відмітити деякі розходження між цими говірками в наголошуванні окремих форм і слів.

В південноволинському і надбужанському говорах в 1 ос. одн. т. ч. такий наголос, як і в літературній мові гуор'у, худж'у, нубш'у, рубл'у, топл'у, каж'у, в наддністрянських та в деяких перехідних — наголос на основі — вору, х'оджу, н'ошу, р'обйу//р'обл'у, т'опйу, к'ажу. Перенесення наголосу на основу в 1^о ос. одн. т. ч. відбулося очевидно внаслідок вирівнювання до інших форм 2 і 3 ос. одн. Таку думку підкріплюють і інші випадки, де ніяк не можна говорити про вплив польської мови, напр.: вар'у — вар'иш — вар'ит, варим'о, варит'е, вар'ет//ут садж'у — сад'иш — сад'ит, садим'о — садит'е — сад'ет. В південноволинських і середньонадбужанських говірках такий наголос, як в літературній мові — вар'у — в'аріш — в'арит, садж'у — с'адиш — с'адит, як і в формах рубл'у — р'обиш і т. п. У формах минулого часу в наддністрянських говірках наголос на основі — пл'єла, в'єла, в'єзла — у південноволинських і середньонадбужанських — на закінченні — плел'а, вєзл'а.

В наддністрянських говірках в деяких словах трискладових наголос переноситься на префікс, напр.: ос'віта, зап'аска, заб'ити, замітка, південноволинські і середньонадбужанські знають такий наголос, як в літературній мові — освіта, зап'аска, заб'ити, замітка і т. п.

З наголосом на початковому складі виступають в наддністрянських і деяких перехідних говірках такі ще іменники — во́гірук, го́лубці, спі́дниця, ко́пал'ник, у південноволинських і середньонадбужанських — гу́ро́к/гі́ро́к, голубці, спі́дніця, копа́л'ник (в перших двох на кінці, в останніх двох на другому складі; з наголосом на кінці у наддністрянських і деяких перехідних — вис'і́л'є́, у південноволинських і середньонадбужанських говірках — вис'і́л'е, з наголосом на другому складі).

Із фонетико-морфологічних рис слід ще згадати про закінчення 3 ос. одн. і мн. т. часу.

Твердий т. в 3 ос. одн. і мн. зустрічаємо в наддністрянських говірках, південноволинські і середньонадбужанські знають в цьому випадку м'який т, зрідка твердий т. І тільки в перехідних говірках дієслова 1-ої дієвідміни мають твердий т в 3 ос. мн., а дієслова 2-ої дієвідміни — м'який т'; твердий т виступає в 3 ос. одн. напр.: зна́йут, хо́д'ат', хо́дит.

Межі наддністрянських говірок досить добре визначають форми дас', йіс', вітпувіс', зрідка — в західній частині Львівщини та в східних і південно-східних районах Тернопільщини ще форми — даш вітпувіш, південноволинські, середньонадбужанські та перехідні говірки знають форми — дасйш, йісйш.

Із дієслівних форм треба відмітити ще форми наказового способу типу захуді́, принусі́, що властиві тільки наддністрянським і перехідним говіркам, у південноволинських і середньонадбужанських такі форми, як і в літературній говірці — захо́д', прино́с'.

«Перфективні» форми минулого часу типу рубі́вім, худі́вім в південноволинському говорі майже не зустрічаються, зате в наддністрянських і перехідних говірках вони ще добре зберігаються, в середньонадбужанському рідкі випадки їх вживання.

В системі відмінювання іменників є також форми, характерні тільки для даних говірок.

Форми дав. в. одн. ім. ч. р. — сі́нови, бра́туви поширені в наддністрянських, перехідних і карпатських говірках, рідко зате зустрічаються в південноволинському говорі — тут більш відомі форми — сі́нові, бра́тові.

Для поділу говірок мають важливе значення і форми м. в. одн. ім. ч. с. та ж. родів м'яких основ. Форми типу на кони, на ті́жни// на тижні, на по́ли, на йі́ці//йайці і форми типу в з'і́л'у, в збі́жу, на вис'і́л'у та форми ім. ж. р. типу на землі́, на дуло́ни відомі наддністрянським говіркам, зрідка перехідним, проте в південноволинських і середньонадбужанських говірках такі форми, як в літературній мові — на коні́, на по́лі, в з'і́лі, на зимл'і́. В зв'язку з формами м. в. одн. ім. ж. р. типу на зи́млі, на дуло́ни слід ще вказати на одну рису, яка має важливе значення у поділі говірок — це збереження у наддністрянських говірках форм двоїни у називному — знахі́дному відмінку іменників ж. та с. р. м'якої основи типу дві́, три́, шти́ри по́лиці, спі́дніці, йі́ці//йайці, по́ли, в південноволинських, середньонадбужанських і перехідних говірках ці форми відсутні, про-

те в ім. ж. та с. р. твердої основи рештки двоїнних форм зберігаються і тут—дві курóві, нуз'ї, руц'ї і т. п., а за аналогією до цих останніх — дві... полиц'ї, спідниц'ї, яйц'ї, пол'ї і т. п.

З інших відмінків слід відмітити ще форму ор. в. одн. ім. ж. р. першої відміни. В наддністрянських говірках поширені більш нові форми руко́у, нуго́у, руко́м, нуго́м, зрідка руко́йоу, нуго́йоу і тільки в районах, положених близько перехідних говірок, зустрічаємо старі форми руко́юу, нуго́юу. В перехідних, південноволинських та середньонадбужанських відомих форми руко́юу, нуго́юу.

Форми дав. та місц. в. в. мають також свої говіркові особливості, архаїчні форми типу кон'ом, свін'ом, на кон'ух, на свін'ох чи кон'ім, свін'ім, на кон'ух, на свін'ох широко відомі наддністрянським говіркам, перехідні, південноволинські та середньонадбужанські цих форм не зберегли, в останніх ми зустрічаємо тільки фонетичні варіанти форм -ам, -ах—кувал'ём, на кувал'ех, але кон'ам, на кон'ах.

Із морфологічних рис слід відмітити форму род. — знах. в. одн. ма́тира — нима ма́тира, зди́бау ма́тира, форма, що відома південноволинським (і північно-західним) говіркам, але не відома наддністрянським та перехідним.

Різнici стесуються також і деяких форм займенників. Наддністрянські і деякі перехідні, як і інші південно-західні говірки—карпатські і закарпатські — зберігають еклітичні форми займенників типу (дам) ти, (вуз'мі) си, (віділам) гу, йа т'ї дам, він н'а зди́бау і т. п., південноволинські і середньонадбужанські цих форм не мають.

Південноволинські та середньонадбужанські говірки розрізняють тверду і м'яку групу прикметників, наддністрянські та деякі перехідні знають тільки один тип — тверду групу прикметників.

Південноволинським (і холмським) говіркам відомі прислівники втóча//втóчи, вкóча//вкóчи, що виникли, мабуть, із давніх сполучень в кой час, в той час, наддністрянським говіркам ці прислівники невідомі. Прислівники навесні//виесно́юу, л'ітом, зимóюу поширені в південноволинських і середньонадбужанських говірках, в наддністрянських—виступають прислівники навесну//навесні, вл'іті, взимі, утворені з різних відмінків. Із прислівників, що мають своє територіальне поширення, слід згадати ще прислівник дуже, що поширений в наддністрянських говірках, зрідка ще в деяких говірках південної Волині (західні райони Ровенщини та деякі східні райони Волині), проте в західних районах Волині відомі прислівники барзо (із польського *bardzo*) і мо́цко. І тільки в деяких південноволинських та в північних говірках (східної Волині і північної Ровенщини) зустрічаємо прислівник вельми.

Тому не можна погодитися із думкою А. С. Орлова¹, який вважав, що прислівник вельми в українській мові був поширений під впливом польської мови. В дійсності є інакше.

¹ Історія слова вельми (ж. Українська мова в школі № 6, 1955, стор. 70—72).

Наддністрянські і західноволинські говірки, що зазнавали в багатьох випадках діяння польської мови, його не знають, проте, слід гадати, що в XVI ст. він ще був відомий і наддністрянським говіркам, бо ж під впливом українських говірок прислівник вельми дістався до мови польських письменників, що походили з Галичини (М. Рей, С. Кльонович і т. п.)¹.

Пізніше цей прислівник із наддністрянських говірок вийшов з ужитку, зате він є в північних та в деяких південноволинських говірках. До речі, цей прислівник є також в чеській та сербській мовах: ч. *velmi*, с. *veoma*²).

Відмітимо ще деякі розходження в синтаксисі, хоч в роботі синтаксичних явищ ми не розглядали.

Для південноволинського і середньонадбужанського говору характерним є те, що при перехідних дієсловах вживається знахідний відмінок з закінченням родового від неживих предметів, напр.: *перекїнуу вџа, зламау ножа*—у наддністрянських і деяких перехідних говірках—*перекї'єнуу, віс, зламау піш*.

І ще на одну рису хочеться вказати—на місце частки *с'і* (*с'є*).

В наддністрянському говорі ця частка може стояти перед і після дієслова, в південноволинському тільки після дієслова, хоч більше на захід—вже у холмських говірках ця частка може бути перед і після дієслова.

До рис, що мають певне значення у поділі, слід ще віднести таку особливість як конструкцію род. в. одн.з прийменником *пос'л'а*, у південноволинському говорі—*пос'л'а гобїду, пос'л'а жниу* і з прийменником *по* з місцевим відмінком у наддністрянському—*по жнивџах, по об'їд'ї*.

Чимало відмінностей ми знаходимо і в лексичі. Досліджуючи мову ділових документів волинських книг гродських та Ставропігійського братства, ми звернули увагу на те, що вже в мові цих пам'яток знайшли своє відображення ті лексичні особливості, які ми маємо тепер у діалектах. Імовірно, вже в XVI ст. існувала певна диференціація між окремими діалектами—південноволинськими і наддністрянськими.

В південноволинському говорі велика стирта соломи має назву *озерѣд*, рідше—в говірках Почаївського р-ну ще *ожерѣд* в наддністрянських говірках цього слова нема, тут вживається *стірта* або *стіжок*. Слово *озерѣд* свідчиться вже в волинських книгах гродських з XVI—XVII ст., напр.: *посередь езерада соломы* (УЮЗР. ч. 6. т. 1, 458), *въ озерѣд поховали* (АЮЗР, ч. 6. т. 1, 451).

Слово *куль* (відбірна солома з кількох снопів), що зустрічається в багатьох перехідних, південноволинських та північних говірках, а також відоме і білоруським, зафіксоване також в цих пам'ятках—

1) St. Hrabec, *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII. w. str. 37.*

2) Dr. J. Holub, *Doc. dr. Kopečny, Etymologický slovník jazyka českého, 1952, str. 411.*

поклали подь куль (АЮЗР. ч. 6. т. т, 458). Це слово, як показує його географія поширення, є запозиченням з литовської мови (kulis), бо наддністрянські говірки його не знають, тут вживається — уклéпанец, укуліт тощо.

Таким же запозиченням з литовської мови є клуня, що відоме багатьом південноволинським, північним та південно-східним говіркам, у наддністрянських, а також в середньонадбужанських говірках вживається студóла//стадóла з лит. stadole, ввійшло в говірки за посередництвом польської мови. Місце, де кладуть снопи, у південноволинських і середньонадбужанських має назву — засторóнок//сторонá, наддністрянські говірки знають кілька назв — сус'ік, зас'ік, запіл'е, заперéруб і т. п. Слово сторонá зустрічається в волинських книгах гродських — у клуни у стороне пятдесять копъ жита (АЮЗР. ч. 1. т. 1, 241),

В побуті Волині і в східних областях УРСР бочка з кришкою для сала має назву бодн'а, в наддністрянських говірках цього слова нема, тут поширене д'іжá.

Слово бодн'а знаходимо в волинських книгах гродських — плата розного бодень две (АЮЗР. ч. 1. т. 1, 280), бодью, в которой бы-ло платья розного (ч. 1. т. 1, 280).

Для певних господарських потреб (для води, тіста тощо) вживаються на Волині нóчви//ночóуки, яке зафіксоване в волинських книгах гродських — соль зъ почвами (АЮЗР, ч. 1, т. 1, 218), в наддністрянських — нéцки (пол. peski) та в деяких середньонадбужанських нáц'ки//нéц'ки з м'яким ц.

Лопата для копання в говірках південної Волині і в деяких перехідних має назву огорóдник//горóдник, а з гострим кінцем — зáступ, в наддністрянських говірках — рискáл'.

Слово зáступ знаходимо в волинських книгах гродських — заступневъ железныхъ три (АЮЗР. ч. 1. т. 1, 241).

Вовну з вівці в південноволинських і середньонадбужанських говірках називають рúно, зняти рúно, зрунилася волна, наддністрянським це слово не відоме. Волинські книги гродські це слово знають — волны овечие сорокъ рунъ (АЮЗР. ч. 1, т. 1, 241), проте в гуцульських говірках це слово є.

Бочка для води, відкрита, з ніжками, в деяких говірках південної Волині носить — назву — вод'анка, у наддністрянських говірках цього слова нема, для цього служить пúтн'а, відрó.

Попіл із спаленої соломи чи іскра в південноволинських і середньонадбужанських говірках називається вáтра, в наддністрянських це слово не зустрічається, зате в значенні «вогонь» широко вживається на Гуцульщині.

Викликає інтерес слово гаплик (крючок), яке відоме також і білоруським говіркам, щодо українських говірок, то воно поширене не тільки в говірках південної Волині, але також в північних і південно-східних. В наддністрянських говірках цій назві відповідає гафтка//гафка або ще коник і кобїлка.

На перший погляд здається, що слово гафтка немає нічого

спільного зі словом гаплик, проте в дійсності це теж слово, тільки в іншій фонетико-морфологічній оболонці. В деяких говірках Тернопільщини—Козярі, Терпилівка Новосільськ. р-н, Криве Скалатський р-н відоме це слово в цікавій формі — гафлік, форма, яка є ніби посереднім звеном між гаплик і гафтка (з пол. haftka, нім. Heft). Слово гаплик свідчиться також у волинських книгах гродських — съ петлицами изъ строкою изъ гапликами сребрными (АЮЗР. ч. 1, т. 1, 240), а в документах Ставропігійського братства — з двома гавтками сребными (АЮЗР. т. XI, 411).

Прилад для качання білизни — рублик//рубел' (те, чим пригнічують) — ця назва поширена в середньонадбужанських і південноволинських говірках, в наддністрянських говірках в цьому випадку—вживається назва магіль'ниц'а//маг'іуніц'а (пол. magiel), друга частина — кач'елка—в західній Волині, качалка—у східній частині Волині, у наддністрянських говірках різні назви — макугін, та-ч'іука/тачаука, в перехідних говірках ще — роскітка, в деяких говірках для обох цих частин вживається одна назва — маг'ілниц'і.

Бочка, де лужать білизну, у деяких південноволинських, а також в північних і білоруських говірках має назву жлукто (біл. жлукта), як показує географія цього слова, — це запозичення з литовської мови — zliuktas, у наддністрянських і деяких перехідних говірках — зіл'ніц'і//а.

Із хатнього посуду слід відмітити ще кварту, крушку (менша від кварти), що поширена в південноволинських і середньонадбужанських, в наддністрянських і перехідних — гурн'а, гурн'є//гурн'єтку.

Слід відмітити деякі назви частин воза і збуї, у наддністрянських і перехідних говірках частина колеса має назву — голбука, у південноволинських говірках — дві назви — колотка//колодиц'а і мачочина, поширення яких важко злокалізувати, в деяких місцевостях відомі обидві назви.

Середньонадбужанські, а також і південноволинські знають слово обрїтєна чи обрїотъ — уздечка, що фіксується вже в словнику з XVII століття¹, наддністрянські говірки цього слова не знають.

Відмітимо деякі розходження в назвах птахів і звірят. В наддністрянських говірках — лілик (ц. зн. кажан), в середньонадбужанському говорі — курж'єп//коржан, зрідка в перехідних говірках ничвїд, нічка. Слово курж'єп//коржан, очевидно, первісною слід вважати форму кожан (кожа), тут *p* навіяне асоціацією із словом корж, літературна форма кажан, де *a* результат асиміляції.

В наддністрянських і перехідних говірках—кугūt (із пол. kugut), в південноволинських і середньонадбужанських — півнік//півін'//півен'.

Слово зузїл'а зустрічається у говірках південної Волині, а та-

1) П. Житецький: Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в. К. 1889, стор. 52. С приложением словаря книжной малорусской речи по рукописи XVII в.

кож в північних та південно-східних, в наддністрянських говірках відоме воно з іншою фонетичною оболонкою—зазу́л'і//зазу́л'а із давнього жегозуля.

Слово бѣздрик//бѣдрик//бѣйздрик — червоний жучок з чорними цятками—відоме південноволинським говіркам, у південносхідних со́нечко, у наддністрянських має назву зазу́л'ка. Первісною слід вважати форму бѣдрик (пол. biedronka), форма бѣздрик із вставним з виникла імовірно на зразок словосполучення бездрик, що вживається в цих говірках в значенні через рік: «щоб ви діждали на бездрик».

У південноволинських і середньонадбужанських говірках — мале субача́, цуцен'а́ або шчин'а́//шчен'а́, у наддністрянських — піс'є.

Різниця є і в назвах споріднення та посвоячення. У говірках зберігаються старі назви споріднення, причому одні говірки знають одні назви, інші говірки зберігають інші назви.

У південноволинських і середньонадбужанських ще у вжитку назви — йатро́ха//йатро́ука — жінка брата, дівер — брат чоловіка, зови́ц'а — сестра чоловіка, наддністрянські говірки назви йатро́ха//йатро́ука, дівер—вже не знають.

Наддністрянські говірки зберігають знов інші старі назви — вуй//вуйку, стрійку//стрик, вуйна, стрійна//стрина, які в південноволинських говірках давно зникли, зберігається тут тільки назва стрійе́шний (брат).

Замість вуйку, стрійко//стрик, вуйна, стрійна, південноволинські говірки знають назву д'єт'ко//д'ат'ко, д'єдина, д'адина, перехідні говірки — д'єт'ко і вуйко.

Назва д'ідо в наддністрянських говірках вживається в значенні ба́т'ко ба́т'ків, назва д'ід//діт — в значенні жебрак, у південноволинських і середньонадбужанських говірках слово д'ід вживається в обох цих значеннях.

Із назв споріднення слід ще згадати наддністрянські — брата́нича, сестр'інку в значенні «двоюрідного брата» і «двоюрідної сестри», останні назви зустрічаємо в південноволинських говірках.

Всі ці назви споріднення та посвоячення виникли дуже давно, ще в епоху родового ладу, коли була для роду потреба у розрізюванні різних ступенів споріднення.

Слід відмітити ще деякі лексичні відмінності. В наддністрянських говірках досить давно було витиснене слово «піч» запозиченим з польської мови пйец, той пйец, а в деяких перехідних говірках — та пйец (Бродівський р-н), південноволинські і середньонадбужанські зберігають назву «пѣч».

Різні назви мають відходи з конопель, у наддністрянських говірках — паздирó, терміт'є́, південноволинські — костріц'а, курóс-та тощо.

Крім назви видро́, в наддністрянських говірках вживається ще пут'н'а́, остання назва невідома південноволинським говіркам.

Слово «ву́зол//ву́зил» поширене в південноволинських і в інших

говірках — північних та південно-східних, наддністрянські говірки знають тільки — гуц або гудзѡк, останнє в деяких перехідних.

Верхній відрізок хліба в наддністрянських і деяких середньонадбужанських говірках має назву «ц'їлушка», деякі південноволинські знають іншу назву — злѡбок//лобѡк//лубѡк.

В деяких наддністрянських говірках конюшина має назву «команічина», а в бойківських—комоніц'а, очевидно, утворені ці слова від давнього — комонь (кінь), південноволинські говірки цієї назви не знають.

Стара назва будинків «хорѡми» зустрічається в багатьох південноволинських, а також в північних говірках, але вживається тільки в стилістичному значенні: «о які у вас гārні хорѡми», «пїшбѡ по вс'їх хорѡмах», багатьом наддністрянським говіркам ця назва вже невідома, проте в деяких цих говірках — в Мельнице-Подільському р-ні Терноп. обл. — ця назва зберігається, проте у вужчому значенні — хорѡми — сїни. З таким значенням виступає воно і в деяких гуцульських говірках — с. Жаб'є Станіслав. обл. з приставним «о» «охорѡма».

Із числових назв слід згадати — дивинѡсто//дївинѡсто, що поширене не тільки у південноволинських і середньонадбужанських, але в північних, південно-східних, а також в деяких закарпатських говірках (див. розділ числівник), наддністрянські як і інші південно-західні говірки знають тільки дивидис'єт.

Різниці між цими говорами виступають також і в словотворенні.

Наддністрянські і деякі перехідні говірки знають пранїж (приклад для прання білизни), південноволинські—прач. Останнє відоме також північним і південно-східним говіркам.

Пѡсуд для молока в наддністрянських і деяких перехідних говірках має назву гладушчик, у південноволинських і середньонадбужанських — гладїшка. Слово трунā (домовина)—південноволинське і середньонадбужанське, у наддністрянських говірках зустрічаються такі назви—трѡмну, трѡмлу//трѡмло (у Львівщині і зрідка в Тернопільщині), трѡнва (на Тернопільщині), зрідка — Застїноче, Романівка—трѡмбло, із вставним б.

Слово курчā і гусен'ā (род. в. курчати, гусен'ати) у південноволинських і середньонадбужанських, у наддністрянських і деяких перехідних ці слова виступають з іншими суфіксами — кур'ї, род. в. кур'їти//-а, гус'ї, род. в. гус'їти//-а.

У наддністрянських і деяких перехідних говірках — віуц'є // -а, у південноволинських, середньонадбужанських та північних — гувѡчка//гувāчка.

У багатьох наддністрянських говірках — пїтпѡн'ки (рід грибів), у південноволинських і середньонадбужанських опѡн'ки // гупѡн'ки.

Різниця є також і в семантиці окремих слів. Слово «віхот'» у наддністрянських говірках—це устїлка в чобїт, жмуток соломи, що вкладають в чобїт, у південноволинських і середньонадбужанських

— це мйтка, шматка або жмуток соломи, що вживається чи то до миття посуду, чи то до розпалювання дров у печі.

Слово «з'іл'і» у наддністрянських говірках — це квіти, у південноволинських і середньонадбужанських говірках слово з'іл'а // з'іл'л'а — це хопта, бур'ян, що росте в житі, на городі тощо.

Слово рябий, що в наддністрянських говірках звучить рібій//рибий, означає віспуватий, південноволинські і середньонадбужанські говірки це слово знають в іншому значенні — рабий (бик), відповідає наддністрянському кр́асий — червонокр́асий, чорнокр́асий (бик).

Це, звичайно, далеко неповний перелік тих відмінностей, що характеризують південноволинські та наддністрянські говірки. Проте і цього цілком достатньо, щоб зрозуміти досить складний шлях розвитку цих говірок, що протікав в різних історичних умовах.

Різносторонніми мовними фактами характеризуються ці говірки, одні з них сягають далеко в минуле, інші факти витворилися пізніше.

г) ПЕРЕХІДНІ ГОВІРКИ

Характерною особливістю перехідних говірок є те, що в них риси двох різних говірок переплітаються між собою, в одних випадках виявляються риси говірок а, в інших випадках — риси говірок б. При характеристиці південноволинського, середньонадбужанського та наддністрянських говірок, ми вже не раз відмічали в цих говірках то риси говірок перших, то риси говірок других.

Перехідні говірки тягнуться смугою від 30 до 60 км. і охоплюють північні райони Львівщини та Тернопільщини. Південну межу цих говорів можна провести приблизно по таких пунктах — Забір'я — Великі Мости — Кам'янка-Бузька — Буськ — Олесько — Підкамін'я — Заложці — Великий Глибочок — Великі Борки — Підволочиська.

Отже, це в основному північні райони Львівщини та Тернопільщини, за винятком північної частини Сокальського, Лопатинського, Бродівського, Почаївського, Вишнівцького та Лановецького районів, говірки яких відносяться до південноволинських. Проте ця смуга перехідних говірок не становить цілості, її слід ще поділити на дві частини: західну, на захід від лінії Стоянів — Радехів — Кам'янка-Бузька та східну, на схід від цієї лінії. В східній частині переважають риси південноволинських говірок, в західній частині — риси наддністрянських.

Такий неоднорідний характер цієї смуги говірок говорить про те, що в минулому, імовірно, було пересування населення із території наддністрянських говірок в північно-західні райони Львівщини. Переходимо до характеристики перехідних говірок. У східній частині зустрічаємо такі південноволинські риси 1) відсутність переходу а в е, і, за винятком частки с'і, напр.: міс'ац', чёл'ад', л'агати, проте с'і-йес'і, показуйес'і, вибивайіц'і, р'іжец'і і т. п.; в північній частині цієї смуги поширена вже частка с'а (ц'а);¹⁾

¹⁾ Не беремо до уваги випадків переходу а в і в числівниках типу дєс'іт // -ит', одинац'іт' // -ит', бо це майже загально поширене явище.

2) досить широко поширений протетичний г: г'іва, г'ос'мий, гуор'ат', г'ос'ін';

3) твердий р: раб'ій, бур'ак;

4) закінчення а в іменниках типу жит'а, вис'іл'а, нас'ін'а;

5) часто наголос на закінченні в І ос. одн. т. ч. рубл'у, кушу, в говірках, що межують з наддністрянськими, наголос на основі роб'л'у, ношу;

6) форми місцевого відмінка одн. типу на зиємл'і, на дул'он'і, в з'іл'і, на кам'ін'і;

7) форми дав. в. одн. ім. ч. р. типу бат'кови, с'інови, проте зустрічаються і форми бат'кови;

8) форми займенників типу м'ейі, м'ейу, т'ейі, т'ейу;

9) форми 2 ос. одн. т. ч. типу дас'іш, й'с'іш;

10) лише в деяких перехідних говірках — Йосипівка Олеського р-ну, Желдець Куликівського р-ну, Старий Витків поширена форма 3 ос. мн. т. ч. з м'яким г': х'од'ат', н'ос'ат'//х'од'ет', н'ос'ет';

11) В більшості перехідних говірок поширені форми 3 ос. мн. т. ч. з м'яким т' від дієслів 2-ї дієвідміни і з твердим т від дієслів 1-ої дієвідміни: х'од'ат'//-ет', н'ос'ат'-ет', проте печ'ут', ід'ут; такого розподілу цих форм в інших говірках не спостерігається, можливо, вони виникли в результаті зіткнення двох різних діалектів — південноволинського з м'яким т', наддністрянського з твердим т. Із наддністрянських рис слід відмітити такі: 1) форми дав. в. одн. ім. ч. р. типу бат'кови, с'інови в південній частині цієї смуги.

2) закінчення т в 3 ос. одн. т. часу: крич'іт, сид'іт, проте р'оби, х'оди;

3) наявність тільки твердої групи прикметників в південній частині, проте в північній частині поширена м'яка група прикметників типу с'інній, 'а, 'е; в деяких говірках — Соколівка Заболотцівського р-ну — в мові старшого покоління зберігається м'яка група: з'адн'а, дом'ашн'а, к'ут'н'а, в мові молодшого — тверда група: з'адна, к'утна.

Цей факт говорить про те, що в минулому ці говірки більш тяжіли до південноволинських говірок, проте вже тепер помітний процес витискання південноволинських рис наддністрянськими. В західній частині перехідних говірок спостерігається більше наддністрянських рис, що можна пояснювати міграцією населення в ці райони із території наддністрянських говірок. До наддністрянських рис відносимо:

1) перехід а в е, і; 2) збереження в деяких випадках м'яких ч, ж, ш та р; 3) твердий ц в суфіксі — ец в південній частині, в північній — м'який ц'; 4) форма дав. в. одн. ім. ч. р. типу бат'кови; 5) форми м. в. одн. ім. типу на зиємл'і, на дул'оні; 6) форми дав. в. одн. ім. сер. р. типу тил'ет⁽¹⁾у, в східній частині цієї смуги поширені форми типу тил'ат'і.

7) твердий т в 3 ос. одн. і мн. т. ч.: крич'іт, сид'іт, проте х'одіє, н'осіє, — х'од'іт, н'ос'іт, печ'ут', ід'ут;

8) форми майбутнього часу типу буду рубіу, в північній частині буду рубити;

9) в південній частині поширені форми 2 ос. одн. т. ч.: дас'', йіс'', в північній частині форми: дасіш, йісіш;

В лексиці цих говірок спостерігаємо в південній частині більше наддністрянських слів, в північній частині більше південноволинців.

Із лексичних особливостей, що характерні для наддністрянських говірок, відмітимо такі: вобіс,ц'є//обіс'ц'а, нецкі//нец'ки, пранік, гладушчик, магілиц'і, п'ут'н'а, терміт'а//е, ц'ілушка, рискал', вуйко, вукуліт (відбірна солома з кількох снопів). До південноволинців слід віднести такі слова: городник, озерёд//ожерёд, кул', прац, обрót//убрót', д'ат'ко, короста (костріця).

Деякі з цих слів, як-от: озерёд, обрót', кул' поширені навіть в південній частині перехідних говірок.

д) НАДСЯНСЬКІ ГОВІРКИ.

Надсянський тип говірок ми знаходимо в деяких пунктах західних районів Львівщини та Дрогобиччини — Глиниця Краковецького р-ну Львів. обл. та Шегині, Мальнів Мостиського р-ну Дрогобичської обл., інші населені пункти виявляють лише деякі риси надсянських говірок.

Надсянський говір, як відомо, зазнав внаслідок політичних обставин певних змін, значна частина території цього говору відійшла до Польщі, а тільки незначна частина цієї території належить від 1945 р. до УРСР. Ми не будемо зупинятися на фонетичних та морфологічних рисах, їх кожний знайде в роботах, присвячених цьому говору.¹⁾

Відмітимо деякі особливості словникового складу цих говірок. Від наддністрянських говірок надсянські відрізняються і своєрідною лексикою, часто запозиченою чи спільною із лексикою польських говірок.

Безпосереднє сусідство і багатоміжкові культурні і економічні зв'язки між представниками двох різних говірок — це безперечно важливі фактори, які відіграли значну роль в їх взаємному діянні, що найбільше, звичайно, відбилося в лексиці.

Відмітимо деякі розходження в лексиці між надсянськими та наддністрянськими говірками.

Різниці стосуються деяких назв матеріальної культури, побуту тощо.

Місце з будинками в наддністрянських говірках має назву — обіс'ц'є//обійст'є, проте в надсянських говірках і суміжних з ними наддністрянських у вжитку — вос'ід'л'іс'ц'. Тік має тут назву бойіско (пол. boisko) місце, де кладуть снопи — сус'ік (пол. sasiiek), у наддністрянських говірках зустрічається кілька назв — сус'ік, запіл'і//запіл'е, запереруп, зас'ік.

¹⁾ І. Верхратський: Про говір долівський ЗНТШ, XXXV, і інші.

У багатьох говірках, в тому числі і в наддністрянських, прилад для пригнічення сіна має назву рубел', в надсянських і сусідніх з ними наддністрянських говірках — павус (пол. pawaz).

Пропуск у косині має тут назву стріґа, в інших говірках — гріва.

Назва пару — вуг'ір (поль. ugor) зустрічається в надсянських і сусідніх з ними наддністрянських, в інших говірках — паринина//

Назва йар — весна, на йарі (весною) — зустрічається не тільки в надсянських, але і в карпатських (лемківських) і в закарпатських говірках, а також в чеській та словацькій мовах, звідки мабуть це слово в минулому і перейшло до українських говірок.

Стада — веліка стада (ж. р.) — череда, слово це відоме тільки надсянським говіркам.

Плоскінь тут має назву — глаткійі кунопл'і, а мат'ірка — гулуучастійі.

Снопки, якими покривають хату, мають назву — пластійкі, а ті, що внизу стріхи і по рогах хати, — гулувачк'іє, у наддністрянських говірках перші — сніпк'іє або плискач'і, другі-кітиці//стрихач'і.

Віл'га — у надсянських говірках, відлєга — в наддністрянських, у південноволинських — одліґа.

Ми відмітили тут деякі різниці в лексиці надсянських і наддністрянських говірок.

ВІДНОШЕННЯ НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРОК ДО ПОДІЛЬСЬКИХ

Визнаючи місце подільських говірок в групі південно-західних, слід взяти під увагу історичну основу — заселення Поділля ще до утворення Київської держави. Предками подолян слід уважати, як про це говорять літописні дані, уличів, вони, про що мова була вище, є також і предками наддністрянців.

Не можна погодитись із Ф. Жилком, який, проти літописних даних, поміщує дулібів на: «території теперішньої Вінницької і Хмельницької областей, частково Волинської, Ровенської і Тернопільської». ¹⁾

За літописними даними територія дулібів — це верхів'я Західного Бугу, інакше кажучи — західна Волинь і північні райони Львівщини і Тернопільщини.

Якщо ж виходити із мовних фактів, а мабуть із цього виходив автор і про це слід було щось сказати, то південноволинські говірки охоплюють тільки північні райони Хмельницької і частково Вінницької областей, проте центральні та південні райони цих областей займають подільські говірки.

Якщо б дуліби чи волиняни заселявали в минулому теперішню Хмельницьку і Вінницьку області, то подільські говірки являли б

¹⁾ Нариси з діалектології української мови, Київ, 1953, стор. 34.

собою південноволинський тип говірок, проте мовні факти говорять про щось друге, подільські говірки в своїй основі — це наддністрянський тип говірок, з деякими тільки південноволинськими і частково південно-східними рисами як пізнішим нашаруванням.

На характер подільських говірок як певного різновиду наддністрянських мав факт дозаселення його в минулоу втікачами з Галичини, Волині, Полісся.

Переглядаючи інвентарні книги подільських маєтків князів Острозьких з 1615 року¹⁾, ми звернули увагу на «воляників», себто втікачів, що поселилися тут.

В селі Сульжинець (біля Старокостянтинова) всіх селян 136, з того воляників — 51, в с. Кошковці всіх 122, з того воляників — 86, в с. Балкуни — воляників 7, в с. Лашки (мабуť Ляшки) воляників 14, в с. Сковродки — воляників 10 (всього 38).

А ось дані з Полісся,²⁾ звідки втікали селяни: рік 1614. с. Ремич Степанська волость: всіх селян 50, пусток — 25; с. Ченчовичі всіх 52, пусток — 26; с. Тустенець всіх 57, пусток — 8; с. Ремейки всіх 7, пусток — 7; с. Велехів всіх 7, пусток — 7.

Ці дані щодо нових поселенців на Поділлі мають незвичайно велике значення для діалектології, для визначення типу говірок цієї території. Правда, ми не маємо даних щодо заселення південних районів теперішньої Хмельницької та Вінницької областей, проте слід думати, що і в ці райони нові поселенці прибували з Галичини, Волині та Полісся.³⁾ Відомо, що населення цих районів в минулому багато терпіло від татарських нападів, і коли ці напади з часом припинилися, населення із вищезгаданих земель прибувало сюди.

Матеріал із п'ятьох населених пунктів: с. Катюжани Мур-Куриловецького р-ну, с. Вергієвка Немирівського р-ну, с. Зятківці Гайсинського р-ну (Вінницька обл.) та с. Ріпна Волочиського р-ну, м. Меджибіж Хмельницької обл., отже, два населені пункти з північної частини цих говірок (Ріпна, Меджибіж), один з південної частини (с. Катюжани), два з південно-східної Вінниччини (Зятківці, Вергієвка) — яскраво говорить про змішаний характер подільських говорів. Нижче розглянемо риси наддністрянські і південноволинські.

Село Ріпна знаходиться за Збручем на віддалі 8 км. Говірка цього села має такі наддністрянські риси:

а) фонетичні:

1) протетичний в — вўхо, вовєс, вўстрий, ворати;

2) наголос на основі — робл'у, ношу;

3) наявність переходу а в е в обмежених випадках: с'в'єто//с'вато, мн'єсо, вз'еў, тил'єт'а, в інших випадках а.

4) тверде т в 3 ос. одн. і мн.: хóдит, хóд'ат, рóбит, рóбл'ат; це одночасно і морфологічна риса;

1) Архів Радзимінських № 39.

2) Архів Радзимінських № 39. (Інвентар подільських маєтків кн. Острозьких).

3) Див. І. Крип'якевич: Богдан Хмельницький, Київ, 1954, стор. 31.

5) наявність звука **Ф**: фунт, фартух, фігура, фасол'а, фамі-
л'їя, але хвіст, хвалити;

б) морфологічні:

1) вплив закінчень твердої групи на м'яку в ор. в., причому поширення зак. ом на ім. жін. роду: кучо́'ом, по́л'ом, се́рцо́'ом, зем-
л'о́м, душо́м, доло́н'ом, кирни́ц'ом, ко́с'т'ом, со́л'ом, но́чом, але
пірам, з'і́л'ам, вес'і́л'ам;

2) ор. в. ім. IV в. на -ом: тил'е́т'ом, йагн'а́т'ом//йагн'а́м;

3) форми минулого часу з часткою -с'мо, с'те: робіли́с'мо, ро-
біли́с'те;

4) тверда група прикметників: сі́ний, ра́ний, жи́тна;

5) займенники той, та, то в значенні цей, ця, це;

б) форми типу дас', йіс';

в) лексичні: прані́к, не́цки, вере́та (рядно), рискáл', гладу́-
шчик, зазу́л'а, — тру́мло, — ці́лушка.

Південноволинські риси:

а) фонетичні:

1) твердий р — порáдок, зора́, расній;

2) наголос на другому складі: запáска;

б) морфологічні:

1) закінчення -ові в дав. в. одн.: ба́т'кові, сі́нові, бра́тові;

2) курча́ (наддністрянське ку́рі//ку́рйа);

в) лексичні — білка, кру́шка, кварта́, дев'яно́сто, о́жеред'
(купа соломи), де́с'ати́на (міра поля).

В говірці с. Катюжани знаходимо такі наддністрянські риси:

а) фонетичні:

1) протетичний в: в́ухо, в́угл'а, вуну́ч'і, вогон́', але го́стрий,
гор'і́х;

2) наявність звука **Ф** — фі́ра, фі́ст, фі́ртка, фамі́л'їя, фартух,
фасо́л'а, але хвалі́ти, — хватáти;

3) наголос в дієсловах на основі: хо́жу, во́жу, ро́бл'у;

4) тверде т в 3 ос. одн. і мн. т. ч. — хо́дит, і хо́ди, во́зит і во́зи,
хо́д'ат, во́з'ат, да́йут;

б) морфологічні риси:

1) зак. -ови в дав. в. ім. ч. р.: ба́т'кові, бра́тові;

2) зак. ор. в. ім. ж. р. часто -оу: доуро́гоу, голово́у, душо́у,
поруч -о́йу: доло́н'о́йу, земе́л'о́йу;

3) вплив закінчень твердої групи на м'яку: душо́у, со́л'о́у;

4) форми типу: у гру́дех, у с'і́нех;

5) зак. м. в. одн. ім. м'яких основ — на землі́, на к'інці, у
міс'а́ци, у по́л'у;

б) тверда група прикметників: жи́тний, ра́на, сі́на, пі́зна;

7) наявність форм майбутнього часу типу: бу́ду брау, бу́ду
ходи́у, поруч бу́ду бра́ти і т. п.;

8) форми займ.: мо́го, то́го, свого, р. в.: мо́їі, то́їі, ор. в.: мо́йу,
тоу;

в) лексичні особливості: не́цки, гладу́шчик, прани́к, ц'ілу́шка, веирéта, коугу́т, вуйко;

Південноволинські риси:

а) фонетичні:

1) твердий р: рásний, бу́ра;

2) відсутність переходу а в е;

3) подовжені приголосні — в словах: вес'і́л'л'а, з'і́л'л'а;

в) лексичні — вузол, білка, див'яно́сто, ожерéд, кажан.

Нові явища в морфології:

1) дав. в. одн.— тиел'о́ви, гус'о́ви, йагн'о́ви, порос'о́ви;

2) ор. в. одн.: тиел'о́м, йагн'о́м, порос'о́м.

Форми ці аналогічного походження, вплив ім. другої відміни: кон'д'ви, кон'о́м.

Говірка с. Зятківець має такі наддністрянські риси:

а) фонетичні:

1) наголос в формах дієслів: ход'у, буд'у, робл'у, л'убл'у, нос'у, прós'у;

б) в займенниках: род. в. одн. мого, тво́го, сво́го, мо́її, тво́її, сво́її, ор. в. одн. мо́йу, тво́йу, сво́йу;

2) тверде т в 3 ос. одн. і мн. т. ч.: ходит, носит, прósит, ход'ат, нос'ат, кós'ат;

б) морфологічні риси:

1) вплив зак. твердої групи на м'яку: доло́н'о́йу, зиємл'о́йу, піс'но́йу;

2) форми займ.: род. в. одн. мого, тво́го, сво́го, мо́її, тво́її, сво́її; ор. в. одн.: мо́йу, тво́йу, сво́йу;

в) лексичні: гладу́шчик, ц'ілу́шка, прани́к;

Південноволинські риси:

а) фонетичні:

1) протетичне г: гобі́д, гопáлка, гóс'ін', гопі́р, горобéц', горáти;

2) твердий р: гóвóрат, зорá, гарáчий;

3) м'який ц в суф. -ец': горобéц', гаманéц', кобéц';

4) відсутність переходу а в е;

б) морфологічні:

1) дав. в. одн. ім.: ба́т'кові, бра́тові;

2) місц. в. одн. на земл'і, на пол'і;

3) форми типу: дасі́(ш), йісі́ш;

в) лексичні: кварта, кру́шка, диес'ати́на, білка, ночви;

Південно-східні риси:

а) морфологічні:

1) ход'у, нос'у, прós'у, без чергування приголосних, але з наголосом південно-західним.

риси під 2., 3)—морфологічні можуть бути і південно-східними;

б) лексичні: бистарка, гарба, вудін'а;

нові риси: ор. в. одн.: тил'о́м; йагн'о́м, цуцин'о́м.

Говірка с. Вергієвка Немирівський р-н Вінницьк. обл.:

В цій говірці знаходимо такі наддністрянські риси:

а) фонетичні:

1) наголос в формі дієслів: р**о**бл'у, л**о**мл'у, н**о**с'у, к**о**с'у, пр**о**с'у, в**о**з'у (на основі);

2) тверде т в 3 ос. одн. і мн.: сид**і**т, крич**і**т, в**о**з**я**т//в**о**зи, х**о**дит//ходи, н**о**сит//н**о**си, к**у**рат, в**а**рат, х**о**д'ат, с**а**д'ат;

б) морфологічні:

1) зрідка форми дав. та місц. в. мн. на -ом, -ох: п**а**л'ц**о**м, д**н**'ом, на п**а**л'ц**о**х, на д**н**'ох, к**о**н'ам, але на к**о**н'ох//**-а**х, д**и**н'ам, але на д**и**н'ох//**-а**х, в**і**уц'ам — на в**і**уц'ох, г**р**уд'ам — на г**р**уд'ох;

2) вплив твердої відміни на м'яку: душ**о**йу, сп**і**д**н**иц'ойу, з**и**емл'ойу, коувал'б**о**м, коун'б**о**м, ж**и**н'ц**о**м, й**а**йц'б**о**м, зб**і**жом, п**о**л'ом, ст**і**л'ц**о**м; хл**о**пц'ові, ковал'б**о**ві, пол'б**о**ві;

3) форми дієслів: х**о**дит//х**о**ди, сид**і**т, крич**і**т;

в) лексичні: пр**а**нік, терміт'а, ц**і**л**у**шка, глад**у**щик;

Південноволинські риси:

а) фонетичні:

1) твердий р: рас**н**ій, раб**і**й, б**у**ра і т. п.

2) приставний г: гоур**а**ти, г**о**стр**і**й, гоуб**і**д, г**о**ливо, гун**у**чі;

б) морфологічні:

1) дав. в. одн. — б**а**т'кові, хл**о**пц'ові, ковал'б**о**ві;

2) місц. в. одн.: на ст**і**л'ц**і**, на к**і**н'ц**і**, останні дві риси спільні з південно-східними;

3) форми дієслів: дас**и**ш, й**і**сиш;

в) лексичні: (г) уб**р**іт', в**у**зол, б**і**лка, ожер**е**д, див**і**яно**с**то, д**и**-с'ат**і**на;

Риси південно-східні: х**о**д'у, н**о**с'у, в**о**з'у, але з наголосом південно-західним.

Нові риси: форма ор. в. одн.: ти**е**л'б**о**м, й**а**г**н**'б**о**м, лош**о**м.

Наддністрянські риси гов. м. Меджибожа:

а) фонетичні:

1) наголос в формі дієслів: х**о**джу, р**о**бл'у, н**о**шу, к**о**шу;

2) тверде т в 3 ос. одн. і мн.: сид**і**т, крич**і**т, х**о**де**и**, р**о**бе**и**, х**о**-д'ат, крич**а**т, дай**у**т; нак сп.: й**і**д'іт, бир'іт;

3) наявність ф поруч х, хв: фунт//хунт, фас**о**л'а//квас**о**л'а, ф**у**ра//х**у**ра, фам**і**л'й**а**//х**в**ам'іл'й**а**, ф**а**рт**у**х//х**в**арт**у**х, але х**в**іст, х**в**б**р**у**о**ст, хвал**і**ти, х**а**п**а**ти;

б) морфологічні:

1) форми займ.: одн.: м**о**го, т**в**ого, с**в**ого, м**о**ї**і**, т**о**ї**і**, ор. в.: м**о**й**у**, т**о**й**у**;

1) форми дієслів: сид**і**т, крич**і**т, х**о**де**и**, р**о**бе**и**, сид'ат, крич**а**т;

в) лексичні: глад**у**щик, ц**і**л**у**шка, пра**у**нік (пр**а**нік), гуд**з**ок.

Південноволинські риси:

а) фонетичні:

1) твердий р: раб**і**й, рад, пор**а**док;

2) протетичний г поруч в: гу**о**в**е**с, г**о**с**і**ка, г**о**стр**і**й, г**о**с'і**н**', гу**о**-р**а**ти, гор'і**х**, але в**у**хо, в**у**лиц**а**, в**у**гл**а**, в**у**з'к**і**й;

- 3) м'який **ц** в суф. -ец: хуолуодѣц', квасѣц';
- б) Морфологічні риси:
 - 1) форми дав. в. одн. ім.: б'ат'кові, с'інові;
 - 2) місц. в. одн.: на з'имл'і, на п'ол'і;
 - 3) форми типу: дасі, йісі;
 - 4) м'яка група прикметників: р'ан'ій, п'із'н'а, ж'ит'н'а;
 - в) лексичні: обр'от' (уздечка), жлукто, хор'оми, каж'ан, гаплік, погр'іб, віхот* (в значенні шматки для миття).

За винятком двох перших рис, всі інші спільні із південно-східними.

Матеріал, наведений вище із різних говірок, говорить про те, що основа подільських говірок — наддністрянська, проте з деякими рисами південноволинськими, в північній частині цих рис більше, в південній — менше, в говірках, що межують з південно-східними, зустрічаємо деякі риси останніх. Проте в процесі свого розвитку подільські говірки розвинули і своєрідні риси, напр.: форми тил'ови, тил'ом, які в наддністрянських говірках не зустрічаємо. Отже поділ, за яким подільські говірки визначались як окрема група говірок південно-західного наріччя, слід вважати науково обґрунтованим.

За характером своїм вони є говірками змішаного типу.

НАДДНІСТРЯНСЬКІ ТА ПІВДЕННОВОЛИНСЬКІ ГОВІРКИ І ПОЛТАВСЬКО-КИЇВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ

Відношення південно-західних до південно-східних говірок в науковій літературі висвітлювалось по-різному.

І так, у класифікації Михальчука¹⁾ південноволинські говори, за винятком говірок західної Волині і тонкої смуги південноволинського говору на межі Галичини, що їх Михальчук зачислив до південно-західних (русинських у Михальчука.— Г. Ш.), відносяться до південно-східних говорів. В своїх «Нарисах з діалектології української мови» стор. 56 Ф. Т. Жилко правильно відмічає: «Однією з істотніших хиб класифікації говорів української мови К. Михальчука є те, що він неправильно залічував волинське-українське «різноріччя» до південно-східних діалектів (наріччя), хоч ця група говорів має безперечні основні ознаки південно-західних діалектів».

У пізніших класифікаціях південноволинські говори віднесені вже до південно-західних говорів.

Питання взаємовідношення цих говорів висвітлюється і в статті Ф. Жилка: «Про умови формування полтавсько-київського діалекту—основи української національної мови»²⁾, автор співставляє риси полтавсько-київського діалекту і південно-західних говірок в цілому і тільки зрідка і непослідовно виділяє деякі риси окремих

¹⁾ Наречия, поднаречия и говори Южной России в связи с наречиями Галичины, 1871, стр. 502.

південно-західних говорів, причому часто про це згадується надто загально—«в частині говорів». Автор відкидає той погляд, за яким південно-східні говірки вважались як такі, що утворились внаслідок змішання говірок південно-західних і північних. Південно-східні говірки, в тому числі і полтавсько-київський діалект, в процесі свого розвитку витворили своєрідні риси, характерні тільки для них, проте внаслідок дозаселення, що мало місце в минулому, в цих говірках знаходимо деякі риси як південно-західних, так і північних говірок. І так, до рис, що мають значення у поділі говорів, автор відносить наявність переходу а в е, і в південно-західних говорах і його відсутність в південно-східних. Про те, що це явище відсутнє і в південноволинському (крім говірок західної Волині), і в подільському, і в значній частині лемківських та бойківських, а також і в деяких наддністрянських та північних, тут не згадується.

До рис, що відрізняють південно-західні говірки від південно-східних, автор зараховує за укання, що характерне для перших. Однак відсутність т. зв. укання не тільки характерна для карпатських і південно-східних говірок, як думає автор, ця риса не виступає і в північних говірках, крім говірок західно-поліських (приблизно на захід від річки Стиру).

Неясно висловлена думка автора про характер приголосних т, д, з, с, н, л перед і з давнього о. «Передньоязичні приголосні д, т, з, с, н, л перед і з давнього о,—говорить автор,— в південно-східних говорах здебільшого пом'якшуються, в полтавсько-київському діалекті (в частині говірок) теж, в інших же говірках середньої Наддніпряни вони напівпом'якшені або тверді. Те ж саме у південній смузі», південно-західних говорів. В якій саме смузі, залишається неясним.

На основі публікованих і нових даних відомо, що ці приголосні м'які перед і з о в наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини, в покутських і частково в бойківських і гуцульських.

В системі приголосних автор виділяє ще звук ц в суфіксах -ец', -ц'к-, який в одних говірках м'який, в інших — твердий. Про це автор так говорить: «Звук ц в суфіксах -ец', -ц'к-, в полтавсько-київському діалекті послідовно пом'якшується, тоді як у більшості південно-західних і в північних говорах він твердий»¹⁾, а далі автор уточнює: «Проте приголосний ц (в суфіксах -ец, -цк-) і с (в суфіксі -с'к-) у південній смузі (до Карпат) південно-західного наріччя теж пом'якшується, як у південно-східному наріччі». Про південноволинські говірки, в яких звук ц м'який в цих випадках, автор не згадує.

Помилковим слід вважати погляд автора відносно ще однієї риси — форми 3-ої особи однини теперішнього часу. «Можливо, — твердить автор, — ще більш показовою щодо визначеності південно-

2) Полтавсько-київський діалект — основа української національної мови, Київ, 1954, стор. 3—19.

східного діалектного типу є форма 3-ої особи одн. II дієвідміни, а саме відсутність у закінченні **т**, коли наголос падає на основу дієслова. Наприклад: (він) *ходе, просе, возе, але бриенет', лиєжит', свиєстит'*)¹⁾. І далі автор додає: «Характерні для південно-східного діалектного типу дієслівні форми (себто форми 3-ої ос. одн. без **т** — увага *чаша*) виступають тільки в незначній частині південно-західних говорів, отже, не є тепер характерними для основної маси цих говорів». Така думка автора відносно цієї риси не відповідає дійсному стану речей, бо форми без **т** широко виступають у багатьох наддністрянських говірках Дрогобиччини, Львівщини і Тернопільщини, в перехідних від наддністрянських до південноволинських, в деяких південноволинських, що межують з перехідними, а також і в деяких подільських говірках, отже, цю рису аж ніяк не можна приписувати тільки південно-східним говіркам.

Не зовсім точним є висловлювання автора щодо форм без **т** в 3 ос. множини:²⁾ «Форми без **т** у закінченні 3-ї особи множ. при наголосі на основі дієслова відомі в південноподільських, буковинських, північнобессарабських і покутських гонорах української мови».

Матеріал, який ми маємо, говорить про те, що форми без **т** виступають тільки в дієсловах II дієвідміни і незалежно від наголосу в багатьох наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини, в покутських і зрідка в говірках Львівщини та Дрогобиччини, напр.: (вони *спл'а ход'а//ход'е, с'л'ід'а, молот'а//молот'е, проте (вони) пішут, знайут, читають і т. п.* Імовірно, такий стан маємо і в згадуваних вище автором говірках.

Наддністрянські говірки протиставляються південно-східним в основному тими ж рисами, що й говіркам південноволинським. Такими фонетичними рисами є:

1) широко поширений протетичний **в** у наддністрянських говірках, у південно-східних тільки перед **у** і то не завжди;

2) звук **ф** у наддністрянських говірках виступає навіть на місці **хв**, у південно-східних звука **ф** нема, тут тільки **хв, х, п**;

3) системою наголошування відрізняються наддністрянські говірки від південно-східних. Крім таких випадків, які вже відмічались — *ходжу — ход'у, ношу — нос'у, несла — нечсла і т. п.*, ще *садиш — садиш, вариш — вариш, мул'іра — мул'ара, стуліра — стол'ара, забити — забіти; ос'віта — освіта, вісл'є — вес'іл'л'а, запаска — запаска, рувá — рову (род. в. одн.), на тижні (і на тижні) — на тижні і б. інших.*

Важливою рисою, що відрізняє наддністрянські (і взагалі південно-західні, крім південноволинських говірок) від полтавсько-київського діалекту, є вимова наголошеного **и** як **еи**, **е** — **лєст**, **свєчн'і**, **вєдно**, **мєска**, **пєнти**, **рємба**, а також в сполучниках **к'єи**

1) Цит. робота, стор. 16.

1) Цит. роб., стор. 18.

2) Там же, стор. 18.

х'єи — к'єислий, к'єиннути, х'єитрий, х'єйба, чого не знають полтавсько-київські говірки, в останніх звук и в сполученні з к, х своєю вимовою наближається до середнього звука ы, з твердими к, х.

Таку вимову и як єи літературна норма визнає за ненаголошеним и перед а, е, напр.: збєчр'ати, пєч'аїє, мєн'аїє, блєзєн'ко, швєдєн'ко, перед и, і вимова иє: биєліна, диєвітис', пєш'їт', бриєн'їти і т. п., отже, в цілком інших фонетичних умовах. І навпаки, у вимові наголошеного и немає будь-якого забарвлення до звука е. Така вимова основана на т. зв. вокальній асиміляції,¹⁾ наскільки вона відбиває живу, діалектну вимову, поки що важко сказати, діалектні матеріали із Полтавщини такої вимови и як єи в ненаголошеній позиції не подають.²⁾

Із морфологічних рис ми відмітимо ще такі, які в попередніх класифікаціях не приводились.

Тут слід вказати на форму род. в. множини іменників ж. р. типу йаблуніу, туполіу, совіу... — у наддністрянських і південно-волинських говірках, форми ж з чистою основою й'аблун', топ'ол' — у південно-східних, перші розвинули нову рису, останні зберігають більш давній стан.

Форми дав. та місц. відмінків типу к'он'ом, на к'он'ох//к'он'ух, що в дотеперішніх характеристиках діалектів відмічались як такі, що властиві тільки деяким карпатським говіркам, ще добре зберігаються в багатьох наддністрянських говірках, південно-східні їх давно втратили.

Невідомі також південно-східним говіркам і форми ор. в. множини типу кувал'єма, віуц'іма, які в багатьох наддністрянських говірках ще сильно держаться.

Загально поширеними у наддністрянських говірках є форми м. в. одн. ім. типу в збіжу, на вісіл'у, в віру//пйєру, на пудвіру проти південно-східних (і південноволинських) — на веис'іл'і, в пірйі.

Форми дав. в. одн. ім. типу тил'єт'у ор. в. одн. — тил'єт'ом// тил'єту — тил'єтом//-ум відомі багатьом наддністрянським говіркам, південно-східні говірки таких форм не знають, тут відомі форми тил'ам, зрідка тиел'ом.

В наддністрянських говірках ще зберігаються форми двоїни типу — дві віуци; дві нед'іли, дві йайці, в південно-східних цих форм нема, тут вживаються лише форми дві нед'іл'і, дві йайці, отже, новіші за походженням — тільки з наголосом двоїни.

Із займенникових форм слід відмітити наддністрянські м'ойї (род. в. одн.), м'ойу//м'ойуу//мом//моу (ор. в. одн.), т'ойї, т'ойоу//тоу//том і південноволинські м'ойї, м'ойу, т'ейї, т'ейу, що протиставляються полтавсько-київським (південно-східним) нестягненим формам — м'ойейі — м'ойейіу, т'ийейі — т'ийейіу.

1) Курс сучасної української літературної мови за редакцією акад. Л. А. Булаховського, Київ, 1951, стор. 167—8.

2) Див. напр.: І. Варченко: Звуки и—і в західних говірках Полтавщини (Діалектологічний бюлетень вип. V, Київ, 1955).

Різниці маємо і в деяких числівникових назвах. У наддністрянських говірках дуже живі ще дробові числівники типу піутреті, піучварта піупіта і т. п., в полтавсько-київському діалекті і взагалі в південно-східних такі числівникові назви не відомі.

У полтавсько-київському діалекті не виступають і такі числівники як дивідіс'ег', двасто, двіста, що характерні для наддністрянських.

Серед дієслівних форм заслуговують бути відміченими наддністрянські форми дас' йіс' і даш, йіш, південно-східні зберігають давні форми дасі, йісі.

Із синтаксичних особливостей варт уваги вживання при перехідних дієсловах додатка у формі давнього знахідного відмінка від назв неживих предметів — пиеріек'ёнуу віс, зламау ніш — у наддністрянських говірках, в південно-східних вживається в цьому випадку форма род.—знах, — пиерієкінуу во́за, зламав но́жа (порівняй у Гончара: з'яг ремєня, Прап. III, 32, вручив автомата III, 152).

У південно-східних говірках поширена конструкція родового відмінка з прийменником післ'а, напр.: післ'а обіду, післ'а війні, у наддністрянських в цьому випадку у вжитку форма м. в. з прийменником по — пу убід'і, пу війн'і і т. п.

Є значні розходження і в лексиці, деяку частину становлять запозичення з польської, німецької мови у південно-західних говірках, при відсутності їх у південно-східних.

І так, місце, на якому знаходиться хата з іншими будинками у південно-східних говірках може мати такі назви — двір, двіришче, а разом з городом — осайба, садйба (південноволинське — усад'ба), у наддністрянських — обіс'т'ё//убіс'ц'ё (пол. obejskie).

Приміщення для зерна у південно-східних говірках має назву — амб́ар, у наддністрянських — шпихл'ір//шпикл'ёр або кум́ора, мага́зин.

Місце для пасовищ у південно-східних має такі назви — пас'тунік//па́стивен' — у наддністрянських — пасуві́ску//пасві́ску//пасові́ско.

Місце над хатою у полтавсько-київському діалекті називається горі́шче, у наддністрянських говірках — гурá, стрих, у хліві — пі́дра, ви́шки, пл'áнтру//пл'э́нтру.

Прилад, на якому вперше ламають коноплі, у полтавсько-київському діалекті має кілька назв — бител'н'а//бітниц'а — у наддністрянських і південноволинських — такої назви нема.

Купа соломи в полтавсько-київському діалекті має назву — скірта//скі́рда, якщо ж йдеться про купу очерету, кукурудзи — тоді ожерéд, наддністрянські говірки знають — стирта (стіжок — менший), у південно-волинських говірках — стирта і озерéд//оже́ред (велика купа соломи).

У полтавсько-київському діалекті торба для годівлі коней має

назву — рептух, у наддністрянських говірках є багато назв — пупалка, ман'єк, баламут, сакел'н'а, футерторба.

У полтавсько-київському діалекті вживається замість рік — год (два годи, п'ят' год і т. п.) — у наддністрянських — рік (два роки, п'ят' л'іт і т. п.).

Верхній відрізок хліба у полтавсько-київському діалекті має назву — окрайец', у наддністрянських говірках — ц'ілушка.

Повозка для перевезення сіна, снопів, соломи тощо у полтавсько-київському діалекті має назву — г'арба, у наддністрянських є кілька назв — снупувій віс, драбин'єстий, великі віс, або просто віс, фіра для перевезення картоплі, буряків тощо у полтавсько-київському діалекті — бест'арка — у наддністрянських говірках — г'ара, малий віс, куроткі(й) віс.

Частина ціпа, що б'є снопи, у полтавсько-київському діалекті має назву бич, у наддністрянських говірках — бій'ак//бий'ак, а назва бич є також і в наддністрянських говірках, але означає — частину батога.

Погана погода у полтавсько-київському діалекті має цікаву назву — ниг'ода, наддністрянські говірки цієї назви не знають — тут вживаються назви — пуг'ана, хм'урна, паск'удна пуг'ода.

У полтавсько-київському діалекті поширені назви — н'очви, ваг'ани, у наддністрянських говірках — н'єцки (пол. пєскі).

У полтавсько-київському діалекті, крім назви мука, поширена назва борошно, останньої не знають наддністрянські говірки.

Прислівники вл'ітку, взімку (і л'ітом, зим'ойу) відомі полтавсько-київському діалекті, увійшли вони і до літературної мови, в наддністрянських говірках інший тип прислівників — вл'і'т'і, взим'і (зрідка л'ітом, зим'ойу).

Слово тин відоме полтавсько-київському діалекту, в наддністрянських говірках — пліт.

Бул'к'атий — (про людину, що має великі очі) — у полтавсько-київському діалекті, валив'окі//вєликов'окі — у наддністрянських говірках.

Півен' у полтавсько-київському діалекті, хоч вживається тут і слово куг'ут, проте в іншому значенні як у наддністрянських говірках, у перших — це зг'ірдлива назва селянина в мові міщан.

Кукур'удза у полтавсько-київському діалекті має ще назву пш'інка, остання не виступає в наддністрянських говірках.

Розходження стосуються і деяких словотворчих засобів, полтавсько-київському (і взагалі у південно-східних говірках) відомий суфікс -й'шче, напр.: дворй'шче, жйт'ничше, пр'осишче, л'онишче, у наддністрянських говірках—суф. -й'ско: жйт'нисуку, пр'євиску//пр'єску (о) і т. п.

Слово св'єрдло — у полтавсько-київському діалекті, с'в'ідєрук//ок — у наддністрянських говірках.

Різниця є і в семантиці деяких слів, напр.: зб'їж'ж'а у полтавсько-київському діалекті має зовсім відмінне значення — це рухоме

майно, у наддністрянських говірках — це зерно, зернові культури (злаки).

Слово чел'ад' може означати в полтавсько-київському діалекті: а) молодь, б) слуги, в наддністрянських говірках — це сім'я, «він майє вецліку чел'іт'».

Слово віхот' у полтавсько-київському діалекті має таке ж значення, що й у південноволинському говорі.

Слово віхтик у деяких полтавсько-київських говірках (Келеберда напр.) має таке значення що й віхот' у інших полтавсько-київських говірках — жмут соломи для розпалювання дров в печі чи миття посуду, у гов. с. Келеберди — віхот' — це куль соломи, у наддністрянських говірках — віхот' — це устілка в чобіт.

Лексичні протиставлення ми знаходимо і в назвах споріднення та посвоячення, у наддністрянських говірках маємо такі назви: вуйку(о), вуйна, стрик//стрийко(у), стрійна, у полтавсько-київському діалекті вживаються тільки д'ад'ко, д'адина, т'ітка.

Наддністрянські знов говірки, як було сказано вище, не знають таких назв споріднення як ятрівка, д'івер, що відомі південноволинським і полтавсько-київському діалектам.

Крім згадуваних вже¹⁾ лексичних протиставлень таких як: тримати—держати, чекати — ждати, зімний — холодний, эле—погано, л'іпше — краще, коц'уба // кац'уба — кочерга, бус'ку // бус'ук — лелєка // лелєга // черногуз, галуска — гілка, фарбувати — красити, прасувати — гладити, криниця — колод'аз, з яких перші — західні, другі — східні, слід ще вказати і на такі: таний (з поль. tanі) — дешівий, від'іти — бачити, гуц — (в)узол, вандрувати — мандрувати, луг — левада, відганути — пригадати, гаф(т)ка — гаплік, крючок, суконка — плат'т'а, пиуніца — п'ігріб, фіфак — шибайголова, гурн'є — кварта, чашка.

Звичайно, що перелік таких лексичних протиставлень можна було б ще збільшити, на жаль, це питання ще чекає глибшого вивчення, а це буде можливе тільки тоді, коли будуть складені словники для окремих говорів.

В полтавсько-київському діалекті є значна кількість слів, яких нема у наддністрянських говірках, вкажемо на деякі: багат'т'а (вогнь, вогнище), белебен' (підвищене місце, горбок, порівняй у Гончара — хата стоїть на белебні), гирліга (довга палиця пастуха овець), дзіга (вертлява дівчина), шкураток (кавалок шкури). Наддністрянські знов говірки мають багато запозичень (з польської, німецької мов), яких нема у полтавсько-київському діалекті.

Із фразеологічних зворотів слід відмітити полтавсько-київське — де тебе бенеря носить, що відповідає західному — де тебе дідько носить.

Південноволинські ж говірки мають з південно-східними багато спільних рис у фонетиці, морфології і синтаксисі, вкажемо тільки на

1) Л. А. Булаховский: Полтавско-киевский диалект и украинский национальный язык (Известия АН СССР, 1954, вып. 3, стор. 248).

деякі розходження між ними, тому що деякі спільні риси вже відмічались нами вище.

Форма род. — знах. одн. матира поширена в південноволинських говірках, відома вона також і західнополіським, проте нема цієї форми у південно-східних.

Проти форм дієслівних даси, йіси, що властиві для південно-східних, у південноволинських наявні форми дасіш, йісіш.

Невідомі південно-східним говіркам і прислівники вкóчи, втóчи, окóчи, що зустрічаються тільки в південноволинських говірках. Щодо західноволинських говірок, то вони, крім цих рис, відрізняються ще від південно-східних і фонетичними рисами, про які була вже мова у відповідному місці (див. роз. середньонадбужанські говірки).

НАДДНІСТРЯНСЬКІ І ЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ

Наддністрянські говірки мають багато спільних рис з лемківськими, проте є значні розходження. Порівняння робитимемо не тільки на основі відомої роботи І. Верхратського: «Про говор галицьких лемків»¹⁾, але також в значній мірі на новому матеріалі, що ми його маємо з г. с. Волі Нижньої Співіцького р-ну (Польща).

Звичайно, що деякі наддністрянські говірки, особливо північно-західних районів Дрогобиччини — Добромильський, Нижанковицький і навіть Мостиський р-ни, мають спільних рис більше, ніж інші наддністрянські говірки.

Відмітимо спочатку спільні фонетичні риси:

1) перехід **а** в **е**, **і** зустрічається в лемківських говірках, але в обмежених випадках, напр. елоне²⁾, елиця, тігати, сьтігати, за-прігати, шестя, шесливий (Верх. Зб.); л'ігати, шіест'а, але ч'ас, пр'адж'у, міс'ац, памйат, кл'ати (ц. зн. клясти), тил'ате, кур'ате (род. в.), тендерич'а (кукурузда), височ'ава (В. Н.);

2) дуже м'які афrikати **ч'**, **дж'** в говірці Воля Нижня, проте тверді **ш**, **ж**. Ось приклади з Волі Нижньої: ч'ас, ч'ути, пушч'айут, по ноч'ах, ч'оловік, омолоч'у, порадж'у, плач'ме, мьідж'оу, ч'удак, руч'ка, татарч'іско (місце, де росла гречка—гречиску), тарч'астий (красий, про худобу), коч'ан.

Наведений матеріал говорить за те, що **ч**, **дж** виступають м'якими навіть перед **у**, чого не знають наддністрянські говірки.

До спільних рис слід віднести ще твердий **ц** в суфіксі **-ец**: воробец, ч'епец, окраец (В. Н.), а також прийменники **г**, **х**, напр.: г міс'ц'і, х пол'і, що розвинулись фонетично із **в**, **ф**, хоч остання риса рідко виступає в наддністрянських говірках.

В морфології спільними рисами є:

1) Форми ор. в. одн. ім. ж. р. -оу (-ом) — діукоу, хижоу;

2) вплив твердих основ на м'які в формах дав. та ор. в. одн.:

1) Збірник філол. секції НТШ т. V, 1902.

2) Наголосу не зазначаємо, бо він постійний — на другому складі.

кон'ові, ковал'ові, пол'ові, пал'ц'ові; кон'ом, пол'ом, пал'цом, зимл'оу, рад'іс'т'оу, с'іл'оу дын'оу (В. Н.);

3) форми дав. та місц. в. мн.: коньм (Верх. 119), людом (Верх. 122); л'удом, але кон'ам, на кон'ох, в с'ін'ох, в груд'ох, в двир'ох (В. Н.);

4) Форми дав. та ор. в. одн. ім.: тил'ату, пац'ату, тил'атом, пац'атом, що виступає в більшості наддністрянських говірок;

5) закінчення -и (ы) в м. в. одн.: на зимли, на кони, на поли, на моря;

6) форми 3 ос. мн. т. ч.: хот'ат, стоять, ідут, принесут;

7) залишки перфективних форм минулого часу: ходиуєм, робиуєм, носиуєм; ходиуйес, робиуйес, носиуйес і т. п.

Відмітимо деякі випадки розходжень між цими говірками:

а) Фонетичні:

Збереження рефлексу давнього и — ы, напр.: было, мыдло, рыб', дым, жыйеш, сын, мыдло, виликы, хыжи, воуы, слугы, жыто, мыш, вымн'а;

2) сполучення ыр на місці давніх рь: гьрміти, кьрвавий, в наддністрянських — **ри**: хрибѣт, слиза;

3) диспалаталізація кінцевих приголосних: ден, камін, памн'ат, шырін, далычін (В. Н.);

б) в морфології:

1) форми наз. в. мн. ім.: воуци, парінци, нагуси, братове, сватове, панове;

2) форми дав. в. мн.: нс'ім, кот'ім, нанім, хлонім, быкім, в наддністрянських говірках в іменниках цього типу (твердих основ) тільки закінченням -ам — псам, панам і т. п.

3) чиста основа в род. в. мн.: соу, йаблін, ворін, дын', мыш, пол', в наддністрянських — совіу, йаблуніу, вуроніу і т. п.;

4) в ор. в. мн. прикметників закінчення -ыма: добрыма, білыма, зиленыма (В. Н.);

5) майже відсутні протетичні звуки: опалка, окрайец, уйко, огурка;

6) форми дієслівні типу: думам, с'півам, думаш, с'піваш, думат, с'піват; які відомі тільки зрідка наддністрянським говіркам (Ямна Горішня Добромильск. р-ну);

7) форми 1 ос. мн. т. ч.: ходиме, можеме, носиме;

8) форми нак. спос.: бер, пиш, ход, вос, робме, пишме, робте, пиште (В. Н.);

9) замість нема вживається не йе (є): того року не йе мыш;

10) постійний наголос на другому складі від кінця;

Крім фонетичних та морфологічних особливостей, лемківська говірка має цікаву лексику, часто це запозичення з інших слов'янських мов — польської, чеської тощо, рідше з мадярської.

Подвір'я (місце перед хатою) має тут назву ринок, місце під хатою — під, там, де ссипають половину — пелеун'а, поле, оране тому

два роки — тлок, місце, де ссипають зерно — сыпанец, приміщення для воза — воз'юка (в наддністрянських говірках — вузбу́н'і), тік має назву — бойско (з пол. *boisko*), дошка у возі — спід'арка (у наддністрянських — помостина, пуденук), дерев'яна частина ба-тога (пужално) — стос'юка, мурашки — мур'анки, торба, в якій пастух носить хліб — цаністра і ц'ідил'а, загороджене місце для овець — царок, відходи після молотьби жита — воймины, картоплі — бандурки, листя картоплів — бандур'анка, півкопи жита на полі — ш'іпка, стожок, велика кладка снопів — стыра, частини ціпа — держак (за що тримають), белен' — (чим б'ють) біяк, прилад для биття льону — гладниц'а, для конопель — ламаниц'а, кажан — пергач', весна — йар', той самий корінь маємо в слові ярина (чеське *jařo*), лоша — гач'а (В. Н.), рубель для притищення сіна — павус, є це слово і в надсянських говірках (пол. *rawaz*, чес. *ravuz*), тендериц'а (з мад. *tengeri*) — кукурудза. Специфічні умови, близьке сусідство з чеськими, словацькими та польськими говірками — все це знайшло свій вияв і в лексиці цих говірок.

НАДДНІСТРЯНСЬКІ ТА БОЙКІВСЬКІ ГОВОРИ

Деякі спільні риси мають наддністрянські і бойківські говірки. В системі голосних слід відмітити наявність в деяких випадках вимови **и** як **ие**, особливо після задньоязичних — рук'іе, мух'іе¹⁾, в наддністрянських говірках така вимова дуже поширена.

Фонема **о** виявляє слабкий нахил до укання, цією рисою бойківські говірки подібні до наддністрянських говірок, що межують з бойківськими. Слабкий нахил до укання спостерігається також в деяких південних районах Львівщини та в північних районах Дрогобиччини.

Звукосполучення **ри** (иер), ли зустрічаються і в наддністрянських і в бойківських говірках — брїва, блих'а, слиез'а, к'иерниц'а, к'иервавий.

В системі приголосних як наддністрянські, так і бойківські говірки знають дорсальну артикуляцію звуків **с'**, **з'**, **ц'**, **дз'**.

Ширше, ніж наддністрянські, бойківські говірки зберігають м'які **ч**, **ж**, **ш**, **р**, різниця є в тому, що бойківським говіркам не властивий є перехід **а** в **е**, **и**, і після цих м'яких приголосних. Щодо м'якого **р**, який виступає м'яким і в кінці слова, то в більшості наддністрянських говірок в цьому випадку **р** твердий, проте в деяких наддністрянських говірках — Заліщицький та Мельнице-Подільський **р**-ни — він м'який і перед **у** і в кінці слова.

Приголосні **т**, **д**, **н**, **с**, **з**, **л** в бойківських говірках м'які перед **і** з **о**, в більшості наддністрянських говірок ці приголосні в цьому

1) Д. Бандривский: Говоры Подбужского района Дрогобичской области в связи с говорами соседних районов (автореферат кандидатской диссертации), стор. 6.

положенні — тверді, одначе в наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини ці приголосні м'які перед і з о.

В морфологічній будові цих говірок ми знаходимо багато спільного.

До таких спільних рис слід віднести:

1) форми дав. в. одн. ім. чол. р. на **-ови**: сінови, бат'кови, Васил'ови і т. п.;

2) вплив закінчень твердої основи на м'яку в формах дав. і ор. в. в. однини, що має місце в багатьох наддністрянських говірках, напр.: Васил'ови, Зваричови, Васил'ом, кон'ом, ткач'ом, нож'ом і т. п.;

3) форма ор. в. ім. жін. роду на **-оу// -еу**: рук'оу, т'учеу// -чоу, межеу// -меж'оу, к'ос'ц'оу, з'л'ос'ц'оу;

4) форма м. в. одн. ім. м'яких основ на **-и**: на межи, у бани, на коні, в горці, в ночі, в зл'ости;

5) зак. **-ий** в род. в. мн.: коний, л'удий, с'иний, свиний;

6) зак. **-ом, -ох** в дав. і місц. в. мн. ім. м'яких основ: кон'ом, л'уд'ом, з'емл'ом, д'ушом, річом — на кон'ох, по межах, у п'ал'ц'ох, по но́чох;

7) поширене зак. **-іма// -ієма** в ор. в. мн. м'яких основ: д'н'ієма, нож'іма, муж'іма;

8) наявність тільки твердої основи прикметників: синий, раній;

9) наявність дробових числівників типу піутрета, пічварта, піуп'ята і т. п.;

10) наявність інфінітивних форм типу мочі, печі;

11) форма 3 ос. одн. і мн. теп. часу з твердим **-т**: робит, носит, роб'їєт // -б'їєт, нос'їєт;

12) перфективні форми минулого часу: ход'їєчм // -їєчм, з'роб'їєчм // -їєчм, зн'їєчм // -їєчм і т. п.;

13) форми майбутнього часу типу б'уду роб'їєчм;

14) форми теперішнього (майбутнього) часу: даш, й'їш, пов'їш, що відомі деяким наддністрянським говіркам.

Щодо розходжень між цими говірками, то вони стосуються деяких фонетичних та морфологічних явищ.

Із фонетичних особливостей, характерних для бойківських говірок, слід відмітити наявність заднього **ы** середнього положення, що звичайно виступає в сполученні із задньоязичними **к, х**, напр.: бык'ы, х'ыжа, панч'охы і т. п.

Другою істотною рисою, що відрізняє ці говірки є те, що дзвінкості приголосні у визвуку в бойківських говірках зберігають свою дзвінкість: дуб, зуб, сад, мід і т. п.

В морфології варт уваги реліктова форма ор. в. множини типу медведиц'а з медвежчати, що виступає в деяких бойківських говірках (с. Зубриці), чого не знають наддністрянські говірки.

НАДДНІСТРЯНСЬКІ І ГУЦУЛЬСЬКІ ГОВІРКИ

Наддністрянські (і середньонадбужанські) говірки мають чимало спільного і з гуцульськими.

Важливою фонетичною рисою, що єднає наддністрянські, середньонадбужанські та гуцульські говірки, є вимова наголошеного **и** як **еи**, **е¹**) після губних, сонорних **л**, **р** та задньобязичних **к**, **х**, напр.: менш **вейджу**, спешш, сеин, леист, рѣмба, запаск'ѣи и т. п.

Другою важливою рисою є перехід **а** в **е**, **и**, **і**, причому слід додати, що в гуцульських говірках цей перехід має місце і на початку слова після **й** -**йек**, **йѣма**, тоді, як в наддністрянських говірках перехід **а** в **е**, **і** на початку слова менше поширений, лише деякі наддністрянські говірки західних та південних районів Львівщини та північних районів Дрогобиччини знають його в словах: **йіцѣ**, **йѣйц'і**, **йейчмін'і**. В зв'язку із цим явищем слід згадати про м'які **ч**, **ж**, **ш**, **р**, які м'які не тільки в гуцульських, бойківських, але і в багатьох наддністрянських та західноволинських говірках, причому після цих приголосних в наддністрянських, західноволинських та гуцульських говірках **а** переходить в **е**, **і** (**и**).

Щодо м'якого **р**, то в гуцульських говірках він м'який перед **у**, а також у визвуку, подібні випадки зустрічаються тільки в деяких наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини — Заліщицькому та Мельнице Подільському.

Перехід м'яких **т'**, **д'** в **к'**, **г'**, що широко поширений в гуцульських, відомий також багатьом наддністрянським, особливо в південних районах Тернопільщини, в західних і центральних районах Львівщини, в північних районах Дрогобиччини і Станіславщини.

Префікс **ві-** вважався за одну з характерних рис гуцульського говору, проте на основі нових даних цей префікс досить поширений і в наддністрянських говірках південних районів Тернопільщини (див. вище).

Із найбільш характерних морфологічних рис слід відмітити форми **ор. в. одн. ім. ж. р.** — **рубоу**, **нобоу**, та форми **дав. та місц. в. в. множини** — **хлѣц'ім²**), **кѣн'ім**, **л'удѣм**, **віуч'ер'ѣм**, **косар'ѣм**, на **кѣн'іх**, в **з'іт'ѣх**, на **плѣчѣх**, в **с'ініх**, в **грудѣх**, в **дверѣх**, перші форми **м. в.** — на **кѣн'іх**, в **з'іт'ѣх**, як і форми **дав. в.** — це фонетична видозміна закінчення **-ам**, **іх**, такий тип цих форм маємо і в наддністрянських говірках (четвертий тип).

Форми **род. та дав. в. ка. однини** — **тил'ѣти**, **йагн'іти** зустрічаються і в наддністрянських говірках південно-східних районів Тернопільщини.

Форми **теперішнього часу I ос. одн. типу** **рѣб'іу**, **л'уб'іу** відомі багатьом наддністрянським говіркам південно-західних районів

1) Власні матеріали з г. с. Дори Яремчівського р-ну Станісл. обл. J. Janow, Z deklinacji małoruskiej (Prace filologiczne t. X, 340).

2) Власні матеріали з г. с. Дори.

Львівщини, південним районам Тернопільщини та північним районам Дрогобиччини.

В гуцульських говірках загально поширені форми типу даш, йіш, вони відомі і деяким наддністрянським говіркам південно-східних районів Тернопільщини та західних районів Львівщини і Дрогобиччини.

До рис, що відрізняють гуцульські від наддністрянських слід віднести відсутність протетичних приголосних в гуцульських говірках — бр'у, одѣж'і, о́тріб (нутроші), ожіна, обруч, ожолуд, овес, о́стрый, онука, о́пир', обóр'і, інколи без початкового первісного в — бѣдух, зате часто появляється в деяких словах приставне о, напр.: вóріу (це зн. рів.), о́жолуд, охорóма (ц. зн. хорома — сіни), окóрма (корм для худоби).

І в морфологічній будові знаходимо деякі відмінності, а саме заслуговує на увагу творення вищого ступеню прикметників за допомогою суф. -ішч-, там де в інших говірках -іш-, напр.: добрішчий, білішчий мабуть під впливом дужчий тощо.

В системі форм дієслова звертають увагу форми 3 ос. одн. теп. часу І-ої дієвідміни: бр'ет, идѣт, зóр'ет і т. п., що не відомі наддністрянським говіркам.

В І ос. мн. теп. часу закінчення -ме: хóдиме, рóбиме.

Важливою рисою, якою гуцульські говірки відрізняються від наддністрянських, є форма майбутнього часу типу му ходіти, меш ходіти і т. п.

Своєрідна і лексика гуцульських говірок, ми відмітимо тільки декілька лексем, яких нема в наддністрянських, або які цікаві своєю словотворчою будовою.

Перса у коня тут мають назву — грудниц'і, білка — біліц'а, попіл — спуза, (рум. spuza), дрюк що підпирає гілляки — сохà нутроші — о́тріб, шклянка — пóгар//поугáр³ (пол. puhar, рум. роhаг), любов — л'уба, пастух, що тільки телиці пасе — бóугар', (рум. bouar), вишки над хатою — під, одіяло — ліжний або ще дж'єрган (Жаб'є), ночви — корєнто, отже, слова нецки — запозичення з польської мови (пескі) — гуцульські говірки не знають.

ВИСНОВКИ

На основі вивчення південно-західних говірок української мови між Дністром на півдні і Володимиром-Волинським — Луцьком на півночі можна зробити такі висновки:

За дотеперішньою класифікацією на території, досліджуваній нами, виділялись такі говори: південноволинський, наддністрянський, надсянський.

Цей поділ був надто довільний, адже ні говори південної Волині (маємо тут на увазі південну частину Волинської області), ні говори

надністрянські центральних, північних та східних районів Львівщини, центральних та південних районів Тернопільщини зовсім не вивчались.

На основі ж нових даних, головним чином фонетичних, морфологічних і лексичних особливостей, слід виділити такі групи говорів: 1) середньонадбужанський — в західній частині Волині, 2) південноволинський — в східній частині Волині і далі на схід, 3) перехідні говори між південноволинськими і надністрянськими, а це в основному північні райони Львівщини, за винятком північної частини Сокальського, Лопатинського та Бродівського р-нів, та деякі північні райони Тернопільщини: північна частина Заложцівського, Великоглибочоцького, Великоборківського, Підволочиського та південна частина Збарзького та Новосільського районів;

4) надністрянські говори, що простягаються досить широкою смугою в басейні верхнього Дністра до річки Збруч на сході;

5) надсянські говірки, що знаходяться в західній частині Краковецького р-ну Львівської області (с. Глиниці) та в Мостиському районі Дрогобицької області (с. Шегині).

І саме розмежування цих говорів, в світлі нових дослідів, вимагає певних змін і уточнень. Північну межу південноволинського (і середньонадбужанського) говору слід дещо відсунути на північ по лінії Овадно-Луцьк. За дотеперішнім поділом ця межа проходила через Володимир-Волинський і на південь від Луцька, приблизно через Сенкевичівку, проте, говірки, що знаходяться на лінії Овадно—Луцьк, мають більше південноволинських рис і тільки зрідка зустрічаються тут деякі риси північних.

Проте від Луцька до Здолбунова межа між північними та південноволинськими говірками піде дещо південніше — на південь від Здолбунова.

Таке групування цих говірок не є чимсь випадковим, воно обумовлене складним історичним розвитком цих говірок, імовірно також, різним етнічним складом їх носіїв.

В південній Волині, в басейні Західного Бугу, ще в докиївський період жило плем'я дулібів, яке, а такої думки додержувався свого часу і О. О. Шахматов, не слід утотожнювати з плем'ям волинян. Говірка дулібів, імовірно, була субстратом середньонадбужанського говору, який, власне, і характеризується рисами, яких ми не знаходимо в південноволинських говірках. Такими рисами ми вважаємо: 1) перехід **е** в **а**;

2) вимова наголошеного **и**, як **еи**, хоч ця риса зустрічається і в інших південно-західних говірках — гуцульських і надністрянських, проте це явище тут визначається загальною поширеністю і інтенсивністю;

3) часткове збереження напівном'якшених приголосних перед давнім **е**, **і**;

4) розрізнювання рефлексів давнього **и**, **ы**;

5) перехід **а** в **е** здебільшого в наголошеній позиції;

6) сильне укання; 7) наявність м'яких **ж**, **ч**, **ш**, зрідка **р**;

8) форми орудного відмінка множини ім. м'яких основ типу тупул'єма, кусар'єма;

9) форми род. в. прикметників і займенників типу мулудейі// мулудайі, мейі//майі, 10) наявність нестягнутих форм прикметників середнього роду типу др'ібнѡйє; 11) форми род. — знах, в. одн. ім. мاتیра; 12) залишки т. зв. перфективних форм минулого часу типу худѣилис'мо, худѣилис'тиє. Деякі із цих рис, особливо явище переходу а в е, і наявність м'яких ж, ч, ш, р широко відомі і наддністрянським говіркам.

Звичайно, ми далекі від того, щоб приписувати діалекту дулібів ті риси, якими характеризується середньонадбужанський говір, проте гадаємо, що деякі із цих рис могли вже зародитись в племінному діалекті дулібів. Які саме риси слід віднести до племінних, важко сказати, можливо одна із цих рис— перехід е в а—могла ще зародитись в діалекті дулібів.

Т. Лер-Сплавінський, беручи до уваги наявність переходу а в е, і в західнополіських говірках (про західні говірки південної Волині, де це явище також виступає, не згадувалось, бо ці говірки тоді ще не були вивчені), приходить до висновку, що західнополіські (північні) говірки в минулому мусили пережити із південно-західними (наддністрянськими) говірками якусь спільну добу розвитку.

Проте з цією думкою важко погодитися, а то з багатьох причин.

По-перше, західноволинські, а також і західнополіські говірки відрізняються від наддністрянських говірок багатьма рисами: 1) переходом е в а, 2) наявністю м'якого -ц в суфіксі -ец', 3) наявністю м'якого т' в 3 ос. одн. і мн. теперішнього часу і в 2 ос мн. наказового способу. 4) відмінним наголосом в випадках типу рубл'у, нуш'у, а також деякими морфологічними явищами, напр.: форма мулудейі, мейі, тейі, мейу, тейу і т. п., та розходженням в лексиці.

По-друге, ті ж самі явища можуть незалежно, як відомо, розвиватися в різних говірках.

По-третє, якщо мати на увазі історичні часи, то населення цих територій можна вважати стабільним, про те, як було в доісторичні часи, годі щось певного сказати. Волиняни, а їх ми вважаємо окремим плем'ям, жили, слід думати у східній частині південної Волині і далі на схід в південній частині Ровенської та Житомирської областей, і північній частині Хмельницької та Вінницької. Назва Волинян згодом поширилась і на назву дулібів.

Племінний діалект волинян, гадаємо, був субстратом південно-волинських говірок.

Щодо предків наддністрянців, то і на сьогодні це питання залишається відкритим.

Порівняння наддністрянських говірок з подільськими наводить нас на думку, що як предками подолян, так і предками наддністрянців, гадаємо, були уличі. Уличі, як твердять деякі історики, під натиском печенігів посунулись більш на захід, імовірно, на територію теперішніх Тернопільської та Львівської областей. Про те, яке плем'я жило на території вищезгаданих областей до приходу печенігів,

залишається і до сьогодні великим питанням. Можливо, що це плем'я або було витиснутим уличами, або, що вважаємо більш певним, змішавшись з основною масою уличів, розплилось в цьому останньому. Племінний діалект уличів, ліг, отже, в основу і подільських, і наддністрянських говірок.

Наддністрянські говірки внаслідок того, що вони були на протязі багатьох століть відірвані від решти говірок, в першу чергу від південноволинських і подільських, вони зберегли багато старовини, а крім того, розвинули деякі нові явища, характерні для них.

До архаїчних рис слід віднести:

- 1) наявність м'яких ж, ч, ш та р;
- 2) форми м. в. одн. ім. на землі, на с'н'із'і, на коні, на полі;
- 3) форми дав. та місц. в. множини ім. типу кон'ом, на кон'ох чи кон'ім, на кон'ух;
- 4) форми ор. в. мн. типу гуснудин'єма, віуц'єма;
- 5) форми типу дві віуци;
- 6) форми типу дас', йіс;
- 7) збереження т. зв. перфективних форм минулого часу типу рубівім, рубівіс;
- 8) форми майбутнього часу типу буду рубіу і т. п.;
- 9) наявність інфінітивних форм типу леичі, стричи.

Серед нових рис слід відмітити такі риси: 1) отвердіння ц в суфіксі -ец;

- 2) перехід дзвінких в глухі в кінці слова: діт, сат і т. п.;
- 3) наявність м'яких с", з", ц", дз";
- 4) форми ор. в. типу рукбу, руком;
- 5) форми ор. в. одн. ім. типу кун'ом, пол'ом, збіжом;
- 6) форми дав. в. ім. с. р. типу тил'єту // тил'єт // уви;
- 7) форми род. в. мн. ім. типу: туполіу, коніу, вікніу.

Щодо таких фонетичних явищ як переходу а в е, і та укання, можливо, що і їх слід віднести до старих явищ, перша риса свідчить-ся вже в пам'ятках XV—XVI ст. ст.

Розвиток подільських говірок пішов дещо іншими шляхами. Подільські говірки не були відірвані від південноволинських і від південно-східних, навпаки, між ними говірками відбувався процес інтеграції.

Крім того, процесом інтеграції цих говірок в минулому сприяв факт дозаселення Поділля втікачами з Волині і Галичини.

Інвентарні книги подільських маєтків князів Острозьких¹⁾ а також судові книги Подільського воєводства²⁾ говорять про масові втечі селян на Поділля. Внаслідок дозаселення Поділля втікачами з Волині і Галичини мінявся і характер цих говірок.

Зберігаючи наддністрянську основу, подільські говірки набули

1) Архів Радзівінських № 39.

2) І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 31.

чимало рис південноволинських, в східній частині подільські говірки мають деякі риси південно-східних говірок.

Процес проходження південноволинських рис у подільські говірки відбувався по-різному, в одних говірках цих рис більше, в інших менше, проте найбільше цих рис знаходимо в фонетиці, граматична будова цих говірок виявилася більш стійкою, тут південноволинських рис небагато. У лексиці подільських говірок знаходимо також і деякі південноволинізми.

Подільські говірки, отже, за своїм характером — це говірки змішаного типу.

Із південноволинських рис знаходимо такі: 1) відсутність переходу а в е, і; 2) твердий р; 3) часто протетичний г; 4) м'який ц'; 5) дав. одн. ім. ч. р. з **-ові**: бат'кові, в інших бат'кови; 6) зак. м. в. одн. ім. ж. р. типу на зиємл'і; 7) форма типу дві віуц'і; 9) форми типу дасійш.

Лексичні: вузол, білка, див'яносто, ожер'ед, кажан, кварта, убріг' // обр'от'.

Риси наддністрянські: 1) протетичний в; 2) наявність звука ф; 3) наголос в дієсловах типу х'бжу, в'ожу, а навіть х'д'у, в'оз'у; 4) твердий ц в суфіксі ец; 5) відсутність подовження приголосних в іменниках типу вес'іл'а; 6) форми дав. в. одн.: бат'кови; 7) форма ор. в. одн. ім. ж. р. на **-оу** поруч **-оіу**: дуро'гоу//дуро'гоіу; 8) форма м. в. одн. типу: на зиємлі; 9) вплив закінчень твердої основи на м'яку: зиємл'оу // зиємл'оіу; 10) тверда група прикметників: жітний, раній; 11) форми займенників р. в.: мо'го, то'го, мо'їі, то'їі, ор. в.: м'оіу, то'їу;

12) дієслівні форми типу: х'одит, х'од'ат;

Лексичні: пра(й)нік, гладушчик, п'ілушка, нецьки, гудз'ок.

Між наддністрянськими і південноволинськими говірками, що являють собою два відмінні типи говірок, які розвинулися на базі двох племінних діалектів, простягається смуга перехідних говірок. Перехідні говірки творять своєрідне плетиво двох діалектних типів.

ТЕКСТИ

с. СКОМОРОХИ СОКАЛЬСЬКОГО р-ну ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ С К У М О Р О Х И

Куліс' були такі с'п'інакі скумурохи і віт то́гоу назва сила//.

За кн'аз'ю́ галицких і воли́нських силó Скумурохи налѣжалуо до кн'аз'ю́ Вуолуоді́мира Воли́нського//. В 1772 ро́ці Пол'шчу́ рузд'і́лили і силó Скумурохи прилúчено до Галичини//. Скумурохи були кн'ажес'кі/с'п'івакі кн'аз'ю́ вули́нських і вуні ус'іли тут в Скумуро́хах ме́нжі л'іса́ми над р'іко́юу Бúгом//. За кн'аз'ю́ воли́нських і галицких було́ тут не́далеко́ віт Скумуро́х над Бúгом м'істéчко Прилу́ки//. Кулу́ то́гоу м'іста́ була́ шибени́ця а і вели́кі з'в'ірі́нець//.

Над Бúгом́ йе мугі́ла татáрска/ де була́ куліс' бítва с татáрами і там купа́ татáр'ю́ була́ зипи́щення//.

Р'ічка́ Бух мін'а́ла три ра́зи свуйé кури́то-русло́.

За Пул'шч'і́ Скумуро́хи налѣжали до гра́ба Д'ідуши́цкуго, в'ін мѣшкау́ на Путо́риці//.

(Записано в 1953 р.).

СОКАЛЬСЬКОГО р-ну, ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.

2.

Г У Р А Н К А

Д'ілі́лас'а зимл'а́ на три ру́ці уодна́ рука́ — то була́ узимна́—жéнто/пшени́ця//. Дрúга́ рука́/ то була́ йарина́: йачм'ін'/ гувас'/ гурóх, сачеви́ця/ а траг'а́ рука́—парина́//. Зуставили́ та́кий ви́г'ін/ шчуби́ гнати́ чаериду́ на пасови́ско//. По бо́ках с'ійали́ прóсо/ гра́чку/ карто́хл'і сади́ли//. Йак зби́ру́т узимину́/ тоді́ худóба йда́е па́стис'а на ста́рин' а парину́ зачина́ют гура́ти під узимину́// Де ста́рин' была́/ горóт на йарину́//. Парші́ зибл'ёт'/ а путім скурóд'іт' і в'ітсипа́ют/ то вже́ під на́с'ін'і//. Йак пус'ійу́т — рука́ми руски́дали́ — туді́ бо́рунами́ ску-

рѳд'їт' і вже рустѳ//. Жѳнто схѳди за штири-п'ят' днїу/, а пшеинї-ц'а с'їм — в'їс'їм ден'//.

Схѳди жѳнто чирвѳно/ шчечнїц'а зилѳено//. Пирѳт Пїтрѳм/ або пу Пїтр'ї/ йаг вжа твїрдѳє зарну/ начинѳют ж'ѳти//. Закїм зачнїтс'ї жнївѳ/ то пѳрш'ї впѳрайут с'їну//. Кѳждий гуспѳдар мѳїї с'їнож'їт'/ а б'їдн'їш'ї неї мѳли і бугѳтому кусїли//. Снупї клѳли в п'їукопки/ або пу в'їсімнѳн'ц'їт' і то с'ї називѳло мѳндл'ї//.

(Записано в 1953 р.).

3. Швец' л'убїу вїпейтеї/ висилѳє свугѳ хлѳц'а Йѳкува пу гур'їлку (гур'їлку — першїй раз), даїє йуму пл'ѳшку (фл'ѳшку) /а хлѳпиц кѳжеї: ано грѳш'ї//. Швец' йуму кѳжеї: За грѳш'ї і дурен' принєсѳ/ принєсѳє без грѳш'ї//. Хлупчїна вїйшоу за двїр/ пустуйѳу там йѳк'їс' ч'єс/ прихѳдит ду хѳти і пустѳвиу пл'ѳшку на стул'ї//. Швец' бирѳ і хѳче нал'ѳти і кѳже: «Шо то порѳжн'ѳ?» А хлѳпиц кѳжеї: «С пѳуноїї і дурен' потрѳфїт нал'ѳти/ а налїйтеї с пурѳжнуйї//.

(Записано в 1953 р.).

4. Вїслау бѳт'ко сїна пу т'ут'їн//. Прихѳдит назѳт/ т'ут'їн принѳси//. Бѳт'ко питѳє: Хто там ѳє в куршм'ї//. А син кѳжеї: «Йє вс'їх с'вїтѳх утѳц' і бѳжа трубѳ//. Вз'їлї л'їтру гур'їлки і пїут убїдвѳ». //Хто то буу? /мал'ѳр і д'єк цѳркву мал'уѳѳу//.

(Записано в 1953 р.).

5. Зїбрѳлїс'ї хлупї в курчм'ї/ ну й там пїли пїво//. Старїй Б. буу чудѳк і кѳжеї залож'їмс'ѳ, що йѳ вїпїу гѳл'бу пїва і нї бѳду пїднусїу капѳл'їха. Тї зац'їкавїлїс'ї/ йѳк так мѳжна пїти не пїднѳс'ѳчи капѳл'їха//. Ну й вунї вз'їли нал'їли букѳл пїва/ накрїли капѳл'їхѳм/ старїй покрутїус'ї дуукола і кѳжеї: Вжѳє вѳпїу// Удїн з нїх пїднѳу капѳл'їх і хут'їу пєїренкунѳтїс'ѳ чи вїпита гѳл'ба//. А в'їн туд'ї хутку хѳп за гѳл'бу і вѳчпїу//. Тѳд'ї кѳжеї/ шо йѳ вїпїу і неї пїднусїу капѳл'їха/. І вїграу зѳклѳт//.

(Записано в 1953 р.).

6. Йїдногѳ рѳзу в куршм'ї в вѳчїр'ї зб'їрѳлїс'ѳ гуспудар'ї і купа булѳ такїх/ шо шкодуѳли вѳпїти за свуйї/ тїл'ко дивїлїс'ѳ на чїїс'//. Прихѳди ду куршмї Васїл' — вѳз'н'ї пудивїус'ї на нїх і гадаїє суб'ї: «Дѳбре булѳ б'їїх наг'їгнїти//. І кѳжеї ду шинкѳрки: «Йѳнта/ даї вс'їм пу гѳл'б'ї пїва»//. Хлупї аж вѳч'ї вїтр'їщїлї і гадаїут суб'ї: «От фѳїни хлоп». Ш'їнкѳрка пустѳвила пїво/ вунї зач'їли пѳнти/ аж п'їтсмакуѳвали//. Вїпѳлї вунї пуут'їрѳлїс'ѳ рукавѳм/ а вїн питѳєц'ї їїх: «Чи дѳ-

броїе півво?» Вуні кажут: «Алеж то добре»//. Тоді він кажеи ду неях: Йак добре/ ту запла'їт'//. Нічо́го було рубѣти, хлопі почухалис'і і мус'їли заплатити//.

(Записано в 1953 р.).

7. Наш кулгосп іменни Стал'па заложєнни в суруківім роц'ї/ а в'їднбуленни пу в'їйні в тис'їчі дѣв'їтсот сорок шѣстуму роц'ї//. В пѣршуму роц'ї свого госнодарован'а кулгосп виплатиу на трудодан' с'їм к'їл'а і штири дис'ятих к'їл'а зернá і п'їутура карббван'ц'ї//. Булі так'ї с'їмїї/ шо д'їстали б'їл'ше йак сто цинтнѣр'їу зернá//. Вїйна пѣррєнбїла то вс'о//. Йак віднувіли кулгосп в сорук шѣстуму роц'ї б'їл'ше силá вїїїхало с пу-лусї/ а з'їсталос'ї мáло шо//. Туд'ї Ул'ána Данїл'їуна Баштїк вз'алас'а ду рубóти/ заухомувала вс'їх/ хто зїстау з неїу в кулгосп'ї і підбад'орувала: «Нї жур'їц'а/ ше всі вернут назад// Прац'увáла щчїро/ неї упускáйучи рук/ хоч було три мушчинї в хат'ї/ вунá самá кожний ден' булі в пол'ї в'їт сходу до заходу сон'ц'а//, Істалос'ї так/ йак вунá казїла//. В сорук вóс'м'їм роц'ї вс'ї веїрну́ли назад/ пѣррєнстáвили свуїї хатї на нувóїе м'їсце/, а Ул'ána Данїл'їуна вже в сорук вóс'м'їм роц'ї вірустила веїлїки уружáй жѣята/ по трїйц'їт' шїс'ц'ї штири дис'ятих цинтнѣр'їу з їїдно́го гѣктара на плóщч'ї двáйц'ат' гѣктар'їу//. Приїздїли з райóну і гувурїли/ шо Ул'ána Данїл'їуна д'їстанє зулуту з'їрку/ а л'їди неї в'їрили/ шо так бѣде//. Ну нарѣшт'ї дучикалис'ї то́гу д'н'є'/. Приїїхали з óблас'ці і наш односил'чáн/ зав'їдуйучий ф'ї-л'їалом Академ'їїи Наук Гїосип Захарович. З'їбрáлос'ї л'ї-дѣїй з ус'їх сус'їд'н'їх с'їл//. В сад'ї/ де була зрòб-лєнна трибуна/ в'їдбулос'а урочїсте вручєн'ї зулутóї з'їрки/ орден Л'єн'їна і присвóїєн'я Г'їрóїа Соціал'їстїчної прац'ї Ул'án'ї Данїл'їуни Баштїк//. Вс'ї члєни лánки булі нагурóджен'ї орденáми і мидáл'ами//. Рїдна получїла орденн Червóнуго Прáпора//.

Ул'ána Баштїк д'ѣкувала Уредов'ї і пáрт'їїи за висóку нагу-руду і об'їц'єла ше л'їпше прац'увáти//. І свугó слóва дотрїмала//.

В 1950 тїм роц'ї була вїбрана на гóлову кулгоспу//. В п'їди-с'ѣтїм роц'ї була вїбрана дѣпутáтом до Вирхóуної Рáди УРСР// Типѣр прац'їє гулувóїу кулгоспу/ за кулгосп дбáїє б'їл'шен'я/ йак за сѣбе саму//.

Побудóвано кон'ушн'у/ курóуник веїлїки/ свинáрник/ в'їучáр-ник дл'а гувѣнчок/ зернуосхóвищє/ майстѣрн'у/ кўз'н'у/ сту-л'ѣрн'у і гул'їйниц'у і гараж на три машин'ї/ п'їднавїс п'їд рєїма-нѣнт/ пилорáму//. Побудóвано електростáнцїїу в 1951, йє водо-напóрн'а бáшн'а// електродóйка і електрострїшка//.

За пеярепвико^на́н'а пла́ну ро́звиту тваринни́цтва кулгоса
уде́ржау пре́м'ію — дві аутомаші́н'і//. Побудува́ли клуб веялі-
кий/ хуро́ший і рузбудува́ли шко́лу/ па́рш'і було́ штирикласо́ва/
типáер с'ім//. То все зауд'аки Ул'а́н'і Данілі́ун'і Башті́к//.

(Записано в 1953 р.).

8. Йідно́гу ра́зу хло́пи па́сли ко́н'і на н'ішли́йах//. А йіде́н буу
збито́чник/ вз'еу суб'і мазні́к з б'ілу́йу глі́ну́йу і нама́зау чо́рному
куна́ев'і ле́нсину б'ілу́йу гле́нну́йу//. То́й хлоп що йіго́ кін' буу
чо́рний шука́у за свуйі́м куне́м//. Подіви́ц'а ззаду́ так йа́гби йіго́
к'ін'/ подіви́ц'і спе́реду ни йіго́ к'ін'//. І так шука́у за свуйі́м
куне́м аж ду ра́н'і//. Аж ра́ну пубачи́у/ що йіго́ куна́ев'і нама́зана
ле́нсина б'ілу́йу гле́нну́йу//.

І по́тім ц'і́лий дан' неи́ міг забутис'а то́го/ що ни спау́ ц'і́лу
м'іч//.

(Записано в 1953 р.).

8. Обжинкова пісня

Пеярепáлон'ку мє́чла
Да ти б́удеши́ сид'і́ла
Ні жє́нта/ ні пшеяні́ц'і,
Вс'о в пáна в за́пілні́ц'і

Господі́не нáша,
Чи вара́на кáша,
Чи пиуогé готóви,
Ід́ут жєянц'і здуорóви

Нáша пáні дум'уйе,
Нам вичáру гот'уйе:
Баран'ц'є́ ругáтуого,
Піуни́чка чубáтуого
І кúрочку квóчку,
Ще й горилóн'ки бóчку.

Нея́ма пáна вдо́ма,
Пуйі́хау ду Л'во́ва.
Пуйі́хау на мандр'і́уку
Жáн'чикам пу гури́лку

Л'та́й сукóл'у пу пóл'у
Збира́й жаєяч'і́к'у дудóму,
Жєян'ц'і́ дудóму, дудóму,
Стуо́йіт вичáра на сто́лу.
А нам вичáєра неи́ мíла,
Широ́ка нíва втомє́чла.

Наша ймос'ц' неї пишна
За вуротон'ка вейшла,
Шша й рук неї пуоміла,
Йак пируг'е л'іпіла.
Вийд'іт' йігомос'ц' ду нас,
Вейкупіт' вінок від нас
Б'ілими ручевн'камі,
Божими слувун'камі,
Побуними поуун'камі.

Добр'ійі жевці ж'єли,
Сто к'іп жєнта наж'єли,
А дв'іста пшєчєнці
Д'іуч'єта й мулудіці,

Хлєпчикі вусатійі,
Діуч'єта кусатійі,
Муолуодєнці круглулєнці
Дожинали пшєчєнці.

Прудай, панє, пшєчєнц'у
Купєн пані сп'ідниц'у,
А йак — дз'убканєсту
Шчуб булє дз'ін'дз'урісту.

(Записано в 1953 р.).

9. с. ДЕРНІВ КАМ'ЯНСЬКО-БУЗЬКОГО Р-НУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.

В тис'ічу дєв'ітсот сєруок вєс'ому рєц'і у нас урган'ізували кулхєс/ йакій назвали кулхєс Шпучєнка// Ду нєго записалєс'і трийц'іт' гуспудар'іу// До кулхєзу здали вузї/ кєн'і/ ўпр'іш/ плугї/ бєруни/ драпакєн/ усусн'іл'ніли зємл'у/ здали ду кулхєзу// Зрєзу рубєта у кулхєз'і в'ітєтавала чирєнєсто/шо л'уди неї рузум'іли шчо знєчит' кул'іктівнє гуспударєство// В тис'ічу дєв'ітсот сєруок див'єтуєму рєц'і ду кулхєснє вєступєлєу вжє б'іл'шє йак сто двайц'іт'/-ц'ат' — другий раз/ гуспударєств// Дєржєва мулудєму кулхєспуєви прудєла вєчлїку нєм'іч// Дл'є кулхєспу ємтєєс вїд'їлєу трактєри/трактур'ї — другий раз//йак'ї пуолєхшили прєц'у л'удєй, /-ий/ //В кулхєз'і трєба булє мєншєн кєний/йак'ім путр'їбно булє бугєто (кўпа) куорм'іу// На пєли зач'єли (зачєли) сїяти так'ї кул'тўри йак куєсагїє, лєн, цукрєв'ї бурєкї/кукурўзу/ дє при Пол'шч'ї н'їхтє ни с'їяєу тих кул'тўр// С'їяти зачєли/зач'єли — перший раз/ с'ївалкєми/ дл'є чєгує путр'їбно мєншєн нас'їн'ї/-є — другий раз//л'удїй і т'єглувєйї сїлї// Прєц'у у кулхєз'і пуд'їлєннє: дл'є старїх л'удїй дєли лєкшєу рубєту/єбн'шчубєбн' — другий

раз/ вуні мѣншеи прац'ували// На полі вир'іс добрий уружай і л'юдн зарубіли бугато хл'іба.

В тис'ічу дѣв'ітсот підис'етуому році вс'о нашеи силó вступило в кулхóз/ кулхóз укрупніли і назвали йіго кулхóс іменнем Лѣн'іна// Типѣр у кулхóз'і майімо велику фѣрму руогатуойи худóби/свинѣий/в'іуц'іу/курій і гусѣий// Вс'у рубóту б'іл'ше йак на в'іс'імдес'ѣт-ат прущѣнт'іу уобрубл'айут мѣхан'ізобаним спóсубом// Л'уди зачѣли/ зач'ѣли — перший раз/ у кулхóз'і добре жити) за свуйó добру прац'у на трудодн'і д'істайут кóпа хл'іба// Л'іпших кулхóзник'іу диржава нагуруділа мидáл'еми і прѣм'іями за йіх добру рубóту// Вс'і д'іти кулхозник'іу зáрас вчут'ся в нчпоуносирѣд'ній шкóл'і нашоуго силá і бугато йе таких/що вчát'ся а Л'вóв'і в інститúтах і йе й такі що вже вийшли учитил'єми// В сил'і прац'уйе метпункт/ кулхóзний роддóм/ д'ітóч'і йасла/ клуб/ клубна б'ібл'óтѣнка//.

(Записано в 1953 р.).

10.

Будова хати, стодоли.

З л'іса привóз'іт дубі і сусніну//Гуоспóдар пайн'єу майстра/ ну й майстер згудіус'а за к'іл'ко майе за ту роботу дати/ чи з в'іктом чи без// Тѣшут дубіну/кладут підвáлини/ну й дуп'іру стуупі буртуйут/ жѣнбї можна дѣриво заклáдати помѣжї ти стоупі// І те дѣриво тѣсане кладут дугурї/ потóму на ті с'ц'ініи кладут платві/ потóму дайут стѣлу на платві/ на стѣлу звирхú зл'іплуйут гліну і то с'і називáйе гурá або стрих//Вйáжут крукві/ лат'ат такіми тункіми лáтами с тункіх сусунок і крийут або сулóмуу/ а йаг бугáч і майе зв'ітки/ купуйе бл'ѣху// Стави п'ѣц/ мул'іра гóди/ вже робит теисл'ар в'ікна/ двѣр'і/ ну й гутóва хáта//. Так сáмо і стадóлу/ стѣл'і неи вкладáйут там//. Вс'о так сáмо/ тил'ко нимá стѣл'і п'ѣца/ но йіні двѣр'і/ шо виж'ѣйс'і на тик/ утвур'ѣе с'і/жѣнбї вйіхати//. Там пу убох бóках — зас'ік'і на клáдин'а снуоп'іу/ зап'іл'і закладáйе с'і в'іт току/ áби йак мулóг'іт на тоці зб'іжї/ áби зѣрнуо ни скакáло в сулóму//. Стайн'і будуйе с'і йак стадóла/ тил'куо вже йак хто майе зв'ітки/ дайѣ душкї/ áби ни бóло зймно худóб'і//. Там/ де нимá л'іса/ там будуйут в інший спóс'іб// Кладут п'ідвáлини і стуупі і вирт'ѣт дз'урі пу п'ідвáлинах/ закладáйут від п'ідвáлини ду платві кулáми з дѣрива /тунк'ѣ/ /ну й бирѣ гліну с сулóмуу/ крут'ѣт з глинуойу пумѣжї кулі і то називáйе с'і л'іпинка/ а душк'ѣ вже мусит дати на стѣлу//.

(Записано в 1952 р.).

11. Даун'іше вурáли і дирив'ѣєними плугáми/ мучилис'і/ бо ни знáли шче йак плуг рубїти/ а потім вже пувóли духудїли ду л'іп-

шойі убрóби/ то вже плуг буу з бл'эхуйу// П'ідвурка — перш'і стерин' п'ідвóрували/ скурóдили//. Йаг ни бу́ло бур'ін/ ту руб'или з д'ерева//. Йак вже віскурудили/ тоді/ хто мау дóбр'і кóн'і — в'ітсипáли//. Дрúга вóранка називáлас'і в'ітсипка//. Йак то в'ітсипáли і йак сухá зимл'е/ с'ійали зáрас/ йак мóкра зимл'е/ ждáли (чика́ли — другий раз) трóхи/ підісхлá і с'ійали жéнто/ а пшеини́цу ч'исти́ли в'ійалками/ чи надвур'і ришитóм//. Ч'и́шчену пшеини́цу с'ипали на купу і рузрубл'áli с'иний кáм'ин' в вуд'і і зливáли/ і шуфл'увáли і без ніч підісхлá пшеини́ц'і і вивузи́ли на пóлен і с'ійали//. Ж'ито хурóше с'óди і то уозиминá/ дл'а тóго/ жéнто с'і с'і́е на з'иму//. Кулі с'ійетс'і на вéсну/ йачм'ін/ гувéс/ грéчка і то називá́е с'і йарини́на//. Ж'ито с'óди /рустé пувóли/ потóму с'і с'і́е/ вихóд'ит кулуск'е і за йак'их два т'ижн'і цв'ит'е́ два т'ижн'і нарустá́е/ два — пристигá́е//. По ш'істóх т'ижн'і начинá́ют с'і жнивá́//

На зáгін стай'ут шт'ири/п'ьет' жинц'іу і жнут с'ирпáми/ а за н'ими удéн в'їезал'ник/ кутр'ий в'їеже ті снуп'і і складá́е в п'іуко́пи по трийц'ит снуп'іу ду шар'у́//.

(Записано в 1952 р.).

12. В'іт штирна́ц'ітуого рóку штирна́ц'ітуого с'ёрп'ні кунчáв'ем жнивá/ дзв'ін удáриу на ц'ёркв'і/ л'ўди с'і зл'ékли/ шо йе/ ше тóгуо ни ч'ўли/ ни в'ід'іли//. Та кáжут/ жеи мубл'ізáц'і́йа/ знач'ит/ зб'ір нарóду на вóйну// Туд'і ни гуни́ли/ вс'о мáло признáченно/ де мá́е йти// Чи маус' хл'іп/ чи не маус'/ на дрúгий ден' прошч'іус'і з д'іт'м'і ж ж'інкуойу/ плачу́ бу́ло ц'і́лэ силó/ бо вже хто в'ёрне/ а хто ни в'ёрне//. І кóждин йшоу ду найбл'ішч'уйі стáц'і́йі — жечл'ізниц'і і й'іхау ду свóйіх табóр'іу//.

Йа буу трóшки просв'іченний/ ну б'ув'ім штаит три рóки і дуб'ів'ім свейу, зд'ібнистейу до цугсф'іре́ра// Кулі в'ійшоу на вóйну/ зруб'или минé вахм'істшом// Прий'ихав'ім ву Л'вуу/ а вже мáв'ім трийц'ит' с'ім л'іт/ там признáчили ду мéне трийц'ит л'удий//.

(Записано в 1952 р.).

13.

ПРО ПАН'ШЧИНУ

Йа буу мал'ім/ Тáтуо/ мáма пув'ідáли/ жеи гуни́ли й'іх на пан'шчину/ то знач'ит/ на рубóту дл'а пáпа// Вун'і мус'іли прац'увáти на пáна три дни задáрму/ а три дни зарубл'éли суб'і на хл'іп// Йак ни в'ійшоу/ не в'ійшла куб'іта/ то прий'шоу гумéнний/ ал буо укóмун/ застáу (застóу) куб'іту в хат'і/ палила в п'ецу/ зал'еу вудóйу і на рубóту в'ігнау// Д'іти др'ібн'і плачут/ а шо ми будеч'ім й'істи// А мáти ду д'іт'ій: «Ц'іг'те/ д'іти/ ни плацте/ в'ёрну на уб'ід/ звару́ вам картóшк'і//.

(Записано в 1952 р.).

14. с. ВОЛЯ-ДОБРОСТАНСЬКА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ р-н ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

КАЗКА

Жиу си воук/ кіт і веидміт'// Рас вуні йшли на пол'ован'е і встр'іли зайце'// Воук хот'іу розірвати зайце'/ но він випросіус'і/ вуні приймили йуго до свуйейі с'ім'йі/ путом йім с'і здйбау пес// Вуні приймили до себе і пса/ бо він пообіц'еу йіх стеренчі// Но одного разу вуні зібрали своіу с'ім'йю// Веидміт' сказау/ шчо трєба купити курову і нарубіти на зиму масла. Звір'і пугуділис'і// Пішли до міста/ кунили курову/ пес йі пас. Кулі нарубіли масла/ до них прийшла лисиці:

«Прийміт' і менє до свуйейі с'ім'йі».

Воні с'і погуділи/ приймили і лиса// Лисиці захут'ілос'і масла/ вунá вийшла надвір і лис'єчим голусом сказа́ла піт вікно до зайце: «Най ва́ші сестри́чка прийдє до менє на христіни»//.

Путом лисиці зайшла в хату/ а зайці і каже: «Вас прусіли на христіни».

Лисиці зібралас'і і пішла/ вунá зайшла до бочкі/ де було маслу/ з'йіла піубочкі і веирнулас'і// Кулі зайці запитау/ йак укрістили/ вунá сказа́ла: «Пуловін'ка»//.

На другий раз вунá з'йіла все// А йак йі запитали/ йак називаєс'і у сестри син/ то вунá сказа́ла: «Кін'чик»//.

За йакійс' чес веидміт' сказау/ шчоб му принєсли масла до бул'би//.

Пішли до бочкі/ а масла ніц// Веидміт' россєрдиус'і/ він звел'іу рузпалити вугєн' і пос'ідати колу него/ іс когу будєн теичі маслу/ то той го з'йіу//.

Пос'ідали вс'і колу вугн'у і засну́ли/ лисиці неі спалос'і/ вунá подивілас'і/ а з неї теичє маслу// Тоді вунá вз'єла масла і обма́зала трєха веидмєд'і// Всі пробуділис'і і кажут:

«А во хто з'йіу маслу».

Веидміт' с'і вітпирайє/ каже: «Йа с'і неі йіу».

Вуні тоді вс'і на веидмєд'і/ злапали йуго і вкінули у вугєн'//.

(Записано в 1954 р.).

с. ВІЛЬШАНИЦЯ, КРАСНЕНСЬКОГО р-ну ЛЬВІВСЬКОЇ обл.

15. Зауважати котра йє груши ни шчєплина/ сил'но́йі будови/ дос груба і неі пурухана раком// Бері з неї зєрна і саді шкўлку/ туді/ куолі йі нашчєпим/ туо вуона́ будє ма́ла фудамєнт п'ід суобойу/ а неі будє йак стуолєц на н'ішці//.

Каждий будінок ма́є фудамєнт/ так са́мо мусит ма́ти дєрєво// Вважати куотро́го рак неі порухоу/ кутрє витривале дуо му́розу/ гатункове// С то́го бра́ти зрас і щипити// Шкўлку/ куолі с'і

заводит можна вперет підр'іхтувати зéмл'у/ р'ітками пус'їяти/
накрїти бадїл'ім на зїму// На вéсну бадїл'ї забрати і тудї вучіо
пóдлук другої шкúлки на п'ўтора мéтра вжинé// Ыак но в зéмл'у
туо віросте пїет' цинтимéтріу/ дэс'їт// Ыак хувау так дв'ї шчéп'ї/
Так с'ї пуос'їе/ то вперет пєирєєсадїти/ а пóтїм шчипїти//

Два рóки пуотрїмати в шкúлц'ї/ р'їк на м'їєци дрúг'їм і шчи-
пїти. Так сáми і йáпка/ слиукї садїти і шчипїти// Ыак два рóки
пуос'їїт/ то на трéтїм рóц'ї зачнє родїти та рóдит/ дóки жийé//
Звїкла рóдит туодї/ куолї с'ї хóчїт// Шчéплєна три/ штїри рáзи
б'їл'шїй дóх'їд даїé// Так і вуор'їхи дóбри рóдит і руостé/ вз'єти
з нéго нас'їн'ї і вїховувати. Нєє садїти то/ шо д'їти кїдаїтут і ростé/
пóтїм то вїкопуйут с' тóго н'їчó нєймá// Шóдо виногрáду/ йє б'їлий/
йє чїрвóний/ то дуорóшїй//

Хто хóче садїти/ а нєє м'їє хуóдїти/ то най пúстит йїгó по
с'ц'їн'ї//

Ыа на курс'ї нєє буу/ то мушу сам бадати то//

Хто хóче садїти/ в'їт трох вóчок до пїїтóх р'їзати і вз'єте дуо
л'óху в п'їсóк/ нєх в'їн лїжїт дуо вєєснї// В л'ўт'їм вз'єти дуо вуодї
л'їтнóїй/ в хáт'ї пуостáвити йїгó на п'ўтури дубї// Туодї вїт'їгнути
з вуодї і дуо пáчки т'ї штубри/ кавáл'чїки значїт/ так пакуйéс'ї
вєєрствá за вєєрствóйу// П'їсóк с'ї мáїє скрóплувати і в хáт'ї
пуостáвити на п'єцу// В'їн пуокáжєє пúч'ї/ куолї в'їн пúсте пúч'ї/
туодї йїгó дуо зєємл'ї садїти// Шкúлку з нéго/ к'їл'ко пуосадїти/
Т'їл'ко будї руостї// Пуос'їїт два рóки/ туодї садї йогó/ йак хоч/
де туоб'ї трє//

Хто нї мáїє де/ туо най сн пуосáдит пїт хáтуоїу в'їт сóнц'ї//

Йогó с'ї скрóпл'уйє п'їд зб'ур/ рас т'їл'ко с'ї скрóпл'уйє//

Вуодá з р'їкї мáїє бути//

Нї вр'їзувати кїнц'їу/ буо на к'їнцї найл'їпшїй виногрáд//

Ыїдєн учїтел' дау мєн'ї пóчáткї дуо саду//

За штїри рóки прїхóдї іншїй/ йá пїтáус'ї/ шоб покзáти шо/
а в'їн кáжєє/ шо йá йáпка м'їїу йїєсти/ а нї руобїти//

(Записано в 1952 р.).

16. с. ГЛИНИЦІ КРАКОВЕЦЬКОГО р-ну ЛЬВІВСЬКОЇ обл.

Будова хати (халупи)

Насампér'їт п'їдлóги зат'їгáїє с'ї/ пóтóму даїє с'ї пїд п'їдлóги
п'їткладї/ пóтóму даїє платвї бездóужн'ї/ пóтїм с'ї даїє бáл'кї
пупєєрєчн'ї/ пóтїм даїє с'ї кл'áмбóрки/ пóтóму с'ї даїє стуупї/
фїл'цуйїс'ї/ дїл'уйїс'ї// Пóф'їл'цуйїс'ї/ побїє с'ї на ступї/ гáри/
пóтїм зачїнáїє с'ї бáнтувáти/ прїхóдєє штїри бáнт'ї/ тодї с'ї звó-
дїт вгурú// Ыак с'ї вгурú звїдé// даїє с'ї крóкви/ тодї с'ї називáїє
вєєрхá//

Пóтїм с'ї даїє лáти/ пушївáїє áл'бо бл'áхом áл'бо дахїуком

суломуїу// Рóбиц'і сн'іпкі-к'ічкі// Та/ кутра вуз'іром дугурі йде/
то та йе пластанка/ а кутра йде вуз'іром наділ/ а кулос'ем дугурі/
то йе гулувачка// Гулувачка йде долум дуукóла і вгур'і дуукóла/
а пластінкі прóсто йдут// Дайе с'і дл'а пукрит'а спірваткі ал'бо
суломуїу/ збиваїе с'і к'ізліни і накриваїе с'і/ жебї в'ітеир неї
скидау суломуїу//.

Йак с'і накрійе/ то пор'іткуйе с'і всеиредін'і/ дайе с'і дил'і/
шпаруйі// По шнурі сук'іруїу межї тїїї дїлї дайе с'і мох/ жебі
то дзур н'е бїло//.

Потóму с'і дайе в'ікна/ жеб в'ітеир неї дуу/ потїм с'і дайе двер'і
прóст'і ал'бо склáдан'і/ а потїм посацку с'і дайе/ потїм с'і ставит
п'ец// Потїм с'і рóбит пур'едок/ рóбиц'і пустел'а/ лауки/ стїу/ купуйе
с'і гурнец/ лишка/ м'їста (ц зн. миска) бамбóрук (видрó) і тод'і
зачинаїе жебтеи//.

(Записано в 1953 р.).

17. Нáша спуртївна кумáнда оргáнізувалас'і сїгó рóку ві-
сноїу// В склáді кумáнди вхóдит' удинайц'і чулув'ік// Гулува
кулгоспу дбáїї про спорт// Віпустїу грóш'і на футбол'ну і волей-
бóл'ну фóрму// Баскетбóлу в нас ни маїе/ спортїунних р'їчей: гра-
нат/ йадр'їу/ списїу ше нимá// Ми ше ни змагáлис'а з нїкїм/ але
тренуймос'і самї мїжду субóїу// Йагбї буу трен'ер було б зóус'ім
їнакше// По волейбóлу граїмо с Крак'їуцєм.

(Записано в 1953 р.).

18. с. ДІТКІВЦІ БРОДІВСЬКОГО р-ну ЛЬВІВСЬКОЇ обл.

От ми маїім убл'їх/ лижїт той убл'їх/ пирїд жнївами ми м'ї-
лен'ко горєм і то с'і назавáїе п'їтпáриу// Вунó так лижїт дв'і нї-
д'їл'ї/ три нїд'їл'ї і зачинаїе врустáти/ туд'ї ми йїгó пуодрапакуїем/
подрапаковáне вунó зноу лижїт тод'ї/ колї приходи блїшчий час
ду с'їубї/ туд'ї ми заволóчим бурунамі і туд'ї горєм глїбóко//
Вунó пулэжи тїжден' іно с'їйати// Туд'ї бирєм нас'їн'а і йдем на
пóлеї і с'їїєм//.

Рус'с'їйау/ задрапакувау і завулучїу і ск'їнчане// Ну й вїйшоу
навесну/ пуодивїус'ї на негó/ йак дамн'їшими часáми ни мóжна
було д'їстáти штучних навóз'їу/ хто м'їг дїстáти/ д'їстау і рус'с'ї-
йау пу пус'ївови// Йак схóди ду жóут'н'а дис'áтого/ а п'їзн'їше ду
двох нїд'їл' схóди/ а кулі вунó схóди/ схóди чирвóно//.

А кулі вунó чирєс пáру д'н'їу рóбиц'а дзилєне і ст'їйкє/ чє-
рєнз йак'їй час те п'урко б'їл'ше і стєлиц'ї пу земл'ї// І так вже
замїрзáїе//.

Прийдє на вєсну/ вунó випускаїе усирєдуок і рустє дуогури/
дуогури//

д'істайе кул'інце/ потім вупо висипайеца і русте далі ду свейі м'і-
ри// Йак вуно вже віросло/ зачинайе цвісти// Дзёрно вс'аке дві
нид'іл'і вуно цвіте/ дві нид'іл'і напуун'айісі і дві нид'іл'і дуси-
гайе і так бирём с'і йіго жати// Жнемо на пуом'іт/ стелим на пу-
м'іт'/ а куолі д'ні пуг'ід'н'і/ вйажем/ а дал'і жнем на снупі// Жыто
жнем за ним/ куді вуно лижит/ пажау жмен'у/ робл'у пейреивенс-
лб/ зрубіу пейреивенслб/ пулужіу на стеирн'і і туод'і жну і кладу
на пейреивенслб/ так жнем дал'і//

Йе нас жинц'іу пйат'/ ш'іс'ц' і ду дэс'іт// Так ми жали ду губ'і-
да, гуспудйн'а виносі губ'ід// Ми пугуб'ідали і стайём до жат'а да-
л'і/ а йідного чулув'іка суб'і вибирайім і йде вйазати л'уп рукамі/
л'уп вйурком/ дл'а тогуо вйурком/ же йак в'ін всхнеца/ ту в'ін с'і
нам неі руоссуе н'ікуда/ а рукамі вйазати/ то в'ін с'і пуомёрвица/
пуруссувайе. Куолі вже повйазани снупі/ вже всч'ір/ кйдайем жа-
г'а/ складайім в п'іукопі//

Зложіліс'мо і ввечер'і йдем дудбому// Вунб пустойіт тйжден' в
п'іукопах/ вбзим дудбому йіго//Повбзим вс'о/ бирём с'і мулутіти//
Пумулутіу/ здау пустауку диржів'і/ а рёшта на нас'ін'а устайеца//

(Записано в 1952 р.).

19. с. ПОНИКОВИЦЯ ЗБОЛОТЦІВСЬКОГО Р-НУ

ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.

Про історію села Пониковиця

(легенда)

Л'іт тому чотиріста Паниковиц'а посідала трійц'ат два госпо-
дарства// На прис'ілку Козаччина буу гусподар замбжний і в'ін
писас'а — назвиско Посацкй// В'ін мау одну дон'ку і утримувау
на гуспударц'і слугу (пйарука// Р'івно ж в самому сел'і мешкау
другий гусподар/ замбжний тбже/ там де проживауут типер.../ і
мау тоже одинака сйна// Рбдич'і п'іслали йго жевнитис'а до того
на Козаччине/ шобі одружитис'а с пана Посац'кого дон'кою/ а
дон'ка ним погорділа і ни хот'іла п'іті за него замуж/ бо вона л'у-
білас' с тим слугойу/ що працувау на гуспударц'і// По дбушому
мучен'ну родич'і посходіліс' разом/ йаг мулутц'а/ так і д'уччни/ і
прис'ілували йійі вийти за того богац'кого сйна зі сел'а. Родич'і
пустаповілі зробити вис'іл'а в перший ден' зилених с'ват// Но коли
прийіхау зі своїми буйарами до муолуодойі/ вона ше неі хтіла
йіхати до с'л'убу// По дбуш'ім обдуман'у рушили молод'ата дуо
с'л'убу до сел'а Паниковиц'// В м'ісци/ де проживала муолуда/ буу
дуже гарний л'іс/ чеирёс котрой самбю сеиредінойу л'іса була дуо-
рбга/ котройу вййіздилос'а в'іт пана Посац'кого// Но коли прийіха-

ли на средину ліса закувала зазула// Молода/ котра задумано
йїхала до с'л'убу/ сказала на голос: «Закукай зазуленко/ роступі-
с'а земленко»// Л'уди гувор'ат/ шо то було праудиво/ шо вс'а па-
рада висіл'на пішла під зємлу і на тім місци лишівс'а р'ю/ на
котр'ім руостє барвінок.

(Записано в 1952 р.).

КАРАЇМИ

Піт час напад'ю турко-татарс'ких/ там/ де с'огодні називають
Гради/ було містєчко Градец// Назва Гради пішло від того міс-
тєчка/ котре татари зруйнували до нашч'атку// Піт час того нападу
малє число місцевих л'удей/ узбройених в сок'іри і коси тих скрі-
тих татар вірубали до нашч'атку// Старшина над тїми л'уд'мі/ йак
пубачиу тих помордованих татар/ сказау/ шо то кара йім за то/ шо
вони понїшчили тїл'ко л'удій// А до тих/ шчо побили тих татар'ю
сказау: «Від нін'ішн'ого д'н'а ви не будєте так називатис'я а бу-
дєте називалис'я карайїм»// Руодїна тих карайїм'ю живє до нї-
н'ішн'ого д'н'а// Л'уди то здоров'і і рухлив'і//

(Записано в 1952 р.)

21. с. СІЛЕЦЬ-БЕЛЗЬКИЙ ВЕЛИКОМОСТІВСЬКОГО Р-НУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Про полювання

Найб'іл'ше пул'уйут вусєнні на дз'ік'і/ пул'уйут тоді кулі ві-
паде перші с'ніг — пунова/ а мислиуці с'лід'єт/ наг'інка нага-
нєйє// Мислиуці на л'єн'ійї сид'єт' і чєнкайут і тоді мислиуці йїх
кроп'їт// На ліса йє інакше пол'ован'є// Лис сидїт в л'іс'і/ в нур'ї і
йїг'о тре вікурити і йак вже йїг'о піт'лід'єт/ де він живє/ тоді йїг'о
вікур'їт// На к'ури ставили зилєні буткі і мисливец' с тєйї бутки
бєє к'ури//

(Записано в 1953 р.).

22. с. КІЗЛІВ НОВОМИЛЯТИНСЬКОГО Р-НУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Кулг'осп оргнїзуваус'а в 1947 р'оц'і/ в м'ісац'і вєрєсн'ї/ і туд'ї в
кулг'осп'ї було триц'ят' в'іс'ім двор'ю// Ф той р'ік було пус'їяно
в'іс'імдєс'ят гєкт'ар'ю жїта і сто гєкт'ар'ю пшєніц'ї// Дл'а худоби
загутуул'али/ а л'уди усп'їлили (ц. зн. усуп'їлили) буракї, сул'бму//
В 1948 р'оц'і ув'їйшло в кулектїу шє п'ятнайц'ят' номєр'ю// Ран-
ноу вєйсн'юу пус'їяли бурак'а цукр'ового і кукурузі п'ят' гєкт'а-

р'ю і сон'ашника два гектари// Вурали туді ще кінними плугами, аш ос'ін'ну урالی тракторами// Тис'ача дев'ятсот сорок восьмий рік була ланковою пу жит'і і цукрового бурака мала два гектари// З двайц'ат' двох гектар'ю жита було закріплено за мною/ і віростила по двайц'ат' два центнери з гектара/ а бурак'ю по триста шіздис'ат з гектара// При кінці серпня нас пуслали в район на десятиденний сем'інар пу коксагіз'і/ нас було дві жінці/ (жінки — другий раз// Закінчили ми той сем'інар/ і прийшоу до нас план пустияти два гектари коксагізу// По руботах почалимо підготовляти площу під коксагіз (по коноплях і пу прос'янику)// Спочатку листопада вивезли 60 тон гною на два гектари// Привурали його глибоко на двайц'іт п'ят' сентиметр'ю// Тоді зурали кінми і дали під бороуни суперфосфату і калійної солі два центери// Тоді заборонували, завалували і та плінча ліннілас'а на весну на сорок дев'ятий рік. Ран'ною висною ще під култиватор внесли суперфосфату і калійної солі і салітри один центер// Ще раз ту площу скултирували/ забурунували/ покуткували/ і почали с'їяти вручну гніздовим способом// Міжрад'а були сорок п'ят' на трийц'ат'// В один радок ставало три жінки// Одна рубила знакі лунками/ друга с'їяла/ а трет'а прикривала зимлейю// Черес вісім дн'ю пуявілиса дружиі сходи/ і черес дес'ат' дн'ю зрубили першу широбуку/ шчоби не забур'їанніса молоді сходи// Йаг зійшоу куксагіз за 40—50 дн'ю зрубили три шароуки// По п'ядис'ат' дн'ех перший рас підкормілисамо// Шчоб віростити високий врожай треба підкормувати три рази суперфосфатними/ азотними і калійними і місцевими добривами (попелом), пташійним послідом і гнойукою// Підис'а того року ми назбирали по сто сорок два с половиною кілограм'ю насін'а з одного гектара/ корін'а з одного га двайц'ат' центер'ю// Затє кулгосп удержау за корін' і насін'є шіздис'ат три тис'ачі і гр'їшмі/ п'ятсот сорок центер'ю пшениці/ так шо на муйу ланку пришло по 100 центнеріу картоплі і шіснайц'ат' тис'ач гр'їшми додаткової оплати// Пізно восені уформили мене ду нагороди// Підис'ат нершого року прийшоу указ Презід'її Верхоуної Ради нагородити мене орденем Лен'їна і золотою зіркою// З мойей ланки нагуруділи чутіри д'їучин'ї орденем Чирвоного прапора// По цукровому бураці нагуроджували Чирвоным Прапором/ а орденем Лен'їна ланкову по кукурузі Парасков'їю Йакіуну.

(Записано в 1952 р.).

23. с. СТАРИЙ МИЛЯТИН НОВОМИЛЯТИНСЬКОГО Р-НУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Насамперет йак йа стала ланковою/ дали мені жита двайц'ат' два гектари цукрового бурака// Пбт'ім ми жито боронували і

рос'івали добриви, кър'ічі пус'літ і тумасіну/ а потім приступали до цукрового буракá// Гній вузілисмо/ потім гній роскидали/ тоді ворали на цукровий бурак// Вже йаг виорали на цукровий борак/ тодісмо заскородили/ тодісмо вис'івали добриви/ поп'іл/ кър'ечий пус'літ/ тумасіну, і потім валувалисмо і с'ійалисмо цукровий бурак// Йагжес'мо пос'іяли/ чеккалисмо аж буорак зійде// Йаг буорак зійшоу робилисмо шароуку/ приривали// Кожна член мойей ланки робила на своїй д'іл'ан'ці// Потім ми приривали бураки/ тоді мотічили/ потім п'ітсипали суперфосфатом і п'ідливалисмо гнойукою// Йагжес'мо п'ід'ілели/ потім купали/ потім вузіли на завот в Крассне// Втур'ік вузіла тис'ача чотіриста п'ятнайц'іт корц'іу.

(Записано в 195 році)

24. Йіздила на обласну нараду/ з Ул'ануу п'ітписували змаган'е/ потім прийіхала з наради і за м'іс'іц' пуйіхала у Кіййу// Булис'мо на нарад'і/ потім показували театр/ булам три дни/ булам на к'ін'і// Потімс'мо худіли всі там, де Лен'ін (ц. зн. музей)// Потім прийіхала с Кіййіва/ аш так перет жнивами йіздила в Шполу/ худілис'мо по полі на кукурудзу/ на жито/ на йачм'ін' дивітис'і//

Худілис'мо пу твариніцтву/ дивілис'і на курови/ на свін'і/ на тил'ата/ на в'іуц'і/ на кон'і// Ночувалисмо в гутел'і/ нас приймали// Нам показували ставок/ дивілис'мо рибу/ д'іти показували концерт і вугурилі вершики//

(Записано в 1951 р.).

с. УШНЯ ОЛЕСЬКОГО р-ну ЛЬВІВСЬКОЇ обл.

ПРО СЕЛО

Віт пулудневуойі стуоруоні знаходица гурá стуоруожіха/ на котр'і русте бугато лічничих зел на ліки// С полудневуого — Білокамін'с'ка гурá/ на заход'і йе пєнрєнг'ін і с'в'ітá гурá/ піт пєнрєнгонєм цвинтáр// На піун'ічний захід у в'іддал'і трєх к'ілометр'іу знаходиц'і сєчлó Гаварєччина/ котр'і займайуц'і ганчáрством/ вирубл'айут горшк'і//

Віт сєчлó Гаварєччина знаходис'і Б'іла гурá Підліс'на/ де на ч'ій знаходис'і памітнік Шашкєвичá// В Підг'ірц'єох йє замук кузул'á Йáна Собіс'кого/ де типєр в'іткрілас'і санатóр'ія//

Понішчє Підгóрц'іу находіца Пр'існиско/ де за дáуних час'іу булó м'істо/ шє йє звáлишчє уборонних мур'іу/ а типєр йє мунаст'ір// Злішчє силá Ушн'і находіц'і на піун'ічний схід силó Гута/ де буули сам'і Пол'áки/ і займалис'і виробом пам'ітник'іу//

Нидалєко йє силó Грабуовá/ де упув'ідайут/ жеє прихудіу Зкшетус'кі сп'ід ублóженуого Збáража//

На піуденний всх'ід йе м'істочко Сасіу/ Межжі Сасовом/ а
Грабовоуоу знаходіліс'а дві фабрики/ де вирубл'али пап'ір — на
зиг'ари/ б'ібулу і на пакпап'ір// В пітнац'ітім роц'і була сп'аленна//
Недалеко йе сіло Поб'іч під гуроуіу/ воз'ат ф'ірмани др'ова// Без
сіло плінє р'ічка Млін'іука/ Бух поч'аток бирє в сіл'і Веирхобу-
жа — до пітнайц'іт' к'іломєтр'іу зв'ітси// Без З'олоч'іу плінє Золо-
ч'іука// За З'олочовом йе гори Ворон'аки/ за Ясен'іуц'ами зап'а-
лас'а земл'а на с'оруок мєтр'іу//.

В нас булі добр'і кувал'і / рубили вузи штевл'махі / реим'існики
групшоуі будови / зат'агали дахи //

В Олес'ко і Теиреб'іж'і буг'ато добрих мул'ар'іу / музик'ант'іу //

В Б'ілому Камєні і гарбар'і / була там гарб'арн'а // С'єла Двір
і Г'ута вирубл'али горшк'і//

(Записано в 1953 р.).

с. ЯСЕНІВ ЗАБОЛОТЦІВСЬКОГО Р-НУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Про село Ясенів

Пуоч'аток сіла Ясеніова н'азву мау Вид'укі/ с того поводу/
жез за час'іу напад'іу татар буу все візначєнний чулув'ік-вид'ук/
кутрій стуй'ау на варт'і дав'ау знакі вуогнєм гл'а насєлен'а окол'іш-
ніх с'іл / шоп хув'алис'а в'ід нападу татар / а пізніше сіло приб'рало /
куолі пиріст'али бути напади татарск'і / буг'ато побудувалос'і в за-
т'ішним м'ісци / де були л'єсі йасинєв'і і д'али н'азву Ясеніу // Там /
де той вид'ук стуй'ау / буу побудовани/й/ мунаст'ір і те н'азвіско вжи-
в'али доуший час «Монаст'ір'ок» // а по зруйнован'у мунаст'ира орда-
ми / присвуйіли н'азвіско Вид'укі //

Ше за пум'ішчика Сн'євуша приблизно дивидис'атуого року той
пум'ішчик / власнік сіла / зн'ачіц'і / рушш'укувау в'угл'а і дес' дивидис'ат
другого / трєтуого року знайш'оу в'угл'а п'іт тими горами і
в'іткр'іу ш'ахту і зач'ау дубув'ати дл'а св'огуо ужітку / гл'а гур'ал'ні //
Но з'йіхали кум'іс'іян / й'ак'а встанув'іла / шо в'угл'а замулудє / а
з другоуі стуророні / же мал'ій п'оклат буу в'угл'а / ни попл'ачувало
й'уму і в'ін заніх'ау //

В суороуков'ім роц'і по доказах груомад'ан була спрув'аджежна
заур'єз'ітка / й'ак'а зн'ачіц'і / бурувала дз'урі і шукала за в'уг-
л'ом // і встанув'іла докладний поклат в'угл'а / та ф'іт жез роц'і
рад'анска вл'ада в'іткр'іла ш'ахту / й'ак'а набір'ає в'угл'а по с'ог'од-
нішний ден' с пєчр'єрвоуі п'імецкуоуі укуп'ачіюі // Поклади в'угл'а
стан'бул'ат від мєтер трійц'іт до нул' ш'іздис'ат // Пур'ода в'угл'а —
б'уре //

(Записано в 1952 р.).

**с. ХЛІВЧАНИ РАВА-РУСЬКОГО Р-НУ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

На птахуфермі

Міс'ці' то́му привізли́ дуо нас з інкубаторі два тис'ічі двіста пұл'іт. Вуоні ма́ли йіно́ два дни, бу́ли дуже́н малейкі. Йак куотре́ ме́рзло дуже́н, то ми йіх гр'іли. Збудува́ли такій пйец, на́ве́рха насипа́ли піску́ і вуоні грі́лис'і в н'ім. Спучіткү да́валис'мо йім йісти нуо ва́рен'ні йейці́ і пшеин'іну́ кашу. Темпе́р дайём пшеино́, сир, кра́йім дуо сі́ра дрібнейкуо зе́лло, бо грубо́гоу не́н да́дүт ра́ди йісти.

Ту бу́ли і біл'ші пұл'іта, але́н вуоні на́пада́ли на ме́нші і ми йіх відібра́ли гет. Темпе́р пұл'іта на́йбіл'ше́н тре дуогл'іда́ти, бо йім руостү́т палкі́, а туоді вуоні дуже́н слабі́. Йім шино́ йак міс'ці' Йакé дуо то́гуо ч'ісу́ віросло то фа́йніше, а йакé н'е, то такé не́зде́ле. На́віт куон'ече́н мн'есуо дайём йім. Вуоні́ так на́йд'е́тс'і, шо т'і́лку во́ду попива́йут. А вуода́ стуо́йіт вс'үди в кури́чітах. Йак дуже́н гаріче́, то вуоні хуова́йутс'і в хо́луод. Ми пуоставі́ли йім такү бу́ду від со́н'ці́. Темпе́р ми вже до́бре зна́йім, шо пұл'ітам тре́ба, бо нам шо́ра́с з райо́ну чита́йут' ле́кці́йі.

(Записано в 1952 р.).

с. ВЕРБА ОВАДНІВСЬКИЙ Р-Н ВОЛИНСЬКА ОБЛ.

Бува́йе л'іто сухо́йе/ то нима́ хоро́шойі вз'яткі́/ ц'віткі́ безз порі́ засиха́йут // йак ве́лікі́ душчі́/ то пчула́ му́сит' сиді́ти в ву́л'ію — слута́ застау́ла́йе // В'іте́р ве́лікі́/ Бу́ра/ то пчо́ли погиба́йут' в ду́ро́зі // йак шо хуро́шайа пуго́да / то пчула́ с'ім кіломе́тр'іу л'іта́йе/ с'ім раз убеи́рта́йе // Йак пуго́да пе́рнепа́диста / то пчуо́ла туді́ на́йп'іпши́ прац'у́йе // Йаблу́н'овий ц'віт' / ве́шні, слі́ука / пото́м гре́нчі́ха ц'віте́ / вака́ці́йа / лі́па в лі́пн'у // Пото́м уже́ зирно́во́йе / йак шо ре́чка блі́с'ко/ то хоро́ша вз'ятка // На́віт' з бакуну́, з буд'ак'іу і то біру́т' вз'ятку // При́йде го́с'ін' пчуо́ла́ йде до са́ме́ з'і́ми / йак вже́ ко́лудно пе́рнеста́йе худі́ті, закла́да́йіца́ ву́лий зве́рху мн'ато́йу ста́вайу //

Тре́ диві́тис'а / йако́йе пові́тра надво́р'і // Тре́ба / шо́б туді́ не́н на́ла́зили ми́ш'і / йак мо́жна вісно́йу пе́рреві́рити / чи хвата́йе са́рч'іу // Тре́ба про́ченстити / шо́бі не зав'і́ус'а гниле́ц' / с то́го пчо́ли ло́жут' погі́нути //

(Записано в 1954 р.).

**с. ЧАРУКІВ СЕНКЕВИЧІВСЬКОГО Р-НУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛ.**

Пісня

Л'убі́ла шма́рово́за
Нещаслі́ва до́л'а,

Той шмаров'із
Поламау в'із
А бідна нишчасліва
Зостайец'а вдома //
Навару йа пирожен'кіу
С свіжого сіра //
Чи неі прійде на вичеру /
Кому л'уба й міла //
Запросіла пана-д'ачка
На ту вечирон'ку /
А чорт писе шмаров'іза
Назад до домон'ку /
Добри веч'ір міла
Йак с'а соб'і майеш /
А йа вдома ни ночују
С к'ім ти розмоулаїш //
Прошу мнї мій милен'кий /
Прошу вибачати /
Запросіла пана-д'ачка
Перши раз до хати //
Ой вибачу / ой вибачу /
Зас'вітїно йасну свічку
Хай д'ачка побачу //
Зас'вітїла йасну св'ічку
Ни дайє палати /
Стау шмаров'із по куточках
Д'ачен'ка шукати //
Седїт' д'ачок у куточку
У сучок зігнуус'а //
А хто тебе тут запрісиу? /
Просїла Гаус'а //
Прошу тебе пане д'ачку
Прошу зачкати /
А йа піду до конїй
Будни вичирати
Замутаус'а той шмаров'із
Замутаус' до коней /
А він писе на д'ачен'ка
Бїйачок дубовий //
І уз'ау д'ачка за чуприну /
Та стау його бити //
Зар'їкайс'а пане-д'ачку
До жінки ходити /
Лучче було йїсти
Та кіс'їл' бис сол'ї
Йак в чужойї / милен'койї

Пирог'і на стол'і //
Лучче було в с'ін'ах спати
На драбін'і /
Йак в чужойі милен'к'ойі
На біл'ій пирин'і //

(Записано в 1954 р.).

Пісня

Попасала волика по долин'і /
А гдес' мій братічок на Вкраїн'і //
Там мій братічок збір збираю
По багатуї сестрон'ку кін'ми послаю /
По вбогу-нибогуйу та й перемказаю //
Багатаїа сестричка кін'ми йіде
А вбогаїа-нибогаїа пішк'ом іде //
Посадили бугатуїу та й коло стола /
А вбогуйу-нибогуйу тай коло порога,
Ой частуйе багатуїу медом-вином
А вбогуйу-нибогуйу та й гірким квасом //
Чи йа в тебе, мій братіку, нем родина
Чи йа тебе, мій братіку, ни гл'ад'їла //
А йа тебе, мій братіку, гл'ад'їла
А йа тебе, мій братіку в вишній сад носїла //
А йа тобі ц'віт-каліну носїла /
А йа тобі ц'віт-каліну ломїла
А йа тебе милен'к'ого забавл'ала
шоб с тебе красон'ка ни спала.

(Записано в 1954 р.).

ОБРОБИТОК ЗЕМЛІ

Хадз'айін пригугуул'айе пуд жито стерн'у / починає гурати
шевиничнуїу старин' / гор'аца милен'ко / пускаїім б'оруну / бурун'у-
їца туйу ж р'їл'у / по бурунах пускаїім грубар / жєб дустати ст'є-
ин' / тод'ї зноу по грубирова'нц'ї пускаїім б'оруну / по боронах
тсїпайут' глибоко // Йак утсємпали / тод'ї с'їе'ца за дн'їу чотири /
їден' // Тод'ї хадз'айін вибирає дві / три коп'ї / котр'їє гарнойе
їєнто снупамі / привозит' до клун'ї / мул'отит' йуго ц'їпом / вїїє на
їарн'у / тод'ї с'їїє // Вун'о руста / вун'о зїїде за штири дн'ї йак маїє
їагу зимл'а / а йак ні / то шїст' дан' нап'ауно // Вун'о руста / восєн'ї
їдобу пускаїім / дл'а тогу / жєв вун'о пирирустайє // Йак вун'о вел'ї-
ї / то припадає жєнто од мур'озу / або од голомур'озу / на горп'ках
н'їгу немма / йїго спал'уйє мур'оз / на тим м'їс'ц'ї рустут' іно
їрїанї //

На низах стуйїт' вуд'а / там т'оже прупада / шо при нидзах // В
їне було штири / йа мау пол'ї / зїрн'о //

Пшеницьу с'їяли на пол'ах/де русла віга і кон'ушіна//
Гóранка та сама/горец'а мілєн'ко/вóзиц'а гній/путом скурóдиц'а
борунám'и /потом пускайт' грубара/тод'ї вóзиц'а гній //

Роскидаєм пу рул'и/путсипáйм'/пригóруйц'а гній глибóко/
с'їец'а пшаницьу чїсте зерно//бирац'а синій кам'ин'/розвóдиц'а
йїго в теплуй вуд'ї/туд'ї тайу вудóйу пшаницьу і дал'ї мишáйе йїй//
То називáлос'а вапнуван'є пшаницьи/дл'а тóго/жеб не булó с'н'г'ийу//
Туд'ї вуна нучуйє/врáно вуна с'їец'а//Тод'ї скурóдиц'а бурунám'и/
за пáру дан' схóдит'/рустá /р'їмна плóшча — рустá гáрно//Бу-
гáц'ко с'н'г'у — вуна вїпаруйє //

(Записано в 1954 р.).

с. ХОБУЛТОВА ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО Р-НУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛ.

Культура льону.

Л'он с'їец'а такі на дóбр'їй земл'ї//Рáнн'ї л'он сїйут' пєирєнд
гуса/а пїзн'ї вторóго йул'а//Як вєрусте такі б'їл'ши ход' на
п'їєд'/то пол'ат'//Ц'в'їтá зрáн'а/їак сóнничко з'їйде/а вдан' за-
крїйец'а /неи ц'в'їтá//

Вирхóл'он бóде вишино́йу бїл'ш/так шó половєнну бóде бїл'ш за
прóсти л'он//На тóму прóстому бóде расно́ї голоук'є/на тóму
бóдут' р'їдан'кї голоук'є, а ц'в'їт йїдиáкоу — сєн'ї//Як жóути(й)/
тод'ї найлúчи рвáти/рвáмо р'їмна́н'ко впура́док/складáйц'а в
кучк'є/стаул'айут' на сóн'ц'ї на пол'ї/Як вєсохнїл' тод'ї превó-
з'ат' дудóму/тод'ї бїут' нас'їн'є тóйє/стаул'ат' на булóт'ї і лижєнт'/
пока вєлєжит'//Тод'ї прóбуйут'/коли йгó траба зб'їрат'ї і трут'
на тáрниц'ї /а туд'ї на шчутк'є і тод'ї прадут' //

(Записано в 1954 р.).

с. ГРИБОВИЦЯ ІВАНИЧІВСЬКОГО Р-НУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛ.

Пісня

Ой б'їда, б'їда, муйá мамун'у,
Новий гуршóк ни к'їпет' з вудóйу,
А ше-г'їрша б'їда —
Ни гувóрит' мєлий зу мнóйу.

Нагн'їваус'а м'їй мїлєн'кий на мєне
Ни гувóрит' ду мєне.

Вс'їдлау коника,
Тай йїде вуд мєне.

Кун'а с'їдлає — сам с'а вбирає,
Минє рúчин'ки прóсит'

Пудай ручин'ку, муйє сёрднин'ко
Т'ішкэй жал' мн'а знóсит'.

Те так кажиш, те так гувóриш,
Шóбим йа ни тужила,
В мене тужин'ка на сёрдин'ку,
Шо йа лед' бо живайа.

Кажда пташина б'іс тувариша,
Ни мóже бóти в л'іс'і,
А ти кёндайіш минё
Йак ластувóн'ку в стр'іс'і.

(Записано в 1955 р.).

Весільні обряди

Насамп'іріт ду д'іучини приход'ет' вуд ж'іниха сватё.
Вунё уговóруйуц'а чи хóче вуддати бат'ко дучку і чи вунá самá
хóче вихóдити замуж. Низадóвго ду в'іс'іл'а мулудёй приходит'
эйти мугур'ёч. П'іріт в'іс'іл'ем справл'ёйут' курувай, клічут' стар'ёх
абіу і дружок. Всі' разóм зам'іс'ет' курувай, а пóтим тан'ц'уйут'
куц'убóйу, з лупáтуйу і прісп'івуйут'

Тан'ц'увáла з лупáтуйу,
Називáли лубáтуйу.
Тан'ц'увáла с куц'убóйу,
Називáли зубáтуйу.

і самё в'іс'іл'е зрán'а сход'ец'а гóс'т'і, пр'інóс'ет', курувайі, с'н'іда-
т', а пóтим тан'ц'уйут' аж п'ік'і ни пр'ійіде мулудёй.

П'іріт теим / йак в'ін майё пр'ійіхати / мулудайа пусилайё ду
ого стр'ітниківу // Йіх п'ірів'ёзуйут' ручникамі / вунё с'ідáйут' на
ні / або на рув'ери і йідут' пу мулудóго // Йак мулудёй пр'ійіж-
эйё / туді вб'ірайут' мулуду і йідут' ду шл'убу // Часом сватё
эгуйут' кóсу мулудóйі, а друшкё с'п'івáйут' піс'н'і ду кусё //

Пус'лі шл'убу пр'ійіжж'ёйут' ду мулудóйі, пулуднайут',
іц'уйут'. В кун'ці в'іс'іл'а дружба пуч'інайё даріти курувай /
ітё рuzнóс'ет' і пр'ісп'івуйут':

Дес' тут майё бóти
Най с'і дайё чути
Пáна мулудóго і мулудóйі
Мáма і тáто:
Най с'і убзивáйе — дар
Бóж'ій пр'іймайё.

Йак рuzдáрут' курувай, туді сватё забирáйут' приданё мулудóйі,
ут' кóфра і йідут' ду мулудóго.

За тижден' пусл'а в'іс'іл'а справл'ейут' п'р'ізв'є, скликайут',
тех густей, що булєн на в'іс'ілі.

(Записано в 1955 р.).

с. СИТНЕ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОГО Р-НУ РОВЕНСЬКОЇ ОБЛ.

Обробіток землі

Пєрше гóрут / приготоул'ає рул'у / а потóm ралит' / с'ійет' / а
потóm боронуйє / волóчит' // С'ійати лóчше поран'ше / тому шо вуоно
маїє лóччу сїлу і ни так бойїц'а морóзу // Пшениц'у с'їец'а рáзом
і потрібуйє лóччого пóл'а / горєц'а / рáлиц'а / волóчиц'а //

Пáростиц'а / схóдит' на вєрха і вже тод'і начинає врún'увац'а
і бирєц'а внєго лóчча сїла і руостє // Йак віз'мєц'а мурóз / то пасут'
худобу / придóптуйут' і неи бойїц'а мурóзу //

Навєсн'і дїул'ац'а / йак мурóз йє / йак пєрше замєрзне і падє
с'н'їг / то нічóго / йак с'н'їг навєсн'і гїнет' / то вже дїул'уц'а / чи
неи віпр'їло зимóйу і тод'і спод'ївайуц'а / шо шос' бóдє //

Кáжди госпóдар йшоу на своє / де пос'їяу жєнто / пшениц'у /
жне серпáми / йак гáрне / а йак м'їзєрне / то кóси косбїу //

Вїажут' с того сáмого жїта пеирєивєсло і вїажут' снопи /
вїажут' йуркóм / шоб крєпши булó і знóс'ат' на купу пв піукóпи //
Йак погóда добра / то стóйїт' тїжден' або дві нид'їл'ї / тод'і звóз'ат'
йогó в студблу / в засторóнки складáйут' і молот'ат' / повїйут' / дєхто
в зас'їк / а дєхто до м'їста / куму на шо трєба //

(Записано в 1954 р.).

СПИСОК
населених пунктів, з яких зібрано матеріал

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
1	Андріївка	127	Красн.	Львів.
2	Арламівська Воля	130	Судово-Вишн.	Дрогоб.
3	Артищів	149	Городоц.	Львів.
4	Баворів	221	Великоборк.	Терноп.
5	Базар	261	Білобожн.	„
6	Банюнин	93	Новомил.	Львів.
7	Барилів	35	Лопатин.	„
8	Батятичі	55	Кам.-Бузьк.	„
9	Березівка	48	Лопатин.	„
10	Билів		Клеван.	Ровен.
11	Бишків	43	Магерів.	Львів.
12	Білоголове	158	Заложц.	Терноп.
13	Болозів	184	Добромил.	Дрогоб.
14	Бонишин	147	Золочів.	Львів.
15	Боратин	77	Підкам.	„
16	Борочиче	25	Берест.	Волин.
17	Борщовичі	126	Новояр.	Львів.
18	Бродки	200	Щирец.	„

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
19	Бубнів	6	Волод.-Вол.	Волин.
20	Бугаївка	60	Червоноарм.	Ровен.
21	Велика Березовиця	213	Микул.	Терноп.
22	Велика Вільшаниця	146	Красн.	Львів.
23	Велика Горожанка	198	Комарн.	Дрогоб.
24	Велика Сушиця	197	Хирів.	„
25	Велика Ходачка	212	Козлів.	Терноп.
26	Великий Глибочок	190	Великоглиб.	„
27	Великі Глібовичі	186	Бобрк.	Львів.
28	Великополе	125	Ів. Франк.	„
29	Верба	1	Овадн. ••	Волин.
30	Вербляни	86	Буськ.	Львів.
31	Верхняківці	266	Борщів.	Терноп.
32	Вибранівка	203	Новостріл.	Дрогоб.
33	Віднів	92	Кулик.	Львів.
34	Віжомля	131	Яворів.	„
35	Війниця	4	Затурців.	Волин.
36	Вікно	232	Гримайл.	Терноп.
37	Вільхівці	228	Жидач.	Дрогоб.
38	Вістря	259	Коропец.	Терноп.
39	Вовків	188	Перемиш.	Львів.
40	Вовчківці	156	Заложц.	Терноп.
41	Воля Добростанська	81	Ів. Франк.	Львів.
42	Вузлове	46	Радех.	„
43	В'язова	52	Пестеров.	„
44	Гадинківці	256	Пробіжн.	Терноп.
45	Гайворонки	241	Золотн.	„

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
46	Галичанів	143	Городоц.	Львів.
47	Глиниці	88	Краков.	„
48	Глушин	73	Заболот.	„
49	Гниловоди	242	Золотник.	Терноп.
50	Гнідава	10	Луцьк.	Волин.
51	Голдовичі	207	Новострілищ.	Дрогоб.
52	Голишів		Клеван.	Ровен.
53	Головчинці	265	Товстів.	Терноп.
54	Гончарівка	129	Золочів.	Львів.
55	Гончарівка	249	Монастир.	Терноп.
56	Гонятичі	202	Щирец.	Львів.
57	Горбачі	199	Щирец.	„
58	Горбків	23	Сокал.	„
59	Гориславичі	161	Нижанков.	Дрогоб.
60	Городниця	226	Скалат.	Терноп.
62	Городниця	247	Гусятин.	„
62	Горошеве	273	Мельн.-Поділ.	„
63	Грабова	66	Буськ.	Львів.
64	Гранівка	50	Козин.	Ровен.
65	Гребенці	83	Кулик.	Львів.
66	Грибовиця	11	Іванич.	Волин.
67	Гримайлів	237	Гримайл.	Терноп.
68	Губин	18	Сенкевич	Волин.
69	Губичі	173	Добромил.	Дрогоб.
70	Гуштин	264	Скала-Поділ.	Терноп.
71	Дальнич	64	Кулик.	Терноп.
72	Дарахів	238	Струсів.	„

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
73	Дармолівка	141	Судово-Вишн.	Дрогоб.
74	Двірці	37	Великомост.	Львів.
75	Дерева'не		Клеван.	Ровен.
76	Дернів	65	Кам.-Бузьк.	Львів.
77	Джурин	255	Білобож.	Терноп.
78	Димівка	201	Миколаїв.	Дрогоб.
79	Дідилів	108	Новомилят.	Львів.
80	Дітківці	70	Бродів.	„
81	Добровляни	269	Заліщ.	Терноп.
82	Добротвір	45	Камян.-Бузьк.	Львів.
83	Довгомостиська	142	Судов.-Вишн.	Дрогоб.
84	Добряни		Щирецьк.	Львів.
85	Дубровиця	82	Ів.-Франк.	„
86	Елиховичі	148	Золоч.	„
87	Желдець	54	Кулик.	„
88	Жуків		Клеван.	Ровен.
89	Забір'я	30	Рава-Руськ.	Львів.
90	Заболотці	13	Іваничів.	Волин.
91	Забороль	9	Луцьк.	„
92	Завадів	62	Немир.	Львів.
93	Завидче	38	Лопат.	„
94	Зав'язанці	165	Крукен.	Дрогоб.
95	Загребелля	181	Зборів.	Терноп.
96	Задарів	252	Коронец.	„
97	Задвір'я	118	Глинян.	Львів.
98	Залужжя	216	Рогатин.	Стан.
99	Залужжя	80	Яворів.	Львів.

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
100	Запитів	115	Новоярич.	Львів.
101	Застіноче	239	Теребов.	Терноп.
102	Зашків	105	Брюхов .	Львів.
103	Звиняче	26	Горох.	Волин.
104	Зоротовичі	163	Нижанк.	Дрогоб.
105	Зубильне	5	Затурів.	Волин.
106	Зубрець	262	Золотопот.	Терноп.
107	Іванків	267	Скала-Поділ.	"
108	Івано-Бірки	113	Брюхов.	Львів.
109	Івано-Пусте	271	Мельн.-Поділ.	Терноп.
110	Йосипівка	97	Олеськ.	Львів.
111	Кам'янка Нова	42	Магерів.	"
112	Камянобрід	133	Ів.-Франк.	"
113	Квасів	24	Горохів.	Волин.
114	Кимир	187	Перемиш.	Львів.
115	Кізілів	95	Новомил.	"
116	Кінашів	240	Більшовц.	Стан.
117	Клювинці	244	Копичин.	Терноп.
118	Княгинине	28	Демидів.	Ровен.
119	Ковалівка	248	Монаст.	Терноп.
120	Козівка	224	Великоборк.	"
121	Козова	218	Козів.	"
122	Козярі	193	Новосіл.	"
123	Колоденце	76	Куликів.	Львів.
124	Конюшки	230	Бурштин.	Стан.
125	Конюшків	59	Бродів.	Львів.
126	Кореличі	205	Перемиш.	"

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
127	Коропуж	166	Рудків.	Дрогоб
128	Косовець		Городоцьк.	Львів
129	Коцурів	169	Бобрк.	„
130	Красносільці	177	Поморян.	„
131	Крехів	63	Пестеров.	„
132	Криве	225	Скалат.	Терноп.
133	Криве		Козівськ.	„
134	Кросне	179	Переміш.	Львів.
135	Крукениця	164	Крукен.	Дрогоб.
136	Крухиничі	7	Локачів.	Волин.
137	Кугаїв	168	Пустом.	Львів.
138	Купче	96	Буськ.	„
139	Купчинці	219	Козлівськ.	Терноп.
140	Куропатники	210	Бережан.	„
141	Кути	87	Олеськ.	Львів.
142	Куткір		Красн.	„
143	Ладогів	170	Глинян.	„
144	Липівці	176	Перемиш.	„
145	Лисиничі	138	Винник.	„
146	Литовеж	12	Іваничів.	Волин.
147	Лідихів	79	Почаїв.	Терноп.
148	Лісневичі	124	Ів.-Франк.	Львів.
149	Ліщини	209	Новостріл.	Дрогоб.
150	Лобачівка	27	Берестеч.	Волин.
151	Лозина	90	Ів.-Франк.	Львів.
152	Лопатин.	49	Лопатин.	„
153	Лопушниця	195	Хирів.	Дрогоб.

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Район	Область
154	Лука		Золочів.	Львів.
155	Лучиці	19	Сокаль.	Львів.
156	Лучківці	251	Гусятин.	Терноп.
157	Любінь Великий	162	Городоц.	Львів.
158	Любінь Малий	167	Городоц.	"
159	Мавковичі	160	Городоц.	"
160	Малий Дорошів.	106	Кулик.	"
161	Малі Підліски	114	Брюхов.	"
162	Мальнів	110	Мостис.	Дрогоб.
163	Махнівці	180	Поморян .	Львів.
164	Міжгір'я	175	Перемнш.	"
165	Миколаїв	36	Лопат.	"
166	Миколаївка	258	Золотопот.	Терноп.
167	Мокротин	75	Нестеров.	Львів.
168	Молодинче	229	Ходорівськ.	Дрогоб.
169	Монилівка	172	Заложн.	Терноп.
170	Мужилів	234	Підгаец.	"
171	Мужиловичі	123	Яворів.	Львів.
172	Нагірці		Новомилят.	"
173	Якваша	100	Підкам.	"
174	Наконечне	102	Явор.	"
175	Настасів	220	Микул.	Терноп.
176	Нивиці	57	Лопат.	Львів.
177	Нижнє Кривче	270	Борщів.	Терноп.
178	Нова Скварява	74	Нестер.	Львів.
179	Нове Село	192	Новосіл.	Терноп.
80	Новосілка	235	Підгаец.	"

№№ п/п.	Назва населених пунктів	№ на карті	Р а й о н	Область
181	Новосілка	260	Золотопот.	Терноп.
182	Новосілки		Клеван.	Ровен.
183	Оглядів	47	Лопат.	Львів.
184	Ожидів	109	Олеськ.	„
185	Озерна	189	Зборів.	Терноп.
186	Орішківці	253	Копичин.	„
187	Осташівці	182	Зборів.	„
188	Острів	178	Щирец.	Львів.
189	Павлів		Радехів.	„
190	Панасівка	222	Скалат.	Терноп.
191	Переволока	250	Бучац.	„
192	Передбір'я	101	Краков.	Львів.
193	Пересолниця		Ровен.	Ровен.
194	Петричі	119	Красн.	Львів.
195	Печенія	145	Глинян.	„
196	Пиратин	34	Радех.	„
197	Підбереззя	20	Горох.	Волин.
198	Підберезці	139	Вишників.	Львів.
199	Підгайчики	151	Глинян.	„
200	Підгірці	98	Олеськ.	„
201	Підгородне	154	Золоч.	„
202	Підгороддя	215	Рогатинськ.	Стан.
203	Пірванче	21	Горбх.	Волин.
204	Піски	185	Щирец.	Львів.
205	Плотича	191	Великоглиб.	Терноп.
106	Плотича	211	Козів.	„
206	Повітне	135	Ів.-Франк.	Львів.

№ п	Назва населених пунктів	№ на карті	Р а й о н	Область
8	Поляна	171	Поморян.	Львів.
9	Пониковиця	72	Заболотц.	"
0	Порудно II	111	Яворів.	"
1	Потелич.	40	Рава-Рус.	"
2	Поториця	22	Сокаль	"
3	Ракобути	85	Буськ.	"
4	Речичани	132	Ів.-Франк.	"
5	Риковичі	14	Іваничів.	Волин.
6	Ріпинці	254	Бучаць	Терноп.
	Ріпнів	84	Новомил.	Львів.
	Річки	29	Рава-Рус.	"
	Рогізно	121	Яворів.	"
	Рожиськ	227	Підволоч.	Терноп.
	Роздол	208	Миколаїв.	Дрогоб.
	Рокити	44	Кам-Бузьк.	Львів.
	Рокитне	91	Брюхов.	"
	Романівка	246	Буданів.	Терноп.
	Романівка	214	Великоборк.	"
	Руда		Ходорів.	Дрогоб.
	Руданці	107	Новоярич.	Львів.
	Рудне	137	Брюхов.	"
	Рясна Руська	136	Брюхов.	"
	Саранчуки	231	Бережан.	Терноп.
	Свидове	263	Чортків.	"
	Свинюхи	15	Локачів.	Волин.
	Ситне	61	Червоноарм.	Ровен.
	Сихів	144	Винників.	Львів.

№№ п/п	Назва населених пунктів	№ на карті	Р а й о н	Область
235	Сілець Белзький	32	Великомост.	Львів.
236	Сілець Беньків	56	Кам'ян.-Бузьк.	„
237	Скварява	128	Краснен.	„
238	Скоморохи	17	Сокаль.	„
239	Скоморохи	223	Великоборк.	Терноп.
240	Словіта	152	Глипян.	Львів.
241	Смільниця	196	Хирів.	Дрогоб.
242	Сволигів	8	Тодчин.	Волин.
243	Смолин	51	Немирів.	Львів.
244	Сморжів	39	Лопатин.	„
245	Соколів	236	Золотників.	„
246	Соколівка	71	Заболотців.	„
247	Солонка В.	150	Пустомит.	„
248	Старе Село	41	Магерів.	„
249	Старі Броди	69	Бродів.	„
250	Старий Витків	33	Радехів.	„
251	Старий Милятин	94	Новомилят.	„
252	Старий Почаїв	78	Почаїв.	Терноп.
253	Старий Яричів	116	Новоярич.	Львів.
154	Стінка	153	Краснен.	„
255	Сторона	134	Ів. Франк.	„
256	Струтинь	155	Золочів.	„
257	Суходоли	2	Волод. Волин.	Волин.
258	Терпилівка	194	Новосільс.	Терноп.
259	Теслугів		Козинськ.	Ровен.
260	Тетевчиці		Радехів.	Львів.
261	Тишковичі	159	Нижанков.	Дрогоб.

№	Назва населених пунктів	№ на карті	Р а й о н	Область
2	Товсте	245	Гримайлів.	Терноп.
3	Товстенське	257	Пробіжнян.	„
4	Топорів		Буський р-н	Львів.
5	Торське	268	Заліщиц.	Терноп.
6	Трибоківці	204	Новостріл.	Дрогоб.
	Тур'я	68	Заболотц.	Львів.
	Туринка	53	Великомост.	„
	Увин		Лопатин.	„
	Устя	206	Миколаїв.	Дрогоб.
	Ушня	120	Олеськ.	Львів.
	Хлівчани	31	Рава-Руськ.	„
	Хмелівка	243	Струсів.	Терноп.
	Хмільове	58	Бродів.	Львів.
	Хобултова	3	Вол. Волинск.	Волин.
	Хрінів	117	Новомилятин.	Львів.
	Худиківці	272	Мельн. Поділ.	Терноп.
	Чагрів	233	Бурштин.	Стан.
	Чаниж	67	Буськ.	Львів.
	Чаруків	16	Сенкевич.	Волин.
	Чернилява	89	Краков.	Львів.
	Черниця	99	Підкам.	„
	Черчик	122	Яворів.	„
	Чолгині	112	Яворів.	„
	Чорний Ліс	183	Збаразьк.	Терноп.
	Чуловичі	174	Комарнів.	Дрогоб.
	Шегині	140	Мостис.	„
	Шибалин	217	Бережан.	Терноп.

№№ п/п	Назва населених пунктів	№ на карті	Р а й о н	Область
289	Шкло	103	Яворів.	Львів.
290	Ямна Горішня		Бувш. Добромил.	Польща
291	Ярославичі	157	Заложців.	Терноп.
292	Ясенів	98	Заболотц.	Львів.
293	Ясниська	104	Ів.-Франк.	„

СЛОВНИК

А.

- а-баз' а-брийа — вигук, яким відганяють овець
агі на тебе — щоб тобі, бодай тобі
а-гіл'а — вигук, яким відганяють гусей.
аді — дивись-но.
айа — так, а вже ж.
а-кац — вигук, яким відганяють kota.
а-куш — вигук, яким відганяють коней.
а-кота — вигук, яким відганяють kota.
акштук//аштук//апшток — частина у возі.
ал'бу//ал'бу — або.
а-л'у, а-ну — вигук, яким відганяють корову.
ангрис — агрус.
а-тас' — вигук, яким відганяють качок.
а-ц'іба — вигук, яким відганяють собак.
а-ц'у — вигук, яким відганяють свиней.

Б.

- бабоха — велика квасоля, ясько.
базнік — бузок.
байда — кавалок хліба.
байура//бал'ура — болото.
баламут — торба для годівлі коней.
бал'ун//бал'он — м'яч.
бамбетил' — лавка—ліжко (з нім.).
бан'ачок — каструля.
бандзи — картопля.
банти — перекладаина між кроквами.
бапкі — рід грибів.
барабол'а — картопля.
барабол'анка — стебло картоплі.
баран'ачі лобі — рід грибів.
бардзо — дуже.

без (дорогу) — через (дорогу).
білен' — частина ціпа — біяк.
биеріешті — берегти.
бичивіна//біечинійско — пужално.
бідіти → бідувати.
біл'і — рід грибів.
бл'аск → блиск.
бл'єха — бляха.
бодак//будак — будяк.
бод'н'а — бочка з покришкою (на сало).
болон'є — болото.
борзо — швидко.
борше — скоріше.
боудур — частина комина, що вистає над дахом.
бохун'є//бухн'є//бухун'а — мала хлібина.
боц'ан — див. буз'ук.
братрура — духовка.
брацак — торба.
брітко — бридко.
бугай — жук-рогач.
будійско — стара хата.
буз'ук//бус'ку — лелека.
бул'ба — картопля.
бумборка//бумборок — відро.
бунда — верхній зимовий одяг.
буран — буря.
бурачанка — бурачиня.
буротка — мичка.
бурудá — пропуск в оранці.
буч'іно — пужално.

В.

варга — губа.
ватра — попіл, іскра зі соломи; вогонь.
вашки — віжки (Т).
вейленц'озний — дуже великий.
вербіук'єи — рід грибів.
вєрем'є — погода.
верєн'а — верета.
вейрєто//вейрета — рядно, плахта, що нею носять траву.
вєртан'і — міра поля, від дороги до дороги.
вейрт'іл'ник — дятел.
вєртл'уг — частина воза, насад.
вєрц'ох — м'яло.
вейсєлка//вейсєлиц'єи — райдуга.

1) Буква (В) в дужках означає, що дане слово поширене тільки на Волині, буква (Т) — дане слово поширене на Тернопільщині.

взимі — взимку.
вйвірка — білка.
вйга — вика.
видёл'ц'іта — вилки
вйдолинок — глибока, вузька долина.
вйд,іти — бачити.
вижённик — жнець (Т).
виливокі//валивокі — про людину з великими очима.
відваб — шовк.
відганути — пригадати.
віл'га — відлига.
вімн'і — вим'я.
віс'та — наліво (до коней).
віусиску//віус'єніску — місце, де ріс овес.
віну — посаг.
віхот'//вйхот' — устілка в чобіт,; пучок соломи для підпалювання дров у печі.
вкочи — коли (В).
вобіс'ц'є//вубіс'ц'є — місце з будинками.
вобмин — пропуск в оранці.
вовад — овад.
вогірок — огірок.
вогоріти//вугуріти — говорити.
воживо//воживу — ожог.
вондичка — ось там.
вос'міна — $\frac{1}{8}$ морга поля.
вс'іл'аки — різний.
втворіти — відчинити.
вточи — тоді (В).
вубл'іг — обліг.
вубрус//убрус — обрус.
вувіс' — ремінь, що зв'язує капиці.
вугєн' — вогонь.
вугєирчйн'і — огірчиння.
вугл'і — вугілля.
вугніску — вогнище.
вугніуці — зимові чоботи на щодень.
вугір — парина, пар.
вуд'анка — бочка з ніжками на воду (В).
вужерєт — ожеред, стіжок соломи.
вузюн'і — місце для воза.
вуйко — мамин брат.
вуйна — мамина сестра.
вуколот'//вукол'іт — відібрана солома.
вурєшка — ремінець батога.
вурл'уп — відпуск
вуро́за — ремінець батога.

вус'ібний — окремий.
вусідліс'ц' — місце з будинками.
вуслін — лавка без поруччя.
вухота//охота — гуртова поміч.
вучк'ур — шнур для підперізування штанів.

Г.

габалук — хлопець 10—15 років.
гадіна//гад'ука — гад'уґа — змія.
гайта — направо (до коней).
ганч'євр//ганч'ар — гончар.
гаплік//гафлік//гафтка — гачок для одягу.
гишк'єн — холодець (Т).
гіцанка — гойдалка.
гладйшка — глечик для молока (В).
гладушчик — глечик для молока
глєнна — глина.
гліці — півперечка в бороні.
глітно — тісно.
гной'анкі — віз для гною.
гободуци'а — сильне захмарення.
голоука — 1) голівка; 2) колодка в колесі.
го́ни — міра поля.
гопанджа — опанча.
городник — лопата залізом кута.
граблisko — частина грабель — держак.
грид'іл//гриґ'іл' — частина плуга.
грійетка//грійатка — грядка.
грумувиц'а — блискавки з громом.
губи — гриби.
гун'ка//гун'і — верхній одяг.
гура — місце над хатою.
гурма — отара.
гурн'єтку — кварта для пиття води.
гурнец — горщик.
гурухвін'і//гуруфл'єнка — горохвиння.
гуршч'єр — гончар.

Г.

гуршч'єр — гончар.
гавул'і — палиця.
газдіні — господиня.
гал'об — швидко.
ганук — ганок.
гара — повозка для картонлі, буряків тощо.
гаріц' — $\frac{1}{8}$ морга.
гарнец//гарниц — міра сипких тіл.
гваут//гвоут — гвалт.

гвинт — гвинт.
гóл'фи — чоботи на свято.
гра́л'і — залізні вили.
грунт — грунт.
гудз — вузол.
гудзік — гудзик.
гуспудін'і — господиня.

Д.

дверц'іта — дверці в печі.
двориску — місце, де знаходяться всі господарські будівлі.
деревце — ялинка.
де́рга — плахта, рядно.
джа́фко — джефко — ялинка.
дз'в'ізда — зірка.
дзе́ркалу — дзеркало.
дзі́гар — годинник.
дзікі — дикі свині.
дз'уба́к//дз'уба́ч — дятел.
дз'у́ра — діра.
димар — комин.
дімка — спідниця.
дин' — міра поля, яку можна виорати за 1 день.
диндерен'а — стебло гарбуз.
д'івер — брат чоловіка, мужа (В).
д'івотчина — одяг, придбаний за дівочих часів.
добаука — дятел.
долі́на — сіножать.
до́ршч — дощ.
доубас//доубач — дятел.
дра́пци — швидко (бігти)
дривіт'н'і — місце для рубання дров.
дриглі́ — холодець
дубі́ч'іта — худоба.
дуга́//дууга́ — райдуга.
ду́док — дятел.
дурожн'а́ — дорожнеча.
дух'є́нка — плаття.
ду́шка — плаття.
душчуве́нц'а — дощова погода.

Ж.

ж'є́йба — жаба.
ж'є́нти — жати.
жиебі́ — щоб.

жи — що.

жігаука//жигалка//жижаука — мала кропива, що пече.

жлукто — бочка, де лужать білизну (В).

жмікати — полоскати білизну.

жолобок — глибока вузька долина.

жу — що.

З.

забаука — цяцька.

забудова — подвір'я з (будинками) забудовами.

завалкі — пропуск в оранці.

завулодати — мало їсти.

засул'ка — жучок з чорними цятками, бедрик.

засул'і — зозуля.

зайац'//зайіц' — заєць.

зал'ім — пропуск в оранці

зал'ома — пропуск в оранці.

запаска — запаска.

запари — зашпари.

запіл'е//запіл'і// — місце, де складають снопи.

запілниц'і — перегородка між током і запіллям; запіл'е.

заруб — перегородка між током і запіллям.

засторонок — місце в клуні, де кладуть снопи.

заступ — лопата до конання.

затула — заслонка до печі.

зашварц'ований — замазаний, брудний.

збанук — глечик.

згонини — відходи від жита.

згоріхи — пропуск в оранці.

здалий — добрий.

здибати — зустріти.

здріечий — короткозорий.

здріти — бачити.

зімний — холодний.

зіндра — погана погода.

зібл'а//зібл'е — земля, орана на зиму.

зіблина — земля, орана після жнив.

зіл'і — квіти; зілля.

зірніц'і — зоря.

зл'об'чок — цілушка.

зол'ниц'а — бочка, де лужать білизну.

зран'і — вранці.

зруп — вирубане місце в лісі.

зур'е — зоря.

И.

йалуунік — хлів для телят.

йол'оз'гати — ялозити.

йар — весна; на йари — весною.

йару́га — трясовина, болото.
йатру́ка//йатруха́ — жінка мужового брата (В).
йе́ден//йіде́н — один.
йе́ндик — індик.
йі́джін'і — їжа.
йі́це — яйце — .
йу́зик — каганець.
йуро́к — кілочок для в'язання снопів.

К.

ка́бат — верхній одяг.
ка́длубиц'//ка́доуб — бочка для капусти тощо.
ка́дуб//ка́длуб — бочка для капусти тощо.
канді́ба — кінь (згірдливо).
канта́р — вуздечка.
ка́нха//ка́нка — бляшана банка для молока.
капшук — торбинка (гаманець) для тютюну.
карто́хі — картопля.
кац'уба́ — коцюба.
кач'е́ — каченя.
кач'і́н — кукурудза.
квасе́ц' — щавель.
ке́н'д'ух — шлунок тварин.
кіз'ба́ — косовиця.
кі́йамка — прач.
кі́йахі́ — два кії до прання.
кі́мбалка — намітка.
кі́млач — торба для коней, опалка.
кле́ниці — клинок при косі.
кле́паниц — відбірна солома.
кливе́ц — молоток.
кло́ч'і — клоччя.
клуб — клубок.
коби́л'а — кошик, з яким ідуть на базар.
ко́биц'а — ніжка лавки; заглибина під припічком.
козе́лець — прилад для мотання ниток.
кол'існ'е́та — частина плуга.
колоба́н'а — баюра.
колотка́ — звій; частина колеса, куди заходять спиці.
колото́бука — м'яло.
колу́піток//кулу́піток — полукіпок.
комані́чина — конюшина.
ко́ники — колиска.
коста́ — кість.
кот'е́ — котеня.
ко́убиц'а — ніжка від лавки.

кбўдра — ковдра.
кбукати — ковтати.
кошара — загорожа для овець.
красий — рябий (про тварин).
крэпа — човен.
крува́ — кров.
кругу́л' — яструб.
кубе́л'а//кубе́л'і//кубілка — кошик.
кубіта — жінка.
кубічок — кварта
кувал'і — муравлі.
кугу́т — півень.
кузарі — рід грибів.
кул'існ'е́ — частина плуга.
кума́н — конюшина.
купане́ц'а — полози в снях.
купйе́к — копиця.
купл'а — широкий шкіряний пасок.
курави́ц'і//ку́рйіва — метелиця.
ку́р'ітко//ку́р'ітку — курчатко.
кухі́р — скриня для одягу.
куші́ч'е́//куші́тіна — кошик.
кушу́л'і — сорочка.

Л.

ла́дний — гарний.
л'е́дац — ледар.
ле́ннису//л'о́ннису//л'ніску — місце, де ріс льон.
ле́нчье — вика (Т).
лиг — ковток.
ликати//лі́гати — ковтати.
лі́лн'к//ле́лик — казан.
ліва́к//ліва́шник — лівша.
лівуру́к — лівша.

М.

магі́вни́ц'а//магі́л'ни́ц'а//магі́уни́ці — прилад для качання білизни.
мал'ку́тник — лівша.
ман'е́к — торба для годівлі коней.
ма́ндел' — куль соломи; 15 снопів.
мариму́хи — мухомори.
марші́на — машина.
ма́чік//ме́чик — дерев'яний ніж в терлиці.
машта́рка — місце для воза.
ме́рва — розкидана, потерта солома.

меирлѣц//меиртвѣц — мрець.
мерніц'а — міра — 25 к. збіжжя.
мінтус — риба-миньок.
м'ійак — пропуск в оранці.
мішчѣ — мішечок.
мливу — зерно, завезене до млина.
мн'ѣтка — м'ята.
моцно//моцко — дуже.
мудра́к — мудрий.
мурованка — шосе.
мутувілу — прилад для мотання ниток.
муцкати — мазати глиною долівку.
муча́ри — болото-трясовина.
муше́нка — гаманець.

Н.

надгуро́да — нагорода.
най — нехай.
нака́слик — тумбочка (нім.).
наса́д — частина воза.
на́ци — не знати, чи...
нех — нехай.
не́цк'і — ночви.
не́ч'іта — ночви.
нішлі́йі//нешлі́йі — нічний випас коней. (В).
ногави́ці//нагави́ці — штани.

О.

обор'іг//убур'іх — приміщення без стін на чотирьох стовпах
(для сіна, снопів, тощо).
обрите́на//бриті́на — вуздечка (В).
обро́т' — вуздечка (В).
окра́йок//окра́йец — скибка хліба.
опа́ука — торба для коней.

П.

па́гнис'ц'//па́нис'ц' — ніготь.
па́далка — змія.
па́йда — кавалок хліба.
пал'а́руш//пул'а́рус//пула́рес — калитка.
паламу́зе — хворост.
парина́ти — лушити стерню.
па́рнина — пар.
парто́вина//парто́віна — скатерть, обрус.
па́склин — клинок при косі.
пасові́ско//пасові́ску — місце, де пасуть худобу.

пац'ук — свння.
пел'уста — спиці у возі.
переліг — пар.
пърса//пърста — груди в коня.
пиркáтий — про людину з задертим носом
пйсок — рот, лице.
пйски — лице.
піддах//піддаше — місце, де стоїть віз.
підз'аб — оранка на зиму.
підок — місце над хлівом.
п'ідра — місце над хлівом.
піс'є — щенятко.
пйткит//пйтк'йеданка — перша оранка.
пйтпєн'ук//-ок — опеньок.
пйттóки — частина воза.
пйтшóпа — приміщення для сільськогосподарського реманенту.
пйузими — кізли на стрісі.
пйутрит'а — два з половиною.
пйец — піч.
плáхта — рядно, в якому косять траву тощо.
пл'єнтра — місце над хлівом.
пл'ўта — сніг з вітром і дощем.
пóгріп — похорон.
пóклат — пуклáт — земля орана на зиму.
полўйка — міра поля.
поміт' (на поміт) — зжате жито покладене на стерні.
поміст (помóстина) помісниц'і — дошки у возі.
пóсаг (пусáг) — придане.
пóс'ц'іл' — ліжко.
прáнік — прач.
прєдиво//прєйдівó — прядиво.
пр'існис'ку, прісис'ку — місце, до росло просо.
птіран'і — рушник.
пудєн'а//пудєн'і — дошка у возі.
пўдзіш — вигук, яким відганяють пса.
пўджіно — пужално.
пужáк//пуж'єк — пужално.
пул'áрус — гаманець.
пул'атйц'а — берізка, що плететься на городах.
полўдрапки — драбини воза.
пумйєрук — лан.
пусáчка//пусáчка — долівка (пол. posadzka).
пўтн'а — відро.

Р.

рáвін'ка — ополонка, викопана в полі.
рапўт'а — хмиз.
раднйчка — простиня з грубого полотна.

рил' — лопата.
рибінк'є — веснянки, ластовиння.
рим'ін' — чоловічий пасок.
рискал' — лопата для копання.
різ'і//різ'є//рішча — ломачця, хмиз.
роск'ітка — качалка.
рохкати — кумкати (про жаб).
рошчоха//рошчохи//рушчєп — дерево з двома відгонами.
рубєл' — довгий кілок для притискання соломи.
руздóйма — роззява.
рузмайїтий — різний.
руно — вовна.

С.

сáджа / сáджи — сажа.
сакєл'н'а — торба для годівлі коней.
саквєи — торба для годівлі коней.
сáргати — кресати.
сачавиц'а//сочувиц'і — сочевиця.
свїнка — частина димоходу на горищі.
с'вїдєрук — свердел.
свинáрник — хлів для свиней.
семрйáга//сирм'єга — короткий чоловічий верхній одяг.
сивул'кі — рід грибів.
сидун — квасоля, що росте без тичок.
си́ла — скільки.
сирн'ук — жук-рогач.
с'інокос'ін'а — косовиця.
с'іпати — рвати, шарпати, смикати.
ск'єпка/ск'єбочка/скїпка — кромка хліба.
ск'іпєц/скупєц — дійниця.
скриптúра — зошит.
скрут — насад (у возі).
с'н'їжиц'і — метелиця, завірюха.
снози — перегородка з дощок між током і запіллям.
спїжáрн'і — кладовка.
спóдні — штани.
спрїхі — шпиці.
стадóла/студóла — клуня.
стáйка — міра поля.
стан'а/стан'і — стайня (для коней).
стєгно — сниці (частина воза).
стóжиско/стожіриско — місце, де був стіжок.
стрїга — пропуск в косінні.
стрий (стрик) стрїйко — дядько, батьків брат.
стрийєнка — двоюрідна сестра.
стрийна — батькова сестра.

стрих — гора (над хатою).
стричи (стришчи) — стригти.
студиніна — холодець.
суволок — польова дорога.
сухаріна, сухарник — хмиз.

Т.

гайстра — торба.
гани — дешевий.
ганістра — торба.
гаргати — кресати.
гачаука — качалка.
твар — лице.
тел'бухи/тел'бухі — кишки тварин.
тел'бата — про корову з великим животом.
тєнча — райдуга.
терміт'є — відходи з конопель (лодига).
тєрниц'а — прилад бити коноплі.
тирибіти — лущити (квасолю).
толока/тулука — місце, де пасуть худобу; гуртова поміч сусідів.
тріни — відходи при молотьбі.
трісовиску//трісувіна — багно.
трумлу//трумбло — домовина.
трушчі — хмиз.
тувар — худоба.

У.

убора — хлів для худоби.
удзамок — дерево при землі.
укомин — комин.
укріп — кип'яток.
умра — абажур.
услін — ослін.
утсіпанка — друга оранка під посів.
ухота — гуртова поміч сусідів.

Ф.

фал'і — хвиля.
фамілія — родина.
фасул'а — квасоля.
фата/фота — хвартух.
фест — дуже, сильно.
фіфак — шибайголова.
фура — хура.
фуркало — іграшка.

фурóст — хмиз.
футертóрба — опалка.

Х.

хабáс//хабу́з'і — хмиз.
харі́ти — чистити (бульбу).
хвaт — рогачі, що ними дістають горшки з печі.
хіпта/хóпта — бур'ян.
хітаука — гойдалка.
ходакí — лапті.
хóсен — користь.
худил'ц'іта — колиска.
хúста — білизна.

Ц

царина́ — поле з зеленим збіжжям.
царóк — полиця, де стоїть посуд.
ц'в'ек//ц'вok — цвях.
цёркати — доїти.
ціпíе//ц'у́па — курчатко.
ц'івка — клубок.
ц'іле́ц — пропуск в оранці.
ц'ілу́шка — верхній відрізок хліба.
ц'іпíло (ципíлно) ціпíл'ник — ціпильно.
ц'оу-на́, ц'оу-на́ — вигук, яким кличуть коней.

Ч.

чёл'ат' — сім'я.
чёреп — черепиця.
чeиpеислó — ніж в плузі.
чип'ігі — ручки в плузі.
ч'іл'ний — найкращий.
чімхати — зрізувати гілля з дерев.
ч'іча — цяця — пер. знач. хороший.

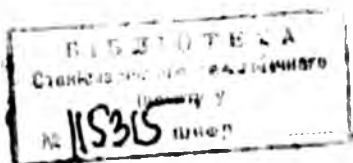
Ш.

шара́ген — вішалка для одягу.
ша́рга — сніг з дощем.
шафлі́к//шахлик — цебер без вуха.
ші́тик — пасок (В).
ші́ми — чоботи на свято.
шкара́д'н'і — поганю.
шку́тил'га́ти — кульгати.
шл'е́га — дерев'яна колода (довбня), що нею забивають клин
в дерево.
шмат — багато.
шма́т'і — білизна.

шмір — коломазь.
шнур — кавалок поля.
шóпа — приміщення для сільськогосподарського реманенту.
шпаріу́ній — ощадний, господарний (з нім. через поль.).
шпихі́р /шпіхл'є́р/ шпикл'є́р /шпиглі́р/ — приміщення для
зерна.
шпрі́хі — шпиці.
шубе́р — заслона до печі.
шубрува́ти — штукатурити.
шушуві́ц'а — сочевиця.
шчаву́х, шча́лка — шавель.
шчіс'ц'і́ — щастя.
шчі́па — щеча.

З М І С Т

Деякі історико-етнографічні відомості про Волинь і Галичину	3
З історії вивчення південно-західних говірок на північ від Дністра	13
Публіковані матеріали	23
Рукописи	25
Список населених пунктів	27
Фонетика	33
Морфологія	79
Класифікація південно-західних говірок на північ від Дністра	167
Відношення наддністрянських говірок до подільських	185
Наддністрянські та південноволинські говірки і полтавсько-київський діалект	190
Наддністрянські і лемківські говірки	197
Наддністрянські та бойківські говори	199
Наддністрянські і гуцульські говірки	201
Висновки	202
Тексти	207
Алфавітний список населених пунктів	228
Словник	240

НБ ПНУС

115315